

*Copyright in this work is held by
Fundación IWO Buenos Aires, Argentina.
The Yiddish Book Center is grateful to the
copyright holders for permission to
include this work in the
Steven Spielberg Digital Yiddish Library.*

OYSGEKLIBENE SHRIFTN

S. An-Ski

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

0-657-05843-2

D:\YIDDISH\TITLES\9780657058432T.PS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ש. א-נ-סקי

אויסגעקליבענע שריפטן

★

יוסף ליפשיץ-פאנד
פון דער ליטעראטור-געזעלשאפט ביים יווא

PARA USO PERSONAL
DEBEN USARSE COMERCIALES

S. An—sky - Poesía, Prosa, Drama, Ensayos

S. An—ski - Poetry, Novels, Theatre, Essays

Copyright 1964, by
ATENEO LITERARIO EN EL IWO
Pasteur 633
Buenos Aires

Impreso en la Argentina
Printed in Argentina
Queda hecho el depósito que previene la ley 11.723

Se terminó de imprimir el 30 de octubre de 1964, en los Talleres Gráficos "Zlotopioro Hnos.", S. R. L., San Luis 3149, Buenos Aires.

ש. אַנ - ס ק י

אויסגעקליבענע שריפטן

מוזיק צו 7 לידער

פראגמענטן פון פארשארבעטן
צו דער כאראקטעריסטיק
ז כ ר ו נ ו ת
בילדער

אַרײַנפֿיר און רעדאַקציע
פֿון
שמואל ראזשאַנסקי

21סטער באַנד פֿון ציקל

מוסטער־ווערק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור

אַרויסגעגעבן פֿון

יוסף לייפשיץ-פֿאַנד

פֿון דער

ליטעראַטור־געזעלשאַפֿט ביים יוואָ

אין אַרגענטינע

אונטער דער רעדאַקציע פֿון

שמואל ראַזשאַנסקי

קאַרעקטור און געכתיבהט נאַטן

יעקבֿ יהושע לערמאַן

טיראַזש: 1.200 עקו'

יאר: ה'תשכ"ה — 1964

ליטעראַטור־געזעלשאַפֿט ביים יוואָ אין אַרגענטינע

תוכן

7							
8							
13							
26							
33							
35							
37							
38							
41							
42							
88							
100							
113							
121							
122							
197							
198							
209							
229							
233							
240							
247							
248							
251							
254							
259							

263 צו דער כאַראַקטעריסטיק
264	וויקטאָר טשערנאָוו — אַנ—סקי אַ לערער און אַ קוילנגרעבער .
270	יעקב דינעזאָן — אין אָנהייב פֿון דער וועלט־מלחמה אַברהם מאַרעווסקי — די ערשטע אַפּרופֿן נאָך דעם ווי ש. אַנ—סקי ליענט דעם „דיבוק“
268 יעפים ישורין — ש. אַנ—סקי־ביבליאָגראַפיע
278 נאַכאַמערקונגען
293

בילדער

25	אנ—סקי ביים פאַרלייענען דעם דיבוק פאַר שרייבערס, שוישפילערס און פריינד אין ווילנע
40	פון דער הבימה־אויפפירונג פון דיבוק — פלאַקאָטן און אַ סצענע פון דער הבימה־אויפפירונג אויף דער לאַנדאַנער טעלעוויזיע . אַ סצענע פון דוד הערמאַנט אויפפירונג פון דיבוק מיט דער ווילנער טרופע אין וואַרשע
120 אַ סצענע פון דיבוק אין וואַכטאַנגאָוס אויפפירונג מיט דער הבימה אין מאַסקווע
158 אַ סצענע פון דער אויפפירונג אין מאַריס שוואַרצט קונסט־טעאַטער אין ניו־יאָרק
189 אנ—סקי ביים פאַרלייענען דעם דיבוק פאַר דער ווילנער טרופע אין וואַרשע
246 ש. אַנ—סקי, ווען ער איז געווען „אַ רוסישער שרייבער“ ...
292

מוזיק

27	פון יוסף אַחרון צום ליד אין זאַלציקן ים
30	פון פאַול העלד צום ליד דער שניידער
32	פון מיכל געלבאַרט צום ליד מיר וואַנדערן
33	צום ליד סלוגשייני
36	צום הימען די שבעה (פּאַלקסמאַטיוו)..... צום מחמת וואָס („מפני מה“), אַ ניגון פון אַנ—סקיס געבוירנשטאָט (וויטעבסק), וואָס מ'האַט געזונגען אין ווילנער טרופע
125
147	צום חטידישן ניגון אין דער אויפפירונג פון די ווילנער ...

ש. אג-סקי אין 1914

ביבליאָגראַפישע שטריכן

נישט געקענט קיין צורת אות. אויך סער לשון קודש געוואָרן אויסגעבונדן אין ייִדישע פּאָלקס־מעשיות, לעגענדעס, שפּריכווערטער, גלייבונגען, פּאָלקסלידער, וואָס ער האָט זיך אָנגעהערט.

דערפאַר אָבער, אַז ער האָט זיך צו־געכאַפּט צום לערנען און לייענען רו־סיש, איז ער גיך אַרײַנגעפירט געוואָרן אין דער ראַדיקאַלער נאַראַנדישע־קער (פּאָלקסגײַער־שער) ליטעראַטור, וואָס איז געווען באַליבט גאַנץ באַזונדער בײַ דער רוסישער אינטעליגענץ, און אונטער איר ווירקונג אַוועק פון דער היימ־שטאַט און פון דער ייִדישער סביבה. אין ליאַנע 1881 געוואָרן אַ לערער, וואָס האָט געצויגן דער עיקר צו רוסיש, און זיך אויסגעלערנט עט־לעכע מלאכות, אײַנבינדעריי, שניידע־ריי און געוואָרן גאַר אַ שמיד, כדי צו קענען לייכטער גיין אין פּאַלק. אַוועק אין דערפער, צווישן רוסישע פּויעריים, צו לערנען זײַ. נאָר הײַנט פּאַליצײ האָט אים נישט געלאָזט ווײַנען דאָרט, ווייל דאָס איז געווען אויסער דער טשערטאַ, תּחום־המושב, וווּ ייִדן האָבן נישט געהאַט קײַן ווײַנער־כּט, ווערט ער אַ שאַכטיאַר, אַ קוילגערעכער, אויף נישט ציען אויף זיך קײַנעמס אויפ־מערקזאַמקײַט...

סײַז אָבער גענוג, ער זאָל צושיקן עטלעכע קאַרעספּאַנדענצן קײַן פּעטער־בורג, אַז מײַזאַל גלייך דערזען זײַן טאַג־לאַנט, אים אַראַפּברענגען אין דער רו־סישער הױפּט־שטאַט און דער באַרימ־טער רוסישער פּאָלקשרײַבער גליעב

שלמה־זאָנול ראַפּאַפּאַרט האָט אַלץ, וואָס ער האָט געדרוקט, נאָר מיט פּסעוודאָנימען געחתמעט, איבער הױפּט ש. אַג—20.

געבוירן אין 1863 (די גענויע דאַטע אין נישט באַקאַנט) אין וויטעבסק (אײַניקע זאָגן: אין שטעטל טשאַש־ניק). זײַן בעסטער „חבר און פּרײַנד פון גאַנצן לעבן“, חיים זשיטלאַווסקי, ווייס אויך נישט.

מער פּרײַ ווי אַלע קינדער איז שלמה־זאָנול אויפגעוואָקסן. טאַקע גע־לערנט אין חדר, ווי אַלע קינדער, געוואָרן פּרי היימיש אין גמרא מיט תּוספות און מהרש״א, נאָר אַזוי ווי דער טאַטע איז געווען אַן אַנגעשטעל־טער איז אַ מאַקסווער פירמע און צו־ליב דעם כּסדר אַרומגעפאַרן, האָט ער זיך געפילט ווי אַ פּרײַער פּויגל. די גוטע מאַמע, חנה, וועלכע ער האָט שפּעטער באַשריבן אין אַ רײַ דערצײ־לונגען און פון וועלכער ער האָט גע־נומען אַ העלפט פאַר זײַן פּסעוודאָ־נים (פון אַנאָ אויף רוסיש גענומען אַג־סקי), איז געווען פאַריאַגט אין שענק, פון וועלכער זי האָט געצויגן חײַנה, ווייל דער מאַן איז אַפט גע־בליבן אַן אַרבעט.

שטערט אים קײַנער נישט מחוצן חדר. וואַרפט ער זיך פּרײַן אין דער העברעישער השכלה־ליטעראַטור און אונטער איר ווירקונג, ספּעציעל פון ליליענבלום חטאת נעורים, ווערט ער פאַרכאַפּט פון אַפיקורסות.

*

ביז די 17 יאָר האָט ער פון רוסיש

טאר פון דער אינטערנאציאנאלער שול אין פאריז, אין וועלכער עס האבן מיטגעארבעט אָנגעזעענע רוסישע גע- לערנטע, איז פאָרנומען מיט אַ רוסי- שער אויסשטעלונג, דרוקט אַרטיקלען און דערציילונגען אין רוסישע זשור- נאַלן — נעמט עטלעכע יאָר ביז עס קומט אין אים פאַר דער ענדגילטי- גער איבערבאַרד. פּרץ — פון זינר ווייטנס און זשיטלאָווסקי — פון דער נאַענט האָבן אים סטימולירט צום גייעם איבערגאַנג.

*

1902. אַג—סקי שאַפט די שבועה „די יידישע מאַרסעליעזע“ און אין זאַלציקן ים פון מענטשלעכע טרעג, וועלכע ווערן די הימען פון „בונד“. אין 1905 קומט ער צוריק אין רוסי- לאַנד. איז נאָך צווישן די פירערס פון די סאָציאַליסטן-רעוואָלוציאַנערן, אָבער ווי אַ שרייבער ווייזט ער זיך שוין מער אין יידיש ווי אין רוסיש, ספּע- ציעל זינט עס האָט זיך באַוווּן דער „פריינד“, די ערשטע טעגלעכע יידי- שע צייטונג אין רוסלאַנד, און אין די אויסגאַבעס וואָס פּרץ רעדאַקטירט.

*

אין 1912—1914 פירט אַג—סקי דורך, מיט דער מאַטעריעלער הילף פון באַראָן הערץ גינצבורג, די ערשטע עקספּעדיציע פאַר יידישן פּאַלקלאָר און עטנאָגראַפיע. פון פעטערבורג, וווּ די געזעלשאַפט האָט איר אַדרעס, ווערט ווי פון אַ גענעראַל-שטאַב אַר- גאַניירט און אַריענטירט די גרויסע

אוספיענסקי זאָל אים אַריינפירן אין די בעסטע רוסישע זשורנאַלן פון די נאַ- דאַניקעס, ספּעציעל „רוסקאַיע באַ- גאַסטוואַ“.

פון 1884 אויך אָנגעהויבן מיטאַר- בעטן אין רוסיש-יידישן פּראָמינענטן חודשיק „וואַסכאַד“: דעבוטירט מיט דער דערציילונג די געשיכטע פון אַ פּאַמיליע, אונטערגעשריבן פּסעוודאָ- ניט.

*

1892. אַג—סקי, אַנטוישט אין ליבע, דערשיטערט, צעבראַכן, פאַרט קיין אויסלאַנד. איז אין דייטשלאַנד, שווייץ, נאָר צום לענגסטן אין פאָריז, וווּ ער איז פון 1894 פּרוואַט-סעקרעטאַר פון באַרימטן רוסישן רעוואָלוציאַנערן אי- דעלאַג, שרייבער און געלערנטן פּיאָטר לאַוּראָוו, ביז דער דאָזיקער צאַרטער פּרייהייטלעכער סאָציאַליס- טישער וועגווייזער שטאַרבט (1900). אין פאָריז ווערט אויסגעברייטערט און פאַרטיפט זיין אינטערעס און וויסן אין פּאַלקלאָר, וואָס ער האָט אָנגע- הויבן פאַרשן אין רוסלאַנד, פּריער אין די דערפער, דערנאָך אין פעטער- בורג. פאַרשנדיק, נעמט ער פאַרגלייכן פּראָנציזישן פּאַלקלאָר מיטן רוסישן און קומט פון סאָציאַלע אידיען צו נאַציאָנאַלע אידיען.

די געשעענישן אַרום דרייפּוס-פּראָ- ציעס, דער אַנטיסעמיטישער סקאַנדאַל, פון וועלכן ער איז אַן עדות אין פאָריז, דערוועקט אין א. די איינגע- דרימלע יידישקייט. ער איז אָבער נאָך לאַוּראָווס טויט געווען סעקרע-

וידער אין פעטראגראד, ווי ער ווערט אויסגעקליבן פאר א דעפוטאט אין 1917 אין נאמען פון די סאצי רעווי — ער ראטעוועט זיך אבער קוים מיטן לעבן, אנטלויפנדיק פון די באלשעווי-קעס און קומט אין ווילנע, 1918, און דא ווארפט ער זיך גלייך אריין אין קהילה-אקציע, שאפט אויך א געזעל-שאפט פאר פאלקלאר און עטנאגרא-פיע, ווי ער האט דאס געטאן אין ווארשע, ווו ער איז געקומען א קראנ-קער און צעבראכן. דא איז ער גע-שטארבן 8 מיי 1920 און געבראכט געווארן צו קבורה ביי י. ל. פרצן און דיגעזאנען (איבער די 2 קברים איז נאך דעם אויפגעשטעלט געווארן דער אוהל פרי).

ש. אג—סקים ליטעראריש שאפן (רעגיסטריט פון ביבליאגראף יעפים ישרויל) איז כראנאלאגיש אזא:

ארבעט, צו וועלכער עס זיינען צו-געצויגן געווארן צוועלף פערוואן, צ"א, דער קאמפאזיטאר יואל ענגעל און דער פראמינענטער עטנאגראף ל. י. שטע-רענבערג. וועגן דעם אוצר, וואס איז צונויפגעזאמלט געווארן אין 70 גרע-סערע און קלענערע ישובים, ווערט פריטימדיק דערציילט דורך דעם מיט-באטייליקטן אין דער עקספעדיציע אברהם רעכטמאן אין זיין בוך יודי-שע עטנאגראפיע און פאלקלאר, 352 זייטן, ארויסגעגעבן דורכן יווא און בווענאס-אירעס.

אין די ערשטע יארן פון 1טן וועלט-קריג פארט א. ארום איבער די חרו-בע שטעט און שטעטלעך און ראטע-וועט-אפ, וואס סלאזט זיך, און ברענגט מאטעריעלע הילף אין נאמען פון „פארבאנד פון רוסישע יידן“, ווען די רעוואלוציע ברעכט-אויס, איז ער

ש. אג—סקים געדרוקטע ווערק

- 1) *Очерки Народной Литературы*, изд. "Русское Богатство", С. Петербург 1894, стр. 149.
- 2) *Разказы*, Том I, С. Петербург 1905, стр. 382.
- 3) דער פאטער און זון, דראמע, ווילנע 1906, ז' 24. דרוקעריי פון „וויטווע עט געב' ראם“, פ' „די וועלט“.
- 4) *Собрание Сочинений и стихотворений*, Том. I, *Старые устои*, С. Петербург 1909, 276 стр.
- 5) *Собрание Сочинений и стихотворений*, Том II, *Первая Брешь*, 255 стр. *Грешь*, 255 стр.
- 6) *Собрание Сочинений и стихотворений*, Том. III, *Разрушители Ограды*, 306 стр.

7) געזאמלטע שריפטן, ערשטער באַנד, פ' "עזרה", פעטערבורג 1911, ז' 205.

8) הצחוק, מאגדות רבי ישראל בעל־שם־טוב, אדסה 1917, 19 עמודים.

DER DYBUK

9. Dramatische Legende in Vier Akten von S. Anski, Aus dem Judischen Übersetzt von Arno Nadel, Verlag Ust und Nest, Berlin 1921.

10) די יידישע פאלקשאַפונג, פ' פון ייד' צענטר' שול־אַרגאַניזאַציע, איבערגעזעצט פון זלמן רייזען, ווילנע, תרפ"א — 1921, ז' 38.

ZWISCHEN ZWEI WELTEN (DER DYBBUK)

11. Dramatische Legende in Vier Akten, Übers Rosa Nossig, Verlag Benjamin Hart, Berlin - Wien 1922, 96 Seiten.

12) Народный театр, комедии, Красная Новь, На конспиративной квартире, 34 стр., 1923.

13) געזאמלטע שריפטן, ערשטער באַנד: פון אייביקו קודאל, 246 ז'.

צווייטער באַנד: דראַמעס, 144 ז'.	"	"	(14)
דריטער באַנד: קאָמעדיעס, 136 ז'.	"	"	(15)
פֿערטער באַנד: 228 ז'.	"	"	(16)
פֿינפטער באַנד: 221 ז'.	"	"	(17)
זעקסטער באַנד: 125 ז'.	"	"	(18)
זיבעטער באַנד: 258 ז'.	"	"	(19)
אַכטער באַנד: הומאַרעסקעס און לידער, 171 ז'.	"	"	(20)
נענטער באַנד: 127 ז'.	"	"	(21)
צענטער באַנד: זכרונות, 198 ז'.	"	"	(22)
עלפטער באַנד: 146 ז'.	"	"	(23)
צוועלפטער באַנד: פֿיאַנערן, ערשטער טייל, 193 ז'.	"	"	(24)

ש. אַנ-סקי: פון אַ נאַראַדניק — אַ משולח

אַ זעלטענע פֿיגור פֿאַר אַ היסטאָרישן ראַמאַן

עס איז אַן שום ספֿק: שלמה זאַנוויל ראַפּאָפּאָרט, מער באַקאַנט אונטער זײַן פּסעוודאָנים ש. אַנ-סקי, געהערט צו די ליכטיקסטע געשטאַלטן, וועלכע דאָס ייִדישע פֿאַלק אין רוסלאַנד האָט אַרויסגע-בראַכט¹. אַ געשטאַלט וואָס פֿאַרווירט. מיט זײַנע קאַנטראַסטן. מיט זײַן אַריבערגיין פֿון איין עקסטרעם צום אַנדערן. איבערראַשנדיק מיט זײַן פֿאַראייניקן ווידערשפּרוכן. אין אַ סביבֿה פֿון פֿאַרשידענע נאַציאָנאַלע טיפּן „איז ער דער סאַמע קאַנצענטרירטער און אייגן-אַרטיקסטער“, אַט „פֿאַרפּאַנצערט מיט ניכטערן רעאַליזם און — טרוימעריש עקזאַלטירט, כּמעט פֿאַנטאַסטיש“². אַט טיפּ ייִדיש, אַט טיפּ רוסיש. „נאָך דער „דובינשקאַ“, נאָך דער „וואָלאַ מאַטושקאַ“ און לידער פֿון דער פֿאַליטישער קאַטאַרגע האָט ער זיך געקענט פֿאַרציען אין אַ פֿאַרדבֿקהטן ביס-באַס און אַ התלהבֿותדיקן אוי, טאַ-טעניו“³. אַט דער אַרציקער מענטש האָט באַלאַנגט צו אַ טעראַ-ריסטישער אַרגאַניזאַציע. „אַט דער סאַציאַליסט-רעוואָלוציאָנער איז געוואָרן אַ פֿלאַמיקער פֿאַלקיסט“⁴. בפֿירוש: „איינער פֿון די אייגן-אַרטיקסטע מענטשן איז געווען ש. ראַפּאָפּאָרט, וועלכער איז באַרימט אין דער ייִדישער און רוסישער ליטעראַטור אונטערן פּסעוודאָנים ש. אַנ-סקי“⁵.

¹ חיים זשיטלאַוסקי — זכרונות פון מײן לעבן, ב' 1, ג' 1935, ד' 9.
² וויקטאָר טשערנאַוו — ייִדישע טוערס אין דער פּאַרטיי סאַציאַליסטישער-וואָלוציאָנערן, ג' 1948, ז' 57—58.
³ שמריהו גאַרעליק — עסייען, „ליטעראַרישע זכרונות“, לאַס אַנגעלעס 1947, ד' 336.
⁴ שמעון דובנאַוו — די וועלט-געשיכטע פון ייִדישן פּאַלק, ב' א, ב"א 1956, ז' 357.
⁵ רוואַלף ראַקער — אין שטורעם (גלות-יאָרן), ב"א 1952, ד' 38.

הגם ער האָט ביז די 17 יאָר נישט געקענט קיין רוסישן אות אָנשריבן, דאָך איז אַן—סקי (וועלכער האָט אויף זײַן צוואה זיך אונטערגעשריבן שלמה זלמן בר' אַבֶּרהם הכהן ראָפּאָפּאַרט⁶) צו ערשט געווען אַ רוסישער שרײַבער, נישט קיין ייִדישער...

ער, וועלכער ווערט באַטראַכט ווי „אַ נס פֿאַר דער פֿאַרשונוג פֿון דער ייִדישער אָנגעווענדטער קונסט, עטנאָגראַפֿיע און פֿאַלקשאַפֿונג“, ווייל אַ דאַנק זײַן אַרגאַניזירן די עקספעדיציע „איז אין וואַל־לין אָפּגעראַטעוועט געוואָרן כאַטש אַ טייל, כאַטש אַ זכר (אין פֿראַכט־פֿולע פֿאַטאָגראַפֿיעס) פֿון ייִדישן קונסט־פֿאַרמעגן אין זײַנע פֿאַר־שיידנסטע פֿאַרמען כמעט אין דער לעצטער מינוט — איידער עס איז אויסגעבראַכן די מלחמה, וועלכע האָט צוזאַמען מיט די שפּע־טערדיקע פֿאַרגאַמען און אַנדערע פֿורעניותן גראַד אין די קאַנטן געמאַכט אַ תּל פֿון אַזוי פֿיל דענקמעלער פֿון ייִדישער מאַטעריעלער און גײַסטיקער קולטור“⁷ — האָט צו ערשט גאָר זיך אָפּגעגעבן צום רוסישן און דערנאָך צום פֿראַנצײזישן פֿאַלקלאָר...

דאָס חדר־ייִנגל, וואָס איז פֿרי געוואָרן היימיש מיט תּוספֿות און מהרש״א, איז גאָר אַוועק צווישן רוסישע פּויערים, געוואָרן אַ שמיד, אַ שאַכטיאַר, אַ קוילנגרעבער, אַבי צו ווערן איינער פֿון די אונטערגעדריקטסטע, פּדי צו קענען בעסער פֿאַר זיי זיך אַננשטעלן, זיי דערצייען, זיי לערנען, זיי וועקן צום קאַמף פֿאַר זייער אייגענער באַפֿרײַונג, און „ער איז פֿאַרגאַנגען אַזוי ווינט, אַז ער איז כמעט געווען גרייט אַנצונעמען פֿראַוואַסלאַויע, פּדי צו קאַנען בעסער זיך צינױפֿגיסן מיט די אַרבעטנדיקע רוסישע מאַסן“⁸...

מיט דער דאָזיקער הייסער ליבע צו די אונטערגעדריקטע פּויע־

⁶ זלמן רייזען — „ש. אַן—סקי“, לעבן, ווילנע, דעצעמבער 1920, נ' 8, 7, 43.

⁷ פ. קאַן — „פּון אַן—סקיס פֿאַלקלאַריסטישע זאַמלונגען“, ליטעראַרישע בלעטטער נ' 340, וואַרשע 7 נאָוועמבער 1930.

⁸ מ. מ. ראָזענבאַום — ערינערונגען פֿון אַ סאַציאַליסטרעוואַלוציאָנער, גײַוואַרשע 1924, ז' 138.

רים וויל אַנ—סקי דערשטיקן דעם צער פֿון אַנטוישונג און ליבע, ווייל דאָס וואָס ער האָט געזוכט האָט ער נישט דערגרייכט און וואָס ער האָט געפֿונען האָט ער נישט געזוכט... „ער האָט זייער ליב גע- האָט די געזעלשאַפֿט פֿון פֿרויען און פֿרויען האָבן אים שטאַרק ליב געהאַט“⁹, נאָר מיט דער פֿרוי, מיט וועלכער ער האָט געפֿירט אַ ליבע, נישט געקענט חתונה האָבן, און מיט וועלכער ער האָט יאָ חתונה געהאַט האָט ער זיך געמוזט גטן, נאָך היפש האַרצווייטיק, פֿון דעם לעבנסלוסטיקן, פֿעסט געבויטן מאַן מיט שטאַלענע מוסקלען איז פֿאַר דער צייט געוואָרן אַ גרויער, אַננגעבראַכענער זקן... דאָס איז די קלאַסישע דראַמע פֿון יענע, וועלכע גיבן-אוועק זייער לעבן פֿאַרן פֿלל און פֿאַרגעסן אין זיך, אין שטוב, אין משפּחה.

ער, וואָס האָט דאָס מול צו ווערן איבער נאַכט אַ רוסישער שרייבער און ווערט גלייך נאָך דער ערשטער באַגעגעניש דער ליב- לינג פֿון באַרימטן גליעב אוספּיענסקי, וועלכער פֿירט אים גלייך אַרײַן אין בעסטן רוסישן זשורנאַל, רוסקאיע באַגאַסטטוואַ, אין אין מיכילאַווסקיי-קרייז, וווּ ס'געפֿינט זיך די אַריסטאָקראַטיע פֿון די דעוואָלוציאַנערן¹⁰ — פֿאַררוקט זיך גאָר אין געטאָ, און ווען די „באַפֿרײטע“ פֿאַליאַקן רײסן בײַ די יידן די בערד, פֿאַרלאָזט ער זיך לשם דעמאָנסטראַציע אַ גרויסע באַרד...

דער שמיד און קוילנגרעבער, וואָס לערנט אין די נעכט רוסישע פּויערים, לויפֿט-אַרום איבער אייראָפּע, בערלין, בערן, פֿאַריז, דאָ אַן אַנבײַנדער און באַלד גאָר סעקרעטאַר פֿון געלערנטן פּיאַטער לאָוראָוו. דאָ סעקרעטאַר פֿון דער אינטערנאַציאָנאַלער שול אין פֿאַריז, דאָ בראש פֿון אַן עקספּעדיציע פֿאַר יידישן פֿאַלקלאָר און עטנאָגראַפֿיע אינעם צאַרישן רוסלאַנד. דאָ פֿאַרט ער אַרום אין שליי- חות פֿון אַ רעטונגס-קאָמיטעט איבער גאַליציע און דאָ גאָר אויס-

⁹ ה. טשערנאָח — ד"ר, ד' 73.

¹⁰ אין די יאָרן 1891—1892, אין פעטערבורג. זע: זשיטלאָווסקיס זכרונות

פון מ"ן לעבנ, ב' 1, ז' 57—70.

געקליבן אין פעטראגראד פֿאַר אַ דעפוטאַט. און אַ טאַג פֿאַרן טויט, קוים אַראָפּשלעפּנדיק זיך פֿונעם בעט, אַמפּערט ער זיך מיט שרנץ-בערס און קולטור-טוערס, מ'זאָל נישט אָפּלייגן דאָס גרינדן — און ער פּוּעלט מען זאָל גרינדן — אין וואַרשע אַ ייִדישע היסטאָריש-עטנאָגראַפֿישע געזעלשאַפֿט, אויפֿן מוסטער פֿון די וואָס ער האָט פֿרֿיער אויפֿגעבויט אין פעטערבורג און ווילנע.

וואָס פֿאַר אַ פֿאַרבנרעכער און שפּאַנענדיקער שטאַף פֿאַר אַ ראַמאַן, צו שילדערן די עפּאָכע פֿון 1863—1920! דאָס איז דער לעבנסוועג פֿון דעם זעלטענעם אידעאָליסטישן יודן ראַפּאַפּאַרט-אַנ-סקי!

דער באַשרייַבער פֿון צעקרינגטן שטעטל

עס איז אָנגענומען, אַז „אויב עס איז עפּעס פֿאַרבליבן“ פֿון ש. אַנ-סקיס ליטעראַרישן שאַפֿן „פֿאַר דער אַזוי גערופֿענער אייבי-קייט, זיינען עס נישט זינגע ראַמאַנען און דערציילונגען, און אַפֿילו נישט זיין פֿאַלקלאָריסטישע פֿאַרשונג; פֿאַרבליבן איז דאָס, וואָס אַנ-סקי האָט געגעבן דעם טעאַטער מיט דער שאַפֿונג פֿון זיין דראַ-מע דער דיבוק“¹¹. און ס'איז אויסער יעדער דיסקוסיע, אַז דער דיבוק איז דער גרעסטער שותף אין אַנ-סקיס פּאָפּולאַריטעט. „ס'איז אָבער אַ פֿאַרדריטלעכער טעות און אַן אומבאַרעכטיקטע עוולה, מ'זאָל אַנ-סקיס נאָמען פֿאַרבינדן בלויז מיטן דיבוק“ — זינגע כתבֿים, 17 בענד, ליידער דערשינענע ערשט נאָך זיין טויט, זינגען עדות — „ער איז געווען פֿון די ערשטע, וואָס האָבן געשילדערט דעם אויפֿ-קום פֿון צווייטערעטער אין דער ייִדישער סביבֿה, זיין אַשמדאי איז באַזירט אויף ייִדישע לעגענדעס און פֿאַרמאַגט אַ טרעפֿלעכע סאָ-טירע, זיין חורבן גאַליציע געהערט נאָך איצט צו די רירנדיקסטע מגילות פֿון אונדזער אומקום“¹².

¹¹ י. הירשהויט — „ש. אַנ-סקי, דער דראַמאַטורג פֿון חסידישער לעגענ-דע“, די צוקונפֿט, נ"ג, פעברואַר 1964, ז' 80.

¹² י. זרובל — „ש. אַנ-סקי“, די גאַזעטע קייט נ' 48, תל-אָבֿיבֿ 1964,

וואָלט דאָס נישט געווען אמת, אין אַ גרעסערער אָדער קלענער-
 רער מאַס, וואָלט קיינעם נישט אננגעפֿאַלן צו געבן אַנ—סקין אַ
 קבֿר אין אַוהל פּרץ. דעמאָלט איז דאָך דער דיבוק נאָך קיין שום
 אייפֿטו נישט געווען! דאָס האָבן געזאָגט סײַ ליטעראַטור־קריטי-
 קערס, סײַ שוישפּילערס, וועלכע האָבן געהערט אַנ—סקין אַליין
 פֿאַרלייענען צווישן צוויי וועלטן. „ביים לעבן האָט דער מחבר ניט
 זוכה געווען צו פּועלן בני אַ טעאַטער, מען זאָל געבן אַ סצענישן
 תּיקון איינער פֿון די סצענישסטע פּיעסעס; כדי עס זאָל קומען צו
 אַן אויפֿפֿירונג, האָט דער מחבר געמוזט פֿריער שטאַרבן“¹³. ביים
 לעבן האָט ער „פֿון דער אַנערקענטער אויטאָריטעט אין דער ייִדי-
 שער ליטעראַטור־קריטיק דערהערט אַ ממש אַפּווישנדיקע מיינונג
 וועגן ווערק“¹⁴. אַפֿילו דער אַ שוישפּילער, וועלכער האָט שפּעטער
 מרעיש עולם געווען אין אַנ—סקיס מיראַפּאָליער צדיק, האָט נאָכן
 הערן לייענען די פּיעסע געזאָגט דעם מחבר פֿאַר אַלעמען אין די
 אויגן: „קיין ראָלן, סעמיאָן אַקמיטש, האָב איך, הערנדיק די לעגענ-
 דע, נישט דערפֿילט... וואָס צו שפּילן — נישט געפֿונען“¹⁵. דאָך
 האָט מען ש. אַנ—סקין, פּונקט ווי יעקבֿ דינעזאָנען, געלייגט בני י.
 ל. פּרצן, אמת, „די קומענדיקע דורות וועט זיכער זיין מאָדנע, און
 נאָך מער ווי מאָדנע, צו זען ווי אַזוי פֿון דריי אַזוינע פֿאַרשיידענע
 פּערזענלעכקייטן איז געוואָרן עפּעס איינס דווקא דאָרט, וווּ מיר ווילן
 האָבן אַ צייכן פֿון יעדן באַזונדער, ווייל יעדערער פֿון זיי איז אונדז
 אויף אַ באַזונדערן אופֿן טייער“, אָבער „אין זייער שאַפֿן איז יעדע-
 רער פֿון זיי געווען פֿאַר זיך אַליין אַ וועלט“¹⁶.

יא, אַ וועלט, פֿאַר זיך אַליין אַ וועלט. קיינער אין דער ייִדישער

¹³ ד"ר מיכאל וויכערט — „די אור־פּרעמיערע פּון דיבוק“, דרום־אפּריקע
 נ' 170, יאָהאַנעסבורג, יולי־אויגוסט 1964, ז' 10.

¹⁴ אַברהם מאַרעווסקי — אַחין און צוריק, זכּרונות, ב' 3, וואַרשע 1960,
 ז' 483. די אויטאָריטעט, וועגן וועלכער מאַרעווסקי רעדט, איז — ש. ניגער.

¹⁵ ד"ר ז' 485.

¹⁶ ש. ניגער — י. 2. פּרץ, ב"א 1952, זוי 531—532.

ליטעראטור האט נישט אזוי שאַרף פֿאַרגעשטעלט דעם ריס און די דראַמע אין דעם צוזאַמענשטויס צווישן השפלה און רעליגיעזן פֿאַ- נאַטיזם, ווי דאָס האָט געטאָן ש. אַנ-סקי. אין זײַן 2 בענדיקן ראָמאַן פּיאַנערן, וואָס ער אַליין רופֿט-אַן אַ כראַניק פֿון די 70ער יאָרן, און מיט דער באַצייכענונג — „כראַניק“ — באַפֿרײַט ער זיך שוין אַליין פֿון דער פּרעטענזיע אויף הויכקונסט, פֿירט אונדז אַנ-סקי אַרײַן אין אַ וועלט, וואָס אין אונדזער צײַט איז ביז גאָר שווער זי צו פֿאַרשטיין. „עס איז דאָן געווען אַ מערקווערדיקע צײַט און אין פֿיל הינזיכטן אַ טיף טראַגישע“, ווײַל דער צוזאַמענשטויס צווישן די צוויי שטראַמען „האַט געשטעלט אין קאָן דעם גאַנצן קיום פֿון ייִדישקײַט, פֿון פֿאַלק, און האָט נאָך זיך געלאָזט גאַנצע מחנות, כמעט אַ גאַנצן דור צעבראַכענע, צעקאַליעטשעטע, וועלכע האָבן אָפּגערור- דערט פֿון איין ברעג און נישט דערגרייכט צו אַ צווייטן“¹⁷. אַזעל- כע אינוואַלידן, קרבנות פֿון דער מלחמה צווישן השפלה און חסידזים, זײַנען איצקאָוויטש (אין 1טן) און איזערמאַן (אין 2טן ב' פּיאַנערן).

אין דעם שטעטל מײַלאָסלאָווקע האַלט זיך דער משפּיל ווי אַ רויבער, ווי אַ שטשור, וואָס קען בײַ דער קלענסטער אומפֿאַרזיכ- טיקײַט אַרײַנפֿאַלן אין אַ קליאַטקע... זײַ, וואָס דאַרפֿן צו זיך צוצײַען, ווי אידעאָליסטן, דערהויבענע און דערהייבנדיקע, לעבן גאָר ווי צע- דרייטע פֿויליאַקעס, וועלכע שטויסן-אָפּ מיט זייער אָפּגעלאָזנקײַט, באַפּוצט מיט ציניזם, אויסגעמישט מיט קליינשטעטלידיקער נאַווי- טעט. אויך די פֿרומע ייִדישקײַט רופֿט-אַרויס אַ ווידערגעפֿיל. די סצענע, ווי עס ווערן אין מרחץ פֿאַרברענט די „טריפֿענע“ ביכלעך און ווי נעבעכדיק עס זעט-אויס דער לערער, ווען מ'נעמט פֿון אים אַראָפּ די „גוי'שע“ בגדים און מ'ציט אויף אים אַרויף די שמאַטעס, וואָס אַפֿילו דער שמש האָט שוין נישט געוואָלט טראַגן, שילדערט אַנ-סקי אזוי מיט זײַן כאַראַקטעריסטישער פּשטות און פֿאַלקסטימ- לעכער פֿליסיקײַט, אַז די סצענע דערמאָנט טרויעריקע בילדער פֿון

¹⁷ ש. אַנ-סקי — פּיאַנערן, ב' 1, חאַרשע 1924, ז' 19.

רדיפות, מיט וועלכע די פֿאַרפֿאַלגערס האָבן זיך פֿאַרשוואַרצט די פֿנימער פֿאַר דער געשיכטע... דער היסטאָריקער האָט דאָ פֿאַרבנ־רניכע בילדער פֿון צעקריגטן ייִדישן שטעטל אינעם 19טן יאָרהונ־דערט. זיי אילוסטרירן און דאָקומענטירן, וואָס אַנ—סקי האָט געזאָגט אין 1910 בניים פֿינערן זיין 25יאָריקן יוביליי, „ביכער אויף דער העברעיִשער שפּראַך — האָט ער זיך אַראָפּגערעדט פֿון האַרצן — האָבן מעכטיק און שטורעמדיק מיך אָפּגעריסן פֿון אַלטן ייִדנטום און זינע טראַדיציעס, האָבן אין מיר דערוועקט אַ שנאה און פֿאַר־אַכטונג צו זינע טראַדיציעס און האָבן מיך געשטופּט צו דער רו־סישער גראַמאַטע“¹⁸.

נאָר מיט דער דאָזיקער פֿאַרביטערונג קען מען דערקלערן, וואָס אַזאָ ייִדישער מענטש ווי שלמה־זלמן בר' אַברהם הכהן ראָפּאַפּאַרט האָט געוואָגט אַרנינצושריבן אַזאָ שורה אין זאָלציקן ים, אין זיין הימען פֿאַרן „בונד“ — „גאָט און משיח אין איינעם געשטאַרבן...“ (שפּעטער, ווען אַנ—סקי „איז שוין געווען אַ בעל־תשובֿה מיט שטאַר־קע ציוניסטישע שטימונגען, האָט אים שטאַרק פֿאַרדראָסן, וואָס מען דרוקט זיין ליד איבער אין אַלע בונדישע לידער־זאַמלונגען“ און „איבער הויפט האָט ער געפֿאַדערט, מ'זאָל אויסמעקן די ווערטער „גאָט און משיח אין איינעם געשטאַרבן“¹⁹). עס וואָלט אָבער געווען נישט ריכטיק, אָז מ'זאָל דאָס פֿאַרגעסן. געשיכטע טאָר מען נישט פֿאַרלייקטען. ווינל פֿון אַלץ לערנט מען, פֿונקט ווי פֿעלערן זינען פֿאַר דעם קינסטלער אַזוי כאַראַקטעריסטיש ווי זינע מעלות, אַזוי לערנט מען פֿון פֿעלערן און עבירות נישט ווייניקער ווי פֿון מצוות און מעשים טובֿים.

אַנ—סקי שילדערט יענע פֿינצטערע צייט, אין וועלכער יידן זיי־נען געווען אַפֿשר נישט ווייניקער שולדיק ווי גוים. דערפֿאַר זינען

¹⁸ נחמן מייזל — „ש. אַנ—סקי“, פֿאַרגייער און מיטציטיילער, נ"י 1946,

ד' 132.

¹⁹ א. ליטוואַק — וואָס געווען, ווילנע־וואַרשע 1925, ז' 237—238.

זינע דערציילונגען אונטער אַ מאַסקע אָדער עס הספֿר און פֿינדקע בעלעטריסטישע דאָקומענטן אָדער אַ בריק, צו קענען אַרײַנדרינגן גען אינעם לעבן פֿון די ייִדישע שטעטלעך אין די צאַרישע צײַטן, ווען די אומטאָלעראַנץ איבערווייניק איז געווען נישט קלענער ווי די פֿון דרויסן. דערפֿאַר איז דער גוט מיינענדיקער איצקאָוויטש אַרײַנגעשלנדערט געוואָרן אין די אַרעמס פֿון אַסימילאַציע אָדער גאָר שמד... נישט איין קראַנץ האָט געטריבן צו משוגעת און נישט איין איצקאָוויטש איז אַרײַנגעפֿאַלן אויפֿן נאַרישסטן אופֿן אין קלויסטער. אויב אַנ—סקיס פּראָזע איז קינסטלעריש פּרימיטיוו, איז זי אָבער דערפֿאַר פֿאַלקסטימלעך געוונט און ניצלעך עד היום הזה. זי ווייזט די פֿאַרבלאַנדזשעטע יוגנט, וועלכע האָט באַדאַרפֿט דורך דער השפּלה אַרויפֿגעפֿירט ווערן אויפֿן וועג צו ברודערשאַפֿט און גליק. פּונקט ווי אַנ—סקי ווייזט דורך זײַן גרויסער פּאַעמע אַשמדאי, וואָס איז בלי שום ספֿק די פֿאַרבנריכסטע שילדערונג פֿון דער שדים־אימפּעריע — דערמאָנען די וואָס פֿעלן נישט אויף גאַטס ערד — ווי דעם אַשמדאי האָט באַזיגט „נישט אַ מלאַך, נישט אַ שרף / נישט דער קליגסטער מלך שלמה, / נאָר אַ פֿרומער, פּראָסטער ייִדל — / נאָר דער לײַזונטענער צדיק!...“²⁰

דערפֿאַר, אַז ער איז אַוועק פֿון געטאָ, איז ער אַריבער צו די רע־וואָלוציאַנערע פֿאַלקסגייערס, נאַראַדניקעס, פֿאַרליבטע אין גוטן פּויער. און איז ער צוריקגעקומען אין געטאָ, איז ער געוואָרן אַ משולח, אַ מאַדערניזירטער מיסטיקער, אַ „ראַמאַנטיקער וואָס איז מיט דער גאַנצער נשמה פֿאַרטיפֿט אין פֿאַלקשאַפּונג“²¹.

דאָס גרונטווערק פֿון פֿאַראייניקטער קונסט

די פֿאַלקשאַפּונג — דאָס האַרץ פֿון פֿאַלק — האָט אַריענטירט אַנ—סקין, ער זאָל דורכן „דיבוק“ ווייזן פּלערליי הקונסטן פֿון ייִדישן

²⁰ געזאַמלטע שריפטן, ב' 8, וואַרשע 1922, ד' 78.

²¹ שאול גינבורג — „דער טרויער ש. אַנ—סקי“, ליטעראַרישע בלעטער

נ' 340, וואַרשע 1930.

לעבן; חוץ די עשירות פֿון פֿאַלקלאַר אין ירושה פֿון ייִדישן גײַסט אויך זײַן אײַגענע דיכטערישע פּערזענלעכקײט און זײַן חוש פֿאַר טעאַטראַ-לישקײט. „דער דיבוק“ איז נישט בלויז אַג—סקיס גרונטווערק, נאָר אויך אַ גרונטווערק פֿאַר דער ייִדישער געטײכטע. אַזוי מ'האַט דאָס אַלץ פֿרײַער נישט דערשאַצט? וויזט דאָס, אַז ס'קען אויך זײַן אַ קאַך-לעקטיווער טעות. אַלע ווייסן, אַז די געניטע געשעפֿטסלייט זײַנען געווען זיכער, אַז „דער דיבוק“ וועט פֿאַר דער קאַסע זײַן אַ קאַטאַס-טראַפֿע... וואָס זאָגט אַבער אויף דעם די ווירקלעכקײט? אַז „דער דיבוק“ איז די דערפֿאַלגרייכסטע פּיעסע פֿון ייִדישן און העברעיִשן טעאַטער! איז ווי באַלד די מאַטעריעלע שאַצערס האָבן אַזאַ טעות געהאַט, פֿאַר וואָס האָבן נישט געטאַרט אַ טעות האָבן די שאַצערס פֿון גײַסט, וועלכע האָבן פֿרײַער נישט דערשאַצט די קאָמפּליצירטע ווערטן פֿאַראַייניקטע אין „דיבוק“?

אײַנער פֿון די שאַרפֿסטע טעאַטער-פֿאַרשערס, דווקא אַ וועלט-לעכער שרײַבער, האָט בײַ צײַטנס רעווידירט דעם טעות און געזאָגט: „דער גראַנדיעזער נצחון פֿון „דיבוק“ באַווזנט צום בעסטן, נאָך וואָס עס גאַרט דער ייִדישער מענטש: גיט מיר אַ וועלט-אַנשווינג, רעלי-גיע!... מיר האָט דערעסן אַזער אַלטע עסטעטיק און עטיק... אַזער אַלטע הלכה איז אַן הימלען — וויזט מיר די הימלען?״²² ווען די ווילנער אין וואַרשע און הבימה אין מאַסקווע האָבן אַנגעהויבן שפּילן צווישן צוויי וועלטן — נאָך פֿאַגראַמען און מאַסנמאַרד פֿון איין זײַט און באַפֿור-דעקלאַראַציע, רעוואָלוציע און נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיעס פֿון דער אַנדער זײַט — האָט אַג—סקי אויך אין פּרם פֿון אַקטועלע אַרײַנגעשפּילט אין די ברענענדיקע פּראַבלעמען פֿון ייִדישן לעבן אין און צווישן צוויי וועלטן... „דער דיבוק“ סיגנאַליזירט זײַ.

פֿאַעטיש און חסידיש זאָגט חנן: „די דורות ווערן אַלץ שוואַכער און די זינד אַלץ שטאַרקער, און צדיקים אַלץ ווייניקער... מ'דאַרף

²² יצחק שיפּער — „צוקונפֿט-פּראָגנאָסע פֿונעם ייִדישן טעאַטער“, ייִדיש טעאַ-

טער, 1921, ז' 26.

נישט מלחמה האלטן מיט זינד, ווייל „אלץ, וואָס האָט באַשאַפֿן, האָט אין זיך אַ פֿונק פֿון הייליקייט“. און לאה זאָגט: „ניין, באַבעניו, אַ מענטשנס לעבן גייט נישט פֿאַרפֿאַלן... אַלע נשמות זענען צווישן אונדז... אַז מיזאָל שטאַרק וועלן, קאָן מען זיי זען און הערן...“ און דער משולח, „דאָס ליכט וואָס באַשניגט אַלע איבערלעבונגען“²³, זאָגט ווי אַ בראַסלאַווער: „דאָס האַרץ פֿון דער וועלט זינגט צום לוי-טערן קוואַל... און עס גייען-אַרויס פֿונעם געזאַנג לייכטנדיקע פֿעדעס און ציען זיך צו די הערצער פֿון אַלע זאַכן פֿון דער וועלט...“ און דער מיראַפֿאַליער זאָגט די תורה פֿון בעש"ט: „ווען דער מענטש וואַלט אַזוי פֿיל אַרבעטן איבער זיין נשמה וויפֿל ער אַרבעט אויפֿן גוף, איבער וועלכע אָפּגרוגטן וואַלט זי געקענט אַריבערגיין אויף דעם די-ניגן שנירעלע פֿון לעבן!...“

„דער דיבוק“ איז אַ מאָדערנע פּאַעטישע און טעאַטראַלישע ווער-סיע פֿון דער קלאַסישער תּנ"ך-אידעע, „הנאהבים והנעמים בחייהם ובמותם לא נפרדו“ (שמואל ב' א'), און פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור, „מעשה בריעה וזמרה“ (ווענעציע 1597). „ליבע איז שטאַרקער ווי טויט“. דער אַקאַדעמישער טעאַטער-קריטיקער, זעענדיק און הערנ-דיק די אַלע שותפֿים אויף דער בינע, צו וועלכע עס איז צוגעקומען דער קינסטלערישער רעזשיסאָר, איז דערפֿאַר נתפעל געוואָרן פֿאַר יענעם „כוח פֿון דראַמאַטיקער“, וואָס ער האָט באַנומען אין אַנ-סקין, און פֿאַר „דאָס מייסטערהאַפֿטע אַרזינדרינגען אין די טיפֿסטע סודות פֿון דראַמאַטורגישער טעכניק“²⁴. דאָס האָט אויך דערשפּירט דער איטאַליענישער קאַמפּאָזיטאָר, וועלכער האָט פֿון אַנ-סקיס ווערק גע-שאַפֿן אַן אָפּערע. „נאָך דעם ווי איך האָב געזען דעם „דיבוק“ אויף דער בינע — זאָגט ער — בין איך געוואָרן אַזוי פֿאַרכאַפּט, אַז דער

²³ שמואל ראזשאנסקי — „מאַרעווסקיס אויפפירונג דער דיבוק“, די יודי-שע צייטונג, ב"א, 10 יוני 1928.

²⁴ מיכאל ווייכערט — טעאַטער און דראַמע, 1טער באַנד, ווילנע, 1926,

געדאנק האט מיך שוין ניט געלאזט רוען²⁵. אזוי צעטרייסלט „דער דיבוק“, ווען מ'באוויזט ארויסצוברענגען פֿון דעם ווערק זיין עשירות.

פֿון אינטערנאציאנאליזם צו נאציאנאליזם דורך פֿאלקלאָר

פונקט ווי טעאָדאָר הערצל איז פֿון אַסימילאַטאָרישער גלזכגיל-טיקייט צו ייִדישקייט אַריבער צו ייִדישער נאַציאָנאַלער דינאַמיק און התלהבות — אונטער דער ווירקונג פֿון דרייִפֿוס־פֿראַצעס — אזוי איז ש. אַנ—סקי געוואָרן אַן איבערגעקערטער פֿון דער דאָזיקער אַנטי־סעמיטישער וואַקכאַנאַליע, וואָס איר הויכפונקט איז געווען דאָס יאָר 1894, בעת זיין זיין פֿאַרזי. נאָר הערצל קומט צום ציוניזם דורך פֿאַליטיק, בעת אַנ—סקי גייט־אַריבער פֿון אינטערנאַציאָנאַליזם צו נאַציאָנאַליזם דורך פֿאַלקלאָר. „דער הויפטגעדאַנק, וואָס ער געפֿינט־אַרויס איז די ווערק פֿון דער ייִדישער פֿאַלקשאַפֿונג. אַנאַליזירנדיק זיי און פֿאַרגלזכנדיק זיי מיט דער פֿאַלקשאַפֿונג פֿון די אייראָפּעיִשע פֿעל־קער, ווערט זיין ליבלינג־אידעע, וועלכע שטימט אזוי גוט מיט דער פֿינענער, איידעלער נשמה זינער; דאָס איז די אידעע וועגן דער הע־כערקייט פֿון דער גניסטיקער קראַפֿט איבער דעם גראַבן מאַטעריאַליזם, איבער דעם געוואַלט און תקיפֿות פֿון די גיבורים פֿון פֿיזישן כוח“²⁶. דווקא דער פֿראַנצויזישער פֿאַלקלאָר האָט אים געוויזן, אַז די פֿאַלקשאַפֿונג שטעקט נישט בלויז אין סאַציאַלן, נאָר אויך, און טאַקע בעיקר, אין נאַציאָנאַלן לעבן, וווּ אַלע קלאַטן מחזן זיך באַגעט־געטען און קאַנטען איינע די אַנדערע נישט אויסמיידן...

דערפֿאַר איז געקומען „דער מאַמענט, ווען אַנ—סקי האָט מיט דער זעלביקער פֿינעריקער באַגניסטערונג, ווי ער האָט אַמאַל אַנגע־שריבן דעם הימען פֿאַרן בונד, אַנגעשריבן אַ פֿלאַמענדיקן הימען פֿאַרן

²⁵ הענער קאַן — ש. אַנ—סקי אַלס אַפּערע פֿון לאַדאַוויקאָ ראַקאַ, ליטע־אַרישע בלעטער ג, 517, וואַרשע 1934.

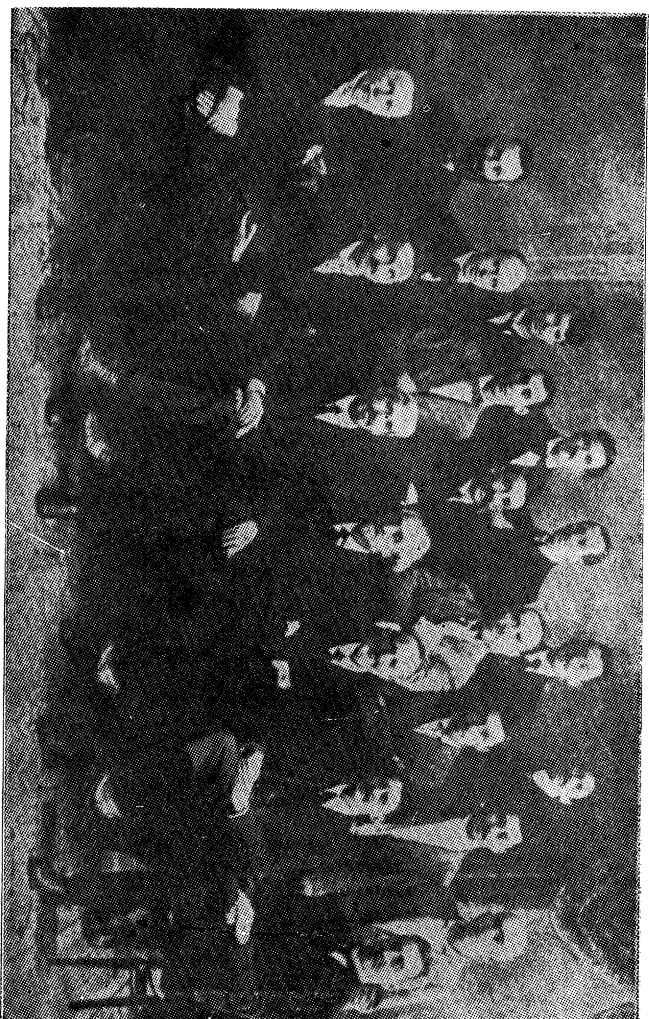
²⁶ זלמן רייזען — 15טער באַנד אַנ—סקיס געזאַמלטע שריפטן, וואַרשע 1925 (הקדמה), ז' vi.

ציוניזם, פֿאַר דער ווידער-אויפֿלעבונג פֿונעם ייִדישן פֿאָלק אין ארץ-
 ישׂראל²⁷. דערפֿאַר ווערט ער אַ פֿאַרטיידיקער פֿון חדר, ווייל „אַ דאַנק
 דעם חדר האָט דאָס ייִדנטום געקענט במשך פֿון איין דור אַריבערגיין
 פֿון ראַביניזם און אַרויסגעבן אַזעלכע גרויסע מענטשן ווי מאַרקס
 און לאַסאַל, ערליך און רובינשטיין“. און ווען ס׳ווערט געגרינדעט
 דער ייִדישער לעגיאָן, איז ער פֿון די ערשטע צו באַגריסן זשאַבאַ-
 טינסקי, און ער זאָגט: „איך וואָלט געווען גליקלעך אַפּצוגעבן די
 לעצטע יאָרן פֿון מיין לעבן אויף צו פֿאַרווירקלעכן די גראַנדיעזע נאַ-
 ציאָנאַלע אידעע, וואָס וואָלט אומגעקערט דאָס ייִדישע פֿאָלק צו די
 העראַזישע צײַטן פֿון די מפּבייער און בר־כּוּכָא“²⁸.

ש. אַנ—סקי, וועלכער האָט דורכן אינטערנאַציאָנאַליזם געזען נאָר
 איין קלאַס, האָט דורכן נאַציאָנאַליזם דערזען דאָס גאַנצע פֿאָלק און,
 בײַם גאַנצן איבערקלײַבן צווישן עסטעטיק און עטיק, ווי ר' לוי יצחק
 באַרדיטשעווער, אומעטום געזוכט פֿאַר אים אַ זכות.

שמואל ראזשאנסקי

²⁷ ש. ל. ציטראָן — „דער לעצטער פֿון די דריי“, דריי ליטעראַרישע דור-
 רות, זכרונות, ב' 3, וואַרשע 1922, ז' 76.
²⁸ משה שאַליט — „ש. אַנ—סקי לויט זיין בוך פֿון די צײַטונג-אויסשניטן“,
 פֿון נאָענטן עבר, ב' 111, וואַרשע 1937, ז' 234 און 236.

ט. ג. סקי, צוקיסן, ליטערמאן, און ווערמאליסטן פארן אורעקאנד פון ווייניג קיין הארשע (צ"א) געפינען זיך אויפן פילד'ר צמח שאפאר, י. יונער, נ. סענצלאוויטש, ד"ר מאקס ווינאוויך, י. ל. ציטראו, היקל לונסקי)

ש. אן-סקים לידער

מיין ליד

מזן ליד איז געוועבט פֿון טרערן און שמארצען,
איך שרעב עס מיט בלוט וואָס טריפֿט פֿון מזן האַרץ...
איך וואָלט עס ניט זינגען, כ'וואָלט רויק געשוויגן,
ווען איד וואָלט נאָר קאַנען מזן אומעט באַזיגן.

דו הערסט, ווער ס'צעגיסט זיך פֿון קלאַג און געוויין?
עס יאַמערט דער ביטערער עלנט אַליין.
איך לויפֿן מיט ווונדן אין גאַנצן באַדעקט,
מיט צער און בזיונות אין גאַנצן פֿאַרפֿלעקט,
מיט שרעק, מיט רחמנות קוקט עס אַרויס,
פֿון דחקות, פֿון הונגער, עס שטאַרבט, עס גייט-אויס ...

די שטילע קרבנות — זיי פֿאַלן ווי פֿליגן,
פֿיל יאָרן געליטן, פֿיל יאָרן געשוויגן.
געפֿאַלן אָן פוחות, צעבראַכן, צעמאַלן,
פֿון הונגער פֿאַרגאַנגען, פֿון הונגער געשוואָלן,
עס וויינען יתומים, עס קלאַגן אלמנות —
צי זעט ווער די טרערן? צי האָט ווער רחמנות?

די ריכטע, די זאַטע, די רויקע מוחות,
וואָס אַרן זיי די טרערן, די בלוטיקע לוחות?
וואָס אַרט זיי דער ברודער, וואָס טרינקט זיך אין בלוט,
אַז זיי לעבט זיך רויק, אַז זיי לעבט זיך גוט?

פֿאַרפֿאַלענע זיפֿצן, פֿאַרלוירענע טרערן,
די שטיינערנע הערצער וועלן ווייכער נישט ווערן.

מזין ליד איז געוועבט פֿון טרערן און שמאַרץ.
 איך שרייב עס מיט בלוט, וואָס טריפט פֿון מזין האַרץ.
 איך וואָלט עס ניט זינגען, כּוואָלט רויק געשוויגן,
 ווען איך וואָלט נאָר קאַנען מזין אומעט באַזיגן!...

אין זאַלציקן ים

אין זאַלציקן ים פֿון די מענטשלעכע טרערן
 געפֿינט זיך אַ מענטשלעכער תּהום,
 ער קאַן שוין נישט טיפֿער, נישט פֿינצטערער ווערן,
 אים צייכנט אַ בלוטיקער שטראָם...

מוזיק — יוסף אַחרון

ANDANTINO (♩ = 152)

mp

טרע - כע-לע-מענשדי פֿון ים קן-צי-זאל אין

אַ זיך פֿינט - גע תּהום כע-לע-שרעק אַ זיך פֿינט - גע - רן

אום רן- ווע רע-צטע-פֿינט ניט פֿער-טי ניט שוין קען ער תּהום כע-לע-שרעק

אום רן- ווע רע-צטע-פֿינט ניט פֿער-טי ניט שוין קען ער שטראָם קע-טי-בלו אַ כּש-ציי

- שטראָם קע-טי-בלו אַ כּש-ציי - שטראָם דעם

דעם תהום האַבן טויזנטער יאָרן געגראָבן
אמונה און שנאה און פּיין,
און טויזנטער יאָרן אַליץ, טראַפּן נאָך טראַפּן,
עס גיסן זיך טרערן אַרײַן.

און פֿול איז דער תהום... דאָס איז ייִדישע טרערן.
נאָר האָט נישט קיין טעות אין זיי:
אַ בלוטיקע טרער טוט דעם קבצן געהערן,
דעם נגיד — אַ וויסע ווי שניי.

נאָר אַיך, בעלי־מלאכות, אביונים, קבצנים,
געהערט דאָך דער בלוטיקער תהום,
און אנערע „ברידער“, די ריכטע גזלנים,
געהערט נאָר פֿון אויבן דער שוים.

שוין פֿול איז דער ים און פֿאַרפֿלייצט אַלע ברעגן.
ווי זינען די העלדן, די לַיט,
די וועלכע וועלן זיך מוטיק דערוועגן
צו וואַרפֿן אין תהום זיך, אין שטרעט?

דעם אַרבעטער ווער זשע וועט ענדלעך דערלייזן
פֿון הונגער און אייביקער לייד?
און ווער וועט דעם וועג אים צו פֿרנעהייט באַזונדן
צו ברודערשאַפֿט, גלנכהייט און פֿרייד?

די גבירישע קינדער, משפּילים, רבנים —
זיי רופֿן אין ציון דעם יוד,
אַ לידל אַן אַלטע פֿון אונדזערע שונאים:
— „אַ געטאָ פֿאַרן אייביקן זשיד!“

זיי רופֿן און זוכן, די קאַלטינקע מתים,
פֿון הייליקע קברים אַ לאַנד,

און דאָס, וואָס עס לינדן און זיפֿצן „הקדושים“ —
צו דעם איז מען טויב ווי די וואַנט!

משיח און ידנטום — ביידע געשטאַרבן,
אַן אַנדער משיח קומט־אַן;
דער ייִדישער אַרבעטער — גבֿירישער קרבן —
הייבט־אויף שוין פֿון פֿרנייהייט די פֿאַן.

דער העלד וועט די וועלט אי באַפֿרניען, אי היילן,
ער'ט גרייכן דעם תהום ביזן גרונט!
זאָל לעבן פֿון רוסלאַנד, פֿון ליטע און פּוילן
דער „ייִדישער אַרבעטער-בונד“!

דער שניידער

די שטוב איז קליין, די שטוב איז אַלט,
אין יעדן ווינקל מיסט און קויט,
ס'איז פֿינצטער, אימעטיק און קאַלט —
אַ קראַנקער שנידער זיצט און נייט ...

דער שנידער נייט,
די נאָדל גייט,
דער מוח דרייט:
ס'איז גרויס די נויט,
נישטאַ קיין ברויט,
נישטאַ קיין ברויט!

דאָס פנים געל, פֿאַרצאַגט, פֿאַרטראַכט,
די נאָדל רודערט טאַג און נאַכט!

פֿון צײַט צו צײַט אַ פּוֹסטער הױסט
האַלט־אױף די האַנט, רײַסט־אױף די ברוסט...

דער שנײַדער נײַט — — אַאָדױן.

מוזיק — פאול העלד

קל- ווײַן דן- יע אין אַלט איז שטוב די קליין איז שטוב די
אַ קאַלט און טיק-מע-אז אַסער-פֿינ טאײַז קױט - און מיסט
די נײַט דער-שנײַ דער נײַט - און זיצט דער-שנײַ קער-קראַנג
ני ברױט קײַן שטאַ- ני נױט די גרױס אַאיז גײט דל- נע
ברױט קײַן שטאַ- *rit.*

אין שטוב איז אומעטיק און פוסט.
פֿון בעט — אַ זיפֿף, פֿון וויג — אַ הוסט.
דאָס קליינע לעמפל ברענט זיך שוואַך...
אַ דריבנער רעגן קלאַפט אין דאָך...

דער שנײַדער נײַט — — אַאָדױן.

— וואָס טוסטו, שנײַדער אױף דער וועלט?...
"איך לעב..." — אַ שוידערלעכע קעלט

נעמט־אָן בנים האַרץ... פֿאַר־פֿלוקטע נויט...
אַ דאָס הייסט לעבן — וואָס איז טויט!?

דער שננדער נייט,
די נאָדל גייט,
דער מוח דרייט:
ס'איז גרויס די נויט,
נישטאָ קיין ברויט,
נישטאָ קיין ברויט!

מיר וואַנדערן

מיר וואַנדערן, מיר וואַנדערן
פֿון איין לאַנד אין דעם אַנדערן,
דורך הונגער און דורך קעלט;
פֿאַרוואַגלטע, פֿאַרביטערטע,
פֿאַרפֿאַלגטע און פֿאַרציטערטע,
מיר, פֿרעמדע פֿון דער וועלט!

פֿון גלות טויזנטיאַריקן,
פֿון הננט און פֿון אַמאָליקן
האַט אונדז זיך אָפּגעשמעלט:
אַ רייכטום גאָר אַן אַנדערער,
אַ כוח פֿון אַ וואַנדערער,
וואָס גייט־אום אויף דער וועלט.

מיר טראַגן זוימען אייביקע.
פֿון הייליקע, פֿון גלייביקע,
אַ רויטע זון אונדז העלט;
מיר טראַגן אין דער אַרבעטגאַס,
דורך פֿייער, בלוט און מענטשנהאַס
אַ קומענדיקע וועלט.

אַ נײַע װעלט, אַ גרעסערע,
אַ שענערע, אַ בעסערע
װעט װערן אויפֿגעשטעלט;

מוזיק — מיכל געלבארט

Adagio

דורך רן-דע-אַנ דעם אין לאַנד אין פֿון רן-דע-װאַ מיר רן-דע-װאַנ מיר
פֿאַר טע-טע-ביי-פֿאַר טע-גל-װאַ-פֿאַר קעלט דורך און גער-הונ
פֿון קן-רײַ-יאַ זנט-טוי לות-ג פֿון װעלט דער פֿון דע-פֿרעם מיר טע-טע-צײַ-
אַ - - שטעלט-גע-אַפֿ זיך אונדז - האַטקן-לי-מאַ-אַ פֿון און - היינט
דעראויף אום גײט װאָס רער-דע-װאַנ אַ פֿון ח-כו אַ רער-דע-װאַ אַן גאַר טוט-רײַכ
רן-דע-אַנ דעם אין לאַנד אין פֿון רן-דע-װאַ מיר רן-דע-װאַנ מיר װעלט

מיר בויען זי מיט אונדזער בלוט,
מיט אונדזער גניסט, מיט אונדזער מוט,
מיר, בירגער פֿון דער װעלט!
מיר װאַנדערן, מיר װאַנדערן
פֿון איין לאַנד אין דעם אַנדערן — — —

סלך-שיי-יי!!¹

פון גאלץ מילער

ווי שוואַרצע מחשבות בנים מסור אין זינען,
איז פֿינצטער פֿון טיף האַרבסט די נאַכט,
נאָך שוואַרצער פֿאַר איר איז די תּפֿיסה, דער בנין,
וואָס שטייט ווי אַ דמיון פֿאַרטראַכט.

נעץ - זי אין סלך מ' ביים ב'ות-ש- מה צע-שוואַר ווי
פֿאַר צער-שוואַר נאָך - נאַכט די האַרבסט'יק פֿון צטער-פֿינ איז
פֿאַר יון- דמ אַ ווי שטייט וואָס יך- בנ דער סה-תפֿי די איז מיר
שיי- סלך שיי-סלך שיי - סלך שיי-סלך עט - טראַכט

עס גייען אום רונד-און-אָרום איר די וועכטער
און ס'ציט זיך דער לאַנגזאַמער שרנב,
ווי עמעצער שרנבט אונטער מעסער בנים שעכטער:
— סלך-שיי-יי!!

כאַטש הויך איז די וואַנט אַרום פֿינצטערן מויער,
די שלעסער — געגאַסענער שטאַל.
כאַטש אַלץ איז פֿאַרזונקען אין אומעט און טרויער
מען הערט נישט קיין מענטשלעכן קול —

¹ (רוט) הער! (הער זיך צו!).

און דאך איז די תפיסה נאך ווייט נישט געשטאָרבן.
 דו, וועכטער, פֿאַרדרעמל נישט זיי,
 נישט גלייב, אַז אין תפיסה שלאָפֿט רויק אַ קרבן!
 — סלוי-שנייני!! סלוי-שנייני!

אַט שטייט אַ פֿאַרהאַפֿטער¹ ביים פֿענצטער, דעם הויכן,
 דער קאַפּ בני דער קראַטע, פֿאַרטראַכט,
 די ברענענדע אויגן פֿון פנים, דעם בלייכן,
 פֿאַרזונקען אין חושך פֿון נאַכט.
 ס'איז שטיל... נאָר עס שרײַט ווען ניט ווען אויס אַ שפֿאַרבער
 צי ס'הערט זיך אַ הונטס בילערני —
 און ס'ציט זיך דער ניגון, דער טרויעריק האַרבער:
 — סלוי-שנייני!! סלוי-שנייני!

נישט טעג און חדשים, נאָר יאָרן און יאָרן
 זיך איך דאָ אין תפיסה פֿאַרשמידט.
 מיין האַרץ איז אַן פֿרנייהייט צעווייטיקט געוואָרן...
 ניין, לינדן מער קאַז איך שוין ניט!
 אַט דאָרט, הינטער וואַנט, איז די הייליקע פֿרנייהייט...
 און דאָ — נאָר אַ שפיז אַדער בליני!
 אַ, פֿינצטערע נאַכט, דו, באַווייז מיר דיין טרנייהייט!
 — סלוי-שנייני!! סלוי-שנייני!

אַ שפרונג און אַ פֿאַל... גיכע טריט... אַ גערודער...
 אַ קנאַק און אַ בליאַסק און אַ שאַס...
 אַ מענטש האַט פֿאַרגאַסן דאָס בלוט פֿון זיין ברודער
 און פֿרעגט אים, און פֿרעגט אים פֿאַר וואָס?
 עס הערט זיך דעם שטאַרבנדנס לעצטע יללה:

¹ (דייטשמעריש) אַרעסטירטער.

— אַ פֿרײַהייט! ... אַ לעבן... פֿאַרבײַ...
 עס ענטפֿערט אויף דעם נאָר אַ שימף² און אַ קללה...
 — סלױשניי!! סלױשניי!

עס האָט דורך דעם וואַלקן די בלייכע לבנה
 געגעבן פֿון הימל אַ בליק
 און ווי אַ פֿאַרצאָגטע, פֿאַרוויינטע אַלמנה
 באַהאַלטן דאָס פנים צוריק.
 און ווידער אין תּפֿיסה איז אַלץ ווי געשטאַרבן,
 און ס׳יאַמערט דאָס קול אויף דאָס נײַ.
 ווי עמעצער קלאָגט אויף דעם קבֿר פֿון קרבן:
 — סלױשניי!! סלױשניי!

די שבועה

ברידער און שוועסטער פֿון אַרבעט און נויט,
 אַלע וואָס זינען צעזייט און צעשפּרייט —
 צוזאַמען, צוזאַמען, די פֿאַן איז גרייט,
 זי פֿלאַטערט פֿון צאַרן, פֿון בלוט איז זי רויט —
 אַ שביעה, אַ שביעה אויף לעבן און טויט!

הימל און ערד וועט אונדז הערן,
 עדות — די ליכטיקע שטערן,
 אַ שבועה, אַ שבועה
 פֿון בלוט און פֿון טרערן,
 מיר שווערן, מיר שווערן, מיר שווערן!

² זידלוואָרט.

מיר שווערן צו קעמפֿן פֿאַר פֿרײַהייט און רעכט
 קעגן אלע טיראַנען און זייערע קנעכט,
 מיר שווערן באַזיגן די פֿינצטערע מאַכט

Moderato

צע נען זיי וואָס לע- אַ נויט און בעט-אַר פֿון טער-שוועס און דער-ברי
 זי - גרייט איז פֿאַן די מען-זא- צו מען-זא- צו שפּרייט-צע און זייט
 אַ עה- -שבו אַ רויט זי איז בלוט פֿון רן- - צאָ פֿון טערס- פֿלאַ
 רן - - - הע אונדז וועט ערדאון גל- הי טויט אונבן- לע אויף עה- שבו
 פֿון און בלוט פֿון עה-שבו אַ עה-שבו אַ רן- שטע קע-טיליב די דזוע
 רן- - שווע מיר רן- שווע מיר רן- שווע מיר רן- - טרע

Meno

אָדער מיט העלדנמוט צו פֿאַלן אין שלאַכט —
 אַ שבועה, אַ שבועה אויף לעבן און טויט!

הימל און ערד וועט אונדז הערן — — —

עלנט

אז רונד־און־אָרום איז אַ פֿינצטערע נאַכט,
 אז אַלץ איז פֿאַרלוירן — דער מוט און די מאַכט —
 צו וועמען? צו וועמען גאַר קאָן מען זיך ווענדן?
 צום גאַענטן קבר? צום קרוב, דעם פֿרעמדן?

קאַלט ווי דער טויט איז דער שטיין פֿון מצבֿה,
 קאַלט איז דאָס וואָרט און דער בליק און די טובֿה
 פֿון יענע, וואָס רופֿן זיך „נאַענטע פֿריינד“...
 ס'איז הייס גאַר די שנאה פֿון בלוטיקן פֿריינד!

אז רונד־און־אָרום איז אַ פֿינצטערע נאַכט,
 אז אַלץ איז פֿאַרלוירן — דער מוט און די מאַכט —
 דאָן ראָט איך דיר, ברודער, צו קיינעם נישט גיין,
 דאָן ראָט איך דיר, ברודער, צו בלינבן אַליין,
 ביסט עלנט, ביסט עלנט אַט ווי פֿון אַ שטיין!

די נאַכט

די לופֿט איז קלאַר, דער הימל ריין.
 די נאַכט איז שטיל און פֿול מיט חן.
 די שטערן פֿינקלען גרויס און קליין.
 דער וועג ווייזט־אויס פֿון מירמלשטיין
 און די לבנה רינד און שיין,
 ווי אויסגעטאַקט פֿון העלפֿאַנטביין ...
 אַ, שטאַרקער גאַט! דיין וועלט איז שיין,
 ווי אַ בריליאַנט אין קייסערס קרוין ...
 און איך, דיין זון, ווי פֿון אַ שטיין,
 בין איך אַרעם, עלנט און אַליין.

דאָס נייע ליד

געווידמעט פרידע און לייב יאָגע

— א —

א נע־ונד אומה,	שוין טויזנטער יאָרן,
א שוואַכע, אַ שטומע,	ווי ס'ברענט אונדזער דאָרן,
בני יעדער מהומה	אין צער און צאָרן,
ווערט שיער נישט פֿאַרלענדט.	און ווערט נישט פֿאַרברענט.
די הערשערס, די גדולים,	פֿון גלות צו גלות,
די שטאַרקע ערלים,	דורך טרערן און קללות,
פֿאַרויס מיטן צלם,	דורך בייזע מפלות
געברענט און געשענדט.	פֿון גויישע הענט —
געלייגט אויף אונדז יאָכן,	געפֿלויגן, געלאָפֿן,
געשרייען: „פֿאַרקראַכן	אַן חיל, אָן וואָפֿן,
אַ ברודיקער שכן	אַן הילף און אָן האָפֿן,
אין מנינע פֿיר ווענט...“	אַן רוק און אָן לענד.

— ב —

און פלוצלינג — אַ ווונדער, וואָס טרעפֿט זיך נאָר זעלטן,
עס טראַגט זיך אַ בשורה פֿון מעכטיקע וועלטן;
— ישראל, דערוואַך זיך! צו דינע געצעלטן
דיין נחלה וועט זוערן פֿאַרזייט!

אין שטח פֿון יידישן גלות, דעם ברייטן,
עס פֿלאַטערן פֿאַנען און שאַלן טראַמפֿייטן,
עס הייבן אָן פֿלאַצן פֿון גלות די קייטן —
אַ פֿאַלק איז צום אויפֿלעבן גרייט.

עס ציען זיך יידן פון נאָענט, פֿון ווייטן,
 עס אַנלן חלוצים פֿון אַלע פֿיר זייטן,
 ציוניִפֿקניפֿלען ווידער מיט ביבלישע צייטן
 די ייִדישע גאַלדענע קייט!

— 1 —

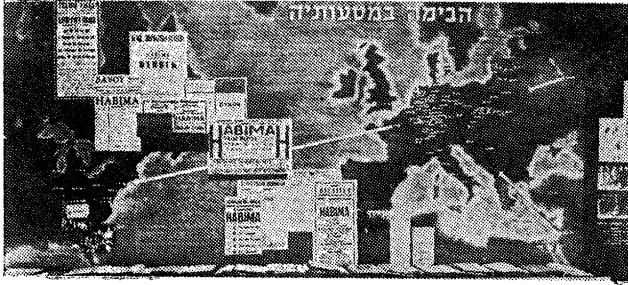
עס זיינען אין אַנפֿאַנג געווען נאָר חלומות
 פֿון העלדישע טאַטן, פֿון הייליקע מקומות.
 עס האָבן פֿון חלומות זיך אויסגעוועבט תּפֿילות,
 תּפֿילות פֿון טויזנטער ייִדישע קהילות.

צעגאַסן האָבן זיך די תּפֿילות אין טרערן,
 אין קלאַרע און צאַרטע, ווי לויטערע שטערן.

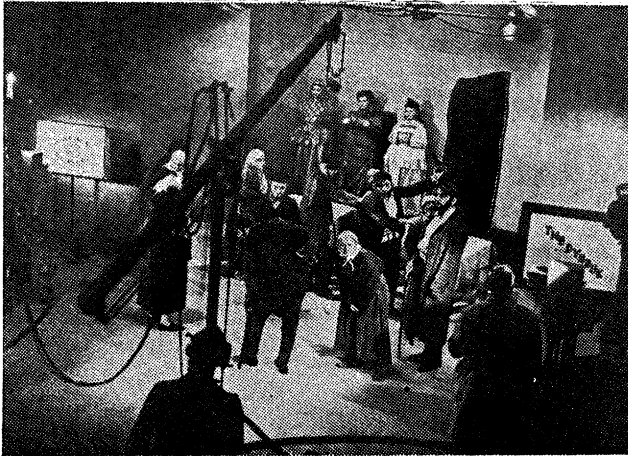
עס האָבן די טרערן געשאַפֿן פֿאַרלאַנגען
 צו אויפֿלעבן צייטן, וואָס זיינען פֿאַרגאַנגען.

אויסגעשמידט האָבן פֿאַרלאַנגען אַ ווילן,
 וואָס שטעלט זיך ווייט גרייכנדע, ריזיקע צילן.

אַ מעכטיקער ווילן וועט ווונדער באַשאַפֿן,
 ער'ט מאַכן פֿאַר העלדן די נעכטיקע שקלאַפֿן!

אויבן—דער דיבוק" געשפילט פון "הבימה" איבער דער גאנצער העלט
אונסן—דער דיבוק" געגעבן אויף דער טעלעקאמיויע
דורך ב.ב.ס. אין לענדען 1937

דער ציילונגען

אונטער אַ מאַסקע

— 8 —

דאָס הניזל פֿונעם מוליער אַנטאָן קאָוואַדלע אין דער גוישער סלאָבאָדקע פֿון וו. האָט זיך גערעכנט אין שטאָט פֿאַרן צענטער פֿון דער געפֿערלעכסטער אַפיקורסות. צווישן די פֿרומע יידן איז דאָס הניזל געווען באַוווּסט אונטערן נאָמען די נעסט פֿון דער טומאה און מען האָט וועגען איר דערציילט גאַנצע לעגענדעס. עלטערע יידן, פֿאַרבנדיגענדיק דאָס הניזל, פֿלעגן געשווינד פֿאַרקאָממען די פֿאַר- לעס, אַפּקערן זיך, פֿאַרשנעלערן די טריט און אָן אַנדערש מאַל אויסשפּניצען; עלטערע ווייבער, פֿאַרקערט, פֿלעגן פֿאַרבנדיקן פֿאַר- מעלעך, אַנקוקן דאָס הניזל מיט אַ טרויעריקן בליק, צושאַקלען מיטן קאָפּ און עפעס שעפטשען פֿאַר זיך. נאָר ווען פֿון הניזל פֿלעגט זיך הערן אַ הויך, אויפֿגערעגט געשפרעך אָדער אַ געזאַנג פֿון פֿיל שטי- מען — שטענדיק אומעטיק און סענטימענטאַל — פֿלעגן די ווייבער זיך שרעקן און געשווינד אַריבערגיין אויף דער אַנדערער זייט גאַס. קאָוואַדלעס הניזל איז געוואָרן אַ צענטער פֿון אַפיקורסות, זינט עס האָט זיך דאָרט אין אַ קליינעם צימערל באַזעצט אַ געקומענער עקסטערן, אַ פֿייערדיקער משפּיל, אַרום וועלכן עס האָט זיך פֿאַר- זאַמלט אַ קרייזל אַפּענע און באַהאַלטענע משפּילים, איבער הויפט ישיבֿה־בחורים. דער עקסטערן איז אין גיכן ערגעץ פֿאַרשווינדן, נאָר דאָס צימער איז אַריבער צו אָן אַנדערן בחור, נאָך דעם צו אַ דריטן און איז ביסלעכווייז געוואָרן אַ הויפטקוואַרטיר פֿון די אַר- טיקע משפּילים. די אַננוויינערס פֿון צימער האָבן זיך אָפּט געביטן. ציטנווייז זינען דאָרט געווען עטלעכע אַננוויינערס. אָן אַנדערש מאַל איז קיין איינער נישט געווען, נאָר דאָס צימער איז שטענ-

דיק פֿאַרבליבן אין רשות פֿון דער „חברה“. קאָוואַדלע אליין, אַ רוי־סיפֿיצירטער לאַטיש, אָן אַלמן אָן קינדער, וועלכער האָט ליב גע־האַט דעם טרונק און דערבני צו פֿילאַסאָפֿירן, האָט זיך צוגעווינט צו דער יונגער חברה און זיך באַצויגן גוטמוטיק, אי צו דעם שטענדיקן רעש, וואָס האָט געהערשט אין צימער, אי צום אָפֿטן בניט פֿון די שכנים. ער האָט אליין נישט געוויסט ווער פֿון די יונגע לניט איז זיין שכן. פֿאַרבליבן איז בני אים אין זכרון דער נאָמען פֿון איינעם פֿון די שכנים, ברוך, און ער האָט שוין נאָך דעם מיט דעם נאָמען גערופֿן יעדערן, וועמען ער האָט געטראָפֿן אין שטוב, אפֿילו די גאַנצע חברה צוזאַמען. קיין חשבון פֿון דירה־געלט האָט ער נישט געוויסט, נאָר ווען ער האָט נייטיק געדאַרפֿט האָבן געלט, פֿלעגט ער אַרײַנגיין אין חדר, אָפּשטעלן זיך בני דער טיר, מאַכן אַ שטרענג פנים און מיט אַ שרעקנדיקן קול זיך ווענדן צו דער גאַנצער חברה: — ברוך! וואָס טראַכסטו זיך, וואָס דו צאָלסט נישט קיין דירה־געלט? די רגע זאָל מיר זײַן אַ רובל! אַניט וועל איך דײַן גאַנצע חברה...

און פֿלעגט ענדיקן מיט אַן אויסדריקלעכער באַוועגונג אָדער מיט אַ נאָך מער אויסדריקלעכן וואָרט. חברה האָט זיך נישט זייער געשראַקן פֿאַר זײַן געשריי און פֿלעגט פֿרווון אָפּפֿטרן זיך מיט הבטחות. ווען ער פֿלעגט אָבער שטאַרק צושטיין, האָט מען גענומען דינגען זיך. משווה ווערנדיק אויף אַ האַלבן רובל, פֿלעגט מען אויפֿן אָרט צונויפֿזאַמלען דאָס געלט. און ער פֿלעגט אַוועקגיין אַ צופֿרי־דענער.

אַ שיפורער פֿלעגט קאָוואַדלע ליב האָבן צו שרעקן זײַנע שכנים. ער פֿלעגט זיך אָפּשטעלן בני דער טיר, מאַכן גזלנישע אויגן, אָנ־שטעלן די וואַנסן און זאָגן מיט אַ שרעקנדיקן קול:
— וואָרט, ברוך! אַט וועל איך גיין צום ראַבין און וועל אים דערציילן, אַז איר עסט חזיר, וועט אײַך זײַן קדחת!...
און ער איז געווען זיכער, אַז ער האָט צום טויט דערשראַקן די חברה.

אין זיין אינזערנער קאמפאניע פלעגט ער זיך אפרופֿן וואָרעם
זועגן דער חברה:

— אַ פֿריילעכע חברה! ריידן, שרייען, זינגען, אַקוראַט ווי זיי
וואָלטן אַן עמער אויסגעטרונקען. און באמת נעמען זיי חוץ טיי גאָר
נישט אין מויל! אַ פנים, אַז דער מילך זייערער איז שוין אַזאַ, אַז
זיי ווערן פֿון בלוזן טיי שיכור...

— ב —

ווען יוסף קראַנץ האָט זיך באַזעצט ביי קאוואַדלען אין חדרל,
איז שוין דאָרט געווען אַ שטענדיקער אַננווינער. געהייסן האָט ער
ברננעס. אַ יונגער מאַן פֿון אַ יאָר צוויי און צוואַנציק, זייער אַ מאַ-
גערער, מיט אַ בלאַנדן ציגענעם בערדל און שוואַכע, קורצזיכטיקע
אויגן. געגאנגען איז ער שטענדיק אַינגעבויען, האָט ווייניק גע-
רעדט, נאָר אַן אַנדערש מאַל פֿלעגט זיך אויף זיין פנים באַווייזן אַ
שוואַכער, קרענקלעך מידער שמייכל. נאָך זיין כאַראַקטער האָט ער
זווייניק געפאַסט פֿאַר דער ליכטזיניקער, פֿריילעכער חברה, נאָר ער
האָט זיך באַמיט אַרויסצוווייזן, אַז ער אינטערעסירט זיך מיט אַלץ,
מיט וואָס די קאמפאניע אינטערעסירט זיך, און פֿלעגט נעמען אַן
אַנטייל אין די וויכחים און שטיפֿערניצען. נאָר זיין שמייכל, ביים
טרויעריקן אויסדרוק פֿון די אויגן, איז שטענדיק אַרויסגעקומען אַ
בלאַסער, בלוט אַרעמער, און דאָס געמאַכטע געלעכטער פֿלעגט אַפֿט
איבערגעריסן ווערן דורך אַ שטאַרקן הוסט. ערנסט האָט זיך בריי-
נעס אינטערעסירט נאָר מיט זינע לערנביכער. ער האָט זיך געגרייט
אויף עקסטערן און איז געווען אין גאַנצן אַרבינגעטאָן אין די לימו-
דים. ער האָט זיך שוין צוויי מאַל עקזאַמענירט און איז ביידע
מאַל דורכגעפֿאַלן. פֿון דעמאַלט אַן האָט ער פֿאַרלוירן דעם גלויבן
אין זיך און אַלץ געזוכט אַ „גוטע גימנאַזיע“. מען מוז נאָך צוגעבן,
אַז נאָך זיין נאַטור איז ער געווען אַ וויכער מענטש און אַן איבער-
געגעבענער חבר.

ווען קראַנץ האָט זיך באַזעצט אין חדר, האָט בריינעס שנעל איבערגעגעבן אים די ראַלע פֿון באַלעבאַס. צוזאַמען מיט דעם איז אין קראַנצס רשות אַריבער דאָס אַניזערנע בעטל אָן אַ מאַטראַץ, מיט אַ ווייך קישעלע פֿון אַ שטול אַנשטאַט אַ קישן. ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, האָט בריינעס פֿריער אויך זיך נישט באַנוצט מיטן בעט און איז געשלאָפֿן אויף דער לעזשאַנקע¹, צונויפֿגעדרייט אין דרייען.

דאָס, וואָס בריינעס האָט אַזוי שנעל איבערגעגעבן אין קראַנצס רשות דעם חדר, איז פֿאַרגעקומען איבער הויפט דערפֿאַר, ווייל ער האָט זיך באַצויגן צו אים מיט גרויס כּבֿוד. קראַנץ איז געווען מיט דריי יאָר יינגער פֿאַר בריינעסן, נאָר ער האָט געהאַט אַ ״העלדישע פֿאַרגאַנגענהייט״. זיין פֿאַטער איז געווען אַ באַוויסטער רב און ער האָט זיך דערצויגן אויף אַ שטרענג אַרטאָדאָקסאַלן שטייגער. נאָר צו פֿופֿצן יאָר איז ער שוין געווען אַ פֿינערדיקער אַפיקורס. איין מאָל, פֿאַרכאַפט דורך אַ שטורעמדיקער השפּלה-התלהבות, האָט ער אין שול אין דער קעגנזאָרט פֿון פֿאַטער און אַנדערע פֿרומע יידן גערעדט אין אַ זייער נישט פֿאַסיקן טאָן וועגן משה רבנו. עס איז געוואָרן אַ שרעקלעכער סקאַנדאַל. דער פֿאַטער איז געפֿאַלן חלשות. מען האָט זיך אַ וואָרף געטאָן שלאָגן דעם אַפיקורס, וועלכער האָט זיך קוים אַ לעבעדיקער אַרויסגעריסן פֿון שול און זיך שוין מער נישט אומגעקערט אַהיים. אין צוויי וואָכן אַרום, ווען מען האָט גע-כאַפט עטלעכע ישיבֿה-בחורים ביי אַפיקורסישע ביכער און אַרויס-געטריבן זיי פֿון דער ישיבֿה, האָט ער זיך אַרביינגעריסן אין דער ישיבֿה און געגעבן אַ פֿאַטש דעם ראשי-ישיבֿה, אַן אַלטן, זייער חשובֿן יידן. מיט די עלטערן האָט ער איבערגעריסן יעדע באַציונג, איז אַנגעקומען צו אַ רוסישן שלאָסער, האָט אַנגעטאָן אַ רויט העמד און אַזוי אַרומגעשפּאַצירט איבער די גאַסן צוזאַמען מיט קריסטלעכע אַרבעטערס. ער האָט אויסגעזוכט אַלערליי מיטלען, ווי אַזוי שטאַרק

¹ (רוס) אַ באַנק צום ליגן (שלאַפֿבאַנק).

מצער צו זיין די פֿאַרשטייערס פֿון אַלטן דור, און געפֿילט אַ ליידיג-שאַפֿטלעכע פֿאַנאַטישע שִנאה צו אַלץ, וואָס האָט געטראָגן אויף זיך דעם צייכן פֿון רעליגיע, פֿון אַרטאָדאָקסיע. אינעם אַלטן דור האָט ער געזען די סיבה פֿונעם גאַנצן בייז און פֿינצטערניש פֿון דער וועלט. קיין חידוש נישט, אַז אין גיכן האָט ער באַקומען אַ גרויסע פֿאַפּולאַריטעט צווישן די משפּילים נישט נאָר אין זיין שטאַט, נאָר אויך אין דער סביבֿה.

— 1 —

אין אַ קורצער צייט אַרום איז צו די צוויי צוגעקומען אַ דריי-טער שכן, גערופֿן האָט מען אים שעכטל. געקומען איז ער פֿון מאַ-הילעוו. דאָרט האָט ער געלערנט אין דער ישיבֿה און מען האָט אים אַרויסגעוואָרפֿן פֿאַר אַפּיקורסות. געווען איז ער אַ בחורל פֿון אַ יאָר זיבעצן, אַ קליינינקער, עקספּאַנסיווער, מיט קלוגע, לעבעדיקע אויגן און געקרייזלטע האָר. ער האָט זיך נאָך נישט געגרייט צו קיין שום שול, האָט נישט געטראַכט וועגן דער צוקונפֿט און געשלונגען אַן אַ צאָל העברעיִשע השפּלה-ביכער. דערביי האָט יעדעס בוך אַרויס-גערופֿן ביי אים די גרעסטע התפעלות. האָט פֿאַר אים געעפֿנט גאַנ-צע וועלטן און די טיפֿסטע תּהומות. חוץ דעם האָט ער זיך שטענדיק גע-טראָגן מיט פֿאַנטאַסטישע פּלענער, ווי גליקלעך צו מאַכן די וועלט. דאָ האָט ער געפֿונען אַ זיכער מיטל צו מאַכן אַלע יידן פֿאַר אַפּי-קורסים. זאָל נאָר פּאַליציי באַפֿעלן, אַז יעדן שבת פֿאַר קריאת התורה זאָלן משפּילים אין אַלע שולן האַלטן דרשות — אַוועקגיין פֿון שול פֿאַר קריאת-התורה און מוסף וועט, פֿאַרשטייט זיך, קיינער נישט — מען מוז אויסהערן דעם משפּילס דרשה, און ווי באַלד מען וועט זי נאָר אויסהערן, וועלן, פֿאַרשטייט זיך, אַלע ווערן משפּילים. אַן אַנ-דערש מאָל האָט ער געפֿונען אַ זיכער מיטל אויסצוראַטן אַרעמקייט פֿון דער וועלט. מען דאַרף נאָר באַזאַרגן די אַרעמע לייט, ווי מען באַזאַרגט ישיבֿה-בחורים, אויב יעדער ריכער אָדער באַלעבאַטישער ייד וועט אויסהאַלטן איין אַרעמאַן אָדער עטלעכע — וועלן קיין

קבצנים נישט בליבן. איין מאל האט ער זיך אפילו ארומגעטרעגן מיטן פלאך, אז עס וואלט געווען זייער גוט, ווען מען וואלט אראפגעגראבן אלע בערג און פארשאטן אלע טאלן — וואלט אומעטום געווארן גלייך און שייך. מיט זינע פראיעקטן און טרוימעריינען האט שעכטל שטארק דערעסן זינע חברים, נאר ביז זיין אויף אים האבן זיי נישט געקאנט — אזוי נאיוו און הארציק זינען געווען זינע קינדערשע פלענער. עס האט אפילו געטראפן, אז קראנץ פלעגט זיך מיט אייניקע פון זיי פאראינטערעסירן און צוזאמען מיט שעכטלעך באטראכטן און ארומריידן זיי, און ברענעס, קוקנדיק מיט איין אויג אין לערנבוך, פלעגט פון דרך־ארץ וועגן, כדי נישט באליידיקן די חברים, אונטערהאלטן דאס געשפרעך מיט איינצלנע באמערקונגען. נאר אויף זינע ליפן פלעגט שפילן א שטיל שמייכלעך, אן איראגיש און רחמנותדיקס.

געלעבט האבן קאוואדלעס שכנים, פארשטייט זיך, אין א קאמונע, דאס הייסט, זיי האבן אלע גלייך געהונגערט. קיין שטענדיקע מיטלען צום לעבן איז ביי קיינעם פון זיי נישט געווען. פון צייט צו צייט פלעגט זיך טרעפן א גראשנדיקע לעקציע, א צופעליקע ארבעט, א פאר רובל א חודש פלעגט ארענקומען פון דער קאסע, וואס די גינמאזיסטן האבן געגרינדעט. נאר דאס אלץ האט נישט געקלעקט, א לאנגע צייט האבן זיי זיך דערנערט בלויז מיט ברויט און טיי און עס זינען געווען צייטן, ווען דאס איז אויך נישט געווען. געגאנגען זינען זיי ארומגעריסן, האלב בארוועס, חדשימוויז נישט געביטן די וועש, צו זייער ארעמקייט האבן זיי זיך באצויגן ווי אמתע פילאסאפן. מיט א לוסטיקער גלייכגילטיקייט, שטענדיק געוויצלט זיך איבערן אייגענעם הונגער, איבער די פינגער, וואס האבן ארויסגעקוקט פון די צעריסענע שיד, מען האט אפילו מיט דעם א ביסל קאפערטירט, ווי מיט א סימן פון הויכער געסטטיקייט.

סוף כל סוף אבער האט דער שטענדיקער הונגער געלאזט זיך פילן. אין די כאראקטערס פון די יונגע לייט איז פארגעקומען אן איבערבראך. אין דער נשמה האט זיך אנגעקליבן א צערייצטיקייט און

פֿאַרביטערונג און די שטימונג איז געוואָרן אַלץ געדריקטער. געאַר-
בעט האָבן זיי ווייניק. גאַנצע טעג פֿלעגן אַוועקגיין אויף אַרומלויפֿן
איבער דער שטאָט זוכן עטלעכע קאַפּיקעס אויף ברויט. אין צימער
האַט מען זיך שטענדיק געוואָלגערט אויפֿן בעטל און אויף דער לע-
זשאַנקע און מען פֿלעגט זיך דורכוואַרפֿן מיט טעמפע דערעסענע
וויצן און גלענצערטלעך. אויפֿלעבן אויף אַ וויילע פֿלעגט מען נאָר
דעמאַלט, ווען עמעצער פֿון די ריכערע חברים האָט געבראַכט עטלע-
כע גראַשן אָדער עסנוואַרג. מען פֿלעגט דאָן אַננאַרדענען אַ מאָל-
צינט „מיט טיי און פּאַפּיראַסן“ און, פֿאַרשטייט זיך, מיט וויכוחים
און געזאַנג, נאָר פֿירן וויכוחים און זינגען פֿלעגט מען געוויינטלעך
ליגנדיק אויסגעצויגן. דאָס האָט זיך גערעכנט פֿאַר מער אַריסטאָ-
קראַטיש. זיי האָבן, נעבעך, אַליין נישט פֿאַרשטאַנען, אַז דער אַריס-
טאַקראַטיזם נעמט זיך דערפֿון, וואָס זיי האָבן שוין קיין כּוח נישט
געהאַט צו האַלטן זיך אויף די פֿיס.

בעסער פֿאַר אַלעמען האָט אַריבערגעטראָגן דאָס דחקות בריי-
נעס, ער איז פֿון קינדווייז אָן געווען געוויינט צו הונגערן. זיין מו-
טער איז געווען אַ קעכיף, די שוועסטער האָט געאַרבעט אין אַ הוט-
וואַרשטאַט און ער האָט מער געזאַרגט וועגן זיי ווי וועגן זיך.

בײַ דער גאַנצער ליכטזיניקייט פֿון קראַנצס כאַראַקטער, האָט
ער אַלץ מער געפֿילט די לאַסט פֿון הונגערדיקן לעבן, וואָס האָט זיך
געצויגן אָן אַ תּכלית שוין עטלעכע יאָר.

דער דריטער חבר, שעכטל, האָט ווייניג אויס אויך אָנגעהויבן
מיד ווערן. זעענדיק אין מאַהילעוו, אין דער ישיבֿה, פֿלעגט ער באַ-
קומען פֿון די עלטערן אונטערשטיצונג עטלעכע רובל אַ חודש. דער-
בײַ האָט ער געגעסן טעג. זינט ער איז געקומען קיין וו. האָבן די על-
טערן אויפֿגעהערט אים שיקן געלט. צו זיי האָבן דערגרייכט קלאַג-
גען אַפֿילו נישט גאָר קלאַרע וועגן די פּאַסירונגען אין מאַהילעווער
ישיבֿה. האָבן זיי גענומען פֿאָדערן, דער זון זאָל קומען אַהיים. שעכטל
האַט געשריבן די עלטערן, אַז ער איז אין וו. אָנגעקומען אין דער
ישיבֿה. ער האָט געהאַפֿט, אַז אים וועט זיך אַננענעבן צו באַרויקן

זיי און ווייטער באקומען שטיצע, נאָר דערווייַל האָט ער געהונגערט. פֿאַר די פֿינף-זעקס חדשים, וואָס ער האָט געווינט אין קאָואַדלעס חדרל, האָט ער זיך שטאַרק אומגעביטן, איז געוואָרן אָפּגעצערט און האָט פֿאַרלוירן די פֿרײַערדיקע לעבהאַפֿטיקייט. אָן אַנדערש מאַל, ליגנדיק אויסגעצויגן אויפֿן בעטל, פֿלעגט ער זינגען דעם פּסוק פֿון חומש מיט אַ טרויעריק-וויינענדיקן מאַטיוו:

— „אַז, ווער וועט אונדז מאַכן עסן פֿלייש, אוי, אוי, אוי... מיר דערמאָנען די פֿיש, וואָס מיר האָבן געגעסן אין מצרים אומזיסט, און די פּלוצערן, און די קירבעסן, און דעם רעטעך, און די ציבע-לעס, און דעם קנאָבל, און איצט איז אונדזער נשמה פֿאַרשמאַכט, מיר האָבן גאָר נישט“...².

אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם האָבן זײַנע פּלענער און טרוימע-רייען אָנגענומען אַ נייע ווענדונג. אַנשטאַט די ברייטע פּראַיעקטן פֿון רעליגיעזע און סאַציאַלע רעפֿארמען, אָפּילו געאַלאָגישע אומ-ענדערונגען, זײַנען אַרויסגעטראָטן גאַנץ קלייניקע באַגערן און טרוי-מען וועגן געפֿינען אַ טיטטער מיט געלט, וועגן באַקומען אַ פּוד זיל-בער. דער לעצטער פּלאַן איז געווען גאָר אָן איינפֿאַכער און אַ גריינ-גער. מען דאַרף נעמען צען טויזנט זילבערנע צוואַנציק קאָפּיקענע מטבעות און אַראַפֿפֿליין פֿון יעדערער אַ ביסעלע זילבער. נאָר ליי-דער האָט ער נישט געוויסט, וווּ מען נעמט די צען טויזנט צוואַנציק-קאָפּיקענע מטבעות.

— ד —

איין מאַל, שפּעט בײַ נאַכט, ווען אַלע זײַנען שוין געשלאָפֿן, האָט שעכטל גענומען וועקן קראַנצן:
— שטיי-אויף! איך האָב גאָר אַ נײַעם פּלאַן! — האָט ער גע-שריען אויפֿגערעגט.

² במדבר יא, ד-ו (אג-סקי גיט-אן דעם מקור אין דעם טעקסט פון דער דערציילונג גופא).

קראנץ האָט זיך אויפגעכאַפּט, און געווירר ווערנדיק וועגן וואָס עס האַנדלט זיך, איז ער שטאַרק אין פעס געוואָרן:
— גיי צו אַל די שוואַרץ יאָר! לאַז מיך צו רן מיט דינע פּלע-
נער! איד וויל שלאָפֿן.

— וועסט צייט האָבן אויסצושלאָפֿן זיך! הער נאָר אויס, אויף וואָס פֿאַר אַ המצאה איך בין געפֿאַלן. וועסט אויפֿשפּרינגען פֿון אַרט, אַז דו וועסט דערהערן. איך זאָג דיר, אַ גאַלדענער פּלאַן! אויב ער וועט זיך נאָר אינגעבן, זינען מיר אַלע געראַטעוועט.
נישט קוקנדיק אויף דעם, וואָס קראַנצן זינען שוין גוט באַ-
קאַנט געווען שעכטלס אויפֿטועכצן, האָט ער זיך פֿון דעסט וועגן פֿאַראַינטערעסירט מיט זינע ווערטער. ווער ווייסט, וואָס פֿאַר אַ המצאה אים איז אינגעפֿאַלן! אפֿשר טאַקע זאָג, פֿון וועלכער מען קאָן געראַטעוועט ווערן. נאָר גלייך אונטערגעבן זיך האָט ער נישט גע-
וואַלט און האָט אָפּגעענטפֿערט שטרענג:

— גיי-אוועק מיט גוטן! אַנישט וועל איד דיר אַנברעכן די ביי-
נער, אַז דו וועסט פֿאַרגעסן אַלע דינע פּלענער!
— אַדרבה! זייער גוט! — האָט זיך שעכטל דערפֿרייט — ברעך מיר די ביינער! וויפֿל דו ווילסט, ברעך! נאָר פֿרייער הער אויס, וואָס איך וועל זאָגן. אַז דו וועסט מיך אויסהערן, וועסטו נישט ברעכן מיר די ביינער, וועסט זיך אַפֿילו אַ וואָרף-טאָן קושן מיך.
דערמאָנענדיק זיך, אַז אין חדר איז דאָ נאָך אַ לעבעדיק נפֿש, וואָס איז פֿעיק אויסצוהערן פּלענער, דאָס הייסט, בריינעס (וועגן אים פּלעגט מען אָפֿט פֿאַרגעסן), האָט קראַנץ אָנגעוויזן אויף דער לע-
זשאַנקע:

— דערצייל אים דינע פּלענער. לאַז ער זיך וואַרפֿן קושן דיך און מיך לאַז צו רן.

שעכטל איז אינגעגאַנגען אויך אויף דעם.

— גוט! איד וועל אים דערציילן, נאָר דו וועסט אויך מוזן הערן. און, ווענדנדיק זיך צו בריינעסן, האָט ער געפֿרעגט:
— ווילסט הערן מײַן פּלאַן?

ברינגעס, וועלכער איז געלעגן אויף דער לעזשאנקע, איבער-
 געדעקט איבערן קאפ מיטן פאלטן, האט ווי א טשערעפאכע ארויס-
 גערוקט דעם קאפ, נאך דעם דעם לאנגן, בלויזן האלדן און געענט-
 פערט געהארכואם:

— פֿאַר וואָס נישט? אויב עס איז אזאָ גאָלדענער פּלאַן ווי דו
 זאָגסט, פֿאַר וואָס נישט הערן?

— נו, זעסט? וועסט דאך שוין אלץ איינס נישט שלאָפֿן, טאָ
 בעסער זעץ זיך און הער! — האָט געפֿאָדערט שעכטל.

— נו, גוט! — האָט זיך קראַנץ אונטערגעגעבן און זיך געזעצט
 — ריידי! אָבער אַן איבעריקע ווערטער, צו דער זאך.

— די זאך איז גאָר פּראָסט! — האָט שעכטל אָנגעהויבן מיט
 אַ גרויסער זיכערקייט — דו דאַרפֿסט פֿאַרן קיין באַבילצעווע, אַנטאָן
 אַ מאַסקע און אָנהייבן צו אַרבעטן.

— וווּהין פֿאַרן? און וואָס פֿאַר אַ באַבילצעווע? וואָס פּלוידער-
 סטוי? — האָט זיך קראַנץ צעבייזערט און געוואָלט צוריק אַ וואָרף
 טאָן זיך אויף זיין געלעגער.

— וואָרט! — האָט אים שעכטל שנעל אָפּגעשטעלט — ווער
 איז דיר שולדיק, אַז דו ווייסט גאָר נישט און האָסט אַ קעצישן מוח? איך
 האָב דיר צוואַנציק מאָל דערציילט וועגן באַבילצעווע. דאָס איז דאָס
 שטעטל פֿון וואָנען איך בין, אַ גרויס ייִדיש שטעטל, אַ פּרָך! ווער ווייסט
 עס נישט באַבילצעווע? דאָרט איז אַפֿילו געווען אַ באַווסטער גוטער
 ייִד, דער באַבילצעווער, און פֿאַרן דאַרפֿסטו אַהין, כּדי צו ווערן אַ
 לערער...

— וואָרט, וואָרט! — האָט ער געאַנלט אויסגעשריען, זעענדיק, אַז
 קראַנץ וויל אים איבערשלאָגן — איך זאָג דיר, דו וועסט דאָרט
 האָבן אַן אַ צאָל לעקציעס, און די ריכטיגע, אויף פֿוֹפֿצן, אויף צוואַנ-
 ציק רובל אַ חודש, אָפּשר נאָך מער! דאָס גאַנצע שטעטל וועט זיך
 לערנען... איך פֿאַרשטיי נישט, ווי אַזוי בין איך דאָס פֿריער אויף
 דעם נישט געפֿאלן.

— דאָס איז דיין גאַנצער פּלאַן? — האָט קראַנץ געפֿרעגט אַנטוישט.

— לאָז מיך ריידן! — האָט שעכטל שוין אויסגעשרייען מיט תקיפֿות — אַ מאַדנער מענטש, לאָזט נישט ענדיקן! וויסטו וואָס מען קאָן דאָרט מאַכן, ווען מען זאָל זיך ווי דער סדר איז נעמען? מען קאָן דאָרט אַראַפֿירן פֿון וועג אַלע בחורים פֿון שטעטל, אָבער טאָ-קע אַלע! מען קאָן באַליכטן דאָס גאַנצע שטעטל מיט די גאַלדענע שטראַלן פֿון דער ליכטיקער השֿכלה-זון! — האָט ער געענדיקט מיט פֿאַטאָס.

דער פּלאַן האָט אָנגעהויבן אינטערעסירן קראַנצן און ער האָט שוין ערנסט אַרויסגעזאָגט:

— וועגן דעם דאָרף מען זיך מיישֿבֿ זען...

די באַמערקונג האָט געמאַכט אַן אינדרוק אויף בריינעסן. ער איז לאַנגזאַם אַראַפּגעקראַכן פֿון דער לעזשאַנקע, צוגעגאַנגען צום בעט און געזעצט זיך אויפֿן ברעג.

— יאָ — האָט ער שטיל מסכים געווען — דאָס איז אַן אינטע-רעסאַנטער פּלאַן.

— זעט איר, אַז איך בין גערעכט געווען! — האָט טריומפֿירט שעכטל — נאָר איר האָט מיך נאָך נישט אויסגעהערט ביזן סוף. הערט ווייטער! אויב דו וועסט פֿאַרן און אַנטאָן אַ מאַסקע, אָבער טאָ-קע אַ מאַסקע, וואָס אַ מאַסקע הייסט, וועט דיר גרינג זען אַננריידן מיין טאַטע-מאַמע, אַז איך בין דאָ אין דער ישיבֿה, בין פֿרום ווי אַ שטעקן, און זיך טאָג און נאַכט על התורה ועל העבֿודה, און אין אַ יאָר אַרום וועל איך האָבן סמיכה אויף הוראה. דעמאָלט וועלן זיי ווייטער אָנהייבן שיקן מיר געלט. פֿאַרשטייט?

— אַ טייערער פּלאַן, אויף מיין וואָרט! — האָט זיך אַרויסגע-ריסן ביי קראַנצן.

— אַ טייערער פּלאַן! — האָט נאַכגעזאָגט בריינעסן.

— צי וועסטו אָבער קאָנען אויספֿירן אים, ווי נייטיק איז? — האָט אַרויסגעזאָגט שעכטל — דערויף דאָרף מען זען אַ גאון!

— זאָרג נישט! אויב איך וועל זיך נאָר נעמען, וועל איך אויס-
פֿירן. אויף אַזעלכע זאַכן בין איך אַ מזיק! — האָט מיט זיכערקייט
געענטפֿערט קראָנץ.
— מײַן מאַמען פֿירן אין חדר וועט דיר אויך נישט גרינג אָנ-
קומען. זי איז אַ לאַנד־חכמה. פֿון ערשטן בליק וועט זיך דיר דוכטן,
אַז זי איז אַ שטילניקע, קאַן קיין צוויי נישט ציילן. נאָר זי האָט אַ
שאַרף אויג. דו וועסט זיך דאַרפֿן היטן פֿאַר איר, ווי פֿאַר פֿינער!
— נישקשה, איך וועל זיך מיט דינן מאַמען אויך אַן עצה געבן!
די חברים האָבן נאָך אַ היפשע צייט באַטראַכט דעם ענין, נאָר
די ענדגילטיקע באַשטימונג האָט מען אָפּגעלייגט אויף מאָרגן.

— n —

נישט גרינג איז אָנגעקומען קראָנצן צו פּוועלן ביי זיך אָפּצופֿאַרן
פֿון וו. עס האָט זיך אים שטאַרק נישט געוואַלט פֿאַרלאָזן דאָס איינ-
געזעסענע אָרט און די חברים. אים האָט געשראַקן דאָס לעבן אין אַ
פֿאַרוואַרפֿענעם ווינקל, וווּ עס הערשט אומבאַגרענעצט דער אַלטער
דור. און נאָך מער האָט אים געשראַקן דאָס, וואָס ווערנדיק אַ לע-
רער וועט ער דאַרפֿן סיסטעמאַטיש און פֿאַראַנטוואַרטלעך אַרבעטן.
נאָר פֿון דער אַנדערער זייט האָט אים שטאַרק געצויגן די אַרטיס-
טישע, קאָנספּיראַטיווע זייט פֿון דער קומענדיקער טעטיקייט. אַנטאָן
אַ פֿרומע מאַסקע, פֿאַרקלייבן זיך אומבאַמערקט אין דער מחנה פֿון
שונא, אָפּנאַרן און שטילערהייט חוּזק מאַכן פֿון די בלוטיקסטע
שונאים און הינטער זייער רוקן זייען מיט פֿולע הויפֿנס די קערנער
פֿון השפּלה. דערצו, פֿאַרשטייט זיך, האָט ער נישט פֿאַרגעסן, אַז
דאָרט שטייט־פֿאַר אַ זאַט לעבן. חוץ דעם האָט זיך געוואַלט אַ טובֿה
טאָן שעכטלעך. און ביי קראָנצן איז געבליבן: פֿאַרן קיין באַבילצעווע.
אויסריכטן אים אין וועג האָט זיך גענומען די גאַנצע חברה.
די הויפּט־שוועריקייט איז באַשטאַנען אין באַקומען געלט אויפֿן וועג,
ווייל באַבילצעווע איז געווען גאַנץ ווייט און פֿאַרן אַהין האָט גע-
דאַרפֿט דויערן מער ווי אַ מעת־לעת. צום גליק האָט זיך געפֿונען אַ

חבר, נאָרוואַס אַ געקומענער פֿון דער היים, מיט אַ נייעם פּאַלטן, וועלכן מען האָט דעם זעלביקן טאַג פֿאַרקויפֿט. נאָך דעם האָט זיך אַנגעהויבן די באַקליידונג. ווי אַן אַרטיסט, וואָס גרייט זיך אַרויס־ צוטערעטן אויף דער בינע, האָט קרנאַץ באַטראַכט יעדע קלייניקייט פֿון זיין טואַלעט. דער ראַק — אַ לאַנגער, נאָר נישט צו לאַנג, אויפֿן האַלדז אַ טיכל, נישט אַנדערש אַ שוואַרצס; דאָס היטל נישט קיין סאַמעטנס, נישט קיין אַטלעסנס, נאָר פֿון געוואַנט; די הויזן אַרויס־ געלאָזט איבער די שטייול. עס פֿאַרשטייט זיך, אַז מען האָט אויך נישט פֿאַרגעסן צו באַקומען אַ פֿאַר תּפֿילין און אַ סידור.

אין דער זעלבער צייט האָט שעכטל באַקאַנט געמאַכט קראַנצן מיטן שטעטל, האָט כאַראַקטעריזירט די אַנגעזעענע באַלעבאַטיים און איבער הויפט די, וואָס זינען געפֿערלעך פֿאַר אים, האָט אַנגעוויזן ווי אַזוי זיך צו באַגיין מיט יעדערן און אַנגעמערקט ביי וועמען ער קאָן האָבן לעקציעס. נאָר אינטערעסאַנטער פֿון אַלץ איז געווען, וואָס ער האָט דערציילט וועגן דעם געהיימען קרייזל משכילים, וואָס האָט שוין עקסיסטירט אין שטעטל. דאָס איז געווען אַ גוט אַרגאַניזירט און שטרענג קאָנספּיראַטיוו קרייזל פֿון אַכט־צען יונגע לייט, וואָס איז אַנגעפֿירט געוואָרן דורך דעם שוחטס זון, חיים־וואַלף, שוין אַ באַוויבטער יונגער מאַן. חיים־וואַלף האָט זיך גערעכנט פֿאַר איינעם פֿון די פֿרומסטע יונגע לייט. שעכטל האָט גערעדט וועגן אים מיט אַנטיציקונג און אַלץ איבערגעחזרט: „אַט ער מאַסקירט זיך, מאַס־ קירט ער זיך טאַקע“. ער האָט צען מאָל באַשווירן קראַנצן — האַלטן בסוד דעם נאָמען פֿון חיים־וואַלף. דאָס קרייזל האָט געהאַט אַן אַפּיקורסישע ביבליאָטעק, נאָר קיינער, חוץ חיים־וואַלף, האָט נישט געוואָסט ווי זי געפֿינט זיך. אַ נייעם מיטגליד פֿלעגט מען אַנ־ נעמען מיט גרויסע שוועריקייטן נאָך אַ גאַנצער ריי פּרוּווענישן. דאָס קרייזל האָט געהאַט זיין פּאַראַל³. דאָס קרייזל אַרבעט לאַנגזאַם און סיסטעמאַטיש פֿיר־פֿינף יאָר און אַ דאַנק דער שטאַרקער האַנט פֿון

³ געהיימער סימן, לאַזונג.

חיים-וואָלפֿן איז ער גאַנץ און קיינעם פֿון די פֿרומע יידן פֿאַלט נישט אַזוי, אָז אַזאַ מין קרנזל עקסיסטירט. שעכטל האָט געגעבן קראַנצן דעם פֿאַראַל און אַנגעוויזן, מיט וועמען ער זאָל אין אָנהייב אַרײַן אין באַצױנגען.

אויסגעאַרבעט האָט מען אויך אַ גענויעם פֿראַיעקט, ווי אַזוי אַפּצונאַרן שעכטלס עלטערן. קראַנץ דאַרף צופֿעליק באַגעגענען זיך מיט זײ. צופֿעליק דאַרפֿן זײ זיך דערוויסן, אָז קראַנץ איז באַקאַנט מיט זײער זון און נאָך דעם דאַרף שוין קראַנץ דערציילן הרים וגבֿעות וועגן זײַן לערנען, וועגן זײַן התמדה און אַזוי ווינטער.

הערנדיק שעכטלס רײד, איז קראַנץ געווען שטאַרק פֿאַרווינג-דערט פֿון זײַן פֿראַקטישן חוש און פֿון זײַן שאַרפֿן קענען מענטשן. ווי אַזוי האַרמאַנירט דאָס מיט זײַנע ווילדע פֿלענער און פֿאַנטאַזיעס? אַז קראַנץ האָט דאָס אַרויסגעזאָגט שעכטלעך, האָט יענער זיך צע-לאַכט און געענטפֿערט:

— פֿרא אַדס! מען דאַרף דאָך נישט צונויפֿמישן צוויי זאַכן. ווען מען פֿליט אין הימל, פֿליט מען אין הימל, און ווען מען גײט אויף דער ערד, גײט מען אויף דער ערד. השמים, שמים לה' והארץ נתן לבני אַדס.

— 1 —

קראַנצס נסיעה קײן באַבילצעווע האָט געדויערט פֿינף טעג. גע-פֿאַרן איז ער, פֿאַרשטייט זיך, אָן אַ בילעט. וווּ מען האָט נישט גע-קאַנט, איז מיט אַ משאַ-צוג. עטלעכע סטאַנציעס געגאַנגען צו פֿוס. דעם לעצטן האַלבן מעת-לעת איז אויסגעקומען צו פֿאַרן מיט אַ פֿור. אין בויד האָט ער זיך באַקאַנט מיט אַ באַבילצעווער יונגן מאַן, אַ קרעמער, וועלכער האָט אים גענומען פֿונאַנדערפֿרעגן וועגן וואָס ער פֿאַרט קײן באַבילצעווע און גלייך אונטערגעזאָגט אַן ענטפֿער:

— נאָך וואָס איר פֿאַרט קײן באַבילצעווע? — האָט ער אַנגע-הויבן און שנעל צוגעגעבן — איר ווילט, וועל איך אײַך זאָגן, נאָך

וואָס איר פֿאַרט. איך האָב דערקענט נאָך אייער נאָז נאָך! איר פֿאַרט בעטן אַ שטעל ביי רעבעלמאַנען.

פֿון שעכטלעך האָט קראַנץ געוויסט, אַז אין באַבילצעווע איז דאָ אַ גביר רעבעלמאַן, וועלכער האָט אַ זעגמיל. קראַנץ האָט גלייך באַשטימט אויסניצן די המצאה פֿון זיין מיטפֿאַרער און אַרויסשטעלן ווי אַ ציל פֿון זיין פֿאַרן קיין באַבילצעווע צו באַקומען אַ שטעל ביי רעבעלמאַנען. קיין שטעל וועט ער, פֿאַרשטייט זיך, נישט באַקומען און וועט שוין על פי נויט, נישט ווילנדיק, מוזן זיך נעמען פֿאַר לע-רעריי.

— עס קאָן זיין, אַז איר האָט געטראָפֿן, און עס קאָן זיין, אַז נישט... — האָט קראַנץ אומישנע⁴ אומבאַשטימט געענטפֿערט און גלייך צוגעגעבן — מען זאָגט, אַז עס איז זייער שווער אָנצוקומען צו אים אויף אַ שטעל.

— נישט נאָר שווער, נאָר פשוט אוממעגלעך. איר פֿאַרט לחלוטין אומזיסט!

— וואָס רעדט איר? — האָט זיך קראַנץ דערשראַקן — וואָס זשע וועל איך טאָן?

— וואָס וועט איר טאָן? איר וועט גאָר נישט טאָן. איר וועט פֿאַרן צוריק.

— אָבער איך קאָן צוריק נישט פֿאַרן, איך קאָן נישט! — האָט זיך קראַנץ צעהיצט — איך מוז געפֿינען אַ וואָסערע שטעל אָדער באַשעפֿטיקונג! איר פֿאַרשטייט? איך מוז!

— קיין טאַטער וועט אייך נישט העלפֿן! — האָט יענער מיט אַ קאָנטעטער⁵ רויקייט געשאַטן אים זאָלן אויף די ווונדן. — אַט, אַז איר וואַלט געהאַט אַ רעכטע מטבע, אַ פֿאַר הונדערט רובל, וואַלט איך אייך גלייך געגעבן אַ געשעפֿט, אַ גאַלדן געשעפֿט. מען קען קויפֿן ביי אַ פֿרייך האַבער בזיל-הוול, חצי חינם!

⁴ (פּאַלאַניזם) בכיוון, מיט אַן אָנשטעל. — ⁵ צופּרידענער.

— ווען איך זאל האָבן געלט, וואָלט איך בײַ אײַך קײן עצה נישט
 געפֿרעגט! — האָט אים איבערגעשלאָגן קראַנץ — אָט וויזט אַ קונץ,
 גיט אָן עצה, וואָס מען טוט אָן געלט.
 — אָן געלט איז שלעכט... — האָט ער געענטפֿערט איבערגע-
 צינגט — אפֿשר קענט איר מאַכן קוואַס? לימאָנאָד? — האָט ער זיך
 דערמאָנט.
 — נײַן, איך קען נישט.
 — טינט?
 — אויך נישט. שרײַבן מיט טינט קען איך און אפֿילו גוט.
 — פֿראַשעניעס⁶ שרײַבן קענט איר?
 — נײַן...
 — הע! טאָ אויף וואָס טויגט איר?
 נאָר ער האָט באַלד צוגעגעבן:
 — אַ האַנטשריפֿט איז בײַ אײַך לכל הפחות אַ שײנע?
 — אַ ווונדערלעכע, געטאַקטע אותיות!
 — קאַנט איר דאָך ווערן אַ לערער.
 קראַנץ האָט געוואַרט אויף דעם פֿאַרשלאַג, האָט אַ ווײלע גע-
 טראַכט און געענטפֿערט ווי נישט ווילנדיק:
 — אַ ביטער ברויט...
 — און וווּ וואָלגערט זיך זיס ברויט?
 — נישטאָ קײן שענער ברויט...
 — און וווּ וואָלגערט זיך שענער?
 — און בײַ אײַך קאַן מען באַקומען רעכטע לעקציעס?
 — פֿששו וויפֿל איר ווילט. די לערערס, וואָס זײַנען געווען בײַ
 אונדז, האָבן געשאַרט גאַלד!
 — וווּ זשע האָבן זײ זיך אַהינגעטאַן?
 — דער שוואַרץ יאָר ווייסט זײ! איינער האָט פֿאַרפֿירט אַ באַ-
 לעבאַטישע טאַכטער און איז אַנטלאָפֿן. דער אַנדערער איז געווען אָן

⁶ פעטיציעס (צו דער מאַכט).

אפיקורס, האָט גערויכערט אום שבת, האָט גערעדט על ה' ועל משיחו, האָט מען אים משלח געווען. נאָך איינער האָט פראָסט חתונה געהאַט און אוועקגעוואָרפֿן די לערערני...

— ניין, פֿאַר מיר איז דאָס נישט קיין עסק! — האָט קראַנץ זיך אָפּגערופֿן — עס וואָלט זיין אַ בזיון פֿאַר מנין משפּחה, איך זאָל זיך אַראָפּלאָזן אויף אַזאַ מיאוס ברויט.

— זאָרגט נישט! — האָט דער יונגער מאַן אים געטרייסט — ווי באַלד איר זינט אַ מענטש מיט אַ פען און פֿון אַ פֿינגער משפּחה, וועט זיך אין באַבילצעווע געפֿינען פֿאַר אייך אַ שידוך מיט עטלעכע הונד-דערט רובל נדן. בני הזינטיקע צייטן איז דאָס דער ראַיעלסטער עסק...

— 1 —

קראַנץ האָט אָנגעהויבן פֿונאַנדערפֿרעגן, בני וועמען ער קאָן באַקומען אַ צימערל.

דער יונגער מאַן האָט אָנגערופֿן ביז צען אומבאַקאַנטע נעמען. — איר קאָנט נאָך אַ פֿרעג טאָן בני קריינע אפֿרימס, בני איר איז אויך דאָ אַ חדרל.

קריינע אפֿרימס איז געווען שעכטלס מוטער. צוליב מער זי-כערקייט האָט קראַנץ געפֿרעגט:

— מיט וואָס באַשעפֿטיקט זיך דער אפֿרים?

— אַ מלמד.

— וואָס פֿאַר אַ מענטש?

— וואָס פֿאַר אַ מענטש? אַ מענטש! נישט קיין גרויסער חכם און נישט קיין קליינער נאַר. נאָר אַן ערלעכער מאַן. דערפֿאַר איז דאָס ווייב זינס, קריינע, אַ כוואַט, אַן אמתער קאָזאַק! זי האָט אַ קלייטל און איז די גאַנצע עקרת הבית.

— הייסט דאָס, רעדט איר מיר אַזן, בני איר נעמען אַ חדר. איר וועט מיר אפֿשר אָנווייזן, וווּ זי וווינט?

— דאָס וועט אייך יעדעס יינגל אַנווייזן. נאָר מיר וועלן פֿאַר-
 בניפֿאַרן, וועט איר דאָרט אַראָפּקריכן.
 די פֿור איז אַרײַנגעפֿאַרן אין שטעטל. דורכפֿאַרנדיק עטלעכע
 גאַסן. האָט זיך דער בעל-עגלה אָפּגעשטעלט פֿאַר אַן אַלט שטיבל.
 — אָט דאָ וווינט קריינע אפֿרימס! — האָט אַנגעוויזן קראַנצן זײַן
 מיטפֿאַרער.

קראַנץ איז אַרויסגעקראַכן פֿון בויד, באַצאָלט דעם פֿורמאַן און
 גענומען דאָס פעקל.
 אין דער צײַט איז פֿון שטוב אַרויס אַן עלטערע יידענע, אַ
 ברייטבייניקע, מיט אַן ענערגישן פנים, מיט רויקע, גרויסע, קלוגע
 אויגן. זי איז אַרויס אַנקוקן, ווער איז עס צוגעפֿאַרן צום הויז.
 — קריינע! אַ געקומענער יונגער מאַן דאַרף אַ חדר. איר וועט
 אפֿשר פֿאַרדינגען? — האָט זיך געווענדט צו איר דער מיטפֿאַרער.
 קריינע האָט רויק באַקוקט קראַנצן פֿון קאַפּ ביז די פֿיס און נישט
 געאַיילט געענטפֿערט:
 — איך וועל זען...

און נאָך אַ מאָל באַקוקנדיק האָט זי אים אַרײַנגעבעטן אין שטוב.
 אין אַ נידעריקער, האַלב פֿינצטערער דירה האָט געהערשט אַן
 אַרעמקייט און אַ גרויסע אומאַרדענונג. דערפֿאַר אָבער איז דאָס הויז
 געווען פֿול מיט ספֿרים. זיי זײַנען געלעגן אומעטום: אין שאַנק, אויפֿן
 קאַמאַד, אויף די טישן און אויף די פֿענצטער.

— זיצט! פֿון וואָנען זײַט איר? — האָט געפֿרעגט קריינע.
 — פֿון זוּ.
 — פֿון וווּ? — האָט זי איבערגעפֿרעגט פֿאַרווונדערט — איר
 זײַט אַליין אַ דאָרטיקער?
 — יאָ.

קריינע האָט אַ זינלע געשוויגן, נישט אַראָפּלאַזנדיק איר בליק
 פֿון גאַסט. ווייזט אויס, איר האָט זיך געוואָלט גלייך אָנהייבן אַ גע-
 שפּרעך וועגן איר זון. נאָר זי האָט זיך אָפּגעהאַלטן.
 — נאָך וואָס זײַט איר אָהערגעקומען? וועגן אַן עסק?

— יא... א שטעל... בני רעבעלמאנען אין זעגמיל... אויב עס וועט זיך איינגעבן.

קריינע האָט געעפֿנט די טיר אין צווייטן חדר.
— אָט, קוקט'אָן דעם חדר. דאָ האָט פֿריער געוווינט אַ גאַנץ געזינד.⁷

דאָס חדרל איז געווען זייער אַ קליינס, כמעט אַ פֿינצטערס. נאָר דער הויפט־חסרון איז באַשטאַנען דערין, וואָס ער האָט זיך אָפּגע־טיילט פֿון דעם באַלעבאָס' דירה מיט אַ דינעם ווענטל, וואָס האָט נישט דערגרייכט צום באַלקן. פֿון דעסט וועגן האָט קראַנץ באַשלאָסן עס דינגען, כדי צו האָבן אַ צוזאַמענבונד מיט שעכטלס עלטערן, שפּע־טער, ווען ער וועט איינאַרדענען דעם חבֿרס ענין, וועט ער קאַנען אַרײַ־בער אויף אַן אַנדער קוואַרטיר. ער האָט זיך באַדונגען זעקס רובל אַ חודש פֿאַרן חדר מיט קעסט. קראַנצן האָט אַ ביסל געווונדערט, וואָס פֿאַרדינגענדיק דעם חדר, האָט קריינע אָפֿילו נישט דערמאַנט וועגן מאָן, אַ פֿנים, אַז ער האָט בני איר קיין שום דעה נישט געהאַט אין שטובֿזאַכן.

— איר ווילט מסתמא עסן? — האָט קריינע פֿאַרגעלייגט — מיר האָבן שוין אָפּגעגעסן וואַרעמס. איך וועל אייך עפעס צוגרייטן. זי האָט דערלאַנגט ברויט, פּוטער, אַ פֿאַר אייער און זויערמילך. ווען קראַנץ האָט זיך געוואַשן עסן, האָט זי זיך צוגעזעצט צום טיש אַנטקעגן אים. אַ היפשע ווינלע האָט זי געשוויגן.

— זאָגט מיר, אין וו. איז אַ גרויסע ישיבֿה? — האָט זי אַ פֿרעג געטאָן.

— ווי הייסט! איינע פֿון די גרעסטע ישיבֿות אין ליטע! — האָט קראַנץ געענטפֿערט, נישט אָפֿרייסנדיק זיך פֿון דעם זויערמילך.
— אַ סך בחורים?

— איך רעכן, בני אַ הונדערט... אפֿשר מער.

⁷ משפּחה.

זי האָט אַ וויילע ווייטער געשוויגן, נאָך דעם אַרויסגערעדט
שטיל, ווי צופֿעליק:

— איך האָב דאָרט אַ זון אין דער ישיבֿה.

— אין וו? — האָט זיך קראַנץ פֿאַרווינדערט.

— וואָס ווונדערט איר זיך?

— ווינט, זייער ווינט פֿון דאַנען. עס זינען דאָך דאָ נענטערע
ישיבֿות!

קריינע האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאַפּ און אַרויסגערעדט מיט אַ
געדריקטן קול:

— אַזוי האָט זיך געמאַכט... אַט זינט איר דאָך געקומען פֿון וו.
אַהער, כאָטש עס איז וויינט... — האָט זי צוגעגעבן מיט אַ שוואַכן
שמייכל.

— איר קענט דאָרט וועמען פֿון די ישיבֿה־בחורים? — האָט
זי ווייטער געפֿרעגט.

— אין פנים קען איר פֿמעט אַלעמען. מיט פֿיל פֿון זיי בין איר
באַקאַנט. איר האָב אַליין אויך געהערט דעם שיעור אין דער ישיבֿה.

— מײַן זון איז ערשט נישט לאַנג אין וו. בני אַ האַלב יאָר.

— ווי רופֿט מען אים?

— הלל... מסתמא רופֿט מען אים נאָכן שטעטל נאָך: „דער באַ־
בילצעווער“.

— הלל?... דער באַבילצעווער?... האָט קראַנץ זיך גענומען דער־
מאַנען און לטוף אַרויסגערעדט באַשטימט און זיכער:

— ניין! אַזאַ איז בני אונדז אין דער ישיבֿה נישטאָ!

קראַנץ האָט גלייך באַמערקט, אַז קריינע איז בלייב געוואָרן און
אויף איר געזיכט האָט זיך באַוויזן דער אויסדרוק פֿון אומרו. זי

האָט זיך דערשראַקן, דערפֿילנדיק, אַז אַט וויינט זיך אַרויס דער ביר־
טערער אמת, אַז איר זון איז נישט אין דער ישיבֿה, קוקנדיק אויף־

קריינען, האָט קראַנץ איבערגעלעבט דאָס געפֿיל פֿון אַן אַרטיסט, ווען
ער זעט, אַז זיין שפּיל פֿאַרכאַפט די צוהערערס.

— איר האָט אים אַפֿשר פֿראַסט נישט באַמערקט... — האָט זי

אַנגעהויבן זוכן אַ באַרויקונג. — ער איז נישט קיין הויכער, אַ שוואַרץ
חנעוודיקער, אַן איידעלער...

— נישט קיין הויכער?... אַ שוואַרץ חנעוודיקער?... האָט
קראַנץ איבערגעחזרט, ווי דערמאָנענדיק זיך — ווער קאָן דאָס זיין?...
דער יאָנעוויצער... דער ליאָזנער... דער מאַהילעווער...
— אַפֿשר רופֿט מען מניעם דער מאַהילעווער? — האָט זיך אָב-
געכאַפט קריינע — ער איז פֿריער געווען אין דער ישיבֿה אין מאַ-
הילעוו.

— בני אים זינען געקרייזלטע האָר?

— יאָ, יאָ!

אַ ער רעדט, פינטלט ער אַן אַנדערש מאַל גיך מיט די אויגן?
— נו, דאָס איז ער! — האָט קריינע באַשטימט און זיכער גע-
ענטפֿערט, אין גאַנצן באַרויקט זיך און האָט זיך אַפֿילו אויפֿגעהויבן
פֿון אַרט — הייסט עס, איז ער אין דער ישיבֿה און איר קענט אים?
— ווי דען! דער מאַהילעווער! איך קען אים זייער גוט. איך
פֿלעג אים כמעט יעדן טאָג זען אין דער שול... אַ שאַד, וואָס איך
האָב נישט געוואָסט, אַז ער איז אַ היגער. איך וואָלט אייך ברענגען אַ
בריוו פֿון אים.

— נו, און ווי לעבט ער דאָרט?... ווי איז ער אין דער ישיבֿה?
— האָט אַנגעהויבן נאַכפֿרעגן קריינע, נישט געפֿינענדיק קיין באַ-
שטימטע ווערטער אויף אירע פֿראַגן.

— ווי ער לעבט ווייס איך נישט... עסט טעג, אויב ער האָט אַלע
טעג... אַנגעטאָן איז ער, דעם אמת זאָגנדיק, נישט גאָר ווי דער סדר
איז... ווי געוויינטלעך, ישיבֿה־בחורים, און וואָס איז שנייד לערנען —
האָט קראַנץ צוגעגעבן מיט אַן אמתער זעלבסטאַפֿפֿערונג — איז מיר
שווער וועגן דעם עפעס צו זאָגן, ווייל ער האָט מיך שטאַרק אַרײַ-
בערגעיאָגט... ער רעכנט זיך פֿאַר איינעם פֿון די בעסטע בחורים אין
דער ישיבֿה... דער ראש־ישיבֿה שפּיגלט זיך מיט אים...

קראַנץ האָט, ווייזט אויס, גוט געשפּילט זיין ראַלע, בני קריינען
האָבן געפֿינקלט די אויגן פֿון גליק, זי איז צוגעגאַנגען צום אַפֿענעם

פֿענצטער, האָט אַ רוף געטאָן אַ מיידעלע, וואָס האָט זיך געשפּילט
 ביים אַנטקעגנדיקן הויז:
 — חנהקע! לויף אַריבער אין חדר און זאָג דעם אפֿרימען, ער
 זאָל קומען אַהיים אויף אַ וויילע. זאָג, מען האָט געבראַכט אַ גרוס
 פֿון הילקען.

— II —

עס איז געקומען אַן אַלט ייִדל. אַ דאַרער, מיט אַ קליין, גרויִן
 בערדל, מיט קיילעכדיקע אַרויסגעקניקלטע אויגן, אַזינגעפֿאַלענע
 באַקן און אונטערגעשוירענע, פֿאַרשמירטע מיט שמעקטאַבאַק וואַגן־
 צעס. דאָס פנים האָט געהאַט אַן ערדישע פֿאַרב. די באַרד און די
 פּאות זינען געווען צעפּודלט, פֿונאַנדערגעוואַרפֿן, ווי זיי וואַלטן זיך
 קליבן אַנטלויפֿן אין באַזונדערע זיטן. געווען איז אויף אים אַ לאַגן־
 גער בגד ביז די פּיאַטעס און אַ גרויסער פֿאַרשמאַלצענער טלית־קטן
 ביז די קני. אויפֿן געזיכט איז געווען דער אויסדרוק פֿון מַבּוֹלִבִּלְקייט.
 אַ פנים ער איז נאָך אין גאַנצן געווען אַרײַנגעטאָן אין דעם, מיט
 וואָס ער האָט זיך נאָר וואָס באַשעפֿטיקט אין חדר.
 — אַ? אַ גרוס פֿון הלל? — האָט ער אַרויסגערעדט מיט אַ פֿאַר־
 לוירענעם קול און אַרומגעקוקט זיך. דערזען קראַנצן, האָט ער שנעל
 אים דערלאַנגט די האַנט און אָפּגעבראַקט:
 — שלום־עליכם! פֿון וואַנען איז אַ ייִד? וואָס מאַכט ער דאָרט,
 הלל?...

— וואָס האַסטו זיך אַרויפֿגעוואַרפֿן אויף אַ מענטשן, אַז דו
 ווייסט נאָך גאָר נישט? — האָט אים קריינע אָפּגעשטעלט טרוקן און
 מיט קוים איינגעהאַלטענעם פֿאַרדרוס. — זעץ זיך און רייך ווי אַ
 מענטש...

די דאָזיקע באַמערקונג האָט געבראַכט אפֿרימען צו זיך. ער
 האָט פֿאַרלייגט די פֿאַלעס פֿון בגד און געזעצט זיך צום טיש.
 קריינע האָט אים אין עטלעכע ווערטער דערציילט, ווער דער
 גאַסט איז, נאָך וואָס ער איז געקומען און וואָס ער האָט דערציילט

וועגן זוך. פֿאַרבנייגענדיק האָט זי דערמאָנט, אַז זי האָט אים פֿאַר-
דונגען דעם חדר.

אפֿרים, נישט אויסהערנדיק זי ביזן סוף, האָט שנעל אַ פֿרעג
געטאָן:

— וואָס לערנט ער איצט? וועלכע מסכתא?

צו דער פֿראַגע איז קראַנץ געווען צוגעגרייט און ער האָט, נישט
טראַכטנדיק, אָנגערופֿן די ערשטע מסכתא, וואָס אים איז אַרויף
אויפֿן זינען:

— ערובֿין.

— ווי הייסט ערובֿין? — האָט אפֿרים אויסגעשרייען פֿאַרווונ-
דערט, כמעט דערשראָקן — ער האָט דאָך מיר געשריבן, אַז ער
לערנט זרעים!⁸

— זרעים זאָגט דער ראש־ישיבֿה פֿאַר אַ כיתה באַזונדער, פֿאַר
עטלעכע פֿון די בעסערע תלמידים. אנער זון רעכנט זיך דאָך בני
אונדז אין ישיבֿה פֿאַר איינעם פֿון די בעסטע בחורים. ער האָט אַ
טייערן קאַפּ...

— איר דערציילט עס מיר? — האָט אויסגעשרייען אפֿרים —
איך ווייס דאָס נישט, וואָס? אַז דער שגף וואָלט זיך נישט פֿוילן, וואָלט
ער שוין לאַנג האָבן סמיכה אויף הוראה.

— ער האָט זיך איצט, דוכט זיך, גענומען דערפֿאַר.

— אַזוי? גענומען זיך? — האָט איבערגעפֿרעגט אפֿרים, אַננ-
עסנדיק זיך מיט די אויגן אין קראַנצן.

און מיט אַ מאָל האָט ער זיך שאַרף אַ קער געטאָן צום ווייב
און אויסגעשרייען מיט פֿאַרביטערונג:

— און זי שלעפט אים אַהיים! שלעפט אים ווי מיט צוואַנגען!
געווען אַ גולנטע און געבליבן אַ גולנטע!

צו קראַנצס פֿאַרווונדערונג האָט קריינע אים נישט אָפּגעשטעלט.
זי האָט זיך אַ ביסל צעמישט און אַנגעהאַלטן געענטפֿערט:

⁸ עירובין לערנט דינים פון עירוב און זרעים פון לאַנדווירטשאַפּט.

— דו ווייסט נישט, וואָס דו רעדסט...

און ווי זי וואָלט זיך אַנטאָן אַ כוח אַרויסצוזאָגן וועגן וואָס איר איז שווער געווען צו ריידן, האָט זי מיט אַ גאַנץ אַנדערן טאָן, אַן אינטימען, אַנגעהויבן:

— איך וועל אײַך דערציילן, וואָס די מעשה איז. איך האָב נישט געגלייבט, אַז מײַן בחור איז אין וו. אין דער ישיבֿה.

קראַנץ האָט געמאַכט אַ פֿאַרווונדערט פנים, נאָר געשוויגן.

— איר פֿאַרשטייט אַ געשיכטע? — האָט זיך אַפֿרים צעלאַכט

— האָט נישט געגלייבט! רעדט מיט אַ יידענע! אַ יידענע האָט פֿאַר אַלץ מורא און גלייבט קיינעם נישט!

— לאַז ריידן. — האָט אים דאָס ווייב אַפּגעשטעלט. — דאָ,

פֿאַרשטייט איר מיד, איז געווען גאָר אַ באַזונדערע מעשה... אין מאָ-הילעווי אין דער ישיבֿה איז געווען אַ גאַנצע... איך ווייס וואָס? מען האָט געכאַפט ישיבֿה-בחורים מיט ביכער, אַרויסגעטריבן זיי פֿון דער ישיבֿה, און אַקוראַט אין דער צײַט איז דאָס ינגל מײַנס מיט אַ מאָל אַריבערגעפֿאַרן קיין וו... נו, פֿאַרשטייט זיך, אַז מיר איז אַרײַן אין זינען... דאָך אַ מאַמע...

— איר האָט דאָך געקאָנט אַנשרײַבן אַ בריוו דעם ראש-ישיבֿה

אין וו. און אַנפֿרעגן אים! — האָט קראַנץ אַנגעוויזן דאָס ריכטיקסטע און דערפֿאַר דאָס געפֿערלעכסטע מיטל. אויף אַזוי פֿיל איז ער גע-ווען זיכער אין זײַן זיג.

— באמת... עפעס נישט אַזינגעפֿאַלן...

— אָבער איצט האָסטו שוין אויפֿגעהערט מורא האָבן? — האָט

אַפֿרים אַנגעהויבן דרייסט, טרייסלענדיק מיטן בערדל.

— אויפֿגעהערט מורא האָבן. גיי אין חדר! — האָט אים טרוקן

געענטפֿערט קריינע.

— אָבער עס איז נאָך ווייניק, וואָס דו האָסט אויפֿגעהערט מורא

האַבן! דו דאַרפֿסט נאָך עפעס טאָן... — דו פֿאַרשטייסט, וואָס איך

מיין! — איז ער אַלץ צוגעשטאַנען צו איר.

— איך פֿאַרשטיי, איך פֿאַרשטיי. גיין! — האָט זי שוין שטרענג אנגעשריען אויף אים.

ער איז שנעל אַוועק אין חדר. נאָך זיין אַוועקגיין האָט קריינע געזאָגט:

— שוין לאַנג נישט געשיקט אים קיין געלט... מאַרגן, אם ירצה השם, וועל איך אים שיקן עטלעכע רובל...

אין אַוונט, ווען אַפֿרים איז געקומען פֿון חדר, האָט זיך פֿון דאָס ניי אנגעהויבן דאָס געשפרעך וועגן הללן, וועגן דער ישיבֿה, וועגן ווי און ווען אַלע פרטים זינען שוין געווען אַרומגערעדט, האָבן די באַ- לעבאַטים זיך פֿאַראַינטערעסירט מיט קראַנצן אַליין. ער האָט גערן און אַפֿנהאַרציק דערציילט זיי וועגן זיך. זיך פֿאַטער איז געווען אַ גרויסער גביר. עס פֿאַרשטייט זיך, אַז מען האָט אים געלערנט אַלע זיבן חכמות. נאָר דער פֿאַטער איז מיט איין מאָל געוואָרן אַ יורד און איז פֿלוצלינג געשטאַרבן. אויף דעם זונס הענט זינען געבליבן די מוטער די אַלמנה און צוויי דערוואַקסענע שוועסטערס. מוז ער גע- פֿינען אַ וואַסער עס איז מיטל אויפֿצוהאַלטן זיי. האָט מען אים אַנ- געוויזן אויף רעבעלמאַנען. אַזאָ גביר, האָט אַזוי פֿיל געשעפֿטן, ווי וועט זיך דאָס ביי אים נישט געפֿינען קיין שטעל? איז קראַנץ געקו- מען אַהער.

די דערציילונג האָט דערוועקט ביי אַפֿרימען און קריינען אַ טיפֿן מיטגעפֿיל צו קראַנצן. זיי האָבן אַפֿילו צוגעזאָגט דורך אַ באַקאַנטן זיך משתדל זיין ביי רעבעלמאַנען, נאָר זיי האָבן צוגעגעבן, אַז זיי האָבן מורא, די טרחה זאָל ניט זיין אומזיסט. ביי רעבעלמאַנען זינען שוין דאָ צו פֿיל מענטשן.

— דער יונגער מאַן, מיט וועמען איך בין געפֿאַרן — האָט זיך אַפֿגערופֿן קראַנץ — האָט דעם גאַנצן וועג מיר אַינגערעדט, איך זאָל ווערן דאָ אַ לערער, לערנען קינדער ליענען און שרייבן רוסיש. ער האָט געטענהט, אַז איך קאָן פשוט נתעשר ווערן... ווי געפֿעלט אַנך אַזאָ פֿלאַץ? — האָט ער געענדיקט מיט אַ געלעכטער.

— דאָס איז ברוך-לייזער בערס... — האָט קריינע דערקלערט

דעם מאָן וועגן קראַנצס מיטפֿאַרער — אַ משוגענער קאַפּ!
 — עס קאָן זײַן, אָז ער איז גערעכט, אָז מען קאָן פֿון לערערני
 גוט פֿאַרדינען — האָט קראַנץ שוין געזאָגט ערנסט.
 — אָבער זאָגט מיר, איך בעט אַיך, איז דאָס דען אַן עסק פֿאַר אַ
 באַלעבאַטישן קינד פֿון אַ פֿינער משפּחה? וואָס? אַליין קריכן אין
 בלאַטע? און באמת גערעדט טויג איך טאַקע נישט צו דעם... שרייבן
 און לייענען קאָן איך אַפֿילו צען מאָל בעסער ווי דער גרעסטער לע-
 רער. אָבער הונטיקע צייטן זוכט מען דאָך נישט דאָס. מען וויל, אָז
 אַ לערער זאָל זײַן אַ יונגאַטש, אָן אַפֿיקורס... איך ווייס וואָס? און אָט
 דערצו טויג איך נישט!

די באַלעבאַטיים האָבן אים אויסגעדריקט זייער מיטגעפֿיל.
 אַפּוואַרטנדיק אַ וויילע, האָט ער צוגעגעבן מיט אַ געדריקטן קול,
 ווי פֿאַר זיך:

וואָס אָבער טוט מען מיט אַ קראַנקער מאַמען און צוויי שוועס-
 טערס? אויף דער גאַס קאָן מען זיי נישט אַרויסוואַרפֿן?
 די טראַגישע פֿראַגע איז אין דעם געבליבן נישט פֿאַרענטפֿערט.
 אָבער דער ענטפֿער האָט זיך שוין קלאַר אָנגעצייכנט.
 פֿאַרן שלאָף האָט קריינע אַ פֿרעג געטאָן קראַנצן:
 — איר קענט מסתמא אָנשרייבן אַן אַדרעס אויף אַ קאַנווערט?
 זי האָט אים דערלאָנגט אַ צעקנייטשטן בריוו און צוגעגעבן:
 — דאָ איז מײַן הללס אַדרעס, איך וועל אַיך מאַרגן געבן פֿינף
 רובל און בעטן אויפֿשרייבן דעם אַדרעס און אַפֿשיקן אים.
 קראַנץ האָט אַרײַנגעקוקט אין בריוו. דאָרט איז געווען דער
 אַדרעס: קאַואַדלעס הויז, יוסף קראַנצן, פֿאַר שעכטלען.
 — דער אַדרעס איז נישט ריכטיק אָנגעשריבן... — האָט קראַנץ
 געזאָגט און גלייך אויסגעמעקט זײַן נאָמען און אָנגעשריבן בריי-
 נעסעס. דירעקט אויף שעכטלס נאָמען שיקן געלט האָט מען נישט
 געקאָנט, ווייל ער האָט קיין פּאַס נישט געהאַט.
 — זעט, ס'אַר אַ גליק! — האָט זיך קריינע דערפֿרייט — ווען
 נישט איר, וואָלט דאָס געלט פֿאַרפֿאַלן געגאַנגען!

— 5 —

קראנץ האט לאנג נישט געקאנט איינשלאפן. ער האט זיך גע-
פונען אין דעם אויפגערעגטן צושטאנד פון אן ארטיסט, וועלכער
פילט, אז ער האט קינסטלעריש דורכגעפירט זיין ראָלע. דערמאָ-
נענדיק זיך וועגן אַלערליי פרטים און געשפרעכן פֿון פֿאַרגאַנגענעם
טאָג, האָט ער איינגראַבנדיק דעם קאַפּ אין קישו, געלאַכט ווי אַ
משוגענער. ווען עמעצער זאָל אים אין יענער מינוט געווען זאָגן,
אַז ער האָט דעם גאַנצן טאָג קיין אַנדער זאָך נישט געטאָן, ווי נאָר
געליגנערט, און געליגנערט פֿאַרברעכעריש און פֿאַררעטעריש, ער-
גער ווי אַ גנב, וואָס קלעבט זיך שטיל אַרײַן אין אַ פֿרעמד הויז,
וואָלט ער עס נישט פֿאַרשטאַנען. אַזוי פֿאַרשיכורט איז ער געווען
פֿון זײַן אַרטיסטישער ראָלע.

אויף מאַרגן אין דער פֿרי איז קראַנץ אַוועק מיט אפֿרימען אין
שול צום דאַוונען. ער איז אומישנע געגאַנגען מיט אפֿרימען כדי זײַן
דערשניצען אין שטעטל זאָל דורכגיין אונטער דער מאַסקע פֿון אַ
פֿרומען יידן. גייענדיק, האָט קראַנץ פֿונאַנדערגעפֿרעגט דעם מלמד,
וואָס ער לערנט מיט זײַנע תלמידים און דערבײַ געגעבן אים צו
פֿאַרשטיין, אַז ער איז אויך נישט קיין עס-האַרץ.

עטלעכע יידן האָבן אָפּגעשטעלט אפֿרימען און אים געפֿרעגט,
מיט וועמען גייט ער עס. ער האָט אַלעמען געענטפֿערט, אַז דאָס איז
אַ יונגעראַמאָן פֿון וו., זײַן הללס אַ חבר, און אַז געקומען אַהער איז
ער וועגן אַ געשעפֿט.

קראַנצן איז פֿאַרגעשטאַנען אַרײַנצוטרעטן אין פֿאַרבינדונג מיט
דעם געהיימען קרײַזל משכילים. שעכטל, איבערגעבנדיק אים דעם
פֿאַראַל, וועלכער האָט געדאַרפֿט עפֿענען פֿאַר אים די טירן פֿון
קרײַזל, האָט אָנגעזאָגט, אַז ער זאָל זיך ווענדן צו איינעם פֿון די
מיטגלידער מיטן נאָמען לייוויק און האָט אים איבערגעגעבן זײַנע
סימנים. אין שול האָט קראַנץ גלייך דערקענט לייוויקן. צום סוף
דאַוונען, פֿאַר עלינו, איז קראַנץ עטלעכע מאָל פֿאַרבייגעגאַנגען פֿאַר

לייוויקן און מיט א תפילה-ניגון צוויי מאל איבערגעזעצט דעם פסוק פון תהילים, וואס האט געדינט ווי א פאראל: ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי. אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלקים נהלך ברגש⁹.

לייוויק, נישט אומקונדיק זיך, האט צוגעשאקלט מיטן קאפ און קראנץ האט זיך אומגעקערט אויף זיין ארט נעבן אפרימען. קראנץ האט געווארט אויף געהיימע צייכנס, א צעטעלע, א שטיל שושקערט אין א ווינקעלע, נאר דאס באגעגעניש איז פארגעקומען א סך פראסטער. נאכן דאווענן איז לייוויק צוגעגאנגען צו אפרימען און, וויזנדיק אויף קראנצן, געפרעגט ווער ער איז.

— דאס איז א יונגער מאן פון וו. מנין הללס א חבר פון דער ישיבה — האט געענטפערט אפריים.

לייוויק האט אים געגעבן שלום, גענומען פונאנדערפרעגן וועגן וו. זעגן הללן און געענדיקט מיט דעם, וואס ער האט אינגעלאדן קראנצן צו זיך אויף טיי נאך מיטאג...

אז ער איז אוועקגעגאנגען, האט אפריים געזאגט:

— דאס איז ר' שמעל, דעם געהילף-הענדלערס א זון. א פיינער בחור, זיצט טאג און נאכט און לערנט. מנין הללס אן אלטער חבר. אויב ער האט אייך פארבעטן אויף טיי, גייט-ארטן צו אים. זיין פאך-טער קאן אייך א טובה טאן בני רעבעלמאנען.

קראנץ האט זיך דערמאנט, אז ער דארף נאך אפשפילן די קא-מעדיע מיט רעבעלמאנען און איז גלייך פון דאווענן אוועק צו אים אין קאנטאר. דארט איז געווען פול מיט מענטשן, און אים איז אויסגע-קומען צו ווארטן א פאר שעה ביז ער האט זיך דערשלאגן צום באלע-באס. שטיל, מיט א רחמנות-פנים, ווי מען בעט א נדבה, האט ער גע-בעטן א שטעל אין קאנטאר. רעבעלמאן האט אפילו נישט אויסגעהערט זינע רייד און מיט אומגעדולד א מאך געטאן מיט דער האנט:

⁹ תהילים נה, יד—טו (אין יהושע איבערזעצונג: „נאר דו, א מענטש מיין גלייכן, מיין חבר און מיין באקענטער, וואס באנאנד פלעגן מיר זיס זיך סודען, גיין אין גאטס הויז מיט געזעמל“).

— לאַזט מיך צו רוי! איך האָב קיין שטעלעס נישט! איך האָב
 נישט און וועל נישט האָבן, און דולט מיר נישט דעם קאַפּ!
 קראַנץ האָט זיך באַנוגנט מיט דעם ענטפֿער.
 נאָך מיטאַג איז ער אַוועק צו לייזויקן. דער געהיימער משפּיל
 האָט אים באַגעגנט ביי דער טיר, אַפּגעפֿירט צו זיך אין צימער אויפֿן
 צווייטן שטאַק און פֿאַרמאַכט נאָך זיך די טיר. דער חדר איז געווען
 אַ גרויסער. אומעטום זינען געלעגן ספֿרים.
 לייזויק איז געווען אַ בחור פֿון אַ יאָר צוואַנציק, זיין מאַגער,
 פֿאַרשאַרפֿט פנים מיט אַ קוים אַנגעצייכנט בערדל האָט זיך אַרויס-
 געגעבן פֿאַרויס. קליינע, שוואַרצע, שטעכעדיקע אייגלעך, ווי ביי אַ
 מניול. אין פנים איז געווען עטוואַס טרוקנס, אַלטלעך שטרענגס, אַקור-
 ראַט ווי דער יונגער מאַן וואָלט קיין מאַל נישט אַ שמייכל געטאָן. דאָס
 קול איז אויך געווען אַ טרוקנס, אַן אַז אויסדרוק, אַ ביסל הייזעריק.
 לייזויק האָט קאַלט באַקוקט קראַנצן און פּמעט שטרענג גע-
 פֿרעגט:

— וואָס טוט הלל אין ווי? ער איז אין דער ישיבֿה?
 — גיין. ער האָט אַראַפּגעוואַרפֿן פֿון זיך אין גאַנצן די מאַסקע.
 — אַ נאַרישקייט! — האָט אַפּגעשניטן לייזויק — געמעגט נאָך
 זיין אין דער ישיבֿה. פּורץ גדר זיין וואָלט ער נישט אַנווערן שפּע-
 טער... נו, און איר נאָך וואָס זינט אַהער געקומען? לעקציעס?
 — יאָ... איך דאַרף זיך מיט אייך מישבֿ זיין וועגן דעם.
 קראַנץ האָט אים דערציילט וועגן זינע פּלענער און ווי אַזוי
 ער האָט שוין אַפּגענאַרט שעכטלס עלטערן. לייזויק האָט אים אויס-
 געהערט קאַלט, אַפֿילו קיין שמייכל נישט געטאָן.
 — אַנגעהויבן האָט איר נישט שלעכט... — האָט ער ווי פֿאַר
 זיך אַרויסגעראַעדט — נאָר ווי וועט דאָס ביי אַיך ווינטער גיין? איך
 וועל אַיך זאָגן דעם אמת, איך האָלט נישט פֿון דער אַרבעט פֿון
 לערערנ...
 די באַמערקונג האָט קראַנצן איבערגעראַשט.

— ווי הייסט? פֿאַר וואָס?

— בײַ אונדז זײַנען שוין געווען עטלעכע לערערס און זיי האָבן געבראַכט מער שאַדן ווי נוצן. פֿלעגן קומען, מאַכן אַ רעש, אויפֿהייבן אויף די פֿיס דאָס גאַנצע שטעטל, אָפּטאָן פֿיל נאַרישקייטן און אַוועק־פֿאַרן...

קראַנצן האָבן זײַנע רייד אַלץ מער איבערגעראַשט. ער האָט זיך נאָר געפֿונען צו ענטפֿערן:

— מסתמא האָבן זיך געטראָפֿן אַזעלכע לערערס, וועלכע...
— דער תוכן איז נישט דערין — האָט אים לייוויק איבערגע־שלאָגן די רייד — איך האַלט גלאַט נישט פֿון די גרויסשטאַטישע משפּילים. זיי האָבן ליב צו שטורעמען, אַרויסווייזן גבורות, זאָגן אַפּי־קורסישע ווערטלעך, אָפּטאָן שפּיצלעך, אַבער אַרבעטן שטיל און מיט התמדה קאָנען זיי נישט. דערצו האָבן זיי נאָך ליב זיך פֿיל צו חקרע־נען און שרײַבן לאַנגע מליצה־בריוו וועגן זאַכן, וועגן וועלכע מען דאַרף שווינגן, און זייערע בריוו פֿאַלן געוויינטלעך אַרײַן צום רב אַדער צום ראש־ישיבֿה. זיי האָבן נאָך דערצו נאָך אַ רגילות צו טראָגן אין אַלע קעשענעס השפּלה־ביכלעך...

די ווערטער, אַרויסגעזאָגט מיט אַ גיפּטיקער איראַניע, האָבן קראַנצן שטאַרק באַליידיקט. ער האָט זיך אויפֿגעהויבן און טרוקן אַרויסגערעדט:

— עס קאָן זײַן, אַז איר זײַט גערעכט. נאָר איך האָב דערוואַרט, אַז איר וועט מיט מיר אַנדערש ריידן. אויב איר האַלט, אַז מיר, לע־רערס, ברענגען נאָר שאַדן, האָבן מיר נישט וועגן וואָס צו ריידן...
— וואָרט אַ וויילע! — האָט אים לייוויק אָפּגעשטעלט אומגע־דולדיק — איר זײַט אומזיסט ברוגז געוואָרן, איך האָב אַנך נישט געוואַלט באַליידיקן. איך האָב אַנך מער נישט געזאָגט, ווי איך קוק אויף דעם ענין. נו, אַדרבה, זאָגט אַליין, וואָס פֿאַר אַ נוצן ברענגט אַ לערער?

— ווי הייסט, וואָס פֿאַר אַ נוצן? איך פֿאַרשטיי נישט!
— פשוט! עפֿענען די אויגן, אַראַפֿירן פֿון וועג אַ ינגל קאָן גיכער אַן אייגענער מענטש, אַ חבר, איידער אַ לערער. און דאָס,

וואָס אַ לערער לערנט אויס עטלעכע יינגלעך און מיידלעך לייענען און שרײַבן, איז נאָך מײַן דעה נאָך, קיין גראַשן נישט ווערט. ממה נפשׁך: וועט מען עמעצן עפענען די אויגן, וועט ער שוין אָן אַ לע-רער זיך אויסלערנען אַלץ, וואָס מען דאַרף. אַט האָב איך, זיצנדיק איבער דער גמרא, אין צוויי יאָר זיך צוגעגרייט אויף אַלע אַכט קלאַסן גימנאַזיע. און ווער עס וועט בלײַבן בלינד, יענעם וועט נישט העלפֿן, וואָס ער וועט קאָנען לייענען און שרײַבן.

דער געדאַנק איז פֿאַר קראַנצן געווען נײַ, נאָר ער האָט נישט געקאָנט נישט אײַנשטימען מיט אים.

— עס פֿאַרשטייט זיך, איך זאָג דאָס נישט דערפֿאַר, איר זאָלט זיך אָפּזאָגן פֿון אַבער פּלאַן — האָט לייוויק צוגעגעבן — איך קען דאָך אײַך נישט און ווייס נישט, ווי איר וועט פֿירן די אַרבעט, אָנגע-הויבן האָט איר ווי עס באַדאַרף צו זײַן. אויב בײַ אײַך וועט ווײַטער גיין אַזוי גלאַט, וועט איר דאָ אונדז קאָנען העלפֿן אין אונדזער אַרבעט...

נאָך די פֿרײַערדיקע רייד האָבן די ווערטער קראַנצן אַ ביסל אויפֿגעמונטערט.

— אַט, איר וועט זען, ווי איך וועל אַרבעטן! — האָט ער זיכער אַרויסגעזאָגט.

— איך וועל אײַך, פֿאַרשטייט זיך, העלפֿן מיט וואָס עס וועט מעגלעך זײַן. לעקציעס וועט איר דאָ האָבן. גייט-אַרײַן צו נחמן דעם שניטקרעמער. מען וועט שוין מיט אים דורכשמועסן און ער וועט אײַך אַוועקגעבן זײַנע קינדער לערנען. בײַ אים איז אַ יינגל מיט אַ מיידל. נאָך אים וועלן שוין אַנדערע אַליין געבן צו אײַך... נאָר איך זאָג אײַך נאָך אַ מאל: אַרבעט שטיל, אָן רעש. און געדענקט, אַז אַראָפּפֿירן עמעצן פֿון וועג דאַרף מען אַזוי, אַז ער זאָל עס אַליין נישט באַמערקן, ער זאָל נאָך דעם נישט וויסן, אַז עמעצער האָט אים פֿון וועג אַראָפּגעפֿירט. מען דאַרף פֿאַר אַ מענטשן נאָר אויפֿעפענען די טירן און אַרײַנגיין דאַרף ער שוין אַליין.

גייענדיק צו לייוויקן, האָט קראַנצן זיך געגרייט צו באַגעגענען

אַ קליינשטעטלידיקן בחור, וועלכער וועט קוקן אויף אים, דעם גרויס-שטאַטישן, מיט אַן אַפּשני, וועט שלינגען זינע ווערטער און פּאַלגן אַלץ, וואָס ער וועט אים זאָגן. ער האָט אַפּילו פּאַרויס באַשלאָסן נע-מען אין האַנט דאָס גאַנצע קריניזל און אַנפּירן מיט אים. מיט אַ מאַל האָט ער געטראַפּן פּאַר זיך אַ מענטשן אַ זעלבשטענדיקן, אַ דערפּאַ-רענעם, וועלכער איז פּיל געבילדעטער פּאַר אים און וועלכער האָט מיט אים אַנגעהויבן ריידן ווי מיט אַ תּלמיד. קראַנץ האָט זיך גלנץ אונטערגעגעבן און אַנגעהויבן קוקן אויף לייזויקן פֿון אונטן אַרויף. אים האָט זיך נאָר געוואַלט באַקענען מיטן גאַנצן קריניזל און איבער הויפט מיטן אַנפּירער, מיטן שוחטס זון.

— ווי אַזוי זעט מען זיך מיט היים-וואַלפֿן? — האָט ער גע-פּרעגט לייזויקן.

— מיט וועמען? מיט וועלכן היים-וואַלפֿן? — האָט זיך לייזויקן פּאַרווונדערט.

— ווי הייסט? ער איז דאָך דער אַנפּירער פֿון קריניזל! הלל האָט מיר געזאָגט...

לייזויק האָט אַנגעשטעלט אויף קראַנצן אַ פּאַרווונדערטן בליק. — היים-וואַלף, דעם שוחטס זון? ... צי איז הלל משוגע געוואָרן אָדער האָט ער גלאַט געלאַכט פֿון אַינך? היים-וואַלף איז איינער פֿון די פּאַרקאָטע פּאַנאַטיקערס! פּאַר אים דאַרף מען זיך היטן ווי פּאַר פּינער!...

ער האָט דאָס אַרויסגערעדט אַזוי ערנסט, אַז אין דער ערשטער מינוט האָט קראַנץ אַ טראַכט געטאַן, אַז שעכטל האָט געמוזט אַ טעות האָבן. נאָר ער האָט גלנץ פּאַרשטאַנען, אַז לייזויק האָט צו אים קיין צוטרוי נישט.

— איר האָט קיין צוטרוי נישט צו מיר? ... — האָט ער זיך אַפּגערופֿן באַליידיקט.

לייזויק האָט אויף אים געקוקט פּאַרווונדערט. — דאָס האָט איר צו מיר קיין צוטרוי נישט, אויב איר גלייבט מיר נישט! — האָט ער געענטפֿערט — אַדרבה, פּרוּווט זיך צוטערעטן

צו חיים-וואַלפֿן. אַ פֿינע געשיכטע וואַלט דאָס זיין. און וואָס הלל האָט אַנד געזאָגט, איז ווערט אַן אויסגעבלאָזן איי. הלל איז כמעט אין קרייזל נישט געווען און גאַר נישט געוויסט...

קראַנץ איז צוועק פֿון לייוויקן אַ באַליידיקטער און שטאַרק אַראַפּגעפֿאַלן ביי זיך. טיף אין האַרצן האָט ער באַשלאָסן נעמען זיך צו דער אַרבעט און אַזוי פֿיל אויפֿטאַן, אַז לייוויק מיט זיין קרייזל זאָלן קומען בעטן, ער זאָל צו זיי אַרײַנטרעטן.

— 7 —

קראַנץ האָט זיך גיך אַננגעאַרדנט. שעכטלס עלטערן, אויס רחמנות אויף זיין מוטער און שוועסטערס, האָבן אים אַליין צוגערעדט צו ווערן אַ לערער. לעקציעס האָבן זיך ביי אים אָנגעקליבן אויף גאַנצע צוועלף רובל אַ חודש. אין גיכן האָט ער געפֿונען אַן אויסרייד און איז אַריבער אויף אַן אַנדער קוואַרטיר צו אַ פּראַסטן בעל-עגלה אין עק שטאַט. מיט דעם איז ער באַפֿרייט געוואָרן פֿון קריינעס נאָכ-קוקן נאָך יעדן טריט זינעם. נאָר קעסט האָט ער, ווי פֿריער, גע-געסן ביי קריינען, איבער הויפט פֿדי צו פֿאַרזיכערן מיט זיין געצאָלט די פֿינף רובל אַ חודש, וואָס קריינע האָט באַשטימט אַרויסצושיקן שעכטלעך.

די ערשטע צייט איז קראַנצן געווען שווערלעך זיך צוצוגעוויי-נען צו אַ סיסטעמאַטישער אַרבעט און איבער הויפט צו זיין שטרענג אַפּגעהיט אין פֿרומקייט. נאָר ביסלעכווייז האָט ער זיך צוגעפּאַסט. ער האָט אָנגעצייכנט צווישן זינע תּלמידים עטלעכע מער פֿעיקע יינגלעך, וועלכע ער האָט גענומען אַראַפֿפֿירן פֿון וועג.

עס זינען פֿאַרביי צוויי חדשים. אין שטעטל האָט מען זיך צו אים צוגעוויינט. אָבער זיין הויפט אַרבעט איז נאָך געשטאַנען אויף איין אַרט. דאָס געשפּרעך מיט לייוויקן און דאָס באַוויסטזיין, אַז אין שטעטל איז דאָ אַ קרייזל, וואָס אַרבעט אויף דעם געביט — אין געהיים פֿון אים — האָט אים אונטערגעהאַקט די פֿליגלעך, אַפּגע-

שלאַגן דעם גאַנצן חשק. די גאַנצע התלהבות צו אַרבעטן. צוזאַמען מיט דעם האָט ער זיך אָנגעהויבן שטאַרק לאַנגווייליקן מיטן שטילן איינאַרטיקן לעבן פֿון שטעטל, אָן אַ סביבה, אָן פֿאַרוויילונגען. ער האָט שטאַרק געבענקט נאָך קאָואַדלעס הייזל מיט דעם ברויזנדיקן חבֿרישן לעבן. אָפֿילו דאָס, וואָס ער האָט דאָ יעדן טאָג געגעסן, האָט זיך אים אויסגעוויזן ווי אַ גראַבע און נאַרישע רגילות, וועלכע קאָן בלויז פֿאַרטעמפֿן די נשמה. נאָר איבער הויפט איז אים שווער געווען צו טראָגן די מאַסקע, וועלכע ער האָט אָפֿילו ביי זיך אין חדר נישט אַלע מאָל געקאָנט אַרונטערנעמען. דאָס דאַוונען אין שול, די פֿרומע אויפֿפֿירונג, די רעליגיעזע געשפּרעכן אַזוי, דאָס אַלץ איז געווען אינטערעסאַנט אויף אַ קורצער צייט, ווי אָן אַרטיסטן־שפּיל, אָבער טאַג־טעגלעך, אין משך פֿון חדשים גיין געשמידט אין קייטן, איז געווען שווער. ס'האָט אויך קיין שום צוועק נישט געהאַט.

און ביסלעכווייז, אומבאַמערקט פֿאַר זיך אַליין, האָט קראַנץ אַנ־געוויבן אָפּלאָזן די לייצעס און געגעבן זיך אַלץ מער פֿרעיהייט. ביי זיך אין חדר איז ער שוין געזעסן אָן אַ היטל. אָפֿילו רויכערנדיק שבת האָט ער נישט אָנגענומען קיין מיטלען, קיינער זאל עס נישט זען. עטלעכע מאָל האָט ער זיך געכאַפט, אָז ער איז אַוועק פֿון קריינען נאָך וואַרעמס פֿאַרגעסנדיק צו בענטשן. איין מאָל ביי אַ געשפּרעך מיט אַ פֿרומען יידן האָט זיך ביי אים נישט ווילנדיק אַרויסגעריסן אָן אַפּיקורסישע באַמערקונג. אַ צווייט מאָל, ווען אַ חסיד האָט אים דערעסן מיט זיין התלהבות, האָט ער זיך אויסגע־לאַכט פֿון זיין רבּין. דאָס אַלץ איז נישט פֿאַרלוירן געגאַנגען פֿון דער אויפֿמערקזאַמקייט פֿון שטעטל. מען האָט אָנגעהויבן נאָך אים נאָכשפּירן. הינטער זיין רוקן האָט מען זיך שוין געסודעט, גערעדט, אָז ער איז פֿון יענע, פֿון די בערלינער. עס האָבן זיך אָנגעהויבן טראָגן קלאַנגען וועגן זיין פֿריערדיקער טעטיקייט, קלאַנגען נישט קלאַרע, אָבער נאַענטע צום אמת. עטלעכע מאָל האָט לייוויק אים אָנגעזאָגט, אָז איבער זיין קאָפּ קלייבט זיך אַ כּמאַרע און געבעטן, ער זאל זיין פֿאַרויכטיק, נאָר קיין שום פֿאַרויכטיקייט האָט שוין נישט

געהאלפן. און אָט, איין מאָל, איז אָנגעקומען אַ שטורעם. שבת אין דער פֿרי, ווען קראַנץ איז מיט אַ גרויסער פֿאַרשפעטיקונג געגאַנגען אין שול אַרײַן, איז אין אַ שטיל געסל צוגעגאַנגען צו אים אָן אומ- באַקאַנטער בחור, אַ בלאַסער, אָן אויפֿגערעגטער, און שטיל אַרויס- גערעדט:

— גייט נישט אין שול, דאָרט קערט זיך די וועלט! נעכטן בני נאָכט האָט מען געזען דורך אַ שפּאַרונגע אין לאַדן פֿון אַינער פֿענצ- טער, ווי איר האָט גערויכערט.

קראַנץ האָט זיך אומגעקערט אַהיים און גענומען וואַרטן אויף געשעענישן. צום גליק האָט זיך דער אינצידענט אומגעריכט גע- ענדיקט אַן אַ סקאַנדאַל. פֿאַר קראַנצן האָט זיך אַנגעשטעלט דער באַלעבאָס, בני וועמען ער האָט געווינט, אַ פּראַסט יידל, אַ בעל- עגלה, וועלכער איז געווען זיכער, אַז זײַן שכן איז אַ פֿרומער יונגער- מאַן. ער האָט געשווירן, אַז פֿון נאָך דער וועטשערע אָן ביז שפּעט אין דער נאָכט איז ער געזעסן אין איינעם מיט קראַנצן. אַז מען האָט אים אויפֿגעוויזן, אַז דער לערער האָט געקאַנט רויכערן לייגנדיק זיך שלאָפֿן, איז ער מיט אַ מאָל געוואָרן אויפֿגעקאַכט, האָט אָנגע- הויבן שרײַען, אַז ער וועט פֿלעטן דעם מוח מיט אַ שטיין יעדערן, ווער עס וועט זאָגן, אַז זײַן שכן רויכערט שבת, און גענומען שלעפֿן דעם רבֿ פֿאַרן אַרבל, יענער זאָל מיט אים גיין זען, אַז אין זײַן הויז אין די לאַדן זײַנען נישטאָ קיין שפּאַרונגעס, דורך וועלכע מען זאָל קאַנען אַרײַנקוקן אין חדר. דעם בעל-עגלהס געשרייען האָבן קיינעם נישט איבערגעצײגט, נאָר דער שטורעם איז געשטילט געוואָרן.

איבער הויפט האָט זיך בולט געביטן די באַצונג צו קראַנצן מצד שעכטלס עלטערן. אין אָנהייב פֿלעגט אפֿרים בשעתן עסן שמו- עסן מיט אים וועגן תורה, דערציילן מעשיות וועגן רבי'ן, פֿלפּולן זיך, פֿרעגן קשיות. איצט האָט ער אין גאַנצן אויפֿגעהערט מיט אים צו ריידן, האָט אָפֿילו אויסגעמיטן צו קוקן אויף אים און נאָר פֿון יוצא וועגן געמורמלט אונטער דער נאָז וועגן וועטער אָדער וועגן באַלע- באַטישע ענינים, צו וועלכע ער האָט געהאַט אַ קנאַפע שניכות. אומ-

געביטן האָט זיך אויך די באַציונג פֿון קריינען צו אים. וועגן זון האָט זי אַלץ זעלטענער גערעדט מיט אים. אָפֿט פֿלעגט ער באַמערקן, ווי פֿון דער זינט קוקט זי אויף אים מיט אַ פֿאַרדעכטיקן, פֿאַרשנ-דיקן בליק. אין גיכן האָט ער זיך איבערגעצייגט, אַז קריינע און אַפֿרים האָבן פֿאַרלאָרן דעם גאַנצן צוטרוי צו אים.

פֿאַרן אָפֿפֿאַרן פֿון וו. האָט שעכטל אַנגעזאָגט קראַנצן, ער זאָל קיין צוטרוי נישט האָבן צום אַרטיקן בריווטרעגער. דאָס האָט אים שפעטער איבערגעזחזרט אויך לייזיק. דעריבער פֿלעגט קראַנץ אַליין גיין אויף פֿאַסט באַקומען זינע בריוו. איין מאָל האָט מען אים אויף פֿאַסט אָפֿגעגעבן אַ קאַרטל, וואָס איז געווען אַדרעסירט פֿאַר שעכטלס עלטערן. דער אינהאַלט פֿון קאַרטל איז באַשטאַנען פֿון עטלעכע שו-רות. נאָך דעם געוויינטלעכן טיטל איז דאָס געווען געשריבן: „אַנצער אָנפֿראַגע האָט מיך פֿאַרווונדערט. ביז מיר אין דער ישיבֿה איז נישטאָ און איז נישט געווען קיין בחור מיטן נאָמען הלל בן אַפֿרים. זעט, צי האָט זיך מיט אַנצער זון נישט געטראָפֿן, חס ושלום, קיין אומ-גליק“. די אונטערשריפֿט איז געווען נישט פֿונאַנדערצוקלייבן, נאָר פֿאַר דער אונטערשריפֿט איז געשטאַנען דער טיטל „דער ראשי-ישיבֿה פֿון וו.“ הייסט עס, האָבן שעכטלס עלטערן שוין אויף אַזוי פֿיל פֿאַרלוירן דעם צוטרוי צו אים, קראַנצן, אַז זיי האָבן זיך געווענדט צום ראשי-ישיבֿה מיט אַן אָנפֿראַגע וועגן זייער זון. דאָס האָט קראַנץ אַליין זיי אָנגעוויזן דעם וועג — און ער וואָלט געהאַט אַ שיינ פנים, ווען דעם ראשי-ישיבֿהס בריוו זאָל אָנקומען צו שעכטלס עלטערן. קראַנץ האָט דעם בריוו, פֿאַרשטייט זיך, נישט איבערגעגעבן.

— יא —

איין מאָל, באַלד נאָכן אינצידענט מיטן רויכערן שבת, האָט זיך קריינע געווענדט צו קראַנצן:
— איך האָב געוואָלט זיך מיט אייך מישֿבֿ זיין. שוין באַלד צוויי יאָר זינט מיין הלל געפֿינט זיך אין דער פֿרעמד. מיר האָבן אים

גערופֿן אויף יום-טובֿ אַהיים, איז ער נישט געקומען. געענטפֿערט, אַז ער וויל נישט איבעררעסן דאָס לערנען. ער איז, פֿאַרשטייט זיך, גערעכט. נאָר איך בין פֿאַרט אַ מאַמע און מיר טוט וויי דאָס האַרץ. עס ווילט זיך זען מיט אים. איז ביי מיר געבליבן אַריבערצופֿאַרן קיין וו. מיר איז שווער צו מאַכן אַזאַ נסיעה, און עס דאַרף קאַסטן שיינע עטלעכע רובל. נאָר איך וועל זיך שוין אַנטאָן אַ כוח. וואָס וועט איר דערויף זאָגן? ווי וועט איר מיר אַן עצה געבן? פּדאי צו פֿאַרן? קראַנץ האָט פֿאַרשטאַנען, אַז קריינע האָט זיך געווענדט צו אים מיטן איינציקן ציל צו זען, וואָס פֿאַר אַן אינדרוק דער פֿאַרשלאָג וועט אויף אים מאַכן. אין דער ערשטער מינוט האָט ער זיך אַ ביסל פֿאַרלוירן פֿון דעם אומגעריכטן אינפֿאַל, נאָר ער האָט זיך באַלד באַרוקט און גאַנץ קאַלטבלוטיק, ווי דאָס זאָל צו אים קיין שום שניכות נישט האָבן, געענטפֿערט:

— פֿאַר וואָס זאָלט איר נישט פֿאַרן, אויב איר קאַנט? טאַקע זען מיט די אייגענע אויגן, ווי ער לעבט דאָרט... מחשבותן — האָט ער צוגעגעבן שוין גאָר גלייכגילטיק — אַז איר וועט פֿאַרן, וועל איך אַיך בעטן מיטברענגען מיר פֿון וו. אַ פּעקעלע וועש... אַ פּנים, ער האָט איבערגעכאַפט די מאָס אין זיין גלייכגילטיק קייט. ביי קריינען האָט זיך אויף די ליפּן באַוויזן אַ שמיכל. מאַכט דיק זיך, ווי זי וואָלט נישט געהערט די לעצטע ווערטער, האָט זי אַרויסגערעדט מיט אַזאַ טאָן, ווי זי וואָלט חוזק מאַכן פֿון קראַנצן:

— אַ גרויסן דאַנק פֿאַר אַ פֿריינדלעכע עצה! איך וועל אייך טאַקע פֿאַלגן און וועל פֿאַרן. ווי זאָגט מען עס: די אייגענע אויגן זענען די בעסטע עדות. אַ פֿרעמדער מענטש קאָן גרינג אַ טעות האָבן און אַ מאַמעס אויג זעט ווייט.

— איר זעט זייער גערעכט! פֿאַרט, פֿאַרט! — האָט קראַנץ אַרויסגערעדט, קוים איינהאַלטנדיק זיין צערייצטקייט.

קראַנץ איז נאָך נישט זיכער געווען, אַז קריינע וועט טאַקע אונטערנעמען די שווערע נסיעה. פֿון דעסט וועגן האָט ער דעם זעלביקן טאָג געשריבן שעכטלעך און בריינעסן, אַנגעזאָגט זיי וועגן דער גע-

פֿאַר, וואָס זיי שטייט־פֿאַר, און אַן עצה געגעבן אַנצונעמען אַלע מיטלען, אַז קומענדיק קיין וו., זאָל קריינע זיך גאַר נישט דערוויסן. אין צוויי טעג אַרום איז קריינע אָפּגעפֿאַרן, אַפֿילו נישט גע־זעגענענדיק זיך מיט קראַנצן.

קראַנץ האָט געפֿילט, אַז דער באַדן וואַקלט זיך אונטער זינע פֿיס און געוואַרט אויף קריינעס צוריקקערן זיך נישט מיט אַ פֿריי־לעך געמיט. עס איז שווער געווען צו האַפֿן, אַז זינענדיק אין וו. זאָל זי זיך נישט דערוויסן דעם גאַנצן אמת וועגן איר זון.

אין עטלעכע טעג אַרום האָט לייוויקס ברודער געבראַכט קראַנצן אַ בריוו פֿון בריינעסן (פֿון שעכטלעך און בריינעסן פֿלעגט ער באַקו־מען בריוו אויף לייוויקס אַדרעס). דער בריוו האָט זיך אָנגעהויבן מיט די פֿאַלגנדיקע פֿיל זאָגנדיקע ווערטער: „תיפֿף ומיד, ווי דו וועסט באַקומען דעם בריוו, קלייב־צונויף דיין ביסל זאַכן און מאַך אַ ויבֿרה פֿון באַבילצעווע. מיר זינען דאָ דורכגעפֿאַלן אויפֿן שענדלעכסטן אופן און די צערייצטע מכשפה פֿאַרט איצט צוהיים אויסגיין כל חמתה אויף דיין קאַפֿ.“

ווינטער איז געגאַנגען אַ גענויע באַשרייבונג פֿון דעם, וואָס עס איז פֿאַרגעקומען צווישן קריינען מיטן זון. באַקומענדיק קראַנצס בריוו, האָבן בריינעס און שעכטל גענומען זיך צו דער אַרבעט. פֿון חדר האָט מען אַרויסגעטראָגן אַלץ, וואָס האָט געטראָגן אַ נישט־יידישן כאַראַקטער. אָנגעבראַכט אַהין עטלעכע צענדלינג גמרות און אַנדערע ספֿרים. די חברים האָט מען אָנגעזאָגט, זיי זאָלן עטלעכע טעג זיך נישט ווייזן. שעכטל און בריינעס האָבן באַקומען לאַנגע בגדים, טלית־קטנס און יאַרמלקעס און האָבן עס יעדן טאָג אָנגעטאַן דעמאָלט, ווען קריינע האָט געקאַנט קומען פֿון צוג. קריינע האָט זיי טאַקע געטראָפֿן, ווי זיי זינען געזעסן איבער די גמרות, געשאַקלט זיך און אויפֿן קול געלערנט. נאָר דאָס אַלץ האָט נישט געהאַלפֿן. קומענדיק קיין וו. און אויפֿזוכנדיק די גווישע סלאַבאָדקע, איז קריינע גלייך אַוועק צום זון. אין סלאַבאָדקע, נישט ווייט פֿון קאַוואַדלע, איז געווען אַ יידיש קרעמל. קריינע איז אַריין אַהין און גענומען פֿו־

נאנדערפֿרעגן זיך בײַ דער קרעמערין. ווען יענע האָט דערהערט, אַז קריינע פֿרעגט זיך נאָך אויף די אַננוויינערס פֿון קאַוואַדלעס הויז און אויף דעם שוואַרצינגן בחורל מיט די געקרייזלטע האָר, האָט זי אַ פֿאַטש געטאַן מיט די הענט און מיט אַ קלאַגעדיקן קול גענומען דערציילן קריינען, וואָס פֿאַר אַ שרעקן עס קומען־פֿאַר אין אַט דעם הַנְזוּל: מען עסט חזיר, מען רייכערט שבת, מען פֿירט זיך אויף ווי אמתע גוים.

— רײַסט אַנער זון אַרויס פֿון דאַנען און פֿירט אים אַוועק מיט געוואַלט אַהיים! — האָט זי אַז עצה געגעבן — אַנישט איז ער פֿאַרפֿאַלן!

וונטער האָט די קרעמערין דערציילט, אַז דער אמתער אַנפֿי־רער פֿון דער חֲבֵרָה, דער שרעקלעכסטער אַפיקורס, איז אַ רבֿס אַ זון און איז איצט ערגעץ אַוועקגעפֿאַרן פֿאַר אַ לערער. דערבײַ האָט זי אַזוי קלאַר כאַראַקטעריזירט דעם אַנפֿירער, אַז קריינע האָט אין אים גלײַך דערקענט קראַנצן.

צו קאַוואַדלען אין הַנְזוּל האָט זיך קריינע אַרײַנגערײַסן מיט אַ יאַמער, מיט אַ ווילדן געשרײַ, האָט אַנגעכאַפט שעכטלעך פֿאַר די לאַצן, גענומען אים שלעפֿן און שרײַען:

— גולן — אַהיים!

בײַ איר זײַנען געווען אַזעלכע ווילדע אויגן, אַז ברײַנעס האָט (לויט זײַן אויסדרוק אין בריוו) געציטערט ווי אַ בלאַט. שעכטל האָט זיך אַרויסגעריסן פֿון דער מוטערס הענט, איז אַנטלאָפֿן און זיך באַ־האַלטן. קריינע האָט אים צוויי טעג געזוכט איבער דער שטאַט, האָט געשטעלט אַלעמען אויף די פֿיס, געווען בײַם רבֿ, בײַם ראַשי־שײַבה, בײַ חשׁוֹבֵעַ בַּאַלעבאַטיס, געקלאַגט, געבעטן, מען זאָל איר העלפֿן. אַ מאָל צען איז זי געווען אין שעכטלס דירה און טרעפֿנדיק ברײַנעסן האָט זי אים געזיידלט, געשאַלטן, געדראַעט מיט פֿאַליציי, און נאָך דעם געבעטן זיך, געפֿאַלן אים צו די פֿיס. זי האָט אים גערוקט אין האַנט צען רובל, ער זאָל אַפֿגעבן דער חֲבֵרָה, „זי זאָל אַפֿלאָזן

איר יינגל". נאך צוויי טעג זיך שלעפן איבער דער שטאָט איז זי, נישט געפֿינענדיק דעם זון, אָפּגעפֿאַרן אַהיים.

דער ערשטער אינדרוק, וואָס דער בריוו האָט געמאַכט אויף קראַנצן, איז געווען אַ דערשיטערנדיקער, נאָר באַלד האָט ער דער-פֿילט אַ צופֿלוס פֿון ענערגיע. עס שטייט-פֿאַר אַ שאַרפֿער אַנטשיי-דענער קאַמף — זאָל זיין! ער, קראַנץ, וועט פֿון שלאַכטפֿעלד נישט אַנטלויפֿן. עס וועט אויסקומען אַראָפּוואַרפֿן פֿון זיך די מאַסקע און אויפֿהייבן אַ רעש אין שטעטל. זייער גוט! לייזויק מיט זיין קרייזל וועלן, פֿאַרשטייט זיך, נישט קאַנטעט זיין. נאָר קראַנצן האָט שוין נישט געאַרט דער אורטייל פֿון די פֿאַרשלאַפֿטע נשמות.

דעם בריוו פֿון בריינעסן האָט ער באַקומען פֿרייטיק אין דער פֿרי, ווען ער איז נאָך געלעגן אין בעט. ער איז געווען זיכער, אַז קריינע וועט נאָך קומען אויף שבת און האָט באַשטימט צו גיין דעם שטורעם אַנטקעגן, דאָס הייסט, גיין ווי געוויינטלעך צו קריינען, וואָ-רעמס עסן.

ער האָט זיך געזעצט טרינקען טיי און גענומען באַטראַכטן דעם פֿלאַן, ווי צו פֿירן דעם קאַמף.

— יב —

פֿון פֿיררזיג האָבן זיך דערהערט טריט. די טיר פֿון קראַנצס חדר האָט זיך לאַנגזאַם און נישט זיכער אַ ביסל אויפֿגעפֿנט און עס האָט זיך דערהערט קריינעס קול:

— מען קאָן צו אַיך אַרײַן?

— קומט-אַרײַן! — האָט קראַנץ אויסגעשריען העכער ווי גע-וויינטלעך. ער האָט זיך אַ ביסל פֿאַרלוירן פֿון דעם אומגעריכטן ווי-זיט. אַז קריינע זאָל קומען צו אים, האָט ער זיך נישט געריכט.

קריינע איז לאַנגזאַם אַרײַן, צוגעמאַכט נישט געאַנלט די טיר, געמאַכט אַ פֿאַר טריט, אַ נייג געטאַן מיטן קאַפּ און אַרויסגערעדט שטיל און פֿריינדלעך:

— גוט מאַרגן!

איר פנים איז געווען בלייך, אָפּגעצערט, נאָר ווי שטענדיק אומ-
באַוועגט. אויף די ליפן — אַ שוואַכער צניעותדיקער, גוטמוטיקער
שמיכל. בלויז די גרויע אויגן האָבן געקוקט סודותדיק און ווי עט-
וואָס געזוכט. אין אַלגעמיין וואָלט פֿון קריינעס אויסזען קיינער נישט
געקאָנט טרעפֿן נאָך וואָס זי איז געקומען.

זעענדיק, אַז פֿאַרן אַנפֿאַלן גרייט זי זיך צו שפּילן אין קאַץ-
און-מוויו, פּדי שטאַרקער איבערצוראַשן, האָט קראַנץ אויך געמאַכט
אַ פנים ווי ער ווייסט פֿון גאָר נישט, און מיט אַ פֿריינדלעכן שמיכל
געענטפֿערט:

— אַ... ברוד-הבא! שוין צוריקגעקומען?

— ווי איר זעט...

— זיצט!

— אַ גרויסן דאַנק!

און זי האָט זיך צוגעזעצט אויפֿן ברעג שטול.

— איר וועט אפֿשר טרינקען אַ גלאַז טיי?

— אַ דאַנק, נאָר וואָס געטרונקען...

דערביי האָט קראַנץ באַמערקט, אַז די ליפן זינען ביי איר
פֿאַרשמאַכטע און זי באַנעצט זיי מיטן שפיץ צונג.

— נו, דורכגעפֿאַרן זיך, געזען אַ וועלט... געווען ביי מנן הללן,

זאַל געזונט זיין... — האָט זי אָנגעהויבן דערציילן לאַנגזאַם, אַ ביסל

זינגענדיק, מיט אַ צופֿרידענעם טאָן — אַ דאַנק זיין הייליקן נאַמען...

איך בין קאָנטעט געבליבן, זייער קאָנטעט!

— זעט איר! וואָס האָב איך אייך געזאָגט? — האָט קראַנץ זיך

אָפּגערופֿן אויך צופֿרידן.

— איר זינט טאַקע גערעכט געווען — האָט זי איינגעשטימט

— נאָר וואָס וועט איר טאָן מיט אַ נאַרישער ידענע? איר שטעלט

זיך אַלע מאַל פֿאַר אַלערליי משונהדיקע זאַכן... אַ מאַמע?

און, שווינגנדיק אַ ווילע, האָט זי צוגעגעבן שוין לעבהאַפֿטער:

— אָבער מיך פֿאַרדריסט נישט, וואָס איך בין געפֿאַרן. געזען

אַ וועלט. מענטשן. געזען הילינקעס חברים. מחשבותן, ווי רופט מען דעם בחור, מיט וועמען ער זוינט אין איין חדר? אַ הויכער, מיט אַ קליין בערדל... ער איז מיר זייער געפֿעלן. אַ זינדענער בחור. איר מוחט אים מסתמא קענען?

— יא, איך קען אים. מען רופט אים ברנינעס. ער איז טאקע זייער אַ ווילער! — האָט קראַנץ געענטפֿערט.

ער האָט פֿון דער זינט אַ קוק געטאָן אויף קריינען. מיט איר שטילן קול, ליבלעכן שמייכלע און צניעותדיקער באַשיידנקייט האָט זי דערמאָנט אַ פּאַנטערע, וועלכע גנבעט זיך אונטער צו איר קרבן. ער האָט געוואָרט, ווען זי וועט שוין מאַכן דעם שפרונג. נאָר קריינע האָט זיך נישט געאַילט.

— איך בין באַקאַנט געוואָרן אויך מיט מיין זונס אַנדערע חברים... וועגן אַנדן האָב איך אויך געהערט פֿיל גוטס...

בז איר האָט זיך איבערגעריסן דאָס קול מיט אַ ספּאַזמע אין האַלדז. נאָר זי איז באַלד געקומען צו זיך.

— איך האָב גאָר נישט געוואָסט, אַז איר זינט אַזאַ מיוחס, אַ רבֿס אַ זון... און גלאַט איך האָב נישט געוואָסט וויפֿל גוטס איר האָט געטאָן מיין הילינקען...

און מיט אַ מאָל האָט זי זיך אַ ריס געטאָן פֿון אַרט, דאָס פנים איז בז איר געוואָרן רויט, די אויגן האָבן אַנגעהויבן ברענען מיט אַ ווילדער שְׁנאה. זי האָט אַ קלאַפּ געטאָן מיט דער פֿויסט איבערן טיש און אויסגעשרייען:

— משומד! די רגע זעץ זיך און שרעכֿבֿאַן מיין זון, וואָס דו האָסט געקוילעט, ער זאַל פֿאַרן אַהיים! הערסט, עוכר ישראל? די רגע! אַז נישט, בלעבסטו נישט קיין לעבעדיקער. איך ברענג דיך אַרויף אויפֿן פֿייער! איך ווייס אַלץ, אַלץ, אַלץ! זעץ זיך און שרעכֿ! און זי האָט אַ וואַרף-געטאָן אויפֿן טיש אַ בייגעלע פּאַפּיר מיט אַ קאַנווערט, וואָס קראַנץ האָט פֿריער נישט באַמערקט בז איר אין האַנט.

שווער צו זאָגן, וואָס מיט קראַנצן וואָלט זיין, ווען דער אַנפֿאַל

וואלט געקומען אומגעריכט, נאָר ער איז געווען צו אים צוגעגרייט
און האָט אים באַגעגנט זייער רויק. ער איז אויפֿגעשטאַנען פֿון
אַרט און רויק, אָבער האָרט געענטפֿערט:

— איך וועל אַנער זון קיין בריוו ניט שרייבן.

— וועסט שרייבן? וועסט בעיסער ווערן? — האָט קריינע אויס־
געשרייען מיט אַן אַכזריותדיקער זיכערקייט — אויב דו וועסט ניט
שרייבן, וועל איך שטעלן אויף די פֿיס דאָס גאַנצע שטעטל און מען
וועט דיך צערניסן אויף שטיקער! יידן וועלן זיך שטעלן פֿאַר מוזן
פֿאַרגאַסן בלוט!

— איר וועט דאָס נישט טאָן! — האָט קראַנץ געענטפֿערט מיט אַ
רויקן שמייכל.

— איך וועל דאָס נישט טאָן? פֿאַר וואָס וועל איך דאָס נישט
טאָן? — האָט זי אויסגעשרייען פֿאַרווונדערט.

קראַנץ איז צוגעגאַנגען צו איר נענטער און אָנגעהויבן מיט אַ
דראַענדיקן טאָן:

— הערט, קריינע! אויב איר וועט זיך דערוועגן זאָגן וועגן מיר
וועמען עס איז כאַטש איין וואָרט, שרייב איך גלייך אַנער הללן, ער
זאל זיך שמדן, איר הערט? שמדן זיך! און אַז איך וועל הייסן
הללן, וועט ער מיך פֿאַלגן! איר ווייסט, אַז איך בין דער גאַנצער
אַנפֿירער פֿון דער חֲבֵרָה. און אַן אַנפֿירער פֿאַלגט מען. און מער
וועל איך מיט אַנך נישט ריידן. טוט איצט, ווי איר פֿאַרשטייט!

קריינע איז געוואָרן בלייך און מטושטש. איר האָט אָנגעהויבן
שווינדלען אין קאָפּ און זי האָט זיך אָנגעכאַפט אין אַ שטול, אויף
נישט צו פֿאַלן. אַ ווילע איז זי געשטאַנען אומבאוועגט און געקניט
מיט די ליפּן, ווי זי וואָלט פֿאַר זיך עפעס ריידן. נאָך דעם האָט זיך
בזי איר אויף די ליפּן באַוויזן אַ בעטנדיקער שמייכל און דער בליק
האַט אויסגעדריקט גלייכצייטיק אי רחמנות, אי שְׂנֵאוּהָ.

ענדלעך האָט זי זיך באַהערשט און אָנגעהויבן מיט אַ ציטער־
דיקן קול:

— איר דאַרפֿט אויף מיר קיין פֿאַראיבל נישט האָבן... איר

דאָרפֿט דאָך פֿאַרשטיין, אַז נישט איך האָב דאָס געשרייען, נאָר מײַן צעווייטיקט געמיט האָט פֿון מיר אַרויסגעשרייען... איך וועל, פֿאַר-שטייט זיך, וועגן אַנך קיינעם קיין וואָרט ניט זאָגן; וואָס וועל איך מיט דעם אויספֿירן?... זיך אַליין שמירן דאָס פֿנים מיט בלאַטע... נו, אויב איר ווילט אים ניט שרײַבן, דאָרף מען נישט. עס טרעפֿט דאָך, אַז אַ וון שטאַרבט...

— אַט אַזוי רעדט! — האָט זיך בײַ קראַנצן אַרויסגעריסן אַ
נצחונדיקער אויסגעשריי:

דערשטיקנדיק אין זיך אַ שווערן זיפֿף, האָט קריינע צוגעגעבן:
— איך וועל אַנך אויך בעטן, אַז דאָס אַלץ זאל בלײַבן צווישן
אונדז... מײַן אַלטער טאָר פֿון גאָר נישט וויסן. ער וואָלט דאָס נישט
אויסגעהאַלטן.

אַוועקגייענדיק, האָט זי זיך אָפּגעשטעלט אין טיר און שטיל
געזאָגט:

— איר וועט קומען וועטשערע עסן?
— איך וועל קומען. ווי דען?

נאָך קריינעס אַוועקגיין איז קראַנץ אַ היפשע צײַט אַרומגעלאָפֿן
היין-און-צוריק איבערן חדר אין אַן אויפֿגערעגטער שטימונג און
געריבן די הענט פֿון פֿאַרגעניגן. אויף אַזאַ גיכן און גלענצנדיקן
נצחון האָט ער זיך אַליין נישט געריכט. די דראָונג מיט הללס שמד
איז אים אַנגעפֿאַלן אין דער לעצטער מינוט, ווען קריינע האָט אַ
געשריי געטאָן „משומדי“. דערמאָנענדיק זיך זײַנע ווערטער, אַז אויב
ער וועט הייסן הללן שמדן זיך, וועט ער אים מוזן פֿאַלגן, האָט קראַנץ
געקנכט פֿון געלעכטער. אים האָט נאָר פֿאַרדראָסן, וואָס ער האָט
נישט געפֿאַדערט פֿון קריינען, זי זאל אים געבן אַ תקיעת-כֹּף, אַז זי
וועט אויף ווייטער אַרויסשיקן הללן די פֿינגר רובל אַ חודש.

איז אַוונט איז קראַנץ געגאַנגען וועטשערע עסן. קריינע האָט
דערציילט וועגן הללן אין דעם זעלביקן טאָן, אין וועלכן זי האָט
גערעדט בײַ קראַנצן אין אָנהייב. נאָר עטלעכע מאָל האָט זי אין מיטן

די רייד זיך אָפגעשטעלט, ווי זי וואָלט פֿאַרגעסן וועגן וואָס זי רעדט, און אַ היפשע ווילע געקוקט מיט שטאַרע אויגן, אַפֿרים איז געזעסן די גאַנצע צייט שוויגנדיק, אַ נידערגעשלאָגענער. ער האָט געפֿילט, אַז אַרום אים קומט-פֿאַר עפעס נישט גוטס, אַז מען פֿאַרלייקנט עפעס פֿון אים און, נישט וויסנדיק ווי צו דערגיין דעם אמת, האָט ער געקוקט אויף קריינען און אויף קראַנצן מיט אַ האַפֿענונגסלאָזן טרויער.

איז אַ פֿאַר טעג אַרום האָט קראַנץ אויפֿגעהערט צו עסן קעסט ביי קריינען. ער האָט באַשטימט צו פֿאַרלאָזן באַבילצוועו. קריינע האָט, ווייזט אויס, געשוויגן. נאָר די אַטמאָספֿערע אַרום אים איז געוואָרן אַזוי שווער, אַז ער האָט שוין נישט געקאַנט אַטעמען, און עס האָט שוין קיין צוועק נישט געהאַט צו פֿאַרבלייבן אין שטעטל.

— 2 —

בערך איז אַ וואָך אַרום נאָך דעם ווי קראַנץ האָט אויפֿגעהערט עסן ביי קריינען, איז ער צופֿעליק פֿאַרבליגעגאַנגען איר הויז. קריינע איז געזעסן ביים אַפֿענעם פֿענצטער. דערזען קראַנצן, האָט זי מיט צייכנס אָנגעהויבן רופֿן אים, ער זאָל צוגיין.

ער איז צוגעגאַנגען. קריינע האָט זיך פֿאַר די עטלעכע טעג שטאַרק געביטן. איר אָפגעצערט פנים האָט פֿאַרלוירן די געוויינט-לעכע סאַלידע אומבאַוועגלעכקייט, געוואָרן לעבהאַפֿטער, באַוועגלעכער. איז די אויגן האָט זיך באַוויזן אַ ניער אויסדרוק פֿון אַ מין התלהבות. ווען קראַנץ איז צוגעגאַנגען, האָט זי אים באַגעגנט מיט אַ מין בעסטאַל פֿריילעכען שמייכל, ווי זי וואָלט זיך געקליבן אַ וואָרף טאָן אויף אים און — אַדער אַרומנעמען אים אַדער איינעסן זיך מיט די ציין אים אין האַלדו. זי האָט אָנגעהויבן ריידן גיך, גיך, און מיט אַזאַ טאָן, ווי זי וואָלט מיטטיילן אַ געהיימע און פֿריילעכע נייס, וואָס דאַרף בלייבן בסוד צווישן זיי ביידן:

— הערסט, אויסוואַרף. דיך גליק, וואָס דו האַסט אויפֿגעהערט

בײַ מיר צו עסן קעסט. איד האָב זיך דאָך געגרייט פֿאַרסמען דיך ווי אַ משוגענעם הונט! מיט מײַשאַק¹⁰...

און זי האָט זיך שטיל און דראָבנע צעלאַכט.

דאָס איז אַלץ פֿאַרגעקומען אַזוי אומגעריכט און געווען אַזוי אומגעלומפּערט, אַז קראַנץ האָט זיך נישט געקאָנט אײַנהאַלטן און זיך אויך צעלאַכט.

— מען וואָלט דאָך אײַך דערפֿאַר פֿאַרשיקט קיין סיביר! —
האַט ער געענטפֿערט.

— מיך? פֿאַר דיר? און ווער וואָלט אויסזאָגן? וועלכער ייד וואָלט זיך פֿאַר דיר אײַנגעשטעלט? מען וואָלט דיך באַגראָבן ווי אַ נבלה, הינטערן פֿאַרקאָן, און אַ סוף!

און ווייטער דראָבנע צעלאַכט זיך.

נאָר מיט אַ מאָל האָט זי אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ און אויף קראַנצן האָבן אַ קוק געטאָן גרויס, גרויס פֿונאַנדערגעפֿנטע אויגן, אין וועלכע עס האָט זיך אויסגעדריקט אַן אומבאַשרײַבלעכער, אַ תּלהבוֹתדיקער פּחד. דער בליק האָט אים אַזוי איבערגעראַשט, אַז ער האָט זיך אַ וואַרף געטאָן צוריק און איז כּמעט אַנטלאָפֿן.

אַ גאַנצן טאָג נאָך דעם האָט אים פֿאַרפֿאַלגט דער שוידערלע־כער בליק, ווי אַ יללה, וואָס האָט זיך דורך די אויגן געריסן צום הימל...

אויף מאַרגן האָט זיך אין שטעטל פֿאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז קריינע איז משוגע געוואָרן.

¹⁰ (סלאַוויש) סם פֿאַר מײַז.

צוויי מאַרטירערס

פֿיר שעה בין איך אָפּגעזעסן מיטן אַלטן גרשון פֿאַלק און געהערט זיין דערציילונג — און די גאַנצע צייט האָב איך מיך גע- פֿונען אונטער דעם אַנדרוק, אַז איך הער עפעס אַ פֿאַנטאַטישע לעגענדע און זע פֿאַר זיך אַ מענטשן נישט פֿון אונדזערע דורות, נאָר פֿון די אוראַלטע צייטן.

פֿאַלק איז געווען איבער ניינציק יאָר. נישט קוקנדיק אויף דעם האָט ער געהאַט אַלע חושים, געווען נישט נאָר שטאַרק, אַפֿילו מער- טיק, און געהאַלטן זיך גלנץ ווי אַ יונגער מאַן. געווען איז ער פֿון ריווקן וווקס, אַ ברייטבייניקער אַ מעכטיקער, מיט אויסדריקלעכע שטריכן פֿון פנים, אַ גרויסע, ברייטע נאָז, דיקע וואַנצעס און אַ באַרד, נאָך נישט קיין גאַנץ גרויע, שיער נישט ביזן גאַרטל, אין מיטן אויסגעגאַלט און צעטיילט אויף צוויי פֿליגל. גערעדט האָט ער שאַרף און הויך, כמעט געשריען — און אַפֿרידנדיק פֿיר שעה, אַ האָר נישט פֿאַרמאַטערט זיך. אויף אים איז געווען אַ שוואַרצער ראַק און אַ ציילנדער־הוט. דאָס האָט ער אָנגעטאַן צוליב מיר, אַ גאַסט פֿון פעטראַגראַד.

און נישט נאָר דאָס אויסזען פֿאַלקס איז געווען מעכטיק. דער גאַנצער סדר פֿון זיין לעבן איז געווען אויף אַ ברייטן מאַסשטאַב. געהאַט האָט ער דריי און צוואַנציק קינדער, ביי הונדערט אייניקלעך און עטלעכע צענדלינג אוראייניקלעך. געווינט האָט ער אין דער שטאָט וויאַטקע, וווּ איך האָב זיך מיט אים געטראַפֿן — האָבן דאָרט צו אים געהערט אַכט גרויסע מויערן, צוויי מאַגאַזינען. זיין פֿאַרמעגן האָט מען געשאַצט אין אַ האַלבן מיליאָן רובל.

גערעדט האָט ער רוסיש. אַ זאַנפֿטן, פֿאַרביקן רוסיש מיט אַלע אויסדרוקן און אַפֿקלאַנגען. דאָס פנים איז ביי אים אויך געווען אַ

טיפיש סלאווישער, די דיקע פֿונאָנדערגעשווימענע נאָז, די סטאַר-
טשנדע באַקן, אַפֿילו דער תּמעוואַטער בליק פֿון די נאַיווע אויגן —
קיין זכר פֿון אַ יידן איז אויף דעם אַלטן נישט געווען צו באַמערקן.
און דאָך איז ער געווען אַ ייד. און נאָך וואָס פֿאַר אַ ייד!

געשטאַמט האָט ער פֿון ליטע, פֿון אַ קליין שטעטל, נעבן שקלאָוו.
געווען איז ער אַ דאָר, שוואַך ייִנגעלע, צו די ננין יאָר, ווען ער האָט
שוין געלערנט גמרא מיט תּוספֿות און מהרש"א. געוויס וואַלט פֿון
אים אַרויס אַ דאָר, שוואַך ייִדעלע, אַ מלמד און אַן אַביון, ווי דער
פֿאַטער. נאָר אים איז באַשערט געווען אַ שטורמיש און אַ ריזיק לעבן,
האָט זיך אַרענגעמישט... ניקאַלץ פֿיצוולאָוויטש.

יא, דער קייסער ניקאַלץ דער ערשטער האָט זיך אַרענגעמישט
אין זיין לעבן. נישט דירעקט, נאָר דורך אַ ייִדישן כאַפּער, וועלכער
האָט זיך מיט אַ חֲבֵרָה יונגען איין מאָל בני נאָכט אַרענגערײַסן צו
אים אין שטוב. אַראַפּגעשלעפט אים פֿון אויוון, וווּ ער איז געשלאָפֿן,
אַרויסגעריסן פֿון די הענט פֿון דער מוטער, וועלכע האָט אים גע-
וואַלט באַשיצן, אַרענגעוואַרפֿן ווי אַ געבונדן קעבלל אין וואַגן און
שנעל פֿאַרשווינדן מיט אים. בשעת דער מהומה און ראַנגלען זיך,
האָט דער פֿאַטער נאָר צינט געהאַט אויסצושרײַען אים:

— גרשון, שווער בני גאַט, אַז דו וועסט בלייבן אַ ייד!

און ער האָט דורך געוויינ געענטפֿערט:

— איך שווער, טאַטע!

מען האָט אים אָפּגעפֿירט אין דער נאָענטסטער שטאַט און
צונויפֿגעבראַכט מיט אַנדערע אַזעלכע ווי ער געכאַפטע קינדער.
מען האָט פֿון אים אַראַפּגענומען די ייִדישע בגדים, אָפּגעשוירן די
פּאות און אָנגעטאָן אַ לאַנגן שינעל, וואָס האָט זיך געפּלאַנטערט אין
די פֿיס. צו די קינדער זינען געווען צוגעשטעלט אַלטע, בייזע סאַל-
דאַטן, דיאַדקעס, וועלכע האָבן פֿון דער ערשטער מינוט אַן גענו-
מען אומבאַרעמהאַרציק שלאָגן און שמייסן די קינדער.

¹ אויפֿזעצט, היטערס, „דערצייערס“ אין קאַזאַרמע.

מ'האָט זיי פֿיל חדשים געפֿירט אויף פֿורן און געטריבן צו פֿוס פֿון שטאָט צו שטאָט ביז מען האָט זיי געבראַכט אין טולאַ. דאָ האָט מען זיי געפֿירט אין באָד, אַ גאַנצן טאָג נישט געשלאָגן און אַנגע-זאָגט. אַז מען וועט זיי פֿירן צו אַ גרויסן גענעראַל.

געבראַכט זיי אַלעמען אין אַ גרויס הויז, אַרײַנגעפֿירט אין אַ לאַנגן חדר און אויסגעשטעלט אין עטלעכע רײען. באַלד איז גע-קומען דער גענעראַל, אַן אַלטער, מיט פֿיל מעדאַלן אויף דער ברוסט. ער האָט זיך געווענדט צו זיי מיט דעם אויפֿרוף: קינדער! ער האָט געזאָגט:

— ביז איצט האָט יעדערער פֿון אײַך געהאַט אַ פֿאַטער און אַ מוטער. פֿון הײַנט אָן דאַרפֿט איר זיי אויף אייביק פֿאַרגעסן, ווײַל איר האָט איצט אַ נײַעם פֿאַטער. דאָס איז דער קײסער ניקאָלאַ פֿאַוולאָװיטש.

און געהײסן אויסשרײַען הוראַ!

צווישן די קינדער האָט זיך געפֿינגען אַ צוועלף יעריקער, מיטן נאָמען אַבֿרהאַמל. ער האָט פֿאַרשטאַנען רוסיש און איבערגעזעצט דעם גענעראַלס ווערטער. און די קינדער האָבן אויסגעשרײַען „הוראַ!“ זײער נײַעם „פֿאַטער“.

ווינטער האָט זיי דער גענעראַל דערציילט, אַז זײער „פֿאַטער“ באַגײט זיך גוט און האַרציק מיט די וואָס פֿאַלגן אים, אָבער ער איז אומבאַרעמעהאַרציק צו די, וועלכע דערפֿילן ניט זײַן געבאַט. דעריבער מוזן זיי וויסן, אַז זײער „פֿאַטער“ באַפֿעלט, זיי זאָלן זיך אָפּזאָגן פֿון זײער פֿאַלשן ייִדישן גלויבן און אָננעמען דעם ליכטיקן גלויבן אין יעזוס קריסטוס — און ווינטער געהײסן אויסשרײַען „הוראַ!“ ...

אַבֿרהאַמל האָט דאָס מאָל מיט אַ דערשראַקענעם קול איבערגע-געבן דעם גענעראַלס ווערטער. דער קינדערשער „הוראַ!“ האָט דורכ-געקלונגען אַ וויינענדיקער, אַ פֿאַרשטיקטער.

מיט אַ מאָל האָט זיך באַװיזן אַ גלח מיט אַ גרויסן זילבערנעם צלם אין האַנט. ער האָט אָנגעהויבן פֿון דער ווינטן צלמען די קינ-דער און צוטראַגן יעדערן צו די ליפֿן דעם צלם אַ קוש טאַן. נאָר

נישט איין קינד האָט זיך נישט צוגערירט מיט די ליפן צום צלם. זיי האָבן זיך אָפגעוואָרפֿן צוריק מיט שרעק. עס איז אויסגעבראַכן אַ היסטעריש געוויין. עטלעכע קינדער זינען געפֿאלן צו דער ערד; אַנדערע האָבן געשריען „שמע ישראל!“

ביים גענעראַל האָבן זיך אָנגעגאַסן די אויגן מיט בלוט. ער האָט אָנגעהויבן טופען מיט די פֿיס אויף די קינדער, אויף די דיאָד-קעס, האָט געשריען: „זשידיוכעס! איד וועל איך פֿאַרשמייסן!“... און געהייסן אָפֿירן זיי אין קאַזאַרמע.

די דיאָדקעס האָבן געשלאָגן און געשמיסן די קינדער. נאָר אַז מ'האָט זיך געלייגט שלאָפֿן און די קינדער זינען געבליבן אַליין, האָבן זיי זיך געטוילעט איינער צום אַנדערן און געגעבן די האַרב-סטע שְׂבֻעָה נישט צו שמדן זיך.

אויף מאָרגן האָט מען די קינדער נישט געגעבן קיין עסן. און אויפֿן דריטן טאָג האָט מען זיי ווינטער אָפגעפֿירט אין דעם חדר, וווּ זיי זינען דאָס פֿאַריקע מאָל געווען. דאָרט האָט זיך איצט געפֿונען אַ טיש, אויף וועלכן עס זינען געווען אויסגעשטעלט בולקעס און קיכלער, פוטער און האַניק און עס זינען געלעגן בערגלעך קאַג-פֿעקטן. עטלעכע שעה האָט מען אָפגעהאַלטן די הונגעריקע פֿאַר-שמאַכטע קינדער אַנטקעגן דעם טיש, נישט צולאָזנדיק זיי צו אים נאָענט. נאָך דעם איז צו זיי אַרויסגעאַנגען אַן אָפֿיציר, וועלכער האָט אָנגעהויבן ריידן צו זיי ייִדיש. געזאָגט, אַז ער איז אויך פֿון יידן, האָט לאָנג נישט געוואָלט זיך שמדן, נאָר דערזעענדיק, אַז עס איז נישט צו מאַכן, האָט ער זיך געשמדט און איצט איז ער גליק-לעך. ער האָט ווייך אַנגערעדט די קינדער צו שמדן זיך. גאָט וועט זיי נישט שטראַפֿן, ווייל זיי דערפֿילן דעם קייסערס באַפֿעל.

געענדיקט האָט ער מיט די ווערטער:

— ווער עס וועט צוזאַגן שמדן זיך, מער נישט ווי צוזאַגן, דער קאַן צוגיין צום טיש און עסן וואָס זיין האַרץ גלוסט.

דער ערשטער איז צוגעאַנגען דער צוועלף יעריקער אַבֿרהמל און צוגעכאַפט זיך צום עסן, נאָך אים האָבן זיך אַ צי געטאָן עטלעכע

אנדערע. נאָר דער גרעסטער טייל קינדער איז געבליבן ווי צוגע-
שמידט און נישט גערירט זיך פֿון אַרט. כדי דער יצר-הרע זאל זיי
נישט גובר זיין, האָבן זיי זיך אָפּגעקערט פֿון טיש, נאָר די דיאָקעס
האָבן זיי גענויט צו קוקן ווי יענע קינדער עסן. אזוי זינען זיי אָפּ-
געשטאַנען נאָך אַ שעה, נאָר בייגעשטאַנען דעם נסיון.

צוריק אין קאָזאַרמע האָט מען אָפּגעפֿירט נאָר די, וועלכע האָבן
זיך אָפּגעזאָגט צו שמדן זיך. די איבעריקע האָט מען אָפּגעשיידט און
אַ לאַנגע צייט, ביז זיי האָבן זיך נישט אָפּגעשמדט, נישט צוגעלאָזן
צו די. אין קאָזאַרמע האָבן די פֿאַרשמאַכטע קינדער באַקומען צו
שטיקלעך טרוקן ברויט.

געווען איז צווישן די קינדער אַ יינגעלע פֿון אַ יאָר צען, אַ
הויכער, אַ דאַרינקער, מיט ברענענדיקע אייגלעך, גערופֿן האָט מען
אים מענדל. געווען איז ער אַ שנידערס אַ זון. נאָר ער האָט זיך
אויסגעצייכנט מיט זיין לערנען און פֿרומקייט. פֿון דעם ערשטן טאָג
האָט ער גענומען אויף זיך די אַנפֿירונג מיט די קינדער, הייס אַני-
גערעדט זיי צו גיין אויף קידוש-השם ווי דניאל, חנניה, מישאל
ועזריה, און אויפֿגעוויזן וואָס פֿאַר אַ גרויס עולם-הבא זיי וועלן דער-
פֿאַר האָבן. אין אַ קורצער צייט האָט ער באַקומען אַזאַ אַננפֿלוס,
אַז די קינדער זינען געווען גרייט נאָך זיין וואָרט צו גיין אין פֿלענער
און אין וואַסער. ער האָט אַלעמען באַהעפֿט מיט אַ שטרענגסטן
תּקיעת-כּף, האָט אַנגעפֿירט מ'זאל אויפֿשטיין פֿריער פֿון די דיאָד-
קעס און שטילערהייט אָפּדאַווען. אַפֿט פֿלעגט ער אין מיטן נאַכט
אויפֿוועקן די קינדער און לערנען מיט זיי אויסווייניק משניות.

און די עינויים כדי צו נייטן די קינדער צו שמדן זיך האָבן
נישט אויפֿגעהערט. מען האָט געשמיסן, געפֿעניקט מיט הונגער, גע-
האַלטן שעהען לאַנג באַרוועסע אויפֿן פֿראַסט. איין מאָל האָט מען
זיי אויסגעשטעלט אויפֿן פֿלאַץ און צו זיי געזאָגט:

— די וואָס זינען גרייט צו שמדן זיך זאָלן בליבן שטיין אויפֿן
אַרט. און די וואָס ווילן נישט זאָלן מאַכן דריי טריט הינטער זיך.
און הינטער דער ריי קינדער זינען געשטאַנען סאָלדאַטן מיט

אויסגעשטרעקטע שטיקעס. די קינדער האָבן עס נישט געוואָסט. האָבן אָפּגעטראָטן און אָנגעשטאַכן זיך. פֿיל זינגען פֿאַרוואַנדעט געוואָרן. דאָן האָט מען זיי ווידער אויסגעשטעלט און איבערגעחזרט דעם זעל-ביקן באַפֿעל. און אַלע, חוץ צוויי, האָבן ווינטער אָפּגעטראָטן צוריק אויף די שטיקעס.

דאָס צווייטע מאָל האָט מען אָפּגעפֿירט די קינדער ווינט פֿון שטאָט, צוגעפֿירט צו אַ טיך, ביי וועלכן עס זינגען געשטאַנען סאָל-דאָטן אויף שיפֿלעך און מען האָט באַפֿעלט:
— די וואָס זינגען גרייט צו שמדן זיך זאָלן אַרײַן אין די שיפֿ-לעך. די וואָס ווילן בלייבן „זשידיוכעס“ מוזן אַריבער דעם טיך צו פֿוס, אין די קליידער.

דער טיך איז געווען אַ ברייטער און אַ טיפֿער. קיינער פֿון די קינדער האָט נישט געקענט שווימען. עטלעכע האָבן זיך אָפּגעטיילט און אוועק מיט אַ געוויינן צו די שיפֿלעך. די איבעריקע זינגען גע-שטאַנען אויף אַן אַרט. די סאָלדאָטן האָבן גענומען זיי טרייבן; אָדער אין די שיפֿלעך, אָדער אין וואַסער. עס איז געוואָרן אַ יללה. דאָ איז אַרויסגעטראָטן מענדל און אַ געשריי געטאָן:

— קינדער! אויף קידוש-השם!

און מיט דעם געשריי „שמע ישראל“ האָט ער זיך דער ערשטער אַ לאַז געטאָן אין טיך און נאָך אים די איבעריקע. און גלייך האָבן זיי אָנגעהויבן טרינקען זיך. די סאָלדאָטן, וועלכע האָבן נישט דער-וואָרט, אַז די קינדער וועלן זיך וואַרפֿן אין וואַסער, האָבן זיך דער-שראָקן און גענומען ראַטעווען זיי. צוויי זינגען דערטרונקען געוואָרן. עטלעכע האָט מען אַרויסגעצויגן האַלב טויטע. און פֿיל אַנדערע נסיונות איז אויסגעקומען די קינדער אויסצו-שטיין. און מ'איז אויסגעשטאַנען.

אין אַ ציט אַרום האָט זיך אין קאַזאַרמע באַוויזן דער צוועלף יעריקער אַברמהל. ער איז שוין געווען געשמדט און מ'האָט אים צוגעשיקט איבערריידן די איבעריקע. ער איז געווען גוט געקליידט און האָט געהאַט ביי זיך קאַנפֿעקטן און קליינגעלט. אים האָט זיך

אינגעגעבן צו ווירקן נאָר אויף איין זיבן יעריקן קראַנקן יינגעלע. נאָר מיט אַ מאָל איז ער זיך צונויפֿגעקומען מיט מענדלען און פֿלעגט שעהען לאַנג אָפּזיצן מיט אים אין אַ ווינקל און סודען זיך. די קינדער האָבן נישט געקאָנט פֿאַרשטיין, וואָס דאָס באַדעט. מיט אַ מאָל איז אַברהמל פֿאַרשווונדן געוואָרן און מער נישט געוויזן זיך אין קאָזאַרמע.

עס איז פֿאַרביי אַ חודש. איין מאָל, ביי נאַכט, האָבן צוויי סאָל-דאָטן אַריינגעטראָגן אין קאָזאַרמע אַ שינעל, אין וועלכן עס איז געווען עטוואָס איינגעוויקלט, האָבן עס אַוועקגעלייגט אויף דער ערד און מיט די ווערטער „נעמט עס צו, דאָס איז איינערס!“ זינען זיי צוריק אַוועק. די קינדער האָבן פֿונאַנדערגעוויקלט דעם שינעל און געפֿונען דאָרטן אַברהמלען. אין גאַנצן אַ צעהאַקטן, אַ צעבלוטיקטן, מיט אַ בלויען, געשוואַלענעם און צעשניטענעם רוקן ביז די אַנט-בלויזטע ביינער. ער איז געווען אַן באַוווסטזינן. מ'האַט אים באַ-שפּריצט מיט וואַסער, געבראַכט צו זיך, האָט ער געבעטן, מ'זאָל מיט אים זאָגן ווידי. קיינער האָט נישט געקענט אויסווייניק, האָט מען מיט אים געזאָגט על חסא. נאָר איידער ער האָט געענדיקט האָט ער ווידער פֿאַרלוירן דאָס באַוווסטזינן און צו אין דער פֿרי געשטאַרבן. מ'האַט דערלויבט די קינדער מקבר זיין אים ווי אַ יידן. שפעטער האָבן זיי זיך דערווסט, אַז אונטער דער ווירקונג פֿון מענדלען האָט אַברהמל באַשטימט תּשובַה טאָן און מוסר נפֿש זיין זיך על קידוש-השם. איין מאָל, אַז מ'האַט די געשמדטע קינדער געפֿירט אין קירך, האָט ער אַראָפּגעריסן דאָס צלמל, גענומען עס טרעטן מיט די פֿיס און זידלען. מ'האַט אים באַלד אַרעסטירט, געמשפּט און פֿאַר-משפּט צו פֿינף הונדערט ריטער — „סקוואַ סטראַי“².

ווי שטאַרק די קינדער האָבן זיך נישט געהאַלטן, דאָך האָט זיך זייער צאָל אַלץ געמינערט. פֿיל זינען געשטאַרבן פֿון די קלעפּ און אַפּצערונג. עטלעכע האָבן זיך גענומען דאָס לעבן, דערצו האָט

² דורכגייענדיק צווישן צוויי רייען סאַלאַטן מיט קאַנטיקעס.

מען פֿון זיי אויסגעטיילט אַ קינדער צוואַנציק און איבערגעגעבן אין די דערפֿער צו פויערים. דאָרט זענען זיי אויסגעשטאַנען שרעקלעכע עינויים. אָפּגעריסן פֿון די חברים, זענען זיי ביסלעכווייז פֿאַרגרעבט געוואָרן און כמעט אַלע האָבן זיך געשמדט. צווישן די אָפּגעשיקטע אין דאָרף איז געווען אויך מענדל. ער איז אַנטלאָפֿן פֿון פויער. צו וועלכן מ'האַט אים אָפּגעגעבן. מען האָט אים געכאַפט, שטאַרק גע- שמיסן און אומגעקערט צום באַלעבאַס. אין גיכן איז ער ווידער אַנטלאָפֿן. דאָס מאָל, אַז מען האָט אים געכאַפט און געבראַכט משפטן, האָט ער זיך אַרויסגעוואָרפֿן פֿון פֿענצטער פֿון דריטן שטאַק און איז געהרגעט געוואָרן.

דאָס איז שוין געווען אויפֿן צווייטן יאָר. די קאַנטאַניסטן³ זענען געווען אָפּגעשיקט אין וויאַטקע. פֿון צוויי הונדערט קינדער זענען געבליבן ייִדן נאָר צוועלף. דער אָנפֿירער זייערער אויף מענדלס אַרט איז געוואָרן גרשון פֿאַלק. ער האָט געהאַט אַ שטאַרקן אַינפֿלוס אויף די חברים און זיי זענען אַלע געבליבן ייִדן. זיי האָבן אַינגעפֿירט צווישן זיך בנוגע צו ייִדישקייט די זעלביקע שטרענגקייט, וואָס האָט געהערשט אין קאַזאַרמע. זיי האָבן פֿאַרשריבן אין פּנקס תקנות, וועל- כע באַשטרעפֿונג עס קומט פֿאַר יעדע עבֿירה: פֿאַר פֿאַרפֿעלן אַ דאָור- נען אין דער וואַכן — צען שמיץ; שבת — צוואַנציק; פֿאַר חילול- שבת — פֿון צען ביז דרייסיק שמיץ. פֿאַר עסן טריפֿה פֿוּפֿציק שמיץ. מען האָט שטרענג אויסגעפֿירט די שטראַפֿן און קיינער פֿון דער מאַכט האָט נישט געוואוסט דערפֿון.

גאַנצע פֿיר יאָר האָבן זיך געצויגן די עינויים. נאָר ביסלעכווייז האָבן די תּלנים אַינגעמידט זיך און אַ מאַך געטאַן מיט דער האַנט אויף די קינדער. אייניקע האָבן אַפֿילו באַקומען אַ געוויסן דרֿך- ארץ פֿאַר זייער מוטיקע שטאַרקייט אין גלויבן. איין מאָל איז געקו- מען אַן אַלטער גענעראַל, האָט זיי אַרויסגערופֿן און געפֿרעגט:

³ די מינדעריאַריקע קינדער (אין 19טן י"ה) וואָס מ'האַט „געכאַפט“ און אָפּגעגעבן פֿאַר סאַלדאַטן.

— איר זינט יידן?

— מיר זינען יידן, אנער וויסאקא פּרעוואַסכאַדיטעלסטוואַ⁴ —

האַבן זיי געענטפּערט אין איין קול.

— און איר ווילט זיך בשום אופן נישט שמדן? —

— בשום אופן נישט, אנער וויסאקא פּרעוואַסכאַדיטעלסטוואַ.

— איך לויב אַנך! — האָט זיי געזאָגט דער גענעראַל — בלייבט

אויף ווינטער טרע אַנער גאַט. ווער עס איז טרע זיין גאַט, איז טרע זיין קייסער.

די ווערטער האָבן געמאַכט אַן אומגעהייערן אַנדרוק אויף די קינדער. צווישן זיי האָט זיך געשאַפֿן אַ לעגענדע, אַז דער גענעראַל איז געווען אַ פֿאַרשטעלטער אליהו הנביא.

פֿון דעמאָלט אַן האָט זיך זייער לאַגע פֿאַרבעסערט. צום פֿינפטן יאָר האָט מען זיי באַפֿרײט אויף יום־כיפור און דערלויבט צו דאווענען מיט אַ מנין. קיין יידן זינען אין שטאַט נישט געווען, האָבן זיי אליין אַינגעאַרדנט אַ מנין. פֿון די זעלטענע גראַשנס, וואָס זיי פֿלעגן באַ־קומען, האָבן זיי געהאַט אָפּגעשפּאַרט אַכט און דרייסיק קאַפּיקעס. פֿאַר דאָס געלט האָבן זיי געקויפֿט בני אַ דורכגייענדיקן פֿאַרשיקטן יידן פֿאַר פֿופֿצן קאַפּיקעס אַ סידור, פֿאַר דרײַ קאַפּיקעס געדונגען אַ באַזונדער חדר אויף דאווענען און פֿאַר צען קאַפּיקעס געקויפֿט ליכט. גרשון האָט געדאוונט פֿאַרן עמוד. בשעת ער האָט אָנגעהויבן זינגען אויפֿן קול „פֿל נדרי“ האָט זיך פֿון דרויסן דערהערט אַ געוויין, וועל־כער איז געוואָרן אַלץ העכער, שטאַרקער און ביטערער. אַז מען איז אַרויסגעגאַנגען, האָט מען דערזען, אַז אַרום הויז שטייען בני פֿופֿציק קינדער, פֿון די געשמדטע, וועלכע וואַגן נישט אַרײַנצוגיין אין הויז, אָבער זאָגן־נאָך מיט אַ גרויס געוויין „פֿל נדרי“.

אַז די קאַנטאַניסטן זינען אַלט געוואָרן אַכצן יאָר, האָט מען זיי פֿאַררעכנט פֿאַר סאָלדאַטן און דערלויבט חתונה צו האָבן. וווּ קריגט מען אָבער ייִדישע טעכטער? האָט מען זיך אַן עצה געגעבן. מען

⁴ אייער עקסעלענץ.

פלעגט אפּוואַרטן די עטאַפּן וואָס גייען קיין סיביר. אין יעדן עטאַפּ פלעגן זיך געפֿינען עטלעכע פֿאַרשיקטע יידן, וואָס זינען געגאַנגען מיט די פֿאַמיליעס. אַט בני זיי פלעגן די קאַנטאַניסטן קויפֿן מיידלעך פֿאַר וויכער. גרשון האָט געקויפֿט אַ ווייב פֿאַר צוועלף רובל. ער האָט אָפּגעלעבט מיט איר זעכציק יאָר און זי האָט אים געבוירן דריי און צוואַנציק קינדער.

די גאַנצע פֿינף און צוואַנציק יעריקע דינסט איז גרשון אָפּגעקומען אין וויאַטקע, איז געבליבן דאָ אַ תּושבֿ, גענומען האַנדלען און ביס־לעכוויז געוואָרן אַ גביר.

דער אַלטער פֿאַלק האָט מיר דערציילט זיין לעבנס־געשיכטע מיט אַ פֿריילעכן טאָן פֿון אַ זיגער. און ער איז דאָך באמת געווען אַ זיגער: מנצח געווען ניקאַלען און זיין אַניזערנעם רעזשים! די שרעק־לעכסטע ענויים וואָס אים איז אויסגעקומען אַריבערצוטראָגן, האָבן נישט אונטערגעריסן זיין לעבנס־קראַפֿט. פֿאַרקערט, דאָס זיין אויף דער פֿרייער לופֿט, די רעגלמעסיקייט פֿון לעבן און אַרבעט און די גראַבע אָבער זעטיקע שפּיץ האָבן פֿאַרשטאַרקט זיין גוף אַזוי ווי די יסורים האָבן פֿאַרשטאַרקט זיין נשמה.

ער האָט זיך פֿאַר מיר באַרימט מיט זינע אייניקלעך: פֿאַראַן צווישן זיי דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן, אינוועניערן. ער האָט מיר באַ־ווירן אַ פֿאַטאַגראַפֿיש בילד פֿונעם עלטסטן אוראייניקל, וואָס ער האָט באַקומען.

— זיין פֿאַמיליע איז מעלניקאָוו, מײַן טאַכטערס אַן אייניקל. ער איז אַ סטודענט אין פעטערבורג. אפשר וועט איר זיך מיט אים טרעפֿן אין פעטערבורג, גיט אים אַפּ אַ גרוס פֿון עלטערזיידן. זאָגט אים, אַז איך בין אויך דורכגעגאַנגען אַן אַניווערסיטעט, ניקאַלע פֿאַולאָוויטשעס אַניווערסיטעט. און כאַטש איך בין נישט קיין דאָק־טער, דאַרף ער זיך מיט מיר ניט שעמען.

איך האָב אָנגעקוקט דאָס בילד. דאָס אוראייניקל האָט קיין שום ענלעכקייט נישט געהאַט מיטן עלטערזיידן. אַן אויסגעווייקט אינטע־ליגענט פנים אין ברילן.

עס איז פֿאַרבנן אַ יאַר.

איין מאָל, קומענדיק צו מײַנעם אַ גוטן באַקאַנטן רוסישן אַד-וואַקאַט און פֿאַליטישן פּלל-טוער, האָב איך בנן אים געטראָפֿן בנים טייטיש, צוזאַמען מיט די היימלייט, אַ יונגן מאַן, אַ סטודענט מיט אַ טיפּיש ייִדישן אויסזען, אין ברילן. מ'האַט מיר אים פֿאַרגעשטעלט: — מעלניקאָוו.

מיר האָט זיך אַ דוכט געטאַן, אַז איך האָב אים שוין ערגעץ געזען און געהערט די פֿאַמיליע. נאָר איך האָב זיך נישט אָפּגעשטעלט אויף דעם; ווייניק מענטשן באַגעגנט מען אין לעבן.

מײַן באַקאַנטער אַדוואַקאַט איז געווען אַ באַוווּסטער ייִדנפֿריינד און איז עטלעכע מאָל אַרויסגעטראָטן אין גאַסדאָרסטווענע דומע⁵, אין וועלכער ער איז געווען אַ מיטגליד, מיט שאַרפֿע רעדעס קעגן דער אַנטיסעמיטישער פֿאַליטיק פֿון דער רעגירונג. איצט האָבן מיר אויך געשמועסט אויף דער טעמע. פֿאַקטן וועגן ייִדישער רעכטלאַז-זיקייט זײַנען געווען גענוג.

— אַט איך וועל אײַך דערציילן אַ פֿאַקט, וועלכער שטייגט-איבער אַנדערע נבֿלות פֿון דער רעגירונג בנוגע צו ייִדן — האָט זיך אָפּגערופֿן דער באַלעבאַס — אַט דער יונגער מאַן — האָט ער אָנגעוויזן אויף מעלניקאָוו — מײַן זונס אַ חבֿר, האָט געהאַט דאָס אומגליק געבוירן צו ווערן אַ ייִד. פֿריער איז ער אויסגעשטאַנען פֿיל צרות ביז ער איז אָנגעקומען אין גימנאַזיע, ביז ער האָט זי געעבן-דיקט. געקומען צום אוניווערסיטעט — די פּראָצענט-נאָרמע, און די זשערטביאַווקע⁶, בקיצור, נישטאַ קיין מעגלעכקייט אָנצוקומען. פֿאַר-לירן אַ גאַנץ יאַר און עס איז פֿאַרגעשטאַנען צו פֿאַרלירן אַ צווייט און אַ דריט יאַר. מיט אַ מאָל האָט זיך געפֿונען אַן אויסגאַנג. אין

⁵ פֿאַרלאַמענט (אונטערן צאַריזם). — ⁶ ציען גורל (שפּעט-לשוו, חוקנדיק פֿון די גנבישע געשעפטן, וואָס מ'האַט ביי דעם געמאַכט).

פֿינלאַנד, אין וויבאַרג, איז דאָ אַ פֿריסטער מיטן נאָמען פֿיר, וועלכער פֿאַר אַ געוויסער סומע — פֿאַרשריבט יידן ווי געטויפֿטע, נישט מאָנענדיק פֿון זיי קיין שום צערעמאַניע, קיין שום רעליגיעזן אַקט. זיי זעען אים אַפֿילו נישט אָן אין די אויגן. אַ פֿראַסטע פֿאַרמאָליטעט. האָבן זיך פֿיל ייִדישע יונגע לייט, און צווישן זיי אויך ה' מעלניקאָוו, באַנוצט מיט דעם. און באַקומענדיק אַ פֿאַפֿיר, אָז זיי זענען געטויפֿ־טע, זענען זיי גלייך אָנגעקומען אין אוניווערסיטעט. שטעלט זשע אַנך פֿאַר! איצט האָט דער הייליקסטער סינאָד אָנגענומען אַ באַשלוס, אָז די אַלע, וואָס האָבן זיך געטויפֿט בנים פֿריסטער פֿיר, רעכענען זיך פֿאַר נישט געטויפֿטע און בלייבן ביי זייערע באַגרענעצטע ייִדישע רעכט. נאָך דער דערקלערונג האָט מען מעלניקאָוו און זיינע חֲבֵרִים אויסגעשלאָסן פֿון אוניווערסיטעט און איצט שיקט מען אים אַרויס ווי אַ רעכטלאָזיקן פֿון פעטערבורג. וואָס זאָגט איר אויף דער נבֿלה? איך האָב אַ בליק געטאָן אויף מעלניקאָוו און דאָס מאַל האָב איך זיך דערמאָנט, אָז דאָס האָב איך זיין בילד געזען בנים אַלטן פֿאַלקן. יענער האָט, דוכט זיך, אָנגערופֿן די פֿאַמיליע מעלניקאָוו.

— זאָגט מיר — האָב איך זיך געווענדט צום סטודענט — איר האָט אָן עלטערזיידן אין וויאַטקע? גרשון פֿאַלק...

מעלניקאָוו האָט זיך דערפֿרייט.

— יאָ, פֿון וואָנען ווייסט איר? איר קענט אים?

— איך האָב זיך מיט אים דאָס פֿאַריקע יאָר באַקענט. ער האָט

מיר אנער פֿאַטאָגראַפֿיש בילד באַוויזן.

— אַזוי? באַקענט זיך? נו, וואָס פֿאַר אַן אַנדרוק האָט ער אויף

אַנך געמאַכט? נישט אמת, אָן אַריגינעלער זקן?

— יאָ, זייער אָן אַריגינעלער! — האָב איך מספֿים געווען און

דערציילט דעם אַדוואַקאַט וועגן מעלניקאָוו'ס עלטער-זיידן, וואָס ער האָט אויסגעליטן און אויסגעשטאַנען.

מעלניקאָוו האָט צוגעהערט מײַן דערציילונג מיט אַ צופֿרידע-

נער מינע, האָט צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ. אָז איך האָב געענדיקט, האָט

ער זיך אָפּגערופֿן צום אַדוואַקאַט:

— ווי איר זעט, איז עס בני אונדז בירושה אין דער משפחה:
 מײַן עלטערזיידע האָט אויך גענוג איבערגעליטן פֿון זײַן ייִדישקײט...
 — נישט פֿון זײַן ייִדישקײט, נאָר פֿאַר זײַן ייִדישקײט! — האָב
 איך אים פֿאַרריכט...
 מעלניקאָוו האָט נישט פֿאַרשטאַנען דעם אונטערשייד צווישן
 די צוויי ווערטער. נישט פֿאַרשטאַנען האָט זײַ אויך דער ייִדנפֿרײַנד-
 לעכער אַדוואָקאַט...

פיעדקע

— א —

פֿיאַדאַר סטעפּאַנאַװיטש איז געווען באַװוסט אין שטאָט אונטער
 דעם נאָמען פֿיעדקע און דער פֿאַרקלענערטער נאָמען האָט אים זייער
 געפּאַסט, נישט קוקנדיק אויף זײַנע פֿינף און צוואַנציק יאָר און
 שטאַרק געבױטן קערפּער.

פֿיעדקע איז געווען אַ הױכער, ברייטבייניקער יונגער מאַן מיט
 שטאַרקע באַװעגונגען, מיט אַ גרינגן, נאָר זיכערן, אַ ביסל צוקלאַפּן-
 דיקן טראָט. גערעדט האָט ער הױך, געלאַכט הייליך און האָט געהאַט
 אַן אַפֿן האַרץ. אין שטאָט — אַ פֿאַרוואַרפֿן ייִדיש שטעטל — האָט
 ער זיך אויסגעצײכנט ווי אַ יוג מיט ביינער: ער איז געווען דער
 אַנפֿירער פֿון די פֿרײַויליקע פֿעזערלעשערס, האָט גענומען אַן ענער-
 גישן אַנטייל אין דער אַרגאַניזירונג פֿון אַלערליי װױלטעטיקע ספּעק-
 טאַקלען, בעלער און אַװנטן, און אומעטום איז ער געווען די נשמה
 פֿון דער געזעלשאַפֿט. אויף די בעלער און אַװנטן איז ער געווען
 דער אַנפֿירער, האָט דיריזשירט מיט די טענץ, האָט געשרייען אויף

¹ (פראנצייזיש, צעדרייט) אויף אייער אַרט, הער! (פאַרנעמט אַ פּלאַץ!).

דער העכסטער אַקטאווע „א וואָ פּליאַס, מעסיעו“¹, האָט זיך געטראָגן מיט גליטשנדיקע געלאָפֿן איבערן זאַל און פֿריילעך געמאַכט אַלעמען מיט זינע שטיק, ווערטלעך און וויצן. ער האָט מיט אַ ברען געטאַנצט אַ קאַמאַרינסקע², האָט ניט שלעכט געשפּילט גיטאַרע און מיט אַ גרויסן דערפֿאַלג „אוכאַזשעוועט“³ נאָך פֿרעזלינס. אין אַ געזעלשאַפֿט פֿון בחורים האָט ער זיך אויסגעטיילט מיט זיין לוסטיקייט און אויפֿ־טוענישן. ער האָט געקאַנט מאַכן אַ גוטן שנאַפּס, האָט ליב געהאַט אַן אַנדערש מאָל מאַכן אַ סקאַנדאַל און האָט פֿאַרמאַגט אַן אויזר מיט וויצן, איבער הויפט פֿון ייִדישן און אַרמענישן זשאַנער.

אַן אויפֿמערקזאַמער באַאַבאַכטער וואָלט אָבער געקאַנט באַמערקן אין פֿיעדקעס אויפֿפֿירונג אַ מאַדנע אייגנשאַפֿט. אין זיין לעבעדיקער יונגאַטשישקייט און לוסטיקייט האָט זיך געפֿילט אַן אַנשטרענגונג, אַ צו גרויסע אויסגעאַרבעטקייט. אַן אַנדערש מאָל, אין רעכטן ברען פֿון הוליען, ווען טאַנצנדיק אַ קאַמאַרינסקע און שטאַרק צוקלאַפּנדיק מיט די קאַרקעס פֿלעגט ער מיטן גאַנצן כּוח אַ שלידדער טאַן דאַס היטל אויף דער ערד און אויסשרייען העלדיש „ר־ר־אַז־ש־בּו“⁴ — פֿלעגן אין דער זעלביקער צייט זינע גרויסע שוואַרצע אויגן אויס־דריקן אַ מיז שרעק, ווי בּני אַ מענטשן וואָס גיט־אַפֿ אַ שווערן עק־זאַמען און האָט מורא דורכצופֿאַלן. אַן אַנדערש מאָל, דערציילנדיק אַ ציינישן וויץ פֿון ייִדישן לעבן, נאַכמאַכנדיק דעם ייִדישן אַקצענט מיט דעם קאַמישן „אַי, וויי מיר!“, פֿון וועלכן די קריסטלעכע צוהע־רערס פֿלעגן זיך קנַקלען פֿון געלעכטער, פֿלעגט ער מיט אַ מאָל, נישט ווילנדיק, מאַכן מיט די ליפּן אַזאַ באַוועגונג, ווי ער וואָלט דערפֿילן אין מויל דעם ביטערן טעם פֿון טאַבאַק.

די סיבה פֿון דעם אַלעם איז געווען זייער אַן איידעלע און אינטימע; פֿיאַדאַר סטעפּאַנאוויטש אָדער פֿיעדקע האָט אין פּאַס גע־טראָגן דעם נאַמען זעליג הירשעלעוויטש.

² רוסישער פּאַלקסטאַנץ. — ³ אַרויסגעוויזן אויפֿמערקזאַמקייט, באַגלייט.

— ⁴ צעלאָזן זיך, מיט פייער.

— 1 —

פֿיעדקע איז ניט קאָנטעט געווען מיט זיין ייִדישקייט. ער האָט עס גערעכנט פֿאַר אַ מום, ווי לערן אַ בעלמע אויפֿן אויג אָדער אַ הויִ-קער. אומדרייענדיק זיך אויסשליסלעך אין דער סבֿיבֿה פֿון קריסטן, האָט ער זיך געפֿילט שולדיק פֿאַר זיין ייִדישן שטאַם און געמיט זיך מיט אַלע כוחות צו פֿאַרגלעטן זיין נישט־ווילנדיקע זינד מיט הכנעה־דיקע דינסטפֿאַרטיקייט, לוסטיקייט און חניפֿות. און דאָס האָט זיך אים פֿולשטענדיק אַנגעגעבן. זינע רוסישע באַקאַנטע — און אַ באַקאַנטשאַפֿט איז ביי אים געווען גאַר אַ געהויבענע, אפֿילו מיט דעם איספּראַוויניק אַליין איז ער געווען אויסגעבונדן — האָבן אים נישט בלויז מוחל געווען זיין ייִדישן שטאַם, נאָר אויסגעדריקט עס אים אין אַ רירנדיקער פֿאַרעם. זיי האָבן אים שטענדיק געזורט, אַז ער האָט קיין שום ענלעכקייט נישט אויף אַ יידן און אפֿילו אַפּגעזאָגט זיך צו גלייבן, אַז זיין פֿאַטער איז געווען אַ ייד. נאָר איבער הויפט רירנדיק האָט דאָס אים אויסגעדריקט דער איספּראַוויניק, אַז עלטע־רער מענטש, אַ פֿריילעכער און אַ גוטמוטיקער, וועלכער האָט ליב געהאַט פֿיעדקען פֿאַר זיין ברייטע נאַטור און פֿאַר זינע אומאַנשטענ־דיקע אַנעקדאָטן. זינענדיק באַזונדערס אויפֿגעלייגט צו פֿיעדקען, פֿלעגט ער אים מיטן גאַנצן כוח געבן אַ פֿאַטש איבערן רוקן און פֿלעגט אויסשרייען: „זשיד! זשיד! זשיד!“... און פֿיעדקע, אפֿ־שאַצנדיק דאָס הויכע געפֿיל און צוטרוי, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין דעם אויסגעשריי, פֿלעגט אויך אויפֿהייבן די האַנט, ווי צילנדיק זיך אויף אַ קלאַפּ איבערן רוקן. אָבער קיין קלאַפּ פֿלעגט ער נישט אַראַפֿלאָזן, נאָר ער פֿלעגט ענטפֿערן מיט נאָך אַ שטאַרקערן געשריי: „אַליין אַ זשיד! אַליין אַ זשיד! און נאָך מיט פּאותן!“ — און ביידע פֿלעגן זיך פֿריילעך פֿונאַנדערלאַכן.

אַן אַנדערש מאָל פֿלעגט פֿיעדקען אויסקומען צו באַגעגענען זיך מיט דער ייִדישער פֿראַגע אין אַ ווייניקער ליבלעכער פֿאַרעם. נאָר ער פֿלעגט שטענדיק אַרויסגיין מיט פֿבֿוד פֿון דער אומאַנגענעמסטער

לאַגע. נישט קוקנדיק אויף דעם, וואָס מען פֿלעגט אים שטענדיק חזרו, אַז ער איז אַ האָר נישט ענלעך אויף אַ יידן, האָט מען אים פֿון דעסט וועגן געהאַלטן פֿאַר אַ פֿאַראַנטוואָרטלעכן פֿאַרשטייער פֿון ייִדישן פֿאַלק און זינע באַקאַנטע, איבער הויפט די דאַמעס, פֿלעגן נישט דורכלאָזן קיין שום געלעגנהייט צו באַקלאַגן זיך פֿאַר פֿיעד-קען אויף יידן.

די פֿרוי פֿון אַקציוז-באַאַמטן, אַ סאַלידע און שטרענגע דאַמע, וועלכע איז געווען גוט גענייגט צו פֿיעדקען, ווייל ער האָט איר עט-לעכע מאָל געפֿונען דינסטן, פֿלעגט אָפֿט אים באַגעגענען מיט אַן איינגעהאַלטענעם פֿאַרווורף: „זע נאָר! דיַנע יידעלעך“... און פֿלעגט דערבײַ דערציילן וועגן אַן אָפּנאַרעניש אָדער אַן אַנדער עוולה פֿונעם ייִדישן קרעמער אָדער שניידער.

פֿיעדקע, נישט אויסהערנדיק איר דערציילונג, פֿלעגט איר אַי-בערשלאָגן די רייד מיט נאָך אַ שטאַרקערן פֿאַרדרוס-אויסגעשריי: — דאָס איז נאָך גאָר נישט! אַט איך וועל אַיך דערציילן אַ געשיכטע, וועט איר זען, אויף וואָס פֿאַר אַ נבֿלות זיי זינען פֿעניק! און פֿלעגט נעמען אויף גיך דערציילן אַזאַ מין געשיכטע. און כאַטש אַזעלכע דערציילונגען האָבן אין פֿלוג געדאַרפֿט נאָך מער אויפֿברענגען די סאַלידע דאַמע, פֿלעגט זי, פֿאַרקערט, זיך באַ-רויזן און פֿאַרענדיקן דעם געשפרעך מיט אַ זיפֿץ: „אַט זעסטו“... און בלייבן באַפֿרידיקט מיט פֿיעדקעס ענטפֿער.

דער איינציקער מענטש, מיט וועמען פֿיעדקע האָט זיך געפֿילט אומהימלעך, איז געווען דעם איספּראָוויקס שוויגער, אַ דאַרינקע, אַ ציכטיקע, מיט דינע, בלויז ליפעלעך און דורכדרינגענדיקע ביזע אייגעלעך, אַ געוועזענע גוטבאַזיצערין, וועלכע האָט נאָך נישט פֿאַר-געסן דאָס „קרעפּאַסטנאַיע פּראָוואַ“⁵. זי האָט נישט ליב געהאַט פֿיעדקען, פֿלעגט זיך צו אים ווענדן מיט די ווערטער: — פֿיאַדאַר, ווי הייסט דו דאַרטן נאַכן טאַטן נאָך!

⁵ דאָס שטרענגע געזעץ, וואָס האָט געהערשט אין פעסטונגשטעט.

און פֿלעגט אַרויסזאָגן, אַז זי צווייפֿלט אין זיין ערנסטקייט:
 — אַט, דו דרייסט זיך אַלץ אַרום — פֿלעגט זי זאָגן מיט אַ
 פֿאַרווירף — דערציילסט וועגן דינע יידעלעך אי דאָס, אי יענץ,
 אַבער אין האַרצן ביסטו געוויס אַזאַ ווי זיי, און געוויס גייסטו אַפֿילו
 אין זייער סינאָגאָגע...

און כאָטש אין אַזעלכע פֿאַלן פֿלעגט זיך דער איספּראַוויניק
 הייס אַננשטעלן פֿאַר פֿיעדקען און איז געווען גרייט צו שווערן, אַז
 פֿיעדקע גייט אַפֿילו נאָענט נישט צו צו דער סינאָגאָגע, האָט זיך
 די אַלטע געהאַלטן ביי אירס און, צונויפֿצויענדיק די דינע בלויע
 ליפּעלעך, פֿלעגט זי גיפּטיק זאָגן:

— און אַט, פֿון דעסט וועגן, שמדט ער זיך דאָך נישט, פֿאַרלאָזט
 נישט זיין זשידאָוסקין גלויבן.

פֿיעדקע, ווערנדיק רויט און צערודערט, פֿלעגט אויף דעם נעמען
 געהיים אַננרוימען דער אַלטער אַ סוד און דערבײַ קלאַפּן זיך אין
 האַרצן. די אַלטע פֿלעגט געדולדיק און שווינגנדיק אויסהערן, זיפֿצן
 און שאַקלען צווייפֿלענדיק מיטן קאָפּ, ווי זי וואַלט זאָגן.
 — גוט, אויב דו זאָגסט אמת, ווי איז אַבער, אויב דו לייגסט?...

— ג —

פֿיעדקע איז געווען אַ ציינדאָקטער און האָט געהאַט אַ גוטע
 פּראַקטיק, זינע קליענטן זינען געווען כּמעט אויסשליסלעך יידן.
 זיי האָבן גוט געוואָסט, ווי פֿיעדקע פֿאַרהאַלט זיך צו יידן, נאָר דאָס
 האָט זיך נישט אָפּגערופֿן אויף זיין פּראַקטיק. אַדרבא, דאָס האָט נאָך
 צוגעצויגן צו אים די יידישע קליענטן. עס האָט זיך גערעכנט ווי
 אַריסטאָקראַטיש צו היילן זיך אַדער צו לאָזן זיך ריפּן די צייך ביי
 פֿיעדקען. אַט, ער וויל נישט קענען קיין יידן, און פֿאַר אַ רובל מיט
 אַ פֿוילן צאָן אַ צוגאַב קאָן מען זיין ביי פֿיעדקען צו הויה. דריקן אים
 די האַנט, ווי אַ גוטן באַקאַנטן, ריידן מיט אים, אַן אַנדערש מאַל
 באַגעגענען ביי אים עמעצן פֿון זינע רוסישע באַקאַנטע, הערן פֿון

אים אַ וויץ און נאָך דעם איבערגעבן עס ווי אַ זאָך, אַ געהערטע פֿון „פֿיעדקען אַליין“. בקיצור, אַ געוויסער טייל פֿון דער ייִדישער באַ-פֿעלקערונג, די אַזוי גערופֿענע קליינשטעטלדיקע אינטעליגענטן, האָט זיך שטאַרק אינטערעסירט מיט פֿיעדקען, (אונטער די אויגן האָט מען אים טאַקע אַזוי גערופֿן, „פֿיעדקע“ און דער נאָמען איז שטאַרק געפֿעלן געווען), געהאַלטן אים פֿאַר אַ גרויסן וויצלונג און יעדערער האָט געזוכט צו דערציילן וועגן פֿיעדקען עפעס אינטימס, וואָס זאָל אויפֿווייזן, אַז דער דערציילער איז נאָענט צו פֿיעדקען, כמעט באַ-פֿרענדט מיט אים. און וואָס מער פֿאַראַכטונג פֿיעדקע פֿלעגט אַרויס-ווייזן זינע פֿאַציענטן, אַלץ מער האָבן זיי געזוכט צו זיין נאָענט מיט אים.

פֿיעדקעס געשעפֿטן זינען געגאַנגען ניט שלעכט. נאָר ער האָט זיך געפֿילט נישט באַפֿרידיקט, אי מיט דער פֿראַקטיק, אי מיטן שטעטל. אַ העק! נישטאָ וווּ אַרויסצווייזן זיך! און עס האָט אים געצויגן אין דער הויפטשטאָט, לכל הפחות אין אַזוי אַ גרויסער שטאָט.

— מיר איז דערעסן דאָס פֿאַרשמאָדערטע שטעטל מיט אירע ייִדליקעס! — פֿלעגט ער זיך אָפֿט קלאָגן פֿאַר זינע באַקאַנטע — סוף כל סוף וועל איך אַלץ וואַרפֿן און וועל אַריבערפֿאַרן אין נ. און אפֿשר טאַקע אין פעטערבורג!

פֿיעדקע האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט דעם געדאַנק צו באַקומען אַ שטעלע אין אַ באַנק. ער האָט אַמאָל געלערנט בוכהאַלטעריע און געווען זיכער, אַז אַרײַנטרעטנדיק אין באַנק וועט ער גיך זיך אויס-צייכענען און רײַך ווערן. בכלל האָט פֿיעדקע אָנגעהויבן שטאַרק צו טראַכטן וועגן דעם, זינט אין שטעטל האָבן זיך באַזעצט צוויי נייע דענטיסטן פֿון פעטערבורג און זיין פֿראַקטיק האָט זיך באַזײַטנדיק פֿאַרקלענערט.

— 1 —

איין מאָל, נאָך דעם ווי דורכן שטעטל איז צופֿעליק דורכגעפֿאַרן אַ הויכגעשטעלטע פֿערזאָן, האָט דער איספֿראַוויניק באַקומען אַ הע-

כערונג און איז באשטימט געוואָרן פֿאַר פּאַליצמייסטער אין דער גור-
 בערניע-שטאָט נ. לכּוֹד דער שמחה האָט דער איספּראַוויניק געמאַכט
 אַ מאַלצייט, אויף וועלכער מען האָט פֿיל געגעסן, נאָך מער געטרונ-
 קען און ביזן פֿרימאַרגן געטאַנצט. אַלע געסט האָבן אויסגעדריקט
 זייער טיפֿן צער, וואָס זיי פֿאַרלירן פֿון זייער קרייז אַזאַ גוטן, ליב-
 האַרציקן און אַרנטלעכן מאַן ווי דער איספּראַוויניק. מיט זיין אַפּפֿאַרן
 וועט ווערן פּוסט און וויסט אין שטעטל. שטאַרקער פֿון אַלעמען
 האָט אויסגעדריקט זיין צער פֿיעדקע. ער איז אַפֿילו נישט אַפּגע-
 שטאַנען פֿון לייטן אין טרינקען און אין טאַנצן, נאָר ער האָט זיך
 געהאַלטן פֿאַרטרויערט. אויפֿהייבנדיק זיין גלעזל, האָט ער זיך שטאַרק
 געקלאַפט מיטן פֿויסט אין האַרצן און געשרייען מיט אַ טראַגישן קול:
 — באַשטימט! נאָך קוזמאַ ניקאַלזעוויטשעס אַפּפֿאַרן בלייב אין
 דאָ נישט! פֿאַרפֿלוכט זאַל איך זיין, אויב איך פֿאַר נישט איבער
 צו אים אין נ.

דער איספּראַוויניק, גערירט פֿון אַזאַ איבערגעגעבנקייט, האָט
 אַרומגענומען פֿיעדקען און הייס אויסגעשרייען:
 — פֿיעדקע! וואַרף אַלץ צום טיטוול און פֿאַר מיט מיר! ביי מיר
 וועסטו נישט פֿאַרפֿאַלן גיין!
 און אַרומנעמענדיק די גאַנצע פֿאַרזאַמלונג מיט אַ האַפֿערדיק
 שיכורן בליק, האָט ער צוגעגעבן:
 — ווער עס וויל, זאַל פֿאַרן מיט מיר! איך וועל אַלעמען אַני-
 אַרדענען!

אויף מאַרגן, אַז פֿיעדקע, שוין אַ ניכטערער און אַ רויקער, איז
 געקומען צום איספּראַוויניק העלפֿן אים פּאַקן זיך, האָט ער זיך ווידער
 אוימגעקערט צום נעכטיקן געשפרעך וועגן אַריבערפֿאַרן קיין נ.
 — עס פֿאַרשטייט זיך! וואָס וועסטו דאָ אויסזיצן? — האָט אים
 אונטערגעהאַלטן דער איספּראַוויניק — דאַרטן וועסטו האָבן אַ בע-
 סערע פּראַקטיק. זשידאַטשקעס זיינען דאָרט פֿיל מער ווי דאָ!
 — אַ, כאַפּט זיי דער טיטוול! זיי האָבן מיר דערעסן! — האָט גע-
 ענטפֿערט פֿיעדקע — איך וויל גאָר וואַרפֿן די ציין-דאָקטאָריע און

אַנקומען אין אַ באַנק. אַ ריינערע אַרבעט און נישט האָבן צו טאָן מיט אַלערליי יאַסקעס און חניקעס!

— אַדבא! — האָט אַנגעשטימט דער איספראַוויק — וועסט זיך אַננאַרדענען אין אַ באַנק און מיט דער ציט אַליין ווערן אַ באַנקיר.

פֿיעדקע האָט אַ זיפֿן געטאָן.

— דאָס אומגליק אָבער איז, וואָס באַקומען אַ שטעלע אין אַ באַנק איז נישט גרינג. מען דאַרף דערצו האָבן אַ וויכטיקע פראַ-טעקציע.

— שפּני אויף דעם! אַט איך וועל זיך נאָר אַננאַרדענען אין שטאַט, וועל איך דיר פֿאַרשאַפֿן וואָס פֿאַר אַ שטעלע דו וועסט וועלן. נאָר פֿיעדקע האָט זיך דערמיט נישט באַנגנט.

— ווען דאָס וועט נאָך זיין! איך וואַלט וועלן גלייך נאָך אַנד אַריבערפֿאַרן. ביי מיר איז, ווי איר ווייסט, אַ ברייטע רוסישע נאָ-טור; געזאַגט און געטאָן.

— פראַ אָדס! — האָט אויסגעשריען דער איספראַוויק — דו ביסט דאָך באַפֿריינדט מיטן פֿאַרוטשיק⁶ אַנאַסטאַסיעוו. וועמען נאָך דאַרפֿסטו? זיין פֿעטער, דער גענעראַל, שפּילט אין נ. די גרעסטע ראַלע. זאָל אַנאַסטאַסיעוו נעמען ביי אים אַ רעקאָמענדאַציע-בריוול פֿאַר דיר, וועט דיך גלייך יעדער דירעקטאָר פֿון וועלכער דו ווילסט באַנק צונעמען.

— ה —

דער פֿאַרוטשיק יערמאָליי איוואַנאוויטש אַנאַסטאַסיעוו איז גע-ווען נאָך אַ יונגער מאַן, זייער אַ הויכער, זייער אַ דאַרער, אַ בלאַנ-דער, מיט בלייכע, אַ ביסל אויסגעקניקלטע אויגן, אַ שווינגנדיקער און אַן אומבאַוועגלעכער. ער האָט אַ סך געטרונקען, שטאַרק גע-שפּילט אין קאַרטן, נאָר איז קיין מאָל נישט שיכור געווען און נישט

⁶ לייטענאַנט.

פֿאַרלוירן זיין אומבאַוועגלעכקייט. די באַקאַנטע זינע האָבן אים נישט ליב געהאַט, געהאַלטן אים פֿאַר אַן „אַריגינאַל“ און געפֿילט זיך אומ- היימלעך אונטער זיין אַנגעשטעלטן שווערן בליק, גלייך ווי ער וואָלט זיך קלייבן אָדער אַרויסצורופֿן אויף אַ דועל אָדער אַן אַ דועל גלאַט אין גוטן מוט נעמען האַקן דיך מיט דער שווערד.

פֿיעדקע האָט שטאַרק מורא געהאַט פֿאַר אַנאַסטאַסיעוון, נאָר ער האָט זיך מיט אַלע כּוחות געמיט צו דערנענטערן צו אים. אַנאַסטאַסיעוון האָט אים דערלויבט צו קומען צו אים, פֿלעגט שווינגנדיק צונעמען זינע באַדינונגען, פֿלעגט אים זאָגן דו, אָבער נאָענט האָט ער אים צו זיך נישט צוגעלאָזן. אַן אַנדערש מאָל פֿלעגט ער שיקן נאָך אים זיין דיענשטשיק⁷, און אַז פֿיעדקע פֿלעגט אויף גיך קומען, פֿלעגט ער אים מיט זיין בלייכן, אומבאַוועגלעכן קול זאָגן:

— זעץ דיך, זשידאָוסקי ראָוויין, בראַנפֿן טרינקען!

און עס פֿלעגט זיך אָנהייבן אַן אייגנאַרטיקע שיכרות. אַנאַסטאַסיעוון סיעוון האָט געטרונקען אַ גלעזל נאָך אַ גלעזל שווינגנדיק און געקוקט אומבאַוועגלעך, ווי פֿיעדקע דרייט זיך אום אין שטוב און פֿירט זיך אויף מעשה באַלעבאַס. שווינגנדיק אַן אַ שמייכל, אַן וועלכן נישט איז אויסדרוק פֿלעגט ער אויסהערן פֿון פֿיעדקען זינע ניבול-פֿעהדיקע אַנעקדאָטן. ער פֿלעגט נאָר אַן אַנדערש מאָל צושאַקלען מיטן קאַפּ און אַרויסריידן:

— נו, נאָך עפעס, שאַרפֿערס...

נאָך אַ לאַנגער שיכרות פֿלעגט אַנאַסטאַסיעוון געוויינטלעך פֿאַר- לייגן משונהדיקע אויפֿטועכצן: אַנטרינקען מיט קאַניאַק דעם גלחס הונט, איבערשניידן די שטריק פֿון דער ווייבערשער קופּאַלניע⁸, אַז זי זאָל אַוועקשווימען צוזאַמען מיט די ווייבער, וואָס באַדן זיך דאָרט, אד"גל.

פֿיעדקע פֿלעגט נעמען זיך אויספֿירן די אויפֿטועכצן מיט אַזאַ היץ, ווי דאָס וואָלט אים גיין אין לעבן. אַפֿטער אָבער פֿלעגט זיך די

⁷ דינער ביי אַן אַפיציר. — ⁸ באַדפֿלאַץ.

שיכרות ענדיקן פיל פראָזאישער. אַנאַסטאַסיעו, אַנשטעלנדיק אויף פֿיעדקען אַ ווילדן בליק, פֿלעגט אַרויסריידן רויק און שטאַרק: — הער, פֿיעדקע. גיי צו אַל די שוואַרצע יאָר! האָסט מיר דערעסן. וואַרף זיך אַרויס, אַנישט — באַקומסטו אין מאַרדע! און פֿיעדקע פֿלעגט אויף גיך זיך אַפֿטראַגן.

— 1 —

אויף מאַרגן, נאָך דעם געשפרעך מיטן איספראַוויק, איז פֿיעדקע אין דער פֿרי אוועק צום פֿאַרוטשיק. יענער האָט זיך נאָר וואָס אומגעקערט פֿון קלוב, וווּ ער האָט די גאַנצע נאַכט געשפּילט אין קאַרטן. אַנאַסטאַסיעו האָט באַגעגנט פֿיעדקען אַזוי ווי ער וואָלט וואַרטן אויף אים און אַנשטאַט אַ גוט מאַרגן האָט ער אים אַנגעגאַסן און שווינגנדיק דערלאַנגט אַ גלאַז בראַנפֿן.

פֿיעדקע איז צוגעטראַטן צו זיין בקשה נישט גלייך. אים האָט זיך געוואָלט דערקלערן זיין באַגער אַפֿריזן פֿון שטעטל נישט מיט פֿראַקטישע, נאָר מיט אידעאָליסטישע מאַטיוון. און ער האָט אַנגע-הויבן צו באַשריבן זיין שטאַרקע צוגעבונדנקייט צום איספראַוויק. נאָר ווי ער האָט דערמאַנט דעם איספראַוויקס נאָמען, האָט זיך אַנאַסטאַסיעו אַפּגערופֿן:

— אַ גנב, אַ שוחדניק און אַ נאַר!

פֿיעדקע האָט אויף דעם נישט געענטפֿערט און אַרויסגעשטעלט אַן אַנדערן מאַטיוו: אים האָט דערעסן אַ קליין שטעטל.

אַנאַסטאַסיעו האָט אים אויסגעהערט שווינגנדיק און, אַנשטעל-דיק אויף אים זיין שטאַרקן בליק, האָט ער קאַלט געפֿרעגט:

— און דו וועסט די באַנק נישט באַגנבֿענען?

פֿיעדקען איז געוואָרן אומהיימלעך פֿון דער פֿראַגע און ער האָט מיט אַ קרומען שמיכל אויסגעשרייען:

— נו, אַזער בלאַגאַראַדיע⁹ הייבט שוין אָן זיך נאַריש מאַכן!

נישט האַבנדיק קיין מוט אויף צו דאָצן¹⁰ דעם פֿאַרוטשיק, האָט

⁹ (רוס') ווילגעבוירנקייט. — ¹⁰ ריידן אויף דו.

ער אים האָלב ערנסט, האָלב אין שפּאַס גערופן וואָסע בלאַגאַראַדיע
און גערעדט אין דער דריטער פּערזאָן, איז אויסגעקומען, אי פּאַמיי-
ליער, אי נישט אויף דו.

אַנאַסטאַסיעוו, נישט אַראָפּנעמענדיק פֿון פֿיעדקען זיין בליק, האָט
נאָך אַ מאָל איבערגעחזרט די פֿראַגע:

— און דו וועסט די באַנק נישט באַגנבֿענען?

און צוגעבנדיק שטייף:

— ענטפֿער, אַז איך פֿרעג!

— נו, איך וועל נישט באַגנבֿענען, נישט באַגנבֿענען! איך
שווער! — האָט געענטפֿערט פֿיעדקע מיט אַ שמייכלע.

און קאָקעטירנדיק מיט זיין קענטעניש האָט ער זיך צוויי מאָל
קונציק איבערגעצלמט און צוגעגעבן, נאָכמאַכנדיק די פּראָסטע
פּויערים:

— וואָט טע כרעסט¹¹!

אַנאַסטאַסיעוו האָט אַ וויילע געשוויגן.

— נו גוט, איך וועל נעמען פֿאַר דיר ביים פֿעטער אַ קאַרטל.

אַבער דו וועסט דאָך אליין נישט וועלן אַנקומען אין אַ באַנק.

— פֿאַר וואָס?

— אין די בענק זינען די דירעקטאָרן אַלע יידן.

— אמת... איך האָב גאָר נישט אַ טראַכט געטאָן וועגן דעם...

— האָט זיך אָפּגערופֿן אַראָפּגעפֿאלן פֿיעדקע — עס איז טאַקע נישט

אַינגענעם צו געפֿינען זיך אוינטער דער הערשאַפֿט פֿון עפעס אַ

זשיד...

— וואָס מאַכסטו הינטישע שטיק! — האָט אים אַנאַסטאַסיעוו אי-

בערגעשלאָגן די רייד — ביסט דאָך אליין אַ זשיד, וואָס זשע נעמסטו

זיך איבער!

— הלואי זאָל אַינער בלאַגאַראַדיע זיין אַזאַ זשיד ווי איך בין!

— האָט זיך אָפּגערופֿן פֿיעדקע שטאַרק באַליידיקט.

¹¹ נאָ דיר אַ צלם! (דאָ האַסטו אַ שבועה).

אנאסטאסיעוו האט אויף אים אָנגעשטעלט זיין קאלטן בליק און אַרויסגערעדט האַרט און דראַענדיק:
 — נישט רוק זיך איבעריקס צו מיין בלאַגאַראַדיע מיטן וואַרט זשיד. איך וועל דיר די מאַרדע צעקלאַפּן... טרינק!
 און דערלאַנגט אים אַ גלאַז בראַננֶן.

— 1 —

אנאסטאסיעוו האַט געהאַלטן וואַרט און אין אַ פאַר וואַכן אַרום איז פֿיעדקע מיט אַ רעקאַמענדאַציע פֿון גענעראַל געגאַנגען אין אײַ-נער פֿון די גרעסטע בענק.

דער דירעקטאָר, אַן אַלטער מאַן, אַ דיקער, אַ שווערער, מיט אַראַפּגעהאַנגענע באַקן און פֿאַרשווימענע אויגן, האַט נאָכן דורכליי-נען דעם גענעראַלס קאַרטל צוגענומען פֿיעדקען זייער ליבלעך, דער-לאַנגט די האַנט, געבעטן זיצן און, שטעלנדיק אים עטלעכע פֿראַגעס, צוגעזאָגט אַ שטעלע.

— איך בין גליקלעך צו קאָנען טאָן אַ געפֿעליקייט זיין פֿרעוואַס-כאַדיטעלסוואַ! — האַט ער צוגעגעבן און געבעטן קומען אין אַ טעג דריי אַרום.

פֿיעדקע, אַ גליקלעכער און אַ פֿריילעכער, איז גלייך פֿון באַנק אַוועק צום איספּראַוויק, וועלכער האַט שוין דאָ פֿאַרטראַטן די שטע-לע פֿון פֿאַליצמניסטער.

— נו, קאָן איך אייך זאָגן אַ דירעקטאָר! — האַט פֿיעדקע גע-נומען אַפּלאַכן פֿונעם דירעקטאָר — דיק ווי אַ פֿאַס, זעט-אויס ווי אַ בולדאָג, קוים וואָס ער באַוועגט די אַראַפּגעהאַנגענע ליפּ, און אויף דער נאָז ליגט דער זשיד! דאַכט זיך, אַז פֿון אים שטינקט אַפֿילו מיט קנאַבל!...

אין דריי טעג אַרום איז פֿיעדקע, אַ פֿריילעכער און אַ זיכערער, אַוועק אין באַנק. אים איז אויסגעקומען צו וואַרטן מער פֿון אַ שעה, ביז דער דירעקטאָר האַט אים אויפֿגענומען. אַז מען האַט אים אַני-געלאָדן אין קאַבינעט, האַט דער דירעקטאָר אים נישט געגעבן די

האַנט, נישט געבעטן זיצן און קאַלט אַרויסגעזאָגט:
 — ליידער קאָן איד אַנד, יונגער מאַן, נישט געבן קיין שטעלע
 בני מיר אין באַנק.
 פֿיעדקע איז געווען איבערגעראַשט פֿון דעם אומדערוואַרטן
 אַפּזאָג.

— פֿאַר וואָס? — האָט ער געפֿרעגט מיט אַ געפֿאַלענער שטימע.
 — דער טעם איז נישט וויכטיק, נאָר אוממעגלעך...
 — אָבער איד בעט אַיך!... אפשר אַ מיספֿאַרשטענדעניש.
 דער דירעקטאָר האָט אַ וויילע געשוויגן און טראַכטנדיק געקייט
 מיט די ליפּן. נאָך דעם האָט ער אויפֿגעהויבן זיין שווערן בליק, האָט
 מיט פֿאַראַכטונג אַ קוק געטאָן אויף פֿיעדקע און אַרויסגערעדט
 קאַלט:

— איר זינט אַ ייד. בני אונדז אין באַנק זינען שוין דאָ גענוג
 יידן. מחמת אייניקע סיבות קאַנען מיר מער קיין יידן נישט צונעמען...
 איד האָב שוין וועגן דעם מודיע געווען דעם גענעראַל און ער האָט
 מיר געזאָגט, אַז ער האָט אויך נישט געוואָסט, אַז איר זינט אַ ייד...
 פֿיעדקע האָט געקוקט אויפֿן דירעקטאָר מיט גרויס צעפֿנטע
 אויגן. ער האָט ווייניקער פֿון אַלץ געוואַרט אויף אַ קלאַפּ פֿון דער
 זינט. ער איז געווען טיף איבערגעצייגט, אַז ער טוט אַ פֿבוֹד דעם
 דירעקטאָר, דעם יידן, אַנקומענדיק צו אים אויף אַ שטעלע. און
 מיט אַ מאָל — נאָ דיר! אים, פֿיעדקען, נעמט מען נישט צו, ווייל
 ער איז... אַ ייד! אים האָט זיך דאָס אויסגעוויזן ווילד און זיין ערשטע
 באַוועגונג איז געווען — נעמען אויפֿקלערן דעם דירעקטאָר, אַז ער,
 פֿיעדקע, איז נישט אַזאַ, ווי אַנדערע יידן, אַז ער קאָן זיי אַליין נישט
 סובֿל זיין. נאָר ער האָט גלייך פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס וועט נישט
 העלפֿן. אין האַרצן האָט זיך בני אים דערוועקט אַ פעס אויף דעם
 דירעקטאָר. ער האָט אַ וואַרף געטאָן אויף אים אַ בליק פֿול מיט פֿאַר-
 אַכטונג, איז שטאַלץ אַרויס פֿון קאַבינעט און, צומאָכנדיק נאָך זיך
 די טיר, האָט ער אַרויסגערעדט מיט אַ טיפֿן האָס:
 — זשיד!!!

עם הספר

מיט עטלעכע יאָר פֿאַר דער מלחמה¹ איז מיר אויסגעקומען צו זיין אין קעניגסבערג. געפֿאַרן אַהין בין איך נאָר אויף אַ פֿאַר טעג, אָבער איך האָב געמוזט פֿאַרבלייבן דאָרט אַ פֿיל לענגערע צייט. אין אַ פֿרעמדער שטאָט, אָן איין באַקאַנטן, אָפּגעריסן פֿון דער געוויינט־לעכער אַרבעט, אין אַן אומבאַשטימטער לאַגע, האָב איך זיך שטאַרק געלאַנגווייליקט. דערצו איז עס נאָך געווען אין שפעטן האַרבסט: שטענדיק רעגנס, נעפּלס, ווינטן. פּדי נישט אַזוי שטאַרק צו פֿילן די איינזאַמקייט, פֿלעג איך אָפֿט אַפּוּיצן גאַנצע אַוונטן אין אַ גרויסן, שטאַרק באַלויכטענעם קאַפּעהויז, דורכקוקן אלע צייטונגען, שרייבן בריוו און אַן אַנדערש מאָל שעהען לאַנג צווען די שפּיל פֿון אַ פֿאַר געשיקטע ביליאַרדן־שפּילערס.

איין מאָל, אין אַוונט, בין איך געזעסן אין קאַפּעהויז ביי אַ קליינעם טישל און געלייענט אַ ייִדישע צייטונג, וועלכע איך האָב באַקומען פֿון דער היים צוזאַמען מיט מײַן קאַרעספּאַנדענץ. זנענדיק פֿאַרטיפֿט אין דער צייטונג, האָב איך דערפֿילט, אַז עמעצער געפֿינט זיך נאָענט פֿון מיר. אומגעקוקט זיך און דערזען, אַז אַ יונגער מאַן, וואָס איז געזעסן ביי אַ צווייטן טישל ביי אַ קווערטל ביר, האָט זיך צו מיר צוגעבויגן און קוקט־אַרײַן אויפֿמערקזאַם אין מײַן צייטונג. געווען איז דאָס אַ מאָן פֿון אַ יאָר דרײַסיק, אַ טיפּישער דײַטש, אַ פּרײַס, אַ געזונטער, מיט אַ ברייטן קאַרק, מיט אַ פֿירקאַנטיקן גע־זיכט, מיט אַ געגאַלטער טעמפּער געמבע, אויגן פֿאַרלאַפּענע פֿון ביר און אַ גאוהדיקן, כּמעט חוצפּהדיקן בליק. בליבנדיק גאַנץ גלײַכ־גילטיק צו מײַן פֿאַרווונדערטן פֿרעגנדיקן בליק, האָט ער אויסגע־

¹ פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה (1914—1918).

שטרעקט אַ דיקן, קורצן פֿינגער, אַנגעוויזן אויף דעם קעפל פֿון ציטונג און מיט אַ דיקן הייזעריקן קול אַ פֿרעג געטאָן:

— וואָס איז דאָס פֿאַר אַ ציטונג?

„אַן אַנטיסעמיט... וויל מן הסתם פֿאַרפֿירן אַ סקאַנדאַל“ — איז ביי מיר דורכגעפֿלויגן אין זינען. און איך האָב אים געענטפֿערט טרוקן און אַרויסרופֿנדיק:

— אַ ייִדישע ציטונג, מײַן הער!

— אַז אַ ייִדישע, זע איך... — האָט ער געענטפֿערט רויק — איך פֿרעג, ווי הייסט זי? די ערשטע דריי אותיות האָב איך פֿונאַנדערגע-קליבן, און ווייטער ווייס איך נישט...

„זאָל דאָס זײַן אַ ייִד?“ — און איך האָב ווייטער אַ קוק געטאָן אויף אים. קיין זכר פֿון ייִדישקייט — נישט אויפֿן פנים, נישט אין די אויגן.

— איר קענט ייִדישע אותיות?

— קינדווייזן געלערנט. געקענט אפֿילו גוט לייענען. איצט פֿאַר-

געסן — האָט ער געענטפֿערט גלייכגילטיק.

— איר זײַט אַ ייִד?

— ניין... מײַן פֿאַטער איז אַ ייִד און איך בין אַ פֿרייזניקער און

אַ דייַטש! — האָט ער שטאַליך געענטפֿערט און אויסגעשפּאַרט די ברוסט פֿאַרויס.

כדי וואָס עס איז ענטפֿערן, האָב איך אַ זאָג געטאָן:

— מען קאָן זײַן אַ פֿרייזניקער און בלייבן אַ ייִד.

ער האָט זיך צוריקגעבויגן אויף דער שטול און צעלאַכט:

— כאַ כאַ! נישט פֿון אַניך דעם ערשטן הער איך דאָס! אַל אַלט

לידל... ווי איך זע, מוזט איר זײַן פֿון רוסלאַנד?

— יאַ.

— ביי אַניך אין רוסלאַנד איז אַלץ ווילד און ייִדן זײַנען דאָרטן,

נישט נעמט פֿאַר אומגוט, אויך ווילדע. זיי פֿאַרשטייען נישט וואָס הייסט פֿאַטערלאַנד.

דער גאווהדיקער קאַנטעטער טאָן, מיט וועלכן די ווערטער זײַ-

נען געזאגט געוואָרן, האָט אויף מיר געמאַכט אַזאַ אומאַננעמענע
אַינדרוק, אַז איך האָב נישט געהאַט קיין חשק פֿאַרצוועצן דעם גע-
שרעך און האָב זיך ווידער פֿאַרטיפֿט אין דער צייטונג.

אַ ווילנע שפעטער האָט מײַן שכן זיך ווידער געווענדט צו מיר:
— קענט איר נישט אפֿשר אין רוסלאַנד, אין פעטערבורג, איי-
נעם אַלעקסייעוו, אָדער עליסייעוו? ער האָט אַ גרויסן פֿערדזאָוואָד.²
דאָס פֿאַריקע יאָר האָט ער געשיקט אַהער צוויי פֿערד, „נאַדראַ“ און
„איגאַר“, אויף אונדזער פֿערדגעלאַף. ער האָט געהאַפֿט צו באַקומען
דעם ערשטן פֿריז — און איז דורכגעפֿאַלן, נישט באַקומען.

— איר אינטערעסירט זיך מיט פֿערדגעלאַף?
— איך בין אַ געלאַף־רייטער, אַ זשאַקי! — האָט ער געענט-
פֿערט מיט שטאַלץ — זיבעצן מאָל האָב איך געוונען פֿריזן, צוויי
מאַל האָב איך גענומען דעם ערשטן פֿריז און קיין איין מאָל נישט
דערלויבט, אַז אַן אויסלענדער זאָל מיר אַריבעריאָגן. אַ דייטש מוז
אימער זײַן פֿאַרווערטס! — האָט ער צוגעגעבן מיט אַ פֿאַטעטישן טאָן.
מיך האָט אָנגעהויבן אינטערעסירן דער פֿריזניקער דייטשי-
שער פֿערדפֿאַטריאַט פֿון יידן און האָב גענומען אים פֿונאַנדערפֿרעגן
ווער ער איז. ער האָט מיר דערציילט, אַז זײַן פֿאַטער איז מיט אַ יאָר
פֿערציק צוריק געקומען אַהער פֿון פּוילן, פֿון אַ קליין שטעטל. דער
פֿאַטער לעבט נאָך; ער איז אַ בערזע־מעקלער און עד היום געבליבן
פֿרום. זיצט אַן אַנדערש מאָל ביז הצות איבער אַ ספֿר. ער לייענט
אַפֿילו דייטשישע ביכער אויך, אָבער נאָר אַזעלכע וואָס האָבן אַ
שנכות צו ייִדישקייט. ער האָט אַ גרויסע ביבליאָטעק.

— ווי באַציט ער זיך דערצו, וואָס איר האַלט זיך נישט פֿאַר
אַ יידן? — האָב איך אַ פֿרעג געטאָן.

ער האָט זיך פֿונאַנדערגעלאַכט.
— ווי זאָל ער זיך באַציען? — פֿרעג איז ער שטאַרק ברוגז
געווען, איצט האָט ער זיך באַרוקט, שווינגט... נו, איך האָב זיך דאָך

² אונטערנעמונג.

פֿאַרט נישט געטויפֿט. אָבער מײַנע צוויי שוועסטערס זײַנען געטויפֿטע. איינע האָט חתונה געהאַט פֿאַר אַ קאַמיוואַיאַזשאַר, די צווייטע — פֿאַר אַ פּאַסט־באַאַמטן. און נישקשה, דער פֿאַטער איז מיט זיי נישט צעקריגט, זיי קומען צו אונדז אָפֿט מיט די מאַנען. נאָר דער פֿאַטער רעדט ווייניק אי מיט זיי, אי מיט מיר, שווינגט און קוקט אין זײַנע ספֿרים... נאָך דעם ווי די צווייטע טאַכטער האָט זיך געטויפֿט, האָט ער באַשטימט אומצוקערן זיך צוריק אין פּוילן, אין זײַן שטעטל. דער יונגער מאַן האָט אַ רײַב געטאַן מיטן פֿוס אָדער אַ שמוצער געטאַן מיט די ליפּן און באַפּוילן, מ'זאָל אים דערלאַנגען נאָך אַ קריגל ביר.

מיר האָט זיך פֿאַרגעשטעלט דעם פֿרייזניקן זשאַקייס פֿאַטער ווי אַן אַלטער פּוילישער ייד, וואָס האָט דאָס גאַנצע לעבן פֿאַרבראַכט אין דער פֿרעמד, פֿאַרלוירן דאָרט אַלע קינדער און איצט דענקט ער זיך אומקערן צוריק אין דער אַלטער היים, אַן עלנטער און פֿרעמד־דער, מיר האָט פֿאַרקלעמט דאָס האַרץ פֿון רחמנות איבער דעם אומ־באַקאַנטן יידן.

דער זשאַקיי איז געזעסן אַנגעלענט און לאַנגזאַם געצויגן דאָס ביר פֿון קריגל. אָבער, ווי עס ווײַזט אויס, האָט ער פֿאַרשטאַנען מײַן שטימונג, שנעל אַוועקגעשטעלט דאָס ביר און לעבהאַפֿט אַ זאָג געטאַן:

— ווייסט איר וואָס? קומט־אַרײַן צו אונדז, באַקענט זיך מיט מײַן פֿאַטער! ער וועט זײַן זייער גערן דורכשמועסן זיך מיט אַ יידן פֿון זײַנע קאַנטן. אַז ער קומט זיך צונויף מיט אַ יידן פֿון פּוילן אָדער רוסלאַנד, זיצט ער צו מאַל אָפּ מיט אים אַ גאַנצן אָונט און מ'רעדט, מ'פּילאַסאַפּירט. דער פֿאַטער איז אַ קלוגער מאַן. דערצו האָט ער אַ רײַכע ביבליאָטעק. אײַך וועט זײַן אינטערעסאַנט... אויב איר ווילט, קומט מאַרגן אַהער און מיר וועלן צוזאַמען גיין צו אים... איך האָב איינגעשטימט.

אויף מאַרגן אין אָונט בין איך אַוועק מיט דעם זשאַקיי צו זײַן פֿאַטער. ער האָט מיך געבראַכט אין אַ באַלעבאַטיש מעבלירטער

דירה, אַרײַנגעפֿירט אין אַ גרויסן צימער, וווּ עס זײַנען געשטאַנען
עטלעכע שענק מיט ספֿרים. פֿאַרגעשטעלט דעם פֿאַטער און אַליין
אַרויס פֿון צימער.

מיר אַנטקעגן האָט זיך אויפֿגעהויבן אַן אַלטער מאַן, אַ נישט־
הויכער, אַ גרויער, אָבער נאָך גאַנץ קרעפֿטיק, מיט אַן אײַנגעבויענע־
נעם רוקן און אַ טיפֿן טרויער אין די אויגן. ער האָט אויף מיר אַ
וואָרף געטאָן אַ שאַרפֿן, פֿאַרשנדיקן בליק, געגעבן מיר שלום, גע־
בעטן זיצן און אַליין געזעצט זיך אַנטקעגן.

— מיין זון האָט מיר געזאָגט, אַז איר האָט געוואָלט זען מײַנע
ספֿרים (איך האָב דאָס דעם זון נישט געזאָגט). בײַ מיר איז דאָ
אַ היפש ביסל. אַנגעזאַמלט פֿאַר פֿערציק יאָר, וואָס איך זײַך דאָ...
אָבער חוץ מיר אינטערעסירט זיך מיט זײַ קײַנער נישט פֿון מײַן
געזינד... .

— דעם אמת זאָגנדיק, אינטערעסירט מיך אַ לעבעדיקער ייִד
מער ווי ספֿרים! — האָב איך געענטפֿערט — איך האָב דאָ נישט אין
שטאָט קײַן אײַן באַקאַנטן.

— און איך האָב אַ האַלבע שטאָט באַקאַנטע און צווישן זײַ זײַ
נען אויך ווייניק לעבעדיקע ייִדן... — האָט ער אַ זאָג געטאָן מיט אַ
טרויעריקן שמײַכל.

איך בין צוגעגאַנגען צו אַ שאַנק, גענומען באַקוקן די ספֿרים.
געשטאַנען אַ שײַס, רעליגיעזע און מוסר־ספֿרים. צו גלייך מיט זײַ
זײַנען געשטאַנען דײַטשישע ביכער איבער ייִדנטום.

— וואָס איז אײַנער באַשעפֿטיקונג? — האָט מיך אַ פֿרעג געטאָן
דער באַלעבאַס.

— איך בין אַ שרײַבער, אַ פֿאַרפֿאַסער פֿון ביכער — האָב איך
געענטפֿערט און פֿילנדיק, אַז איך וועל זיך מיט דעם ענטפֿער נישט
אַפֿפֿטרן, האָב איך זיך אומגעקערט צום טיש.

— הייסט דאָס אַ מחבר?... וועגן וואָס שרײַבט איר?... וואָס
דערווייזט איר אין אײַנערע שרײַבעכצער? — האָט ער מיך ווייטער
געפֿרעגט מיט אַ פֿאַרשנדיקן, אַ ביסל אַרויסגערופֿענעם טאָן.

— שווער צו זאגן אין צוויי ווערטער. איבער הויפט שרייב איך וועגן נאציאנאלע פראגעס... וואס דערווייזן איך דערווייזן, און דער ייד האט זיך ביי וואס צו האלטן, און ער דארף און מוז בלייבן א ייד. — בלייבן א ייד? אזוי?... און וואס אן ערך הייסט ביי אונדז בלייבן א ייד? — האט ער ווייטער געפרעגט מיט דעם זעלביקן נישט פריינדלעכן טאן, נישט אראפלאזונדיק פון מיר זיין שארפן אומ-צוטרויענדיקן בליק.

מיד האט אנגעהויבן ערגערן דאס אויספרעגן און דער טאן. איך האב בקיצור אבער קלאר דערקלערט דעם אלטן מנין באציאונג צו דער נאציאנאלער פראגע.

— אלץ, אויף וואס יידישקייט האט זיך ביז איצט געהאלטן, די רעליגיע מיט דער תורה, האבן פארלוירן דעם כוח, איז געפאלן, איז פארניכטעט. דעריבער האבן מיר, די פארשטייערס פונעם נייעם יידנטום, גענומען שאפן א וועלטלעכע קולטור, עטוואס אזוינס וואס זאל, חוץ רעליגיע, פאראייניקן דאס פאלק, געבן אים כוח און א באדן פארצוועצן זיין נאציאנאל לעבן.

דער אלטער האט זיך אויפגעקוקט צוגעהערט. ווי נאר אבער ער האט תופס געווען מנין געדאנק, האט ער א בליק געטאן אויף מיר מיט רוגז און ארויסגערעדט טרוקן און פריינדלעך: — איר רעכנט, אז דער אלטער יסוד פון יידישן לעבן איז שוין צעשטערט? איר האט א גרויסן טעות. ער איז נאך שטארק... — גיט א קוק, וואס ארום טוט זיך! — האב איך זיך אפגערויפן — נישט נאר דא, נאר אפילו ביי אונדז, אין רוסלאנד... — וואס אזוינס טוט זיך?

— זוי הייסט וואס? פון טאג צו טאג פארשווינדט אלץ, וואס פרייער איז געווען הייליק, די חדרים בלייבן פוסט. די ישיבות ווערן איינע נאך דער אנדערער פארמאכט. מ'דאוונט נישט, מ'לערנט נישט... אויפן אלטנס פנים איז פארגליווערט געווארן א שטרענגע רוי-קייט. מיט א שטארקן בליק האט ער געקוקט ערגעץ ווייט און דאן ארויסגערעדט קאלט און גלייכגילטיק:

— דאָס מאַכט נישט אויס!

— דאָס איז אייך נאָך ווייניק? — האָב איך אויסגעשרייען —
און דאָס, וואָס יידן פֿאַרגעסן די אייגענע שפּראַך, פֿאַרגעסן, אַז זיי
זיינען יידן, גייען־אָוועק פֿונעם פֿאַלק, שמדן זיך...

איך האָב אָפּגעהאַקט די רייד, דערמאָנענדיק זיך, אַז ביי דעם
אַלטן האָבן זיך צוויי טעכטער געשמדט. נאָר ער האָט זיך נישט אָפּ־
געשטעלט אויף מַננע רייד און איבערגעחזרט מיט דער פֿריערדי־
קער עקשנות:

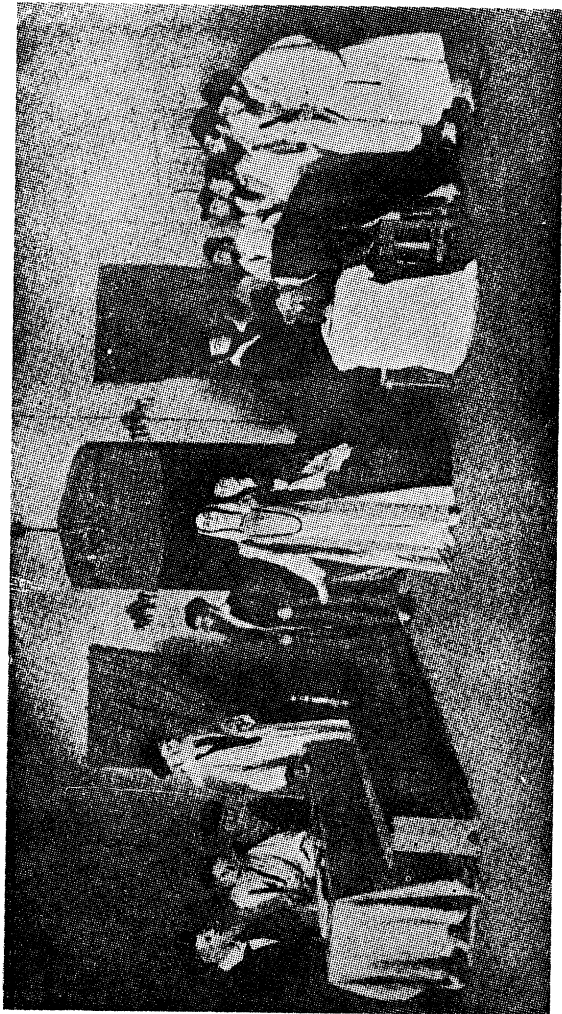
— דאָס מאַכט נישט אויס!

— וואָס זשע מאַכט יאָ אויס?

דער אַלטער האָט זיך אויפֿגעהויבן און צוגעגאַנגען צו דער
ספּרייט־שאַנק, האָט פֿון דאָרטן אַרויסגענומען אַ דניטש בוך, האָט
דאָס געעפֿנט, באַוווּן מיר מיטן פֿינגער דעם נאָמען אויפֿן שער און
אָרויסגערעדט לאַנגזאַם און שטרענג:

— לייענט! איר זעט ווי דאָס בוך הייסט? „צוריק צום תּלמוד“.
איר פֿאַרשטייט? „צוריק צום תּלמוד!“ ... דאָס שרייבט אַ דניטש־
שער ייד! לייענט־דורך דאָס בוך, וועט איר זען, אַז יידן מוזן זיך
אומקערן צום אַלטן יסוד! אַנדערש קאָן ניט זיין!

איך האָב שווינגנדיק געקוקט אויף דעם אַלטן מאַן און נישט
געקאָנט באַשטימען, ווער שטייט פֿאַר מיר: אַן אַלטער משוגענער,
וועלכער זעט נישט און פֿאַרשטייט נישט, וואָס אַרום אים טוט זיך,
אָדער אַ טיפֿער פֿילאָסאָף, וואָס איבער די שרייענדיקע פֿאַקטן, איבער
דער אייגענער טראַגעדיע, האָט ער זיך געקליגט אַריינצוקוקן אין
דער ווייטער צוקונפֿט...

א סצעע פון ש. א. סקיס דיבוק אין דער אויפפירונג פון דער ווילנער טרופע, אין וואַרשע

דראמע

צווישן צוויי וועלטן דער דיבוק

דראמאטישע לעגענדע אין 4 אַקטן

דעם אַנדענק פונעם טראַגיש און הייליק
אומגעקומענעם פריינד א. וויזשער

ש. אַן—סקרי

פערזאנען:

	ר' מענדער בריניצער
	לאה —
זיין טאכטער	פראדע —
איר אלטע ניאניע	
	נימל
לאהס חברטעס	בתיא
	מנשה —
לאהס חתן	נחמן —
זיין פאטער	ר' מענדל —
מנשהס רבי	דער משולח
	ר' עזריאלקע מיראפאליער — א צדיק
זיין גבאי	מיכאל —
רב אין מיראפאליע	ר' שמשון —
	1טער
דיינים	2טער
שמש אין שול אין בריניץ	מאיר —
	חנן
ישיבה-בחורים אין בריניץ	הענדע
	אשר
	1טער
בטלנים	2טער
	3טער

1טער }
 2טער } חסידים
 3טער }

א באַיאָרנטע יודענע
 א התונה־אורח
 א הויקערדיקער
 איינער אויף קוליעס

ארעמע לייט }

א הינקענדיקע
 אן איינהאַנטיקע
 א בלינדע

אַלטע אַרעמע ווייבער }

א הויך בלאַס ווייבל
 א ווייבל מיט א קינד אויף די הענט } יונגע אַרעמע ווייבער

חסידים, ישיב־היבחרים, בעלי־בתים, קרעמערס,
 התונה־געסט, קבצנים, קינדער

דער 1טער און 2טער אַקט קומט־פאַר אין בריניץ, דער 3טער און 4טער —
 אין מיראַפּאָליע. צווישן 1טן און 2טן אַקט — דריי חדשים, צווישן 2טן און
 3טן — דריי טעג, צווישן 3טן און 4טן — א האַלבער מעת־לעת.

ערשטער אַקט

איידער דער פאַרהאַנג הייבט זיך אויף, ביי אַ פולער פינצטער־
 ניש, הערט זיך, ווי פון דער ווייט, אַ שטיל מיסטיש געזאַנג:

מחמת וואָס, מחמת וואָס

איז די נשמה

פֿון העכסטער הייך

אַראָפּ אין טיפֿסטן גרונט?

— דאָס פֿאַלן טראַגט

דאָס אויפֿקומען אין זיך ...

דער פארהאנג הייבט זיך לאנגזאם אויף.

אַ הילצערנע שול, זייער אַן אַלטע, מיט שוואַרצע ווענט. דער באַלקן אונטערגעשפּאַרט מיט צוויי הילצערנע סלופּעס. פון מיטן באַלקן, איבער דער בימה, לאַזט זיך אַראָפּ אַן אַלטער מעשענער הענגלייכטער. די בימה, שפּועדיק, איז באַדעקט מיט אַ טונקעלן טישטעך. אין דער פּאָדערשטער וואַנט, אין דער הייד, קליינע פענצערלעך פון דער ווייבערישער שול. אַ לאַנגע באַנק, פאַר איר אַ לאַנגער הילצערנער טיש פאַרוואַרפן מיט ספרים. אויף אים ברענען אין ליימענע לייכטערלעך צוויי שטיקלעך חלבנע ליכט, וואָס קומען־אויס נידעריקער, ווי די אַנגעוואַרפענע ספרים. נאָך דער באַנק, נאָכן טיש, לינקס, אַ קליינע טיר אין חדר מיוחד. ביים עק וואַנט אַן אַלמער מיט ספרים. — צו דער וואַנט רעכטס: אין מיטן דער אַרונ־קודש, לינקס דער עמוד, אויף וועלכן עס ברענט אַ דיק וועקסן יאַרצייטליכט. פון ביידע זייטן אַרונ־קודש צוויי פענצער. בענק אין דער גאַנצער לענג פון דער וואַנט; אַנטקעגן זיי עטלעכע שטענדערס. ביי דער וואַנט לינקס: אַ גרוי־סער קאַכלענער אויוון, ביי אים אַ באַנק. אַנטקעגן באַנק אַ לאַנג גער טיש, אויך פאַרוואַרפן מיט ספרים. אַ האַנטפאַס מיט אַ האַנטעך אין אַ רינג. אַ ברייטע טיר פון גאַס. נאָך דער טיר אַ קאַסטן, איבער אים אין אַ פאַרטיפונג ברענט אַ גרי־תמיד.

נאַענט פון עמוד ביי אַ שטענדער זיצט הענטן שטאַרק פאַרטיפט אין אַ ספר. אַרום טיש, ביי דער פּאָדערשטער וואַנט, זיצן פינף־זעקס ישיבה־בחורים, האַלב צעלייגט אין מידע פּאַזעס, און לער־נען שטיל מיט אַ פאַרחלומטן גמרא־ניגון. ביי דער בימה שטייט איינגעבויען מאיר און לייגט פונאַנדער זעקעלעך מיט טלית און תפילין. אַרום טיש, ביי דער לינקער וואַנט, זיצן וטער, זעכער און צטער בטלן אין גאַנצן פאַרחלומט, מיט פאַרגלאַצטע אויגן, און זינגען. אויף דער באַנק ביים אויוון זיצט דער משולח מיט אַ זאַק צוקאַפּנס. ביים אַלמער מיט ספרים, האַלטנדיק זיך מיט דער האַנט ביים אייבערשטן ברעג אַלמער, שטייט שטאַרק פאַר־טראַכט חנוּ. אַוונט. די שול איז באַנומען מיט אַ מיסטישער שטימונג. אין די ווינקלעך, שאַטנס.

Moderato Religioso

ניגון געזונגען פון דער ווילנער טרופע

בטלנים — ענדיקן זינגען. מחמת וואָס, מחמת וואָס

איז די נשמה

פֿון הויכער הייך

אַראָפּ אין טיפֿסטן גרונט?

דאָס פֿאַלן טראַגט

דאָס אויפֿקומען אין זיך ...

לאַנגע פּויעז. אַלע דריי זיצן אומבאַוועגט, שטאַרק פֿאַרכלומט.

וַטער בטלן — ווי מען דערציילט אַ מעשה. ביי ר' דודל

טאלנער, זכותו יגן עלינו, איז געווען אַ גילדערנער שטול און אויף אים איז געווען אויסגעקריצט: „דוד, מלך ישראל, חי וקיים.“ — פּוּיזע.

2טער במלך — מיט דעם זעלביקן טאָן. ר' ישראל ריוזשינער, זכרונו לברכה, האָט זיך אויפֿגעפֿירט ווי אַן אמתער מאָנאַרך. בני זינן טיש האָט שטענדיק געשפּילט אַ קאַפעליע פֿון פֿיר און צוואַנציק קלעזמאַרים און אַרויספֿאַרן פֿלעגט ער נישט אַנדערש ווי אויף זעקס פֿערד נאָ שפּיץ.

3טער במלך — מיט התפעלות. און וועגן ר' שמואל קאַמינ-קער דערציילט מען, אַז ער איז אומגעגאַנגען אין גילדערנע פּאַנטעפֿע-לעך... אַנטציקט. אין גילדערנע פּאַנטעפֿעלעך!

דער משולה — הייבט זיך אויף פֿון באַנק. בלייבט זיצן אויס-געגלייכט. מיט אַ רויק זאַנפֿטן קול, ווי פֿון דער ווייט. דער הייליקער ר' זוּסיע אַניפּאלער איז כל ימיו געווען אַן אַביוו, האָט געקליבן נדבות, איז אומגעגאַנגען אין אַ פּויערשן טיזליק¹ מיט אַ שטריק אַרומגעאַרטלט און האָט פֿון דעסט וועגן נישט ווייניקער אויפֿגעטאַן ווי דער טאלנער אָדער דער ריוזשינער.

1טער במלך — אומצופֿרידן. איר, האָט קיין פֿאַראַיבל נישט. ווייסט נישט וועגן וואָס מען רעדט און מישט זיך אַרין, אַז מען דער-ציילט וועגן דער גרויסקייט פֿונעם טאלנער אָדער ריוזשינער, רעדט זיך דען וועגן זייער ריכטיקייט? ווייניק גבירים אַדירים איז דאָ אויף דער וועלט? מען דאַרף דאָך פֿאַרשטיין, אַז אי אין דער גאַלדענער שטול, אי אין דער קאַפעליע, אי אין די גילדערנע פּאַנטעפֿעלעך איז געלעגן אַ טיפֿער סוד, אַ טעם הכּמוּס².

3טער במלך — עס פֿאַרשטייט זיך! ווער פֿאַרשטייט דאָס בישט!

2טער במלך — ווער עס האָט געהאַט אַפֿענע אויגן, דער האָט

¹ (רוסיש) מאַנטל. — ² אַ טיף באַהאַלטענער מאַטיוו (מיסטיש).

געזען. מען דערציילט, אַז בשעת דער אַפּטער רבי האָט זיך צום ער-
שטן מאָל באַגעגנט אין וועג מיטן ריזשינער, האָט ער זיך אַ וואַרף
געטאָן קושן די רעדער פֿון זײַן וואָגן. און אַז מען האָט אים גע-
פֿרעגט, וואָס דאָס באַדייט, האָט ער אַ געשריי געטאָן: „טפּשים! איר
זעט דען נישט, אַז דאָס איז די מרכבה של מעלה?“

3 מער בטלן — אַנטציקט. אַני, אַני, אַני!

1 מער בטלן — דער תוכן איז דאָך אין דעם, וואָס דער גיל-
דערנער שטול איז קיין שטול נישט געווען, די קאַפעליע קיין קאַפעליע
און די פֿערד זנען קיין פֿערד נישט געווען. דאָס אַלץ איז געווען
נאָר אַ דמיון, אַן אַפּשניץ, און האָט געדינט ווי אַ בגד, ווי אַ שייד פֿאַר
זייער גרויס.

דער משולח — אמתע גרויס דאַרף נישט האָבן קיין שיינעם

בגד.

1 מער בטלן — איר האָט אַ טעות! אמתע גדלות מוז האָבן אַ

פּאַסיקן לבושו!...

2 מער בטלן — קוועטשט מיט די פלייצעס. זייער גדלות! זיי-

ער תקיפות! עס איז דען משער צו זײַן?

1 מער בטלן — אַ חידוש זייער תקיפות! איר האָט געהערט די

מעשה מיט ר' שמעלקע ניקלשבערגערס קאַנטשיק? כּדאי צו הערן.
אַ מאָל זנען צו ר' שמעלקען געקומען לאָדן זיך אַן אַרעמאָן מיט
אַ גביר, וועלכער איז געווען אַ קרובֿ למלכות און פֿאַר וועמען אַלע
האַבן געציטערט. ר' שמעלקע האָט אויסגעהערט ביידע צדדים און
אַרויסגעגעבן אַ פּסק-דין, אַז דער אַרעמאָן האָט געווונען דעם משפט.
איז דער גביר ברוגז געוואָרן און האָט געזאָגט, אַז ער וועט נישט
מקיים פּסק זײַן. רופֿט זיך אַפֿ רויק ר' שמעלקע: „דו וועסט מקיים
זײַן. אַז אַ רבֿ הייסט, מוז מען מקיים זײַן“. איז שוין דער
גביר אין כּעס געוואָרן און האָט אַנגעהויבן שרײַען: „איך
לאָך זיך אויס פֿון אַיך מיט אַייער רבנות!“... דאָ האָט
זיך ר' שמעלקע אויפֿגעהויבן מלוא קומתו³ און אַ געשריי גע-

³ אין זיין פולער געשטאַלט (גרויסקייט).

טאָן: „בוהה הרגע זאָלסטו מקיים פסק זיין! אָז נישט — נעם איך דעם קאַנטשיק!“... דאָ איז דער גביר אין גאַנצן אַרויס פֿון די כלים, האָט אַנגעהויבן מחרף ומגדף⁴ זיין דעם רבין. נעמט ר' שמעלקע און רוקט אַ ביסל אַרויס דאָס קעסטל פֿון טיש. אַז פֿון דאָרטן שפּרינגט מיט אַ מאָל אַרויס דער נחש הקדמוני, די אוראַלטע שלאַנג, און זי וויקלט זיך אַרום דעם גביר אַרום האַלדן. נו, נו, האָט זיך שוין דאָרט אַ ביסל געטאָן. דער גביר שרעקט און וויינט: „גוואַלד, רבי, זינט מיר מוחל, איך וועל טאָן אַלץ, וואָס איר וועט הייסן, נאָר נעמט צו די שלאַנג!“... האָט אים ר' שמעלקע געזאָגט: „דו וועסט שוין פֿאַר-זאָגן די קינדער און קינדסקינדער, זיי זאָלן פֿאַלגן דעם רבין און מורא האָבן פֿאַר זיין קאַנטשיק“. און האָט אַראָפּגענומען פֿון אים די שלאַנג.

3 טער בטלן — כאַ-כאַ-כאַ! אַ פֿינער קאַנטשיק! פּוּזוּ.

2 טער בטלן — צום ערשטן. איר האָט, וויזט-אויס, אַ טעות געהאַט. די מעשה האָט געמוזט פֿאַסירן נישט מיט דעם נחש הקדמוני...

3 טער בטלן — וואָס? פֿאַר וואָס?

2 טער בטלן — גאָר פשוט. עס קאָן נישט זיין, אָז ר' שמעלקע קע ניקלשבערגער זאָל זיך באַניצן מיטן נחש הקדמוני. דער נחש הקדמוני איז דאָך דער סמך-מם, אַליין די סיטרא אחרא⁵, רחמנא לצלן, שפּרייט-אַפּ.

3 טער בטלן — נו, פטור! ר' שמעלקע האָט מסתמא געוויסט, וואָס ער טוט!

1 טער בטלן — באַליידיקט. איך פֿאַרשטיי נישט, וואָס דו רעדסט! איך דערצייל אַ מעשה, וואָס האָט פֿאַסירט לפני כל עם ועדה, צענדלינגער מענטשן האָבן דאָס מיט זייערע אויגן געזען,

⁴ לעסטערן און זידלען. — (אַראַמיש) די צווייטע זייט (קעגן די גוטע מלאכים — מקורגיס, משחיתים), נישט-גוטע (אין קבלה).

⁵ (אַראַמיש) די צווייטע זייט (קעגן די גוטע

און דו קומסט און זאגסט, אָ דאָס האָט נישט געקאָנט פּאַסירן. גלאַט אין דער וועלט אַרײַן גערעדט.

2 מער בטלן — חס ושלום! נאָר איך האָב גערעכנט, אָ עס זײַנען נישט פּאַראַן אַזעלכע שמות און צרופים, וואָס מען זאָל קאָנען אַרויסרופֿן מיט זיי דעם סמך-מם. שפּײַט אויס.

דער משולח — אַרויסרופֿן דעם טיטול קאָן מען נאָר מיט דעם גרויסן צווייפּאַכיקן אויסגעדריקטן שם, וואָס שמעלצט-צונויף אין זײַן פּלאַם די העכסטע בערגשפיצן מיט די טיפּסטע טאָלן.

חזן הייבט-אויף דעם קאַפּ און הערט זיך אויפּמערקזאַם צו.

3 מער בטלן — אומרוק, און עס איז קיין ספּנה נישט צו באַניצן דעם גרויסן שם?

דער משולח — פּאַרטראַכט. אַ ספּנה?... ניין... נאָר פֿון גרויס גלוסטקייט, וואָס דער פֿונק גלוסט צום פּלאַם, קאָן פּלאַצן די פּלי...

1 מער בטלן — אין מײַן שטעטל איז דאָ אַ בעל-שם, אַ וויל-דער בעל-מופּת. דעײַנו, מיט אַ שם מאַכט ער אָן אַ שריפּה און פּאַר-לעשט זי גלײַך מיט אַ צווייטן שם. ער זעט, וואָס עס טוט זיך פּאַר הונדערט מײַל פֿון אים, צאַפט מיטן פּינגער ווײַן פֿון וואַנט וכדומה. האָט ער מיר אַליין געזאָגט, אָ ער ווייס פֿון אַזעלכע שמות, וואָס מען קאָן מיט זיי באַשאַפֿן אַ גולם, מחיה מתים זײַן, ווערן אַ רואה ואינו נראה, אַרויסרופֿן נישט-גוטע... אַפּילו דעם סמך-מם. שפּײַט-אויס. איך האָב דאָס פֿון זײַן מויל געהערט.

חנן — וועלכער איז די גאַנצע צײַט געשטאַנען אומבאַזעגט און זיך צוגעהערט מיט קאַפּ, מאַכט אַ טריט צום טיש, קוקט אויפֿן משולח, נאָך דעם אויפֿן ערשטן בטלן. מיט אַ ווײַטן פּאַרטראַכטן קול: וווּ איז ער?

דער משולח שטעלט-אַפּ זיין בליק אויף חננען און לאַזט די גאַנ-צע צײַט פֿון אים נישט אַראַפּ די אויגן.

1 מער בטלן — פּאַרווונדערט. ווער?

חנן — דער בעל-שם.

1 מער בטלן — ווו זאל ער זיין? ביי מיר אין שטעטל, אויב

ער לעבט נאך.

חנן — ווייט פֿון דאָנען?

1 מער בטלן — דאָס שטעטל? ווייט! אַ מהלך רב! אין טיף

פֿאַלעסיע!

חנן — וויפֿל גאַנג?

1 מער בטלן — גאַנג וויפֿל? אַ גוטן חודש, אויב נישט מער...

פּריווע. אַנטקעגן וואָס פֿרעגסטו דאָס? ווילסט אפֿשר גיין צו אים? חנן
שווייגט. דאָס שטעטל רופֿט זיך קראַסנע. דער בעל-שם הייסט ר'
אלחנן.

חנן — פֿאַרווונדערט, פֿאַר זיך. אלחנן? אל חנן? ... גאָט פֿון

חנן? ...

1 מער בטלן — צו די בטלנים. איך זאָג אַיך, דאָס איז אַ

בעל-מופֿת! ער האָט געפרוווט אין מיטן העלן טאָג מיט אַ שם...

2 מער בטלן — שלאָגט אים איבער. זאָל זיין גענוג צו ריידן

וועגן אַזעלכע זאַכן צו דער נאַכט! בפרט נאָך אין אַ מקום קדוש.

מ'קאָן זיך חס ושלום אומגערן אַרויסכאַפֿן מיט אַ שם, מיט אַ צרוף

און עס וועט געשען אַן אומגליק... שוין געווען, רחמנא לצלך, אַזעל-

כע סיבות. חנן גייט לאַנגזאַם אַרויס. אַלע קוקן אים נאָך. פּריווע.

דער משולה — ווער איז דער בחור?

1 מער בטלן — אַ בחור, אַ ישיבֿה-בחור.

מאיר מאַכט צו די טירלעך פֿון דער בימה און גייט-צו צום טיש

2 מער בטלן — אַ טייערע פֿלי, אַן עילוי!

3 מער בטלן — אַן איינערנער קאַפּ! פֿינף הונדערט בלאַט

גמרא אויסווייניק אויפֿן פֿינגער!

דער משולה — פֿון וואָנען איז ער?

מאיר — ער איז ערגעץ פֿון דער ליטע. געלערנט דאָ אין דער

ישיבֿה, געשמט פֿאַרן ערשטן בחור. באַקומען סמיכה אויף הוראה.

מיט אַ מאָל איז ער פֿאַרשווונדן געוואָרן און האָט זיך אַ גאַנץ יאָר
נישט געוויזן. מ'האַט געזאָגט, ער איז אַוועק אָפּריכטן גלות. נישט
לאַנג האָט ער זיך אומגעקערט. גאַר נישט יענער בחור, וואָס געווען.
שטענדיק פֿאַרטראַכט, פֿאַסט הפֿסקות משבת לשבת, פֿראַוועט
מקוראות⁶... שטילער. מ'זאָגט, אַז ער עסקט זיך מיט קבלה...

2טער בטלן — שטיל. אין שטאַט רעדט מען אויך וועגן דעם...
מ'איז שוין געווען בעטן בני אים קמיעות⁷. נאָר ער גיט נישט...

3טער בטלן — ווער ווייסט ווער ער איז? אפֿשר פֿון די גדו-
לים! ווער קאָן וויסן! און נאָכקוקן איז אַ ספּנה... פּויע.

2טער בטלן — גענעצט. שפעט... צינט לייגן זיך שלאָפֿן... צוט
ערשטן בטלן מיט אַ שמייכל. אַ שאַד, וואָס דאָ איז נישטאָ אַנער
בעל-שם, וועלכער קאָן צאָפֿן וועגן פֿון וואָנט... איד וואָלט זיך איצט
מחיה זיין מיט אַ קאָפעלע בראַנפֿן. איד האָב הינט אַ גאַנצן טאָג
נישט געהאַט אין מויל!

1טער בטלן — בני מיר איז הינט אויך כמעט אַ תּענית. מער
נישט, נאָכן דאַוונען געמאַכט שהכל אויף אַ רעטשענעם קיכל.

מאיר — האָלב בסוד, צופֿרידן. וואָרט אַקערשט, מיר וועלן,
דוכט זיך, באַלד האָבן אַ גוט ביסל משקה. סענדער איז געפֿאַרן זען
אַ חתן פֿאַר זיין בתי-יחידה. זאָל ער נאָר שרעבן למזל תּנאים, וועט
ער שוין שטעלן אַ פֿענעם תּיקון.

2טער בטלן — אַ! איד גלייב נישט, ער זאָל ווען עס איז
שרעבן תּנאים. דריי מאָל געפֿאַרן זען חתנים און אַלץ אומגעקערט
זיך מיט גאַרנישט. דאָס געפֿעלט אים נישט דער חתן, דאָס איז אים
קנאַפּ יחוס, דאָס ווייניק נדן... מען טאָר ניט זיין אַזאָ אויסקלעבער!

מאיר — סענדער מעג זיך פֿאַרגינען. אַן עין-הרע אַ גבֿיר, אַ
מיוחס. די בתי-יחידה אַ געראַטענע, אַ יפֿת תּואַר...

3טער בטלן — מיט אַנטציקונג. איד האָב האַלד סענדערן! אַן

⁶ (מיטשער ניואַנס) גיין אין מקוה (מיט אַ העכערער כּוונה).

⁷ (שבת, ס"ז) אַמולעטן, טאָלוימאַנען.

אמתער חסיד. טאקע פֿון די מיראָפּאָליער חסידים, מיטן ברעזן!...
1 מער בטלן — קאַלט. אַ חסיד איז ער אַ גוטער, נישטאָ
 וואָס צו ריידן. נאָר די בת־יחידה זינען האָט ער געמעגט אויסגעבן
 אויף אַן אַנדער אָפֿן.

3 מער בטלן — וואָס? וואָס?

1 מער בטלן — אַמאָליקע צייטן, אַז אַ גביר, און נאָך פֿון אַ
 פֿינער משפּחה, פֿלעגט דאַרפֿן אַ שידוך טאָן, פֿלעגט ער ניט זוכן,
 נישט קיין געלט, נישט קיין יחוס אַבות, נאָר יחוס עצמו. פֿלעגט
 אַוועקפֿאַרן אין דער גרויסער ישיבֿה, אָפּגעבן דעם ראשי־ישיבֿה די
 שיינע מתנה און יענער פֿלעגט אים שוין אויסקלעבן אַ בחור פֿון
 די שוּפֿרא דשוּפֿרא⁸. סענדער האָט אויך געקאַנט טאָן אַזוי.
דער משולח — ער וואָלט אַפֿשר דאָ אין דער ישיבֿה אויך
 געפֿונען אַ פּאַסיקן חתן.

1 מער בטלן — פֿאַרווונדערט. פֿון וואָנען ווייסט איר?

דער משולח — איד בין זיך משער.

3 מער בטלן — גענאָיילט. נו, נו, נו, נישט גערעדט קיין לשון־
 הרע, בפרט וועגן אַנשי שלומנו... אַ שידוך טוט מען מיט דעם,
 וועלכער איז באַשערט...

עס עפנט זיך האַסטיק די טיר און עס לויפט־אַריין אַן עלטערע
 יודענע. פֿירנדיק פֿאַר די הענט צוויי קליינע קינדער

עלמערע יידענע — לויפֿט מיט די קינדער צום אַרונ־קודש,
 שרייענדיק מיט אַ געוויין. אַי, אַי, רבּונו של עולם! העלף מיר!
 לויפֿט צום אַרונ־קודש. קינדערלעך! מיר וועלן עפֿענען דעם אַרונ־
 קודש, מיר וועלן צופֿאַלן צו די ספֿרי־תורה און נישט אַוועקגיין,
 ביז מיר וועלן אויסוויינען אַ רפּואה שלימה פֿאַר אַינער מאַמען! עפֿנט
 דעם אַרונ־קודש, וואָרפֿט זיך אין אים מיטן קאַפּ און הייבֿט־אָן מיט
 אַ וויינענדיקן רעטשיטאַטיוו. גאָט פֿון אַבֿרהם, פֿון יצחק און פֿון
 יעקבֿ, קוק אויף מיין בראַך, קוק־אַן דעם צער פֿון די יונגע קינדער־

⁸ (זחר) דאָס שענסטע פּונעם שענסטן (מיט אַ ניצן פֿון הייליקייט).

לעך און נישט נעם-צו זייער מאמען יונגעהייט פֿון דער וועלט! היי-ליקע תורות, שטעלט זיך איין פֿאַר אַ ביטערער אַלמנה! הייליקע תורות, ליבע אמהות, גייט, לויפֿט צום רבונו של עולם, שריינט, בעט, אַז דאָס שיינע ביימעלע זאָל נישט אַרויסגעריסן ווערן מיטן וואַרצל, אַז דאָס יונגע טיבעלע זאָל נישט אַרויסגעוואַרפֿן ווערן פֿון נעסט, אַז דאָס שטילע שעפֿעלע זאָל נישט צוגענומען ווערן פֿון טשערעדעז... היסטעריש. איד וועל אנברענגן וועלטן, איד וועל שפּאַלטן הימלען! איד וועל נישט אוועקגיין פֿון דאַנען, ביז מ'וועט מיר נישט אומקערן די קרוין פֿון מנין קאַפּ...!

מאיר — גײט-צו, רירט זי שטיל אָ, רעדט געלאַסן. חנה-אסתר, אפֿשר אוועקזעצן אַ מנין זאַגן תהילים?

עלמערע יודענע — ציט-אַרויס דעם קאַפּ פֿון אַרן-קודש. קוקט אויף מאירן נישט פֿאַרשטייענדיק, מיט אַ מאַל געאײַלט. אַז, זעצט אַ מנין יידן תהילים זאַגן, זעצט! אַבער גיכער, גיכער! יעדע מינוט איז טייער! שוין צוויי טעג ווי זי ליגט, נעבעך, אַן לשון און ראַנגלט זיך מיטן טויט!

מאיר — די רגע! אַט גלייך זעץ איך צען מענטשן! מיט אַ בענטנדיקן קול. אַבער מ'דאַרף דאָך זיי עפעס געבן פֿאַר די טרחה... אַרעמע לייט!

עלמערע יודענע — זוכט אין קעשענע. נאַט אייך אַ גילן!⁹ אַבער זעט, עס זאָל זיין געזאַגט.

מאיר — אַ גילן... צו דריי גראַשן אויף אַ פֿאַרשוין... ווייניקער לעך...

עלמערע יודענע — נישט הערנדיק אים. קומט, קינדערלעך, לאַמיר לויפֿן אין אַנדערע קלויזן! גייט געשווינד אַרויס.

דער משולה — צוט דריטן בטלן. אין דער פֿרי איז געקומען אַ יודענע עפֿענען דעם אַרן-קודש פֿאַר אַ טאַכטער, וואָס גייט צוויי טעג צו קינד און קאַן נישט מוליד זיין. איצט איז געקומען עפֿענען

⁹ אַ מטבע פֿון 15 קאַפּיקעס (פֿון רובל, 100 קאַפּ, אין צאָרישן רוסלאַנד).

דעם אַרױן־קודש אַ יידענע פֿאַר אַ טאַכטער, וואָס ראַנגלט זיך צוויי טעג מיטן טויט...

1טער כּטלן — נו, איז וואָס?

דער משולח — פֿאַרטראַכט. אַז אַ נשמה פֿון אַ מענטשן, וואָס איז נאָך נישט געשטאַרבן, דאַרף אַרײַן אין אַ גוף, וואָס איז נאָך נישט געבוירן געוואָרן, קומט־פֿאַר אַ געראַנגל. שטאַרבט די קראַנקע, ווערט געבוירן דאָס קינד. ווערט די קראַנקע געזונט, וועט געבוירן ווערן אַ טויט קינד.

1טער כּטלן — איבערגעראַשט. אַנז, אַנז, אַנז! ווי בלינד אַ מענטש איז! ער זעט נישט, וואָס נעבן אים טוט זיך!

מאיר — גייט־צו צום טיש. נו, אָט האָט דער אייבערשטער צוגעשיקט אויף תיקון. אַפּזאָגן תהילים, מאַכן לחיים, און דער אייבערשטער וועט זיך מרחם זײַן און צושיקן דער קראַנקער אַ רפואה שלימה.

1טער כּטלן — צו די בחורים, וואָס זיצן פֿאַרשלאָפֿן בײַם גרויסן טיש. בחורים! ווער וויל זאָגן תהילים? איר וועט באַקומען יעדער צו אַ רעטשן קיכל. די בחורים הייבן זיך אויף פֿון אַרט. מיר וועלן גיין אין חדר מיוחד.

די דריי בטלנים, מאיר און די ישיבה־בחורים, חוץ הענעכן, גייען־אָוועק אין חדר מיוחד, באַלד הייבט זיך אָן הערן פֿון דאָרט אַ וויינענדיק „אשרי האיש“. ביים קלענערן טיש בלייבט די גאַנצע צייט אומבאַוועגט דער משולח, וואָס לאָזט נישט אַראָפּ דעם בליק פֿון אַרױן־קודש. לאַנגע פּויע. עס גייט־אַרײַן חנן.

חנן — זייער מייד, גייט פֿאַרטראַכט, ווי אַן אַ ציל, צום אַרױן־קודש. באַמערקט, אַז ער איז אַפֿן, שטעלט זיך אָפּ איבערגעראַשט. דער אַרױן־קודש אָפֿן? ווער האָט אים געעפֿנט? פֿאַר וועמען האָט ער זיך געעפֿנט אין האַלבער נאַכט? קוקט אין אַרױן־קודש. ספֿרי־תורה... שטייען זיך צוגעטוליעט איינע צו די אַנדערע, רוקע, שווייב־גנדיקע. און אין זיי זענען פֿאַרבאַרגן אַלע סודות און רמזים, אַלע

צורפֿים פֿון ששת ימי בראשית ביז דעם סוף פֿון אַלע דורות. און ווי שווער עס איז צו דערגיין פֿון זיי אַ סוד אָדער אַ רמז, ווי שווער! ציילט די ספֿר־תורה. איינס, צוויי, דריי, פֿיר, פינף, זעקס, זיבן, אַכט, ניין ספֿרים. דאָס וואָרט „אמת“, אין מספר קטן... און אין יעדן ספֿר — פֿיר עץ־חיימס... ווינטער זעקס און דרייסיק! נישטאָ קיין שעה, איד זאָל זיך נישט אַנשטויסן אויף אַט דער צאָל — און וואָס זי באַטניט, ווייס איד נישט, נאָר איד פֿיל, אַז אין איר ליגט דער גאַנצער תּוֹכֵן... 36 איז די צאָל פֿון לאה. דריי מאָל 36 — איז חנוּן... לאה מאַכט „לאה ה'“, נישט גאַט... נישט דורך גאַט... גיט אַ ציטער. וואָס פֿאַר אַ שרעקלעכער געדאַנק, און ווי ער ציט מיך צו זיך...

הענעך — הייבט־אויף דעם קאַפּ, קוקט מיט קאַפּ אויף חנוּן. חנוּן! דו גייסט־אום די גאַנצע צייט פֿאַרחלומט...

חנוּן — טרעט־אַפּ פֿון אַרונ־קודש. גייט לאַנגזאַם צו צו הענעכן. שטעלט זיך אַפּ. פֿאַרטראַכט. סודות, רמזים אָן אַ סוף און דעם גלייכן וועג זעט מען נישט... קליינע פּויזע. דאָס שטעטל הייסט קראַסנע... דער בעל־שם ר' אלחנן...

הענעך — וואָס זאָגסטו?

חנוּן — ווי אויפֿוואַכנדיק. איך? גאָר נישט... איך האָב גע־טראַכט...

הענעך — שאַקלט מיטן קאַפּ. האָסט זיך צו פֿיל אַרבינגעטאָן אין קבלה, חנוּן... זינט דו האָסט זיך אומגעקערט, האָסטו קיין ספֿר אין האַנט נישט גענומען.

חנוּן — נישט פֿאַרשטייענדיק. קיין ספֿר אין האַנט נישט גע־נומען? וואָס פֿאַר אַ ספֿר?

הענעך — וואָס פֿרעגסטו? גמרא, פּוסקים, פֿאַרשטייט זיך...

חנוּן — אַלאַ נישט קומענדיק צו זיך. גמרא...? פּוסקים?... אין האַנט נישט גענומען...? גמרא איז קאַלט און טרוקן... פּוסקים זיינען קאַלט און טרוקן. קומט מיט אַ מאָל צו זיך, לעבֿהאַפֿט. אונטער דער ערד איז דאָ אַקוראַט אַזאָ וועלט ווי אויף דער ערד. דאַרטן זיינען דאָ פֿעלדער און וועלדער, ימים און מדבריות, שטעט און דערפֿער.

אויף די פֿעלדער און מדבריות טראָגן זיך דאָרט אום שטאַרקע שטוי-
 רעמווינגטן, און אויף די ימים שווימען גרויסע אַקרענטן און אין די
 געדיכטע וועלדער הערשט אַן אייביקער פּחד, און עס דונערן דו-
 בערן... נאָר איין זאָך איז דאָרטן נישטאָ. נישטאָ קיין הויכער הימל,
 פֿון וואָנען עס זאָלן זיך טראָגן פֿייערדיקע בליצן, פֿון וואָנען עס זאָל
 בלענדן די זון... אזוי איז גמרא. זי איז טיף, זי איז גרויס און הערלעך.
 אָבער זי שמידט-צו צו דער ערד, זי לאָזט נישט פֿליען אין דער
 הויך. מיט התלהבות. און קבלה? און קבלה? זי רייסט-אַפּ די נשמה
 פֿון דער ערד? זי הייבט-אויף דעם מענטשן צו די העכסטע היכלות,
 זי עפֿנט פֿאַר די אויגן אַלע הימלען, זי פֿירט גלייך צום פרדס, זי
 ציט זיך צום איין-סוף! זי אָנטפלעקט אַ ברעג פֿון גרויסן פֿאַרהאַנג...
 וואָרפֿט זיך אַפּ. נישטאָ קיין כּוח... דאָס האַרץ חלשט...

הענעך — זייער ערנסט. אַליץ אמת. אָבער דו פֿאַרגעסט, אַז
 פֿליען-אַרויף מיט אַ התלהבות איז די גרעסטע ספּנה. מ'קאָן לייכט
 זיך אַפֿרײַסן און אַרײַנפֿאַלן אין תּהום אַרײַן... גמרא הייבט די נשמה
 אין דער הויך, פֿאַמעלעך, אָבער זי שיצט דעם מענטשן ווי אַ גע-
 טרייער וועכטער, וואָס שלאָפֿט נישט און דרימלט נישט. זי נעמט-
 אַרום אַ מענטשן ווי מיט אַן אייזערנעם פֿאַנצער און לאָזט אים נישט
 אָפקערן פֿון גלייכן וועג נישט רעכטס, נישט לינקס. אָבער קבלה?
 דו געדענקסט די גמרא. מיט אַ גמרא-ניגון. „פֿיר זײַנען אַרײַן אין
 פרדס: בן עזאי, בן זומא, אַחר און ר' עקיבֿא. בן עזאי האָט אַרײַן-
 געקוקט און איז געשטאַרבן. בן זומא האָט אַרײַנגעקוקט און איז
 אַראָפּ פֿון זײַנען. אַחר האָט אונטערגעהאַקט די פֿלאַנצונגען, האָט
 כּופֿר בעיקר געווען, און נאָר איין ר' עקיבֿא איז אַרײַן און אַרויס
 בשלום.

חנן — שרעק מיך נישט מיט זיי. מיר וויסן נישט, ווי זיי
 זײַנען געגאַנגען און מיט וואָס זיי זײַנען געגאַנגען. אפֿשר זײַנען זיי
 געשטרויכלט געוואָרן, ווייל זיי זײַנען געגאַנגען אַנקוקן, נישט מתקן
 זײַן... אָט זעען מיר דאָך, אַז נאָך זיי זײַנען געגאַנגען אַנדערע —

דער אר"י הקדוש, דער בעל שם טוב הקדוש — און זענען נישט נכשל געוואָרן.

הענעך — דו גלייכסט זיך צו זיי?

הנן — איך גלייך זיך נישט. איך גיי מיט מנן וועג...

הענעך — מיט וואָס פֿאַר אַ וועג?

הנן — דו וועסט מיך נישט פֿאַרשטיין.

הענעך — איך וועל דיך פֿאַרשטיין. מנן נשמה ציט זיך אויך

צו די הויכע מדרגות.

הנן — טראַכטנדיק אַ ווילע. די עובדה פֿון צדיקים באַשטייט אין דעם, וואָס זיי רייניקן אַפּ מענטשלעכע נשמות, רייסן פֿון זיי אַראָפּ די קליפה פֿון זינד און הייבן זיי אויף צו זייער ליכטיקן מקור. די עובדה איז אַ שווערע, וואַרעם „בני דער טיר הויערט די זינד“. אַפּגערייניקט איין נשמה, קומט אויף איר אַרט אַן אַנדערע, אַ באַ-פֿלעקטע מיט נאָך מער זינד. געבראַכט צו תּשובּה איין דור, קומט אויף זיין אַרט אַן אַנדערע, נאָך אַ מער האַרטגעקיקער... און די דורות ווערן אַלץ שוואַכער און די זינד אַלץ שטאַרקער, און צדיקים — אַלץ ווייניקער.

הענעך — וואָס זשע דאַרף מען נאָך דיין שיטה נאָך טאָן?

הנן — שטיל, נאָר זייער זיכער, מ'דאַרף נישט קיין מלחמה האַלטן מיט דער זינד, נאָר אויסבעסערן זי. ווי אַ גאַלדשמיד ליי-טערט גאַלד אין אַ שטאַרקן פֿייער, ווי אַן ערדאַרבעטער זיפט-אַפּ פֿולע קערנער פֿון פּוסטע קאָסטערע¹⁰, אַזוי דאַרף מען אויסלייטערן די זינד פֿון איר טומאה, אַזוי אַז אין איר זאָל בלייבן נאָר קדושה...
הענעך — פֿאַרווינדערט. קדושה אין זינד? פֿון וואַנען קומט

דאָס?

הנן — אַלץ, וואָס גאָט האָט באַשאַפֿן, האָט אין זיך אַ פֿונק פֿון הייליקייט...

הענעך — זינד האָט באַשאַפֿן נישט גאָט, נאָר די סיטראַ אַחרא

¹⁰ שאַלעכץ.

הנן — און ווער האָט די סיטרא אַהרא באַשאַפֿן? אויך גאָט.
סיטרא אַהרא הייסט די צווייטע זינט פֿון גאָט. ווי באַלד זי איז אַ
זינט פֿון גאָט, מוז זי האָבן אין זיך קדושה.

הענעך — דערשיטערט. קדושה אין דער סיטרא אַהרא!! איך
קאָן נישט! איך פֿאַרשטיי נישט! לאָז מיך באַטראַכטן! לאַזט־אַראָפּ
דעם קאַפּ צוגעדריקט צו די הענט, אויפֿן שטענדער. פּויען.

הנן — גייט־צו, בייגט זיך צו צו אים, מיט אַ ציטערדיקן קול.
וואָסער זינד איז די שטאַרקסטע? וואָסער זינד איז שווערער ווי אַלין
מנצח צו זיין? די זינד פֿון אַ גלוסטונג צו אַ נקבֿה? יאָ?

הענעך — נישט אויפֿהייבנדיק דעם קאַפּ. יאָ...

הנן — און אַז מ'לעבטערט־אויס אַט די זינד אין אַ שטאַרקן
פֿייער, ווערט פֿון דער גרעסטער טומאה די העכסטע קדושה, ווערט
„שיר השירים“. מיט אַ פֿאַרקאַפּטן אָטעם. „שיר השירים!“ גלייכט
זיך אויס און מיט אַן אַנטציקונג־התלהבות הייבט ער אַן שטיל זיין־
גען. „שיין ביסטו מנין באַשערטע, שיין ביסטו. דינע אויגן ווי טויבן
קוקן־ארויס פֿון אונטער דינע אויגברעמען. דינע האַר זינען ווי
אַ טשערעדע ציגעלעך, וואָס לויפֿן־אַראָפּ פֿון באַרג גלעד. דינע ציין
זינען ווי אַ טשערעדע שאַף, וואָס האָבן זיך נאָר וואָס אויסגעבאָדן,
און אַלע זינען זיי צווילינגען און קיין שום אומפֿרוכפֿערדיקע אין
נישטאַ צווישן זיי...“

פֿון חדר מיוחד גייט־ארויס מאיר. עס הערט זיך אַ שטילער
קלאַפּ אין טיר. זי עפנט זיך אומזיכער. עס גייען־אריין לאה,
פּירנדיק פֿאַר דער האַנט פּראָדען, נאָך זיי גיטל. שטעלן זיך אַפּ ביי
דער טיר.

מאיר — דערזעענדיק זיי, זייער פֿאַרווונדערט. מיט אַ חניפֿה־
דיק־אַנטציקטן קול. זע?... ר' סענדערס טאַכטער?... לאהלע?...
לאה — פֿאַרשעמט. איר געדענקט, איר האָט צוגעזאָגט ווינן
מיר. די אַלטע געשטיקטע פּרוכטן...

ווי נאָר עס דעהערט זיך איר קול, האַקט חנו איבער דאָס
זינגען. ער קוקט מיט ברייט געעפנטע אויגן אויף לאה. די

גאנצע צייט — אָדער ער קוקט אויף איר, אָדער ער שטייט מיט געשלאָסענע אויגן אין איין עקסטאַז.

פֿראַדע — ווייז איר, מאירקע, די פרוכתן, די אַלטע, די שענ־טע, ווייז איר... לאהלע האָט צוגעזאָגט אויסשטיקן צו דער מאַמעס יאַרצייט אַ פרוכת. אויסשטיקן וועט זי אים מיט גינגאַלד אויף דעם בעסטן סאַמעט, ווי מ'פֿלעגט אַמאַל אויסשטיקן, מיט לייבעלעך, מיט אַדלערס. וועט מען אויפֿהענגען דעם פרוכת אויפֿן אַרֶון־קודש, וועט איר מאַמעס פֿשרע נשמה פֿרייען זיך אין גן־עדן.

לאה קוקט זיך נישט זיכער אַרום, באַמערקט חונטן, לאַזט־אַראָפֿ די אויגן און בלייבט אַזוי די גאַנצע צייט מיט אַראַפֿגעלאַזטע אויגן, אַנגעשטרענגט.

מאיר — אַך, מיטן גרעסטן פֿאַרגעניגן! ווי דען? ווי דען? די רגע ברענג איך די פרוכתן, די שענסטע, די עלטסטע. גייט צום קאַסטן ביי דער גאַסטיר און נעמט פֿון דאַרטן אַרויס פרוכתן.

גיטל — כאַפֿט־אַן לאהן ביי דער האַנט. לאהלע, האָסט קיין מורא נישט ביי נאַכט אין שול?

לאה — איך בין קיין מאַל נישט געווען ביי נאַכט אין שול... חוץ שמחת־תורה, נאָר שמחת־תורה איז ליכטיק און פֿריילעך, און איצטער... ווי טרויעריק דאָ איז, ווי טרויעריק!

פֿראַדע — טעכטערלעך, אין אַ שול מוז זיין טרויעריק. האַלבע נאַכט קומען אַהער מתים דאַוונען און לאָזן דאָ זייער טרויער...

גיטל — באַבעניו! רעדט נישט וועגן טויטע, איך האָב מורא!

פֿראַדע — נישט הערנדיק זי. און יעדן פֿרימאַרגן, אַז דער אַלמעכטיקער וויינט אויפֿן חורבן בית־המקדש, פֿאַלן זינע הייליקע טרערן אין די שולן. דערפֿאַר זינען אין די אַלטע שולן די ווענט פֿאַרוויינטע. און מ'טאַר זיי נישט קאַלכן. אַז מען קאַלכט זיי, ביזערן זיי זיך און וואַרפֿן מיט שטיינער.

לאה — ווי אַלט זי איז, ווי אַלט! פֿון דרויסן האָב איך דאָס נישט אַזוי באַמערקט.

פראדע — אַלט, זייער אַלט, טאַכטערל. מ'זאָגט אַפילו, אַז מ'האַט זי געפֿונען אַ געבויטע אונטער דער ערד. וויפֿל חורבנות זינען דאָ געווען, וויפֿל מאָל איז די גאַנצע שטאָט אָפּגעברענט, און זי איז גאַנץ געבליבן. איין מאָל נאָר האָט זיך אין איר אָנגעכאַפט דער דאָך, זינען אָנגעפֿלויגן טיבעלעך, אָן אַ צאָל טיבעלעך, האָבן גענומען פֿאַכען מיט די פֿליגעלעך און פֿאַרלאָשן דאָס פֿניער...

לאַה — נישט הערנדיק זי, ווי פֿאַר זיך. ווי טרויעריק דאָ איז און ווי ליבלעך! מיר ווילט זיך נישט אוועקגיין פֿון דאַנען, מיר ווילט זיך צופֿאַלן צו די פֿאַרוויינטע ווענט, אַרומנעמען זיי האַרציק און פֿרעגן: פֿאַר וואָס זינען זיי אַזוי טרויעריק און פֿאַרטראַכט, אַזוי שטיל און פֿאַראומערט. איך וואָלט וועלן... איך ווייס אליין נישט וואָס, נאָר מײַן האַרץ צערניסט זיך פֿון צאַרטקייט און רחמנות...

מאיר — ברענגט צו דער בימה פרוכתן. שפּרייט־פֿונאַנדער איי־נעם. אַט דער איז דער עלטסטער. מער ווי צוויי הונדערט יאָר אַלט. מ'הענגט אים אויף נאָר אויף פּסח.

גיטל — אַנטציקט. זע, לאהלע, וואָס פֿאַר אַ פּראַכט! אויף האַרטן, ברוינעם סאַמעט זינען אויסגעשטיקט מיט דיקן גאַלד צוויי לייבן. זיי האַלטן אַ מגן־דוד. בײַ ביידע זײַטן צוויי ביימער און אויף זיי טויבן! איצט איז נישט צו קריגן נישט אַזאַ סאַמעט, נישט אַזאַ גאַלד.

לאַה — דער פרוכת איז אויך אַ האַרציקער און אַ טרויעריקער. גלעט אים און קושט.

גיטל — כאַפּט־אָן לאהן בײַ דער האַנט. שטיל. זע, לאהלע. דאָרטן שטייט אַ בחור און קוקט אויף דיר! ווי מאַדנע ער קוקט אויף דיר!

לאַה — נאָך מער אַראַפּלאַזנדיק די אויגן. דאָס איז אַ ישיבה־בּחור... חנו... ער האָט בײַ אונדז געגעסן טעג...

גיטל — ער קוקט אויף דיר אַזוי, ווי ער וואָלט דיך רופֿן מיט די אויגן. ער וויל אַוודאי צוגיין, נאָר ער וואָגט זיך נישט.

לאה — איך וואלט וועלן וויסן, פֿאַר וואָס ער איז אזוי בלייך
און טרויעריק. ער האָט געמוזט קראַנק זײַן...
ניטל — ער איז גאַרנישט טרויעריק. בײַ אים פֿינקלען די
אויגן.

לאה — בײַ אים פֿינקלען שטענדיק די אויגן. אַזעלכע אויגן
בײַ אים. און אַז ער רעדט מיט מיר, פֿאַרכאַפט בײַ אים דער אַטעם.
און בײַ מיר אויך... עס איז דאָך נישט פּאַסיק, אַז אַ מיידל זאָל ריידן
מיט אַ פֿרעמדן בחור...

פֿראַדע — צו מאירן. וואָלסט אונדז געבן, מאירקע, אַ קוש
טאָן די רייניקייטן. ווי איז דאָס: זײַן צו גאַסט בײַ גאָט און נישט
אַ קוש טאָן זײַן הייליקע תורה.

מאיר — אַדרבא! אַדרבא! קומט. ער גייט־פֿאַרויס. גיטל פֿירט
פֿראַדען, נאָך זײַ לאה. מאיר נעמט־אַרויס אַ ספֿר־תורה, גיט פֿראַד־
דען קושן.

לאה — אויסגלייכנדיק זיך מיט חננען, שטעלט זיך אויף אַ
רגע אָפּ, שטייל. גוטן אַוונט, חנן... איר זײַט צוריקגעקומען?
חנן — מיט אַ פֿאַרכאַפטן אַטעם. יאָ...

פֿראַדע — קום, לאהלע, קושן די רייניקייט! לאה גייט־צו צום
אַרן־קודש. מאיר דערלאַנגט איר די ספֿר־תורה. זי כאַפט זי אַרום,
פֿאַלט צו איר צו מיט די ליפּן. קושט זי ליידנשאַפֿטלעך. נו, טאַכ־
טערל, גענוג! אַ רייניקייט טאָר מען לאַנג נישט קושן. רייניקייטן
זײַנען דאָך געשריבן מיט שוואַרצן פֿייער אויף וויסן פֿייער! מירט
אַ מאַל שטאַרק דערשראָקן. אוי, ווי שפעט עס איז, ווי שפעט! קומט,
טעכטערלעך, אַהיים, קומט גיכער אַהיים! גייען געאייילט אַוועק. מאיר
פֿאַרמאַכט דעם אַרן־קודש גייט־אַרויס נאָך זײַ.

חנן — שטייט אַ וויילע מיט געשלאַסענע אויגן, הייבט־אָן וויי־
טער זינגען „שיר השירים“ פֿון דעם אָרט, וווּ ער האָט איבערגערײַסן.
„ווי אַ פּרופּור־פֿאַדעם זײַנען די ליפּן דײַנע און דײַנע לעפֿצן זײַ־
נען אַנטלשיין. ווי אַ גראַנאַט־עפל זײַנען די שלייפּן דײַנע אונטער
דײַן דעקטוך.“

העניעך — הייבט-אויף דעם קאַפּ, קוקט אויף חננען. חנן, וואָס זינגסטו? חנן ווערט אַנטשוויגן, עפֿנט די אויגן, קוקט אויף הענעכן. דינע פּאות זיינען נאַס, ביסט נאָר וואָס ווידער געווען אין מקווה?

חנן — יאָ.

העניעך — בשעת דו ביסט זיך טובל, באַניצסטו שמות? פּראָ-וועסט פּונות און יחודים לויטן „ספֿר רזיאל“¹¹?

חנן — יאָ.

העניעך — און דו האָסט קיין מורא נישט?

חנן — ניין.

העניעך — און דו פֿאַסט משבת לשבת? דיר איז דאָס ניט שווער?

חנן — מיר איז שווערער שבת צו עסן איידער די גאַנצע וואָך צו פֿאַסטן. איך האָב אַנגעוווירן דעם גלוסט צו עסן. פּויען.

העניעך — אינטיים. פֿון וואָס וועגן טוסטו דאָס אַלץ? וואָס וויל-סטו דערמיט דערגרייכן?

חנן — ווי ריינדיק צו זיך. איך וויל... איך וויל דערגרייכן אַ קלאָרן און פינקלדיקן דימענט. צעשמעלצן אים אין טרערן און אַרנינג זאָפּן אין מנן נשמה... איך וויל דערגרייכן די שטראַלן פֿונעם דריטן היכל, פֿון דער דריטער ספֿירה — תפֿארת¹²... איך וויל... מיט אַ מאָל זייער אומרויק. יאָ! איך מוז נאָך באַקומען צוויי פֿעסלעך מיט גילדערנע רענדלעך... פֿאַר יענעם, וואָס קען נאָר ציילן רענדלעך...

העניעך — דערגוטוינט. אַט וואָס?... זע, חנן, היט זיך, דו שטייסט אויף אַ גליטשיקן וועג... דורך הייליקע פּוחות וועסטו דאָס אַלץ נישט דערגרייכן...

חנן — קוקט אים אַ דרייסט. און אַז נישט דורך הייליקע? האָז אַז נישט דורך הייליקע?

¹¹ פון די ערשטע קבלה-ספרים (אויפן נאָמען פון מלאך, וואָס ווערט דער-מאַנט אין נורגום קהלת י'). טייל האָבן געגלויבט, אַז אויב מ'האַלט אין שטוב אַ ספֿר רזיאל, איז דאָס אַ סגולה קעגן אומגליקן, ספּעציעל קעגן שריפה.
¹² (פון עומר). אין קבלה: אַ הויכע מדרגה פון נשמה-שיינקייט.

הענעך — שטארק דערשראקן. איך האָב מורא מיט דיר צו רייזן, איך האָב מורא צו שטיין נעבן דיר! גייט געאָנלט אַרויס. חנן בלייבט אומבאַוועגלעך מיט אַ דרייסטן אויסדרוק. פֿון גאָס גייט-אַרײַן מאיר, פֿון חדר מיוחד 1טער בטלן.

1טער בטלן — אָפּגעזאָגט אַכצן קאַפיטלעך תהילים און גע-נוג. וואָס, דעם גאַנצן תהילים אָפּזאָגן פֿאַר אַ גילן? איז רייד מיט זיי. האָבן זיך אַרײַנגעזאָגט — זאָגן זיי ווייטער.

עס לויפט אַרײַן אַשר זייער פֿאַרהאַוועט.

אַשר — נאָר וואָס באַגעגנט ברוך דעם שונדער. ער איז גע-קומען פֿון קלימאַווקע, וווּ סענדער איז זיך צונויפֿגעפֿאַרן מיט די מחותנים, און זאָגט, אַז מ'איז נישט דורכגעקומען. סענדער האָט געמאַנט ביים חתנס צד צען יאָר קעסט און די מחותנים האָבן גע-געבן נאָר פֿינף — איז מען זיך צעפֿאַרן...

מאיר — שוין דאָס פֿערטע מאָל!

3טער בטלן — וואָס פֿאַר אַ האַרצווייטיק!

דער משולה — צום 3טן בטלן מיט אַ שמייכל. איר האָט אַליין געזאָגט, אַז אַ שידוך טוט מען מיט דעם, וועלכער איז באַשערט.

חנן — גלייכט זיך אויס, מיט העכסטער באַגלייטערונג. איך האָב ווידער מנצח געווען! פֿאַלט אַן כוח אויף דער באַנק און בלייבט זיצן מיט אַן אויסדרוק פֿון גליק אויפֿן פנים.

דער משולה — נעמט זײַן זאַק, נעמט-אַרויס פֿון אים אַ לאַמ-טערן. ציט קלייבן זיך אין וועג.

מאיר — וואָס אַנלט איר?

דער משולה — איך בין דאָך אַ משולה. פריצים שיקן דורך מיר איינער צום אַנדערן וויכטיקע ידיעות, זעלטענע חפֿצים. דאָרף איך זיך אַנלן, די ציט איז נישט מנינע.

מאיר — איר וואָלט כאַטש וואַרטן ביז עס וועט אָנהייבן טאָגן.

דער משולה — צום טאָגן איז ווייט, און מײַן וועג איז לאַנג. אַרום האַלבער נאַכט וועל איך אַרויסגיין.

מאיר — דרויסן איז שטאַק פֿינצטער.
דער משולה — מיט מײַן לאַמטערן וועל איך נישט פֿאַר-
 בלאַנדזשען.

פון חדר מיוחד גייען אַרויס 2 טער און 3 טער בטלן און די
 ישיבה־בחורים.

2 טער בטלן — מזל־טוב! זאָל דער אייבערשטער צושיקן אַ
 רפואה שלימה דער חולנית!

אַלע — הלוראי, אָמן!

1 טער בטלן — געדאַרפֿט איצט פֿאַרן גילן קויפֿן אַ ביסל
 משקה און קיכלעד.

מאיר — איך האָב שוין צוגעגרייט. נעמט־אַרויס פֿון בוזעס
 אַ פֿלעטל און קיכלעד. קומט אין פֿאַליש, וועלן מיר דאַרטן מאַכן אַ
 לחיים.

עס עפנט זיך ברייט די טיר און עס גייט־אַריין טענדער אין אַ
 פונאַנדערגעשפּילעטן בגד, דאָס היטל אַרויפגערוקט. פריילעד.
 נאָך אים דריי־פֿיר ייִדן.

מאיר און די בטלנים — צוזאַמען. אַ! ר' סענדער! ברוך

הבא!

סענדער — געפֿאַרן פֿאַרבני קלויז — קלער איך, מען דאַרף
 אַרבינגיין אַ קוק טאָן, וואָס טוען אַנשי שלומנו. באַמערקט דאָס
 פֿלעטל בײַ מאירן. געמיינט, זיי זיצן און לערנען אַדער ריידן וועגן
 הויכע ענינים. ערשט זיי קלעבן זיך גאַר טרינקען תיקון! כאַ־כאַ!
 אמתע מיראַפֿאַליער חסידים!

1 טער בטלן — איר וועט מיט אונדז נעמען אַ קאַפעטשקע, ר'

סענדער.

סענדער — פרא אַדם! איך וועל אַליין שטעלן תיקון, און אַ
 פֿינעם תיקון. גיט מיר אַפֿ מזל־טובֿ! אין אַ גוטער שעה פֿאַרקנסט
 די טאַכטער.

חנן כאַפט זיך אויף. פון אַרט דערשיטערט.

אַלע — מזל-טוב! מזל-טוב!

מאיר — און אונדז האָט מען נאָר וואָס אָנגעזאָגט, אַז איר זינט נישט דורכגעקומען מיטן מחותן. און דער ענין איז בטל געוואָרן.

צמער בטלן — מיר האָבן זיך אַזוי מצער געווען!

סענדרער — געוועסט טאַקע בטל געוואָרן, נאָר אין דער לעצ-טער רגע האָט דער מחותן מסכים געווען און מיר האָבן געשריבן למזל תנאים.

הנן — תנאים? ... תנאים? ... ווי הייסט? ווי קאָן דאָס זיין? ... אין גרויס פֿאַרצווייפֿלונג, האָבן, הייסט דאָס, נישט געהאַלפֿן נישט די תעניתים, נישט די מקוואות, נישט די צרופים, נישט די סגופים? אַלץ אומזיסט? ... וואָס זשע איצטער? ... מיט וואָסער וועג? מיט וואָ-סערע כוחות? כאַפט זיך פֿאַר דער ברוסט, גלייכט זיך אויס, מיט אַ התלהבותדיקן פֿנים. אַ — אַ — אַ! ... פֿאַר מיר אַנטפלעקט זיך דער סוד פֿון גרויסן צווייפֿאַכיק אויסגעדריקטן שם!!! איך... זע אים!!! ... איך... איך... איך האָב מנצח... געווען!!! פֿאַלט אויף דער ערד.

דער משולח — עפֿנט דעם לאַמטערן. דאָס ליכטל האָט אויס-געברענט. מען דאַרף אַנצינדן אַ נייע.

שרעקנדיקע פּויזע.

סענדרער — מאיר! וואָס איז דאָ אַזוי פֿינצטער? וואָלט אַנ-צינדן ליכט.

מאיר ציגנטיאָן.

דער משולח — גייט שטיל צו צו סענדערן. זינט איר מיט דעם מחותן דורכגעקומען?

סענדרער — קוקט אים אָן פֿאַרווונדערט, אַ ביסל דערשראָקן. יאָ...

דער משולח — עס טרעפֿט, אַז מחותנים זאָגן-צו און האַלטן נישט וואָרט. עס דערגייט אַן אַנדערש מאַל צו אַ דיך-תורה. מ'דאַרף זיין זייער אָפּגעהיט...

סענדער — דערשראָקן צו מאירן. ווער איז דער ייד? איך קאָן אים נישט.

מאיר — ער איז אַ נישט-היגער, אַ משולח...

סענדער — וואָס וויל ער פֿון מיר?

מאיר — איך ווייס נישט.

סענדער — באַרוקנדיק זיך. אָשר! גיב אַ שפרונג צו מיר

און זאָג אַז איך האָב געהייסן צוגרייטן משקה, אַנגעמאַכטס און אַ גוטן פֿאַרבניסן. געשווינד, אויף איין פֿוס. אַנטר לויפֿט-אַרויס. ביז מען וועט דאַרטן צוגרייטן, וועלן מיר דאָ אַ וויילע זיצן און פֿאַר-ברענגען... אַפֿשר ווייס ווער אַ ניי וואָרט פֿון אונדזער רבין, אַ מופֿת, אַ משל. יעדע תּנועה זענען איז טזערער פֿון פּערל.

זמער במלן — צו מאירן. באַהאַלט דאָס פֿלעשל, וועט צו

נרץ קומען אויף מאַרגן.

מאיר באַהאַלט.

דער משולח — איך וועל אייך דערציילן זענעם אַ משל. עס

איז געקומען צום רבין אַ חסיד, אַ גביר, נאָר אַ גרויסער קמצן. האָט דער רבי אים אָנגענומען פֿאַר אַ האַנט, צוגעפֿירט צום פֿענצטער און געזאָגט „קוק“. האָט דער גביר אַרויסגעקוקט אויף דער גאַס. פֿרעגט אים דער רבי: „וואָס זעסטו?“ — ענטפֿערט ער: „איך זע מענטשן“. נעמט אים ווידער דער רבי פֿאַר אַ האַנט און פֿירט אים צום שפיגל און זאָגט: „קוק, וואָס זעסטו איצט?“ — ענטפֿערט ער: „איצט זע איך זיך“. זאָגט אים דער רבי: „פֿאַרשטייסט דו מיך. אין פֿענצטער איז גלאַז און אין שפיגל איז גלאַז. נאָר דאָס גלאַז פֿון שפיגל איז אַ ביסל באַזילבערט. און ווי באַלד נאָר באַזילבערט, הערט מען אויף צו זען מענטשן און מען הייבט-אָן זען נאָר זיך“.

זמער במלן — אַ! אַ! אַ! מתוק מדבֿש.

זמער במלן — הייליקע ווערטער!...

סענדער — צום משולח. האָ? וואָס? איר האָט דאָס מיר גע-

וואַלט אַ שטאַך טאָן?...

דער משולח — חס ושלום.

2 מער במלך — געדארפט עפעס זינגען. צום 3טן בטלן. זאג
דעם רבינס ניגון!

3טער בטלן הייבט אן זינגען א שטילן מיסטישן חסידישן ניגון.
אלע, אלע העלפן אונטער.

סענדער — כאפט זיך אויף פון ארט. און איצט א טאנץ, א
ריקודל! וואס? סענדער גיט אים זיין בת-יחידה און מען זאל נישט
מאכן א ריקודל? וואס פאר א מיראפאליער חסידים וואלטן מיר געווען?
סענדער, די דריי בטלנים און מאיר לייגן ארויף איינער דעם צווייטן

MODERATO

די הענט אויף די אַקסלעט, מאַכן אַ רעדל, פֿאַרגלאַצן די אויגן, זינ-
גען אַ מאַגאַטאַן-מיסטישן ניגון און דרייען זיך לאַנגזאַם אויף איין
אַרט. סענדער ריניסט זיך אַרויס פֿון רעדל, פֿריילעך. און איצט אַ פֿריי-
לעך טענצל. אַלע אַהער!

2 מער בטלן — בחורים! בחורים! אַלע אַהער! עס גייען צו
עטלעכע בחורים. הענעך! חנן! וווּ זינט איר? אַהער! אַ פֿריילעך ריי-
קודל!

סענדער — אַ ביסל צעמישט. אַ — אַ! חנן! מיין חנקע איז דאָך
דאָ! וווּ איז ער? וווּ איז ער! ברענגט אים מיר אַקערשט אַהער!
מאיר — דערזעט חננעט אויף דער ערד. ער שלאָפֿט גאָר אויף
דער ערד.

סענדער — וועק אים אויף, וועק אים אויף!
מאיר — וועקט אים. דערשראָקן. ער וואַכט נישט אויף!

אַלע גייען צו, בייגן זיך אָן, וועקן.

1 מער בטלן — שרייט-אויס דערשראָקן. ער איז געשטאַרבן!!
2 מער בטלן — ביי אים פֿון האַנט איז אַרויסגעפֿאַלן דער ספֿר
„רויאל המלאך“!!

אַלע זיינען דערשיטערט.

דער משולה — ער איז געניזוקט געוואָרן.

צווייטער אָקט

אַ פּלאַץ אין בריניץ. לינקס — די אַלטע הילצערנע קלויז, פאַר־
צייטיקע אַרכיטעקטור. פאַר דער קלויז אַ ביסל אין אַ זייט, אַ
בערגל מיט אַן אַלטן מצבה־שטיין, וואָס אויף אים איז אויפ־
געשריבן: „פ. נ. הקדושים והטהורים, חתן וכלה, שנהרגו על
קידוש השם, שנת ת"ח, לפ"ק. תיציביה". נאָך דער קלויז —
אַ געסל, און אַ פאַר קליינע הייזלעך, וואָס גיסן זיך צונויף מיט
דער דעקאָראַציע. רעכטס — סענדערס הויז, אַ גרויס הילצערן
הויז מיט אַ גאַניק, נאָכן הויז אַ ברייטער טויער פון הויף.
הייטער — אַ געסל, אַ ריי קרעמלעך, וואָס גיסן זיך אויך צו־
נויף מיט דער דעקאָראַציע. אויף דער דעקאָראַציע רעכטס, נאָך
די קראַמען, אַ קרעטשמע, אַ גרויסער פּריצישער גאַרטן, דעם
פּריצס פּאַלאַץ. אַ ברייטער וועג לאַזט זיך אַראָפּ צום טייך.
אויף יענער זייט טייך, אויפן הויכן ברעג, אַ בית־עולם מיט
מצבות. לינקס — אַ בריק איבערן טייך, אַ מיל, גענטער אַ מרחץ,
דער הקדש. אויפן פּאָן — אַ געדיכטער וואַלד.

די טויערן פון סענדערס הויף זיינען ברייט געעפנט. אין הויף
שטייען לאַנגע טישן, וואָס ציען זיך און גייען־ארויס אויפן
פּלאַץ. די טישן זיינען געגרייט און אַרום זיי זיצן אַרעמע לייט,
קאָליקעס, אַלטע און קינדער, און עסן ווי הונגעריקע. סאַר־
ווערס גייען אַרויס פון שטוב מיט גרויסע פּאַלומעשקעס מאַכלים
און קערב מיט ברויט און דערלאַנגען צום טיש.

פאַר די קרעמלעך און הייזער זיצן ווייבער, מאַכן זאָקן און
לאַזן נישט אַראָפּ די אויגן פון סענדערס הויז. באַלעבאַטיס און
בחורים גייען־ארויס פון קלויז מיט תּלית און תּפילין און
גייען אין די הייזער און קראַמען. אַנדערע שטעלן זיך אָפּ אין
רעדלעך. פון סענדערס הויף הערט זיך אַ מוזיקשפּיל, טענץ און
אַ טומל־געשפרעך.

אַחנס. אין מיטן גאַס, פאַר דער קלויז, שטייט דער חתונה־אורח.
אַ באַיאָרנטער יוד אין אַן אַטלעסענער זשוּפּיזע. פּאַרלייגט די
הענט הינטערן גאַרטל. נעבן אים דער צווייטער בטלן.

דער אורח — קוקט ארום די שול. א געהויבענע שול בנן אנך... א פֿיננע, א גרויסע, די שכינה רוט אויף איר. וויזנט־אויס, זייער אן אלטע?

2טער בטלן — זייער אן אלטע. זקנים זאגן, אן זייערע זיי־דעס האבן נישט געדענקט, ווען מ'האט זי געבויט.

דער אורח — דערזעט די מצבֿה. און וואָס איז דאָס? גייט־צו, לייטנט. „פה נקברו הקדושים והטהורים, חתן וכלה, שנהרגו על קידוש השם, שנת ת"ח.“ א חתן מיט א פֿלה געהרגעטע אויף קידוש השם?

2טער בטלן — אן דער צורר כאמעליוק, ימח שמו, איז אַן־געפֿאלן מיט זינע קאָזאָקן אויף דער שטאָט און האָט אויסגעקוי־לעט א העלפֿט יידן, האָט ער געהרגעט א חתן מיט א פֿלה, בשעת מען האָט זיי געפֿירט צו דער חופּה. מען האָט זיי מקבר געווען דאָ אויפֿן אָרט, וווּ מ'האָט זיי געהרגעט, ביידן אין איין קבר, און פֿון דעמאָלט אָן רופֿט מען אים „דאָס הייליקע קברל“. שטייל, ווי אַ געהיימעניש. יעדעס מאָל, בשעת דער רבֿ איז מסדר קידושין, הערט ער זיפֿצן פֿון קברל... און בנן אונדז איז פֿון לאַנג אָן א מנהג, אן נאָך דער חופּה גייט מען טאַנצן אַרום קברל, משמח זיין די באַגראַ־בענע חתן און פֿלה...

דער אורח — א פֿיננער מנהג!

פֿון סענדערס הויף גייט־ארויס מאיר, גייט־צו.

מאיר — מיט היץ. איז עס אן אַרעם־מאַלצייט! זינט איך שטיי אויף די פֿיס, האָב איך אַזאַ אַרעם־מאַלצייט נישט געזען!

דער אורח — קיין חידוש נישט, סענדער גיט־אויס זיין בת־

יחידה...

מאיר — מיט התלהבֿות. מ'טיילט יעדערן צו שטיק פֿיש, נאָך דעם צו שטיק געבראַטנס, און נאָך צימעס! און פֿאַר דער סעודה האָט מען געטיילט בראַנפֿן און לעקעך! דאָס דאַרף דאָך אַפֿקאַסטן מיליאָסן¹³ געלט, נישט צו משער זיין!

¹³(פֿאַלקס־חלעך) טויזנט מאָל טויזנט, מיליאָנען.

2טער בטלן — סענדער ווייס וואָס ער טוט. אַז מ'איז נישט יוצא פֿאַר איין גערופֿענעם אורח, איז נישטאָ קיין גרויסע אַחריות. וועט ער זיך בלאָזן! אָבער אַז מ'איז נישט יוצא פֿאַר אַרעמע לייט, איז טאַקע אַ גרויסע ספּנה... מ'קאָן דאָך קיין מאָל נישט וויסן, ווער עס געפֿינט זיך אין די בגדים פֿון אַן אַרעמאָן. אפֿשר אַ בעטלער און אפֿשר גאָר אַנדערש ווער. אַ נסתר, אַ לאַמעד־וואָוניק...

מאיר — פֿאַר וואָס נישט אליהו הנביא? ער ווינט זיך דאָך אלע מאָל אין געשטאַלט פֿון אַן אביון.

דער אורח — אפּגעהיט דאַרף מען זיין נישט נאָר מיט אַרע־מע לייט. וועגן קיין מענטשן קאָן מען נישט וויסן, ווער ער איז, ווער ער איז געווען אין פֿריערדיקן גלגול און צוליב וואָס ער איז געקו־מען אויף דער וועלט.

פון געסל לינקס גייט־אַרויס דער משולח מיטן זאַק אויף די פלייצעס.

מאיר — דערזעננדיק דעם משולח, גייט־צו צו אים. שלום עליכם! איר זינט ווידער געקומען צו אונדז?

דער משולח — מען האָט מיך ווידער געשיקט אַהער.

מאיר — איר זינט געקומען אין אַ גוטער צייט, צו אַ גבירי־שער חתונה.

דער משולח — וועגן דער חתונה רעדט מען אין דער גאַנ־צער געגנט.

מאיר — איר האָט אפֿשר געטראָפֿן וווּ אין וועג די מחותנים? זיי האָבן פֿאַרשפּעטיקט.

דער משולח — דער חתן וועט קומען ביי צייטנס.

גייט צו דער קלויז. דער אורח, 2טער בטלן און מאיר גייען אין הויף. הינטער די טישן באַווייזט זיך לאה אין חתונה־קליידער, דרייט זיך טאַנצנדיק מיט איינער נאָך דער אַנדערער פֿון די אַלטע אַרעמע יידענעס. אַנדערע אַרעמע ציען זיך צו איר. די וואָס האָבן געענדיקט טאַנצן גייען־אַרויס אויפֿן פּלאַץ, מאַכן רעדלעך.

א יודענע מיט א קינר — צופרידן. איך האב געטאנצט מיט דער פלה.

א הינקעדיקע — איך אויך. האב זי ארומגענומען און גע-טאנצט. כי, כי!

דער הארבאמער — וואס טאנצט עפעס די פלה נאר מיט ווייבער? איך וואלט אויך וועלן ארומנעמען זי און דרייען זיך מיט איר, כע, כע, כע!

עמלעכע ארעמעלייט — כע, כע, כע!

עס גייען ארויס פון שטוב אויפן גאניק פראדע, גיטל, בתיה.

פראדע — אומרוק. וויי איז מיר! לאהלע טאנצט נאך אלץ מיט די ארעמע לייט. בני איר וועט זיך דער קאפ פארדרייען. טעכ-טערלעך, ברענגט זי צו פירן אהער. זעצט זיך אויף אַ בענקל.

גיטל און בתיה גייען צו לאהן.

גיטל — גענוג, לאהלע, צו טאנצן. קום!

בתיה — דיר וועט זיך דאס קעפעלע פארדרייען.

זי און גיטל נעמען און לאהן פאר די הענט און ווילן זי אפפירן.

די ארעמע ווייבער — רינגלען-ארום לאהן מיט אַ בעטנ-דיקן, וויינענדיקן געשריי. זי האט נאך מיט מיר נישט געטאנצט! מיט וואס בין איך ערגער פאר אן אנדערער?

א גאנצע שעה ווי איך ווארט, זי זאל מיט מיר טאנצן!

— לאזט מיך. נאך עלקען דארף איך מיט איר טאנצן.

— מיט דער הינקעדיקער יאכנע האט זי זיך געדרייט אפשר צען מאל און מיט מיר אפילו קיין איין מאל נישט! איך האב צו גאר נישט קיין מזל!

מאיר — גייט-ארויס פון הויף, שטעלט זיך אויף אַ בענקל.

אויפן קול מיט אַ געזאנג, ווי אַ מאַרשעליק.

האט געלאזט בעטן דער מחותן, דער גביר,

אלעמען קומען אין שפייכלער צו דער טיר!

ס'וועט טיילן נדבות ר' סענדער אליין
צו צען גראשן פֿאר יעדן פֿארשוין!

די אַרעמע לייט — לויפֿן געאייגלט, שטופנדיק איינער דעם
אַנדערן אין הויף, שרייטן אויפֿגערעגט. צען גראשן!! צען גראשן!!

דאָס פלאַץ ווערט פּוסט. עס בלייבן נאָר לאה, גיטל, בתיה און
אַ בלינדלעכע אַלטע.

די בלינדלעכע אַלטע — כאַפּט־אַן לאהן. איך דאַרף נישט
די נדבה, נאָר טאַנץ מיט מיר. כאַטש איין מאָל דריי זיך אַרום מיט
מיר. שוין פֿערציק יאָר ווי איך האָב נישט געטאַנצט! אוי, האָב איך
געטאַנצט אין דער יוגנט, האָב איך געטאַנצט! לאה נעמט־אַרום די
אַלטע, דרייט זיך מיט איר. די אַלטע לאַזט זי נישט אָפּ, בעט. נאָך!
נאָך! זיי דרייען זיך. די אַלטע מיט אַ פֿאַרכאַפטן אַטעם, היסטעריע,
נאָך!... נאָך!...

גיטל פּירסאַפּ די אַלטע מיט געהאַלט אין הויף, קערט זיך אום
און צוזאַמען מיט בתיהן פּירן זיי אָפּ לאהן צום גאַניק, זעצן
אויף אַ בענקל. די סאַרווערט און דינערט נעמען־צו די טישן,
שליסן־צו דעם טויער.

פֿראַדע — ביסט בלייד ווי אַ טוך, לאהלע. האַסט זיך פֿאַר־

מאַטערט?

לאה — מיט געשלאַסענע אויגן, אַ פֿאַרוואַרפֿענעם קאַפּ, רעדט
ווי אין חלום. זיי האָבן מיך אַרומגענומען, אַרומגערינגלט, געדריקט
זיך צו מיר, געצויגן זיך צו מיר מיט זייערע קאַלטע, טרוקענע פֿינגער-
גער... דער קאַפּ האַט זיך געדרייט, דאָס האַרץ האַט געחלשט... נאָך
דעם האַט מיך עמעצער אויפֿגעהויבן אין דער לויפֿטן און אַוועקגע-
טראָגן ווייט, ווייט...

בתיה — דערשראַקן. לאהלע! זע, ווי זיי האָבן צעקנייסשט
און פֿאַרפֿלעקט דיך קלייד! וואָס וועסטו איצט טאָן!
לאה — ווי פֿריער. אַז מ'לאַזט די כלה אַליין, פֿאַר דער חופּה,
קומען רוחות און טראָגן זי אַוועק...

פֿראַדע — דערטראַקן. וואָס פֿאַר אַ ווערטער רעדסטו, לאה-
לע! די שוואַרצע טאָר מען נישט דערמאָנען מיט זייער נאָמען. זיי
זיצן זיך באַהאַלטן און פֿאַרגראָבן אין אַלע ווינקלעך, אין אַלע
לעכעלעך, אין אַלע שפעלטעלעך. אַלץ זעען זיי, אַלץ הערן זיי און
וואַרטן נאָר, מ'זאָל זיי אַנרוֹפֿן מיט זייער טריפֿענעם נאָמען, שפּרינג-
גען זיי באַלד אַרויס און וואַרפֿן זיך אָן אויף אַ מענטשן. טפּו!
טפּו! טפּו!

לאה — עפֿנט די אויגן. זיי זענען נישט קיין ביזע...

פֿראַדע — גלייבן זיי טאָר מען אויך נישט. אַז מ'גלייבט אַ
נישט-גוטן, ווערט ער צעלאָזן און הייבט-אָן שטיפֿן...

לאה — זייער זיכער. באַבינקע! אונדז רינגלען-אַרום נישט
ביזע רוחות, נאָר נשמות פֿון מענטשן, וואָס זענען געשטאַרבן פֿאַר
דער צייט. אַט קוקן זיי זיך צו און הערן זיך צו צו אַלץ, וואָס מיר
טוען און ריידן...

פֿראַדע — גאָט איז מיט דיר, טאַכטערל! וואָס רעדסטו! נשמות?
וועלכע נשמות? ריינע פֿשרע נשמות פֿליען-אַרויף אויפֿן הימל, רוען
אין ליכטיקן גן-עדן...

לאה — ניין, באַבעניו, זיי זענען מיט אונדז! מיט אַן אַנדער
טאָן. באַבע! אַ מענטש ווערט דאָך געבוירן אויף אַ גרויסן, לאַנגן
לעבן. און אַז ער שטאַרבט פֿאַר דער צייט, וווּ קומט אַהין זען נישט-
דערלעבט לעבן? זען פֿרייד און זען לייד? זענען געדאַנקען, וואָס
ער האָט קיין צייט נישט געהאַט צו טראַכטן, זענען מעשים, וואָס
ער האָט קיין צייט נישט געהאַט צו טאָן? וווּ קומען אַהין די קינדער,
וועלכע ער האָט קיין צייט נישט געהאַט צו האַבן? וווּ קומט דאָס
אַלץ אַהין? וווּ? פֿאַרטראַכט. האָט געלעבט אַ בחור, געווען איז ביי
אים אַ הויכע נשמה און טיפֿע געדאַנקען. אַ לאַנג לעבן איז געווען
פֿאַר אים... און מיט אַ מאָל, אין איין רגע, האָט זיך איבערגעריסן
זען לעבן, און עס זענען געקומען פֿרעמדע מענטשן און האַבן אים
מקבר געווען אין אַ פֿרעמדער ערד. מיט פֿאַרצווייפֿלונג. וווּ זשע איז
אחינגעקומען זען איבעריק לעבן? זענען רייד, וואָס זענען אַנטשוויגן

געוואָרן, זינע תפילות, וואָס זינען איבערגעריסן געוואָרן? ... באַבע, אַ ליכט, אַז זי ווערט פֿאַרלאַשן, צינדט מען זי ווידער אָן און זי ברענט ווייטער ביז זי ברענט-אויס ביזן סוף. ווי זשע קאָן פֿאַרלאַשן ווערן אויף אייביק אַ נישט-אויסגעברענט ליכט פֿון לעבן? ווי קאָן דאָס זיין?

פֿראַדע — שאַקט מיטן קאַפּ. מ'טאָר נישט, טאַכטערל, טראַכטן וועגן אַזעלכע זאַכן! דער אייבערשטער ווייס וואָס ער טוט, און מיר זינען בלינדע, מיר ווייסן גאַר נישט.

עפּ גייט צו אומבאַמערקט דער משולח און שטעלט זיך אָפּ נישט ווייט הינטער די ריינדיקע.

לאה — נישט הטרנדיק זי, זיכער, ניין, באַבעניו, אַ מענטשנס לעבן גייט נישט פֿאַרפֿאַלן, אַז עמעצער שטאַרבט פֿאַר דער צייט, קערט זיך זיין נשמה אום אויף דער וועלט, כדי צו דערלעבן די איבעריקע יאָרן, צו פֿאַרענדיקן די נישט-געטוענע מעשים, דורכ-פֿילן די נישט-איבערגעלעבטע פֿריידן און ליידן. פּויוזע. באַבע! איר האָט דערציילט, אַז האַלבע נאַכט קומען אין שול מתים דאַוונען. דאָס קומען זיי פֿאַרענדיקן די תפילות, וואָס זיי האָבן קיין צייט נישט געהאַט אויסצוזאָגן. פּויוזע. מיין מאַמע איז געשטאַרבן אין דער יוגנט, האָט קיין צייט נישט געהאַט איבערצולעבן, וואָס איר איז באַשערט געווען, וועל איך היינט גיין אויפֿן בית-עולם און וועל זי בעטן, זי זאָל קומען און צוזאַמען מיטן טאַטן פֿירן מיך אונטער דער חופּה. און זי וועט קומען און וועט נאָך דעם טאַנצן מיט מיר... און אַזוי איז מיט אַלע נשמות, וואָס זינען פֿאַר דער צייט אַוועק פֿון דער וועלט. זיי זינען צווישן אונדז, נאָר מיר זעען זיי נישט, מיר פֿילן זיי נישט... שטייל. באַבעניו, אַז מ'זאָל שטאַרק וועלן, קאָן מען זיי זען און הערן זייער קול און פֿאַרשטיין וואָס זיי טראַכטן... איך ווייס... פּויוזע. ווייזט אויפֿן קברל. אַט דאָס הייליקע קברל, איך געדענק עס פֿון קינדווייז, איך קען די חתן-כלה, וואָס זינען דאָרט באַגראָבן. איך האָב זיי פֿיל מאַל געזען אין חלום און אויף דער וואַר, און זיי זינען מיר באַענט, ווי אייגענע... פֿאַרטראַכט. יונגע

און שיינע זינגען זיי געגאנגען צו דער חופה. פֿאַר זיי איז געווען אַ לאַנג לעבן, אַ שיינ לעבן. מיט אַ מאָל זינגען אַנגעלאָפֿן בייזע מענטשן מיט העק — און די חתן-פלה זינגען געפֿאַלן טויטע. מ'האַט זיי בייזן באַגראָבן אין איין קבר, זיי זאָלן בלעבן אויף אייביק נישט צעשיידט. און בײַ יעדער חתונה, אַז מ'טאַנצט אַרום זייער קבר, גייען זיי אַרויס און נעמען אַ טייל אין דער פֿרייד פֿון חתן-פלה... הייבט זיך אויף און גייט צום קברל. פֿראַדע, גיטל און בתיה גייען איר נאָך. שפּרייט־אויס די הענט. הויך. הייליקע חתן-פלה! איך פֿאַר-בעט אַיך צו מיר אויף חתונה! קומט און שטעלט זיך נעבן מיר אונטער דער חופה!

עס דעהערט זיך אַ פֿריילעכער קלעזמער-מאַרש. לאה שרייט־אויס פֿון שרעק און פֿאַלט שיער נישט.

גיטל — האַלט זי אונטער. וואָס האַסטו זיך דערשראַקן. דאָס איז מסתמא געקומען דער חתן, האַט מען אים ביים אַרײַנפֿאַר אין שטעטל באַגעגנט מיט מוזיק.
בתיה — אויפֿגערטגט. איך וועל לויפֿן שטילערהייט אַנקוקן אים.

גיטל — איך אויך. נאָך דעם וועלן מיר קומען זאָגן דיר, אַ וועלכער ער איז. ווילסטו?
לאה — שאַקלט מיטן קאַפּ. ניין...
בתיה — זי שעמט זיך! שעם זיך נישט, נאַרעלע, מיר וועלן קיינעם נישט אויסזאָגן.

גייען געשווינד אַוועק. לאה און פֿראַדע קערן זיך אום צום גאַנץ.

פֿראַדע — אַ פלה בעט אַלע מאָל די חבֿרטעס, זיי זאָלן גיין שטילערהייט אַנקוקן דעם חתן און קומען זאָגן איר, אַ וועלכער ער איז, אַ וויסניקער, צי אַ שוואַרצינקער.
דער משולה — גייט־צו נענטער. פלה.
לאה — גיט אַ ציטער, קערט זיך אום. וואָס ווילט איר? קוקט אויפֿמערקזאַם אויף אים.

דער משולח — נשמות פֿון געשטאַרבענע קערן זיך אום אויף דער וועלט, אָבער נישט ווי רוחות אָן אַ גוף. פֿאַראַן נשמות, וואָס גייען דורך עטלעכע גופים, ביז זיי דערגרייכן זייער אויסלעבטערונג. מיט אַלץ שטאַרקערער אויפֿמערקזאַמקייט הערט לאה אים אויס. זינדיקע נשמות ווערן מגולגל אין חיות, אין עופֿות, אין פֿיש, אָפֿילו אין צמחים, און זיי קאַנען זיך אַליין נישט אויסלעבטערן און זיי וואַרטן ביז אַ צדיק וועט זיי באַפֿרענען און מתקן זיין. און עס זינען דאָ נשמות, וואָס קומען־אַרבען אין אַ ניי געבוירענעם גוף און לייט טערן זיך אַליין אויס, מיט די אייגענע מעשים...

לאה — ציטערנדיק. רעדט! רעדט ווייטער!

דער משולח — און עס זינען דאָ פֿאַרוואַגלטע נשמות, וואָס געפֿינען זיך קיין רו נישט און זיי דרינגען־אַרבען אין אַ פֿרעמדן לע־בעדיקן גוף, ווי אַ די ב ו ק, און דורך דעם דערגרייכן זיי זייער אויסלעבטערונג... ער פֿאַרשווינדט.

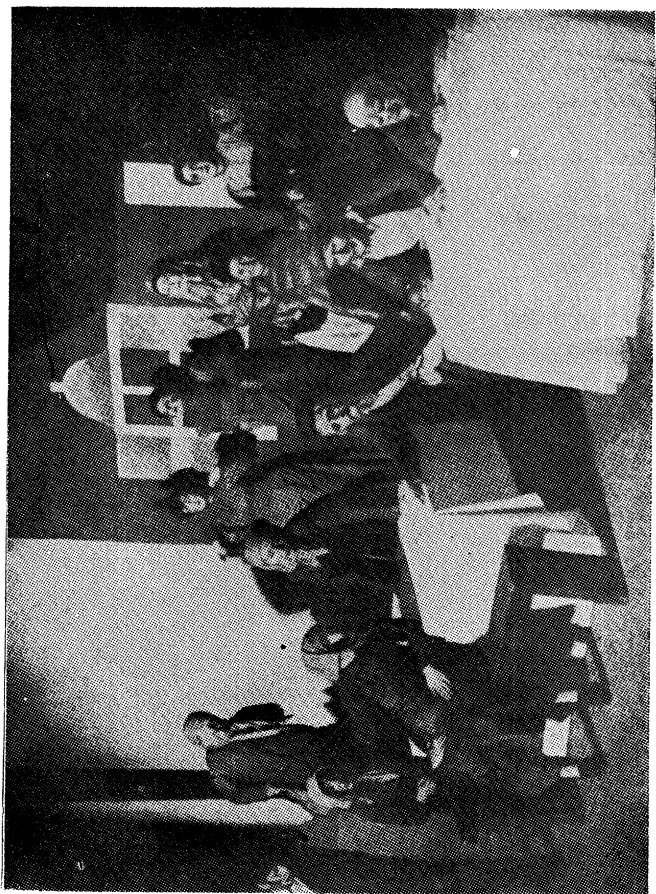
לאה בלייבט איבערגעראַשט. עס גייט־אַרויס פֿון שטוב טענדער.

סענדער — וואָס זיצסטו דאָ, טאַכטערל?

פֿראַדע — זי האָט משמח געווען די אַרעמע לייט פֿון אַרעם־מאַלצייט, געטאַנצט מיט זיי, האָט זי זיך פֿאַרמאַטערט און רוט־אַפֿ. **סענדער** — אָ! די אַרעמע לייט משמח געווען — דאָס איז אַ גרויסע מצווה! קוקט צום הימל. שוין שפעט. די מחותנים מיטן חתן זינען שוין געקומען. זינט איר גרייט?

פֿראַדע — זי דאַרף נאָך גיין אויפֿן הייליקן אָרט...

סענדער — גיי, טאַכטערל, גיי צו דער מאַמען אויפֿן קבר. זיפֿצט. ווייז זיך אויס דאָרטן און פֿאַרבעט דער מאַמען אויף חתונה. זאָג איר, אַז איך וויל מיט איר אין איינעם פֿירן צו דער חופּה אונט־דער בת־יחידה... זאָג איר, אַז איך האָב מקיים געווען אַלץ, וואָס זי האָט מיר געבעטן פֿאַרן טויטן. דאָס גאַנצע לעבן האָב איך אָפּגעגעבן נאָר דיר, האָב דיך אויסגעהאַדעוועט, געמאַכט פֿאַר אַ כשרע יודישע טאַכטער. און איצטער גיב איך דיך אויס פֿאַר אַ בחור אַ וויללער־

סעודע פון זטן אַקט פון דיבוק, אויפגעפירט אין מאַסקווע דורך וואַכטאָנגאַווען מיט מוודיק פון יואל ענגעל אין הבימה

נער, א יראשמים און א מיוחס... ווישטאָפּ די טרערן און מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ קערט זיך אום אין שטוב. פּוּיזע.

לאה — באַבעניו, אויפֿן בית-עולם מעג איך רופֿן אויף חתונה אַנדערע, אַ חוץ דער מאַמען?

פֿראַדע — נאָר די נאָענטע קרובֿים. וועסט רופֿן דעם זיידן ר' אפֿרימען, די מומע מירעלע.

לאה — איך וואָלט וועלן רופֿן איינעם... נישט אַ קרובֿ.

פֿראַדע — מ'טאָר נישט, טאָכטערל. אויב דו וועסט רופֿן אַ פֿרעמדן, וועלן די איבעריקע מתים פֿאַראיבל האָבן און זיי קאָנען בייז טאָן...

לאה — נישט קיין פֿרעמדער... ער איז געווען ביי אונדז ווי אַן אייגענער...

פֿראַדע — שטיל, דערשראָקן. אַ... טאָכטערל, איך האָב מורא... מ'זאָגט, ער איז געשטאַרבן מיט אַ מיאוסן טויט... לאה וויינט שטיל. נו, וויין נישט, וויין נישט. רוף אים. איך נעם אויף זיך דעם חטא... דערמאָנט זיך. אָבער איך ווייס דאָך נישט, וווּ זיין קבר איז, און פֿרעגן איז נישט פֿאַסיק.

לאה — איך ווייס, וווּ ער איז.

פֿראַדע — פֿאַרווונדערט. פֿון וואָנען ווייסטו?

לאה — איך האָב געזען אין חלום זיין קבר. מאַכט'צו די אויגן. פֿאַרטראַכט. און אים האָב איך אויך געזען. און ער האָט מיר דער- ציילט, וואָס מיט אים טוט זיך... און האָט געבעטן, איך זאָל אים רופֿן אויף חתונה.

עס קומען צו לויפֿן גיטל און בתיה.

גיטל, בתיה — צוזאַמען, אויפֿגעטרעגט. מיר האָבן אים גע- זען! מיר האָבן אים געזען!

לאה — דערשטרעט. וועמען? וועמען האָט איר געזען?

גיטל — דעם חתן? ער איז אַ שוואַרצינקער, אַ שוואַרצינקער!

בתיה — גיין, אַ ווייסינקער! גיין, אַ ווייסינקער!

גיטל — קום, מיר וועלן אים נאָך אַ מאָל אַנקוקן! גייען גע-
טוינד אַוועק.

לאה — שטייט־אויף. באַבע! קומט אויפֿן בית־עולם.
פֿראַדע — טרויעריק. קום, טאַכטערל, אַך־אַך־אַך!

לאה נעמט אַ שוואַרצן שאַל אויף די פלייצעס און גייט מיט
פראַדען אין געסל רעכטס. אַ ווילע שטייט די סצענע פּוסט. עס
הערט זיך מוזיק שפּילן. פון געסל, לינקס, גייען אַרויס נחמ,ּ
ר מענדל, און מנשה, אַ קליין, דאַר בחורל, אַ דערשראַקנס, מיט
גרויסע פֿאַרווונדערטע אויגן; נאָך זיי מחותנים, מחותנתעס,ּ
אַנגעטאַן יום־טובדיק. זיי אַנטקעגן גייט־ארויס סענדער.

סענדער — דערלאַנגט די האַנט נחמנען. שלום עליכם, מחותן.
ברוך הבא! קושן זיך. סענדער גיט שלום מנשה,ּ קושט זיך מיט
אים. גיט שלום די איבעריקע. ווי איז געווען דער וועג, מחותן?

נחמן — מיר האַבן געהאַט זייער אַ שווערן און ביטערן וועג!
מיר זינען אַראָפּ פֿון שליאַך און אַ לאַנגע צייט געבלאַנדזשעט אין
פֿעלד, נאָך דעם זינען מיר פֿאַרקראַכן אין אַ זומפּ און שיער דאַרט
נישט אַינגעזונקען געוואָרן, קוים אַרויסגעקראַכן. מיר איז שוין
אַרזינגעפֿאַלן אַ מחשֿבה, אַז די נישט־גוטע, רחמנא לצלן, האַבן זיך
דאָ אַרזינגעמישט און לאָזן אונדז נישט פֿאַרן... נאָר, ווי די מעשה
איז, אַ דאַנק גאָט, געקומען אין דער צייט.

סענדער — איר זינט אַוודאי מיד פֿון וועג. איר ווילט מסתמא
אַפרוען.

נחמן — קיין צייט נישטאָ אַפצורוען. מיר האַבן נאָך פֿיל צו
ריידן וועגן אונדזערע התחשֿבותן, וועגן אַינלייגן דעם נדן, מתנות,
ר"ש וכל"ז.¹⁴

סענדער — אַדרבה! ער נעמט אים אַרום און זיי הייבן־אַ
אומגיין הין־און־צוריק איבערן פּלאַץ און ריידן שטיל.
ר' מענדל — צו מנשה. געדענק זשע, ביים טיש דאַרפֿסטו

¹⁴ (ראשי־יתבות) רבנים, חונים, שמיים וכלי־זמר.

זיצן שטיל, נישט רירן זיך פֿון אַרט, און האַלטן אַראָפּגעלאָזט די אויגן... און באַלד נאָך דער חופּה-וועטשערע, ווי נאָר דער ברחן וועט אויסרופֿן „דער חתן וועט זאָגן די דרשה!“, זאָלסטו גלייַך אויפֿ-שטייך, שטעלן זיך אויפֿן בענקל און זאָלסט אָנהייבן זאָגן אויפֿן קול, מיט אַ ניגון. וואָס העכער דו וועסט שרענען, איז אַלץ בעסער. און שעם זיך נישט! הערסט?

מנשה — מעכאַניש. איך הער... שטיל. רבי, איך האָב מורא...
ר' מענדל — דערשראָקן. וואָס האָסטו מורא? האָסט אפּשר פֿאַרגעסן די דרשה?

מנשה — די דרשה געדענק איך...

ר' מענדל — וואָס זשע דען האָסטו מורא?...

מנשה — מיט אַ שטאַרקן צער. איך ווייס נישט... ווי נאָר מיר זענען אַרויסגעפֿאַרן פֿון דער היים, איז אויף מיר אָנגעפֿאַלן אַ שטאַרקער פּחד: מיר זענען פֿרעמד די ערטער, וווּ מיר זענען דורכ־געפֿאַרן, איך האָב קיין מאָל נישט געזען אַזוי פּיל פֿרעמדע מענטשן... מיר נעמט־אָן אַ שרעק, אַז זיי קוקן אויף מיר... איך האָב מורא פֿאַר זייערע אויגן... ציטערט. רבי! פֿאַר קיין זאָך ציטער איך נישט אַזוי, ווי פֿאַר דעם בליק פֿון פֿרעמדע אויגן!

ר' מענדל — איך וועל דיר אפּשפרעכן אַן עין־הרע.

מנשה — רבי! איך וואָלט וועלן בלייבן אַליין, פֿאַרבאָרגן זיך ערגעץ אין אַ ווינקל, און דאָ רינגלען מיך אַרום פֿון אַלע זעטן פֿרעמדע מענטשן, איך דאַרף מיט זיי ריידן, ענטפֿערן זיי... ווי מ'וואָלט מיך פֿירן צו דער תּליה! מיט אַ מיסטישער שרעק. רבי! און מער פֿאַר אַלץ פֿאַרכט איך זיך פֿאַר איר... פֿאַר דער בתּולה!...

ר' מענדל — טראָן אויף זיך אַ כּוח! זע מנצה די שרעק, אַ נישט — וועסטו די דרשה, חלילה, פֿאַרגעסן... קום, מיר וועלן אַרביינגיין אין אַכסניה, וועסטו זיך נאָך אַ מאָל איבערחזרן. זיי גייען.

מנשה — דערזעט פֿאַר זיך דאָס הייליקע קברל, ווערט פֿאַר־ציטערט, כאַפט ר' מענדלען פֿאַר דער האַנט. רבי! וואָס איז דאָס? אַ קבר אין מיטן גאַס!!

שטעלן זיך אָפּ. לייענען שווינגנדיק די מצבה. שטייען אַ וויילע און גייען מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ אין געסל לינקס. סענדער, נחמן און די מחווננים גייען־אַריין אין הויז. פון סענדערס הויף גייען־אַרויס איינע נאָך די אַנדערע אַרעמע לייט, מיט די טאַרבעס אויף די פלייצעס, מיט שטעקנס אין די הענט, גייען־דורך שטיל און טרויעריק דאָס פּלאַץ און פאַרשווינדן אין געסל, לינקס. אייניקע שטעלן זיך אָפּ אויף אַ רגע.

- אַ הויך בלאַס ווייבל** — אַט איז די אַרעם־מאַלצניט אויך פֿאַרבני, גלייך ווי נישט געווען...
- אַ הינקעדיקע זקנה** — געזאַגט, אַז מ'וועט געבן צו אַ טע־לער יויך, און מ'האַט נישט געגעבן.
- אַ האַרבאַטע** — חלה געגעבן צו קליינע המוציא־לעד...
- אַן אַרעמאָן אויף קוליעס** — אַזאַ גביר! קראַנק איז ער געווען צו געבן צו גאַנצע בולקעס יעדערן?
- אַ הויך בלאַס ווייבל** — געמעגט געבן צו שטיקלעך עוף. נישקשה, פֿאַר די גבירישע אורחים האַט מען אָנגעגרייט אי הינער, אי גענדז, אי געשטאַפטע ענדיקעס...
- אַ בלינדלעכע זקנה** — אַלץ איינס... נאָכן טויט וועט אַלץ אָנקומען די ווערעם. אַד־אַד־אַד!

גייען לאַנגזאַם אַוועק. די סצענע שטייט אַ וויילע פּוסט. דער משולח גייט לאַנגזאַם דורך איבער דער סצענע, גייט־אַריין אין שול. עס ווערט פינצטערלעך. די קרעמערס שליסן די קראַמען, גייען־אַוועק. אין קלויז און ביי סענדערן אין הויז צינדט זיך אַן פייער. אויפן גאַניק גייען־אַרויס סענדער, גיטל און בתיא, קוקן זיך אום.

- סענדער** — אומרויך. וווּ איז לאה? וווּ איז די אַלטע? פֿאַר וואָס קומען זיי נישט אַזוי לאַנג פֿון הייליקן אַרט? צי האַט זיך מיט זיי, חס ושלום, עפעס נישט געטראָפֿן.
- גיטל, בתיא** — מיר וועלן גיין זיי אַנטקעגן.
- פון געסל, רעכטס, גייען געאַיילט אַרויס פּראַדע און לאה.

פֿראַדע — גיכער, גיכער, טאַכטערל! אַז, ווי מיר האָבן פֿאַר-
שפעטיקט!... נאָך וואָס האָב איך דיך געדאַרפֿט פֿאַלגן! איך ציטער,
עס זאל נישט טרעפֿן עפעס אָן אומגליק, חס ושלום.

סענדער — נו! אַט זנינען זיי! וואָס האָט איר אַזוי פֿאַרשפּע-
טיקט?

פון שטוב גייען-אַרויס ווייבער.

ווייבער — פֿירט די פּלה ליכט בענטשן! זיי פֿירן-אַרײַן לאהן
אין שטוב.

פֿראַדע — שטיל צו גיטלען און בתיחן. זי איז געפֿאַלן חלשות.
קוים אָפּגעמינטערט זי! איך ציטער נאָך...

בתיה — זי פֿאַסט דאָך, האָט איר פֿאַרחלשט דאָס האַרץ.

גיטל — זי האָט שטאַרק געוויינט אויף דער מאַמעס קבר?

פֿראַדע — מאַכט מיט דער האַנט. פֿרעג בעסער נישט, וואָס
דאַרטן האָט זיך געטאַן! איך ציטער!

מגרייט צו געבן טיר אַ שטול, מ'פירט-אַרויס לאהן און מ'באַזעצט
זי. עס שפּילט מוזיק, פון געסל, לינקס, גייען-אַרויס נחמן,
מנשה, ר' נענדל, די מחותנים. מנשה טראַגט אין ביידע הענט
אַ דעקטוך און גייט צו לאהן אַרויפּוואַרפֿן איר אויפן פנים. פון
קלויז גייט-אַרויס דער משולח.

לאה — רייסט-אַראַפּ דעם דעקטוך, שפּרינגט-אויף פֿון אַרט,
שטויסט-אַפּ מנשהן און שרייט-אויס. נישט דו ביסט מײַן חתן!!

עס ווערט אַ שטאַרקער טומל. אַלע רינגלען אַרום לאהן.

סענדער — טאַכטערל! טאַכטערל! לאה! וואָס איז מיט דיר?!

לאה — רייסט זיך אַרויס, לויפֿט צו צום קברל, שפּרייט-
אויס די הענט. הייליקע חתן-פּלה, באַשיצט מיר, ראַטעוועט מיר!
זי פֿאַלט. מ'לויפֿט צו איר, מ'הייבט זי אויף. זי קוקט זיך ווילד
אַרום און שרייט נישט מיט איר קול, נאָר מיט אַ מאַנסבילשן. אַ-אַ!
איר האָט מיר מקבר געווען און איך האָב מיר אומגעקערט צו מײַן

באַשערטער און וועל נישט אַוועקגיין פֿון איר! נחמן גייט צו צו
 לאהן. זי שרייבט אים אַויס גלייך אין פנים. כאַמעליוק!!
נחמן — פֿאַרצייטערט. זי איז משוגע געוואָרן.
דער משולה — אין דער פלה איז אַרײַן אַ דיבוק. אַ שטאַר-
 קער טומל.

פֿאַרהאַנג

דריטער אַקט

אין מיראַפֿאַליע. ביי ר' עזריאלקע מיראַפֿאַליער אין הויז. אַ
 גרויסער חדר, רעכטס אַ טיר אין די אינעווייניקסטע חדרים.
 אין מיטן דער פֿאַדערשטער וואַנט אַ טיר פון גאַס. ביי ביידע
 זייטן טיר שולבענק, אין וואַנט — פענצטער, לינקס, כמעט אין דער
 גאַנצער לענג פון וואַנט, אַ ברייטער טיש, באַדעקט מיט אַ
 וויסן טישטעך. אויפן טיש בערגלעך אַנגעשניטענע חלה אויף
 המוציא. אויבנאָן אַ פֿאַטעל. אין דער רעכטער וואַנט, נאָך דער
 אינעווייניקסטער טיר, אַ קליינער אַרונקודש מיט אַן עמוד.
 אַנטקעגן זיי נישט קיין גרויסער טיש, אַ קאַנאַפע, עטלעכע
 שטולן.

שבת-צורנאַכטס. באַלד נאָך מעריב. אין חדר זיינען חסידים. דער
 גבאי מיכאל שטייט ביים טיש און לייגט-פונאַנדער די בערגלעך
 חלה. נעבן אַרונקודש זיצט דער משולה. אים רינגלט אַרום
 אַן עדה חסידים. עטלעכע חסידים זיצן באַזונדער, קוקן אַרײַן
 אין ספרים. ערשטער און צווייטער חסיד שטייען אין מיטן
 חדר ביים קליינעם טיש. פון די אינעווייניקסטע חדרים הערט זיך
 אַ שטיל געזאַנג: „גאַט פון אַברהם, פון יצחק און פון יעקב“.

1 מער הסיד — דער אורח דערציילט עפעס זייער ווונדער-
לעכע מעשיות... עס נעמט-אָן אַ פחד. איך האָב מורא זיי צו הערן...

2 מער הסיד — וואָסי?

1 מער הסיד — אין זיי זינען דאָ טיפֿע רמזים, נישט צו
פֿאַרשטיין... אין זיי מוז זיין עפעס פֿון דעם בראַסלאָווערס שיטה...
ווער ווייס...

2 מער הסיד — עלטערע חסידים הערן, מסתמא איז נישטאָ
קיין חשש¹⁵.

גייען צום רעדל אַרום דעם משולח.

3 מער הסיד — דערציילט נאָך עפעס!

דער משולח — שפעט. די צייט איז קורץ.

4 מער הסיד — נישקשה. דער רבי וועט נאָך נישט באַלד

אַרויסגיין.

דער משולח — דערציילט. אין עק וועלט איז דאָ אַ הויכער
באַרג און אויף דעם באַרג ליגט אַ גרויסער שטיין, און פֿון דעם
שטיין שלאָגט אַ לויטערער קוואַל. און אויף דעם אַנדערן עק וועלט
געפֿינט זיך דאָס האַרץ פֿון דער וועלט, וואָרעם יעדע זאך אין דער
וועלט האָט איר האַרץ און די וועלט איז גאַנצן האָט איין גרויס
האַרץ, און דאָס האַרץ פֿון דער וועלט לאָזט נישט אַראָפּ זיין בליק
פֿון לויטערן קוואַל און קאָן זיך אויף אים זאָט נישט אַנקוקן, און
עס בענקט, און גלוסט, און ציט זיך דאָרשטיק צום לויטערן קוואַל,
נאָר עס קאָן דעם קלענסטן טראַט צו אים נישט מאַכן. וואָרעם ווי
דאָס האַרץ רירט זיך נאָר פֿון אַרט, פֿאַרלירט עס פֿון די אויגן
דעם שפיץ באַרג מיט דעם לויטערן קוואַל. און אַז דאָס האַרץ פֿון
דער וועלט זעט נישט דעם לויטערן קוואַל כאַטש איין רגע, פֿאַר-
לירט עס דעם חיות¹⁶. און צו גלנץ מיט דעם הייבט-אָן שטאַרבן
די וועלט, און דער לויטערער קוואַל האָט נישט קיין אייגענע צייט
און ער לעבט מיט דער צייט, וואָס דאָס האַרץ פֿון דער וועלט שענקט

¹⁵ (נפֿעט) נישט גוט, זאָרג, מורא, סכנה (פֿאַר אַן עבירה).

¹⁶ עסענץ פֿון לעבן, קראַפט.

אים. און דאָס האַרץ גיט אים נאָר איין טאָג. און אז דער טאָג פֿאַר-
 גייט, הייבט־אָן דער לויטערער קוואַל זינגען צו דעם האַרץ פֿון דער
 וועלט. און דאָס האַרץ פֿון דער וועלט זינגט צום לויטערן קוואַל.
 און זייער געזאָנג פֿאַרשפּרייט זיך איבער דער וועלט, און עס גייען־
 אַרויס פֿונעם געזאָנג לנכטנדיקע פֿעדעם און ציען זיך צו די הער-
 צער פֿון אַלע זאָכן אין דער וועלט און פֿון איין האַרץ צום אַנדערן...
 און עס איז פֿאַראַן אַ רעכטפֿאַרטיקער און לייטזעליקער מאַן, וואָס
 גייט־אַרום איבער דער וועלט און קלייבט די ליכטיקע פֿעדעם פֿון
 די הערצער און וועבט פֿון זיי ציטט. און אז ער וועבט־אויס אַ גאַנצן
 טאָג, גיט ער אים אַפּ דעם האַרץ פֿון דער וועלט, און דאָס האַרץ
 פֿון דער וועלט גיט עס אַפּ דעם לויטערן קוואַל. און ער לעבט נאָך
 אַ טאָג...

צטער חסיד — דער רבי גייט!

עלם ווערט צומשחווין. הורג זר איתם — חור חור. רערוח.

צויגן איבער דער ברייט פֿון טיך אַ שטריק און איינער פֿון זיי איז געגאַנגען איבערן שטריק. איז מען זיך פֿון דער גאַנצער שטאַט צונויפֿ-געלאָפֿן צום טיך קוקן אויף דעם בייזווונדער. איז דער בעל שם הקדוש אויך אַרויס צום טיך און איז געשטאַנען מיט אַלעמען און האָט אויך געקוקט אויף דעם מענטשן, וואָס איז געגאַנגען איבערן שטריק. איז דאָס געווען פֿאַר די תלמידים אַ גרויסער וווּנדער און זיי האָבן געפֿרעגט, וואָס דאָס באַדעט, וואָס ער איז געגאַנגען אָנ-קוקן די קונצן. האָט דער בעל שם הקדוש זיי געענטפֿערט: „איך בין געגאַנגען אַנקוקן און זען, ווי אַזוי אַ מענטש גייט דאָס איבער אַ טיפֿן אָפֿגרונט. און איך האָב געקוקט און געטראַכט: ווען דער מענטש וואָלט אַזוי פֿיל אַרבעטן איבער זיין נשמה, וויפֿל ער האָט געאַרבעט אויפֿן גוף, איבער וועלכע טיפֿע אָפֿגרונטן וואָלט זי גע-קאַנט אַריבערגיין אויף דעם דינינקן שנירעלע פֿון לעבן!“

אַ טיפֿער זיפֿן. פּויעז. די חסידים קוקן זיך איבער מיט התפעלות.

1 מער חסיד — הויך ווי די וועלט!

2 מער חסיד — פּלאי פּלאים!

3 מער חסיד — שופֿרא דשופֿרא!

ר' עזריאל — שטיל צו מיכאל, וואָס בייגט זיך אָן צו אים.

דאָ געפֿינט זיך אַ פֿרעמדער...

מיכאל — קוקט זיך אום. דאָס איז אַ משולח, וויזנט-אויס, אַ

בעל-מקובל...

ר' עזריאל — מיט וואָס פֿאַר אַ שליחות איז ער געקומען

אַהער?

מיכאל — איך ווייס נישט. אפֿשר בעטן אים אַרויסגיין?

ר' עזריאל — חלילה, אַדרבה, אַ נישט-היגן דאַרף מען אָפֿ-

געבן פֿבוד. דערלאַנג אים אַ שטול. מיכאל, אַ ביסל פֿאַרווונדערט,

דערלאַנגט דעם משולח אַ שטול. קיינער באַמערקט עס נישט. ר'

עזריאל גיט אַ בליק אויף איינעם פֿון די חסידים. יענער זינגט אַ

מיסטישן ניגון אָן ווערטער. פּויעז. ר' עזריאל ווי פֿרזער. גאַטס

וועלט איז גרויס און הייליק. דאָס הייליקסטע לאַנד אין דער וועלט איז ארץ-ישראל. אין ארץ-ישראל איז די הייליקסטע שטאָט ירוש-לים. אין ירושלים איז דאָס הייליקסטע אָרט געווען דער בית-המקדש. און אין בית-המקדש איז הייליקער פֿון אַלץ געווען דער קדשי-קדשים. קליינע פּוּזע. עס זינען דאָ אויף דער וועלט זיבעציק אומות. דאָס הייליקסטע צווישן זיי איז דאָס פֿאַלק ישראל. אין פֿאַלק ישראל איז הייליקער פֿון אַנדערע דער שַבֿט לוי. אין שַבֿט לוי זינען די הייליקסטע די פּהנים. צווישן די פּהנים איז דער הייליק-סטער געווען דער פּהן גדול. קליינע פּוּזע. אין יאָר זינען דאָ 354 טעג. צווישן זיי זינען הייליק ימים-טובֿים. העכער פֿון זיי איז די הייליקייט פֿון שבתים. צווישן שבתים איז דער הייליקסטער יום-כיפור, שבת-שבתון. קליינע פּוּזע. עס זינען דאָ אין דער וועלט זיבעציק לשונות. דער הייליקסטער איז לשון-הקודש. הייליקער פֿאַר אַלץ איז אויף דעם לשון די הייליקע תורה, אין דער תורה איז דאָס הייליקסטע די עשרת-הדברות. אין די עשרת-הדברות איז הייליקער פֿון אַלע ווערטער דער שם הויה. קליינע פּוּזע. און איין מאָל אין יאָר, אין אַ באַשטימטער שעה, פֿלעגן זיך די אַלע פֿיר העכסטע הייליקטומען פֿון דער וועלט צונויפֿקומען מיט איינאַנדער. דאָס איז געווען יום-כיפור, בשעת דער פּהן גדול פֿלעגט אַרײַן אין קדשי-קדשים און דאַרטן אַרויסריידן דעם שם המפורש — און וויל אָט די שעה איז געווען אַן אַן ערך הייליק און פֿאַרכטיק, איז זי געווען די ספּנהדיקסטע, ווי פֿאַרן פּהן גדול, אַזוי פֿאַר דעם פּלל-ישראל. וואָרעם ווען אין דער שעה וואָלט דעם פּהן גדול, חס ושלום, אַרײַנג-געפֿאַלן אין זינען אַ זינדיקער געדאַנק אָדער אַ מחשבה זרה, וואָלט די וועלט חרובֿ געוואָרן. פּוּזע. יעדעס אָרט, וואָס אַ מענטש הייבט פֿון אים אויף דעם בליק צום הימל, איז קדשי-קדשים; יעדער מענטש, וועלכן גאָט האָט באַשאַפֿן בצלמו וכדמותו, איז אַ פּהן גדול; יעדער טאָג פֿון אַ מענטשנס לעבן איז יום-כיפור און יעדעס וואָרט, וואָס אַ מענטש רעדט-אַרויס מיט תּמימות, איז אַ שם הויה. און דעריבער — יעדע עבירה און יעדע עוולה, וואָס אַ מענטש טוט,

ברענגט חורבן פֿון דער וועלט. מיט אַ ציטערדיקן קול. מענטשלעכע נשמות — דורך גרויסע יסורים און פּינן, דורך פֿיל גילגולים ציען זיי זיך, ווי אַ קינד צו דער מוטערס ברוסט, צו זייער מקור, אין דער הויך צום פּסאָהכבוד. נאָר עס טרעפֿט, אַז בעת אַ נשמה דער־גרייכט שוין די גאָר הויכע מדרגות, איז מיט אַ מאָל גובר די קליפה, חס ושלום, און די נשמה ווערט געשטרויכלט און פֿאַלט. און וואָס העכער זי איז געווען אויפֿגעהויבן, אַלץ טיפֿער איז איר פֿאַלן. און אַז אַזאַ נשמה פֿאַלט, ווערט חרובֿ אַ וועלט, און עס ווערט פֿינצטער אין אַלע היכלות און עס קלאָגן אַלע צען ספֿירות. פֿרויזע. ווי אויפֿ־וואַכנדיק. קינדער! הַנַּנט וועלן מיר מקצר זיין מיט דער מלווה מלכה.

אַדע, חוץ מיכאל, גייען שטילערהייט אַרויס אונטער דעם איינ־דרוק פֿון געהערטן. קליינע פֿויזע.

מיכאל — גייט־צו צום טיש, נישט זיכער. רבי! ר' עזריאל קוקט אריף אים מיד און טרויעריק. רבי, עס איז געקומען סענדער בריניצער...

ר' עזריאל — ווי ער וואָלט נאָכזאָגן. סענדער בריניצער... איך ווייס...

מיכאל — אים האָט געטראָפֿן אַ גרויס אומגליק. אין זיין טאַכטער איז אַרײַן אַ דיבוק, רחמנא לצלן.

ר' עזריאל — אַרײַן אַ דיבוק... איך ווייס...

מיכאל — ער האָט זי געבראַכט צו אַינך...

ר' עזריאל — ווי פֿאָר זיך. צו מיר? צו מיר? ווי האָט ער געקאָנט קומען צו מיר, אַז מײַן „איך“ איז גאָר נישטאָ...

מיכאל — רבי, צו אַינך פֿאַרט אַ גאַנצע וועלט.

ר' עזריאל — אַ גאַנצע וועלט... אַ בלינדע וועלט... בלינדע שאָף גייען נאָך אַ בלינדן פֿאַסטעך... ווען זיי וואָלטן ניט זיין בלינד, וואָלטן זיי געגאַנגען נישט צו מיר, נאָר צו יענעם, וועלכער קאָן זאָגן „איך“. צום איינציקן „איך“ פֿון דער וועלט.

מיכאל — רבי, איר זינט זיין שליח...

ר' עזריאל — דאָס זאָגט די וועלט, און איך ווייס נישט...
 שוין פֿערציק יאָר, ווי איך זיך אויף דער שטול פֿון אַ רבין, און
 איך בין עדיהיום ניט זיכער, אַז איך בין גאָט ברוך הוא אַ שליח...
 פֿאַראַן ציטן, אַז איך פֿיל מײַן גאַנצקײט צום פֿביכול, דעמאָלט
 זינען בײַ מיר נישטאָ קײן ספֿקות. דעמאָלט האָב איך אין זיך תּקײ־
 פֿות, און איך האָב אַ שליטה איבער די הויכע עולמות. אָבער עס
 טרעפֿן ציטן, אַז איך פֿאַרליר מײַן זיכערקײט. און דעמאָלט בין איך
 קלײַן און שוואַך ווי אַ קינד. דעמאָלט נײַטיק איך זיך אַלײַן אין
 הילף...

מיכאל — רבי, איך געדענק... איין מאָל זײַט איר צו מיר
 געקומען האַלבע נאַכט און געבעטן, איך זאָל מיט אײַך זאָגן תּהילים.
 מיר האָבן דעמאָלט די גאַנצע נאַכט געזאָגט תּהילים און געוויינט...
ר' עזריאל — דאָס איז אַמאָל געווען. איצט איז מיר נאָך
 ערגער. מיט אַ ציטערדיקן קול, וואָס וויל מען פֿון מיר? איך בין
 אַלט און שוואַך. דער גוף דאַרף רו, די נשמה דאַרשט צו התּבודדות.
 און צו מיר צייען זיך דער צער און יסורים פֿון דער וועלט. יעדעס
 קוויטל, וואָס מ'דערלאַנגט מיר, שטעכט מיך ווי אַ נאָדל אין לײַב.
 איך האָב שוין מער קײן פּוח נישט... איך קאָן נישט...

מיכאל — דערשראָקן. רבי! רבי!

ר' עזריאל — כּלײַפּעט. איך קאָן מער נישט! איך קאָן נישט!

וויינט.

מיכאל — רבי! איר טאַרט נישט פֿאַרגעסן, אַז גאַנצע דורות
 צדיקים און קדושי־עליון שטייען הינטער אײַך. אײַנער פֿאַטער ר'
 איטשעלע, זכּרונּו לברכה, אײַנער זײַדע דער אדמו"ר ר' וועלוועלע
 דער גרויסער, דעם בעל שמש תּלמיד...

ר' עזריאל — קומט צו זיך. הייבט־אויף דעם קאַפּ. מײַנע
 אַבּות... מײַן הייליקער פֿאַטער, וואָס האָט דרײַ מאָל געהאַט גילוי
 אליהו¹⁷... דער פֿעטער, ר' מאיר בער, וואָס פֿלעגט צו שמע ישראל

¹⁷ אליהו אַנטפלעקן זיך (לעגענדעס, פֿון חסידישן פֿאַלקלאַר) אליהו פּלעגט
 זיך באַווייזן פֿאַר צדיקים.

ארויפגיין אויפן הימל... דער זיידע, דער גרויסער ר' וועלוועלע, וואָס האָט מחיה מתים געווען. גיט זיך אַ קער צו מיכאלן. לעבן האָפֿט. ווייסט, מיכאל, דער זיידע, דער גרויסער ר' וועלוועלע פֿלעגט אַרויסטרעבן אַ דיבוק אָן שמות און השבעות, נאָר מיטן געשריי, מיט איין געשריי! אין אַ שווערער צייט ווענד איך זיך צו אים און ער האַלט מיך אונטער. ער וועט מיך איצט אויך נישט פֿאַרלאָזן... רוף־אַרײַן סענדערן.

מיכאל גייט־אַרויס און קערט זיך אום מיט טענדערן.

סענדער — אויסשטרעקנדיק די הענט מיט אַ וויינענדיקן געבעט. רבי! האָט רחמנות! העלפֿט מיר, ראַטעוועט מײַן בת־יחידה: **ר' עזריאל** — ווי אזוי האָט זיך דאָס אומגליק געטראָפֿן?

סענדער — צום רעכטן באַדעקנס. ווי נאָר...

ר' עזריאל — שלאַגט אים איבער. נישט דאָס פֿרעג איך. ווי אזוי האָט זיך דאָס אומגליק געקאָנט טרעפֿן? אַ וואַרעם קאָן אַרײַנדרײַגען אין אַ פֿרי נאָר דעמאָלט, ווען זי הייבט־אָן פֿוילן.

סענדער — רבי! מײַן בת־יחידה איז אַ גאָטפֿאַרכטיקע ייִדישע טאַכטער. זי גייט מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגן און טרעט נישט אַרויס פֿון מײַן ווילן.

ר' עזריאל — קינדער ווערן אַן אַנדערש מאָל געשטראַפֿט פֿאַר די זינד פֿון די עלטערן.

סענדער — ווען איך וואָלט וויסן אויף זיך אַ זינד, וואָלט איך תשובֿה טאָן...

ר' עזריאל — האָט מען געפֿרעגט דעם דיבוק, ווער ער איז און פֿאַר וואָס ער איז אַרײַן אין דײַן טאַכטער?

סענדער — ער ענטפֿערט נישט. נאָר נאָכן קול האָט מען אין אים דערקענט אַ בחור פֿון אונדזער ישיבֿה, וואָס איז מיט עטלעכע חדשים פֿריער פֿלוצלינג געשטאַרבן אין שול. ער האָט זיך געפֿאַרעט אין קבלה־מעשיות און איז ניזוק געוואָרן.

ר' עזריאל — דורך וועלכע פּוּחֹת?

סענדער — מ'זאָגט, דורך די נישט־גוטע... עטלעכע שעה

פֿאַרן טויט האָט ער געזאָגט זינעם אַ חֵבֶר, אַז מ'דאַרף נישט מלחמה האַלטן מיט זינד און אַז אין דער סיטרא אַחרא, רחמנא לצלן, איז דאָ אַ ניצוץ פֿון קדושה, ער האָט נאָך געוואָלט דורך פישוף באַ-קומען צוויי פֿעסלעך גאָלד...

ר' עזריאל — דו האָסט אים געקענט?

סענדער — יאָ... ער האָט בנן מיר געגעסן טעג.

ר' עזריאל — קוקט אויפֿמערקזאַם אויף סענדערן. האָסט

אים אפֿשר מיט עפעס מצער געווען, מבייש געווען? דערמאָן זיך.

סענדער — איך ווילס נישט... איך געדענק נישט! מיט פֿאַר-

צווייפֿלונג. רבי, איך בין דאָך נישט מער ווי אַ מענטש. פֿויזע.

ר' עזריאל — פֿירט-אַרין די בתולה.

סענדער גייט-אַרויס און קערט זיך גלייך אום מיט פראַדע,

פֿירנדיק פֿאַר די הענט לאהן. זי שפּאַרט זיך איין ביי דער שוועל

און וויל נישט גיין.

סענדער — מיט געוויין, טאַכטערל, האָב רחמנות, זע מיך

נישט מבייש פֿאַרן רבין. גיי-אַרין.

פראַדע — גיי-אַרין, לאהלע, גיי-אַרין, טיבעלע!

לאה — איך וויל אַרין, נאָר איך קאָן נישט!

ר' עזריאל — בתולה! איך באַפֿעל דיר אַריןגיין. לאה

טרעט-איבער די שוועל און גייט צום טיש. זעץ זיך.

לאה — זעצט זיך געהאַרכזאַם. מיט אַ מאָל שפּריןגט זי אויף

פֿון אַרט און שרייט נישט מיט איר קול. לאַזט מיך! איך וויל נישט!

זי וויל לויפֿן, סענדער און פראַדע האַלטן זי איין.

ר' עזריאל — דיבוק, איך בין גוזר אויף דיר, זאָלסט זאָגן,

ווער דו ביסט.

לאה (דיבוק) — מיראַפֿאַלער רבי! איר וויסט אַליין ווער

איך בין און פֿאַר אַנדערע וויל איך מנין נאָמען נישט אַנטפלעקן.

ר' עזריאל — איך פֿרעג נישט דיין נאָמען. איך פֿרעג ווער

ביסטו?

סצנות פון טען אלט דיבוק אין היימה

לאה (דיבוק) — שטיל. איך בין פֿון די, וואָס האָבן געזוכט

ניצע וועגן...

ר' עזריאל — ניצע וועגן זוכט יענער, ווער עס האָט פֿאַר-

לוירן דעם גלייכן וועג.

לאה (דיבוק) — ער איז צו ענג...

ר' עזריאל — דאָס האָט שוין געזאָגט איינער, וואָס האָט זיך

נישט אומגעקערט צוריק. פּוּזט. פֿאַר וואָס ביסטו אַרײַן אין דער

בתולה?

לאה (דיבוק) — איך בין איר באַשערטער.

ר' עזריאל — נאָך אונדזער הייליקער תורה טאָר אַ מת נישט

געפֿינען זיך אין דער סבֿיבֿה פֿון לעבעדיקע.

לאה (דיבוק) — איך בין נישט געשטאַרבן.

ר' עזריאל — דו ביסט אַוועק פֿון אונדזער וועלט און טאַרסט

זיך אַהער נישט אומקערן ביז מען וועט בלאָזן אין גרויסן שופֿר. דע-

ריבער בין איך גוזר אויף דיר, דו זאָלסט פֿאַרלאָזן דעם גוף פֿון

דער בתולה, פֿדי עס זאָל נישט פֿאַרוועלקט ווערן אַ לעבעדיקער

צווינג פֿון אייביקן בוים פֿון פֿאַלק ישראל.

לאה (דיבוק) — שרײַט. מיראַפֿאַליער רבי! איך ווייס, ווי

שטאַרק און אַלמעכטיק איר זינט! איך ווייס, אַז איר קאָנט באַפֿעלן

מלאכים און שרפֿים. אָבער מיט מיר וועט איר גאָר נישט מאַכן.

איך האָב נישט ווהיזן צו גיין! פֿאַר מיר זינען פֿאַרצוימט אַלע וועגן

און פֿאַרשלאָסן אַלע שטעגן און פֿון אַלע זיטן לוייערן אויף מיר

בייזע רוחות, גרייטע מיך אַננצושלינגען. מיט אַ ציטערדיקן קול.

עס איז דאָ הימל און ערד, עס זינען דאָ אַן אַ צאָל וועלטן און נישט

אין איינעם פֿון זיי האָט זיך נישט געפֿונען קיין אַרט פֿאַר מיר. און

איצט, אַז מײַן פֿאַרביטערטע, פֿאַריאַטע נשמה האָט געפֿונען איר

רו, ווילט איר מיך אַרויסטרייבן פֿון דאַנען. האָט רחמנות, יאָגט מיך

נישט, פֿאַרשווערט מיך נישט.

ר' עזריאל — פֿאַרוואָגלטע נשמה! איך בין דורכגעדרונגען

מיט אַ טיפֿן רחמנות צו דיר און וועל זיך מייען אויסלייזן דיך פֿון

די מלאכי-חבלה. אבער פֿון דעם גוף פֿון דער בתולה מוזסטו אַרויסגיין.

לאה (דיבוק) — אַנטשיידן. איך וועל נישט אַרויסגיין!

ר' עזריאל — מיכאל, רוף-אַרין פֿון קלויז אַ מנין יידן. מיכאל גייט-אַרויס און קערט זיך באַלד אום. נאָך אים גייען-אַרין צען יידן, שטעלן זיך אין אַ זינט. עדה קדושה! גיט איר מיר רשות אין אנער נאָמען און מיט אנער מאַכט אַרויסצוטרענבן פֿון אַ גוף פֿון אַ ייִדישער טאַכטער אַ רוח, וואָס וויל נישט אַרויס מיט גוטן?

אַלע צען יידן — רבי! מיר גיבן אַנך רשות, אין אונדזער נאָמען און מיט אונדזער מאַכט, אַרויסצוטרענבן פֿון גוף פֿון אַ ייִדישער טאַכטער אַ רוח, וואָס וויל נישט אַרויס מיט גוטן.

ר' עזריאל — הייבט זיך אויף, דיבוק! נשמה פֿון אַ מענטשן, וואָס איז אַוועק פֿון אונדזער וועלט, אין נאָמען און מיט דער מאַכט פֿון אַ הייליקער עדה יידן בין איך, עזריאל בן הדס, גוזר אויף דיר, דו זאָלסט פֿאַרלאָזן דעם גוף פֿון דער בתולה לאה בת חנה און זאָלסט אַרויסגייענדיק נישט מוזיק זיין, נישט זי, נישט קיין שום לע-בעדיקע באַשעפֿעניש... אויב דו וועסט נישט מקיים זיין מנין באַפֿעל, וועל איך אַרויסטרעטן אַנטקעגן דיר מיט קללות און חרמות, מיט השּׁבעות און נדוים¹⁸, מיט דער גאַנצער מאַכט פֿון מנין אויסגע-שפּרייטן אַרעם. ווען אַבער דו וועסט פֿאַלגן מנין באַפֿעל, וועל איך אַנווענדן אַלע כּוחות מתקן זיין דיין נשמה און אַפּטרענבן די ביזע רוחות און מחבלים, וואָס רינגלען דיך אַרום...

לאה (דיבוק) — שרײַט. איך פֿאַרכט מיך נישט פֿאַר אַנער רע קללות און חרמות און גלייב נישט אין אַנערע הבטחות! עס איז נישטאָ קיין כּוח אין דער וועלט, וואָס זאָל מיר קאַנען העלפֿן! עס געפֿינט זיך נישט אַזאָ העכסטע הויך, וואָס זאָל זיך גלענבן צו מנין איצטיקן רואַרט, און עס איז נישטאָ אַזאָ פֿינצטערער תּהום ווי דער וואָס דערוואַרט מיך! איך וועל נישט אַרויסגיין!

¹⁸ באַשווערן זיך (אַליין זיך אַריינלייגן אין חרם), פֿאַרבאַטן (אַליין אויף זיך גוזר זיין צו בלייבן אַליין).

ר' עזריאל — אין נאָמען פֿון אַלמעכטיקן גאָט באַשווער
איך דיך דאָס לעצטע מאָל און באַפֿעל דיר אַרויסגיין. ווען נישט —
בין איך דיך מחרים און גיב דיך איבער אין די הענט פֿון די
מלאכ־חבלה!

א שרעקדיקע פּויזע.

לאה (ריבוק) — אין נאָמען פֿון אַלמעכטיקן גאָט בין איך
באַהעפֿט מיט מײַן באַשערטער און וועל זיך מיט איר נישט שייַן
בין אייביק.

ר' עזריאל — מיכאל, הייס אַרײַנטראַגן פֿאַר אַלעמען, וואָס
געפֿינען זיך דאָ, ווײַסע קיטלען. ברענג זיבן שופֿרות, זיבן שוואַרצע
ליכט. נאָך דעם נעם־אַרויס פֿון אַרױן־קודש זיבן ספֿרי־תּורה...

א שרעקדיקע פּויזע, בשעת וועלכער מיכאל גייט־אַרויס און
קערט זיך אום מיט שופֿרות און שוואַרצע ליכט, נאָך אים גייט־
אַריין דער משולח מיט קיטלען.

דער משולח — ציילט די קיטלען. עס איז דאָ אין איבערי־
קער קיטל. קוקט זיך אום. אפֿשר פֿעלט דאָ עמעצער אין חדר?

ר' עזריאל — אומרוק, ווי דערמאָנענדיק זיך. כדי צו מחרים
זײַן אַ ייִדישע נשמה, דאַרף מען דאָך נעמען רשות פֿון דעם שטאַט־
רב... מיכאל, באַהאַלט דערווייַל די שופֿרות, די ליכט און די קיט־
לען... מיכאל, נעם מײַן שטעקן און גיי צום רב ר' שמשון און בעט
אים אין מײַן נאָמען קומען אַהער תּיכף ומיד. עס פֿאַרנעמט מיכאל
די שופֿרות און ליכט און גייט צוזאַמען מיטן משולח, וואָס טראַגט
די קיטלען אַרויס. ר' עזריאל צו די צען מענטשן. איר קענט דער־
ווייל אַרויסגיין. זיי גייען־אַרויס. פּויזע. ר' עזריאל הייבט־אויף דעם
קאַפּ. סענדער! וווּ זײַנען פֿאַרבליבן די מחותנים מיט דעם חתן?

סענדער — זיי זײַנען פֿאַרבליבן אויף שבת בני מיר אין
בריניץ.

ר' עזריאל — שיק אַ רײַטער אָנזאַגן זיי אין מײַן נאָמען.
אַ זיי זאָלן דאַרט פֿאַרבליבן און וואַרטן אויף מײַן באַפֿעל.

סענדער — איך שיק גלייך אַ ריטער.
ר' עזריאל — דערווייל קאָנט איר אַרויסגיין און אַרויספֿירן
 די בתולה אין צווייטן חדר.

לאה — וואָכט־אויף, מיט איר קול, ציטערדיק. באַבע! איך האָב
 מורא... וואָס וויל מען מיט אים טאָן? וואָס וויל מען טאָן מיט מיר?
פֿראַדע — האָב קיין מורא נישט, מײַן קינד! דער רבי ווייס,
 וואָס ער טוט. ער וועט קיין בייז נישט טאָן. דער רבי קאָן קיין בייז
 נישט טאָן, זי און סענדער פֿירן אַרויס לאהן אין צווייטן חדר.
ר' עזריאל — זיצט טיף פֿאַרזונקען אין די רעיונות. ווי
 אויפֿוואַכנדיק. און ווען אַפֿילו אין די הויכע עולמות האָט מען גוזר
 געווען אַנדערש, וועל איך ברעכן דעם גזר־דיין?

עס גייט־אַריין ר' שמשון.

ר' שמשון — גוט־וואָך, רבי!

ר' עזריאל — הייבט זיך אויף אים אַנטקעגן. גוט־וואָך, גוט־
 יאָר, רב! זיצט! ר' שמשון זעצט זיך. איך האָב אײַך מטריח געווען
 צוליב זייער אַ וויכטיקן ענין. אין אַ ייִדישער טאַכטער איז אַרײַן אַ
 דיבוק, רחמנא לצלך, און וויל בשום אופֿן נישט אַרויס. עס איז גע-
 בליבן דאָס לעצטע מיטל — אַרויסטרענבן אים מיט חרמות און נדווים.
 בעט איך אַנזער באַוויליקונג אויף דעם, און די מצווה פֿון פּקוח־נפֿש
 וועט אײַך בײַשטיין.

ר' שמשון — זיפֿצט. אַ חרם איז אַ האַרבע שטראַף פֿאַר אַ
 לעבעדיקן, פֿערט פֿאַר אַ טויטן... נאָר ווי באַלד קיין אַנדער מיטל איז
 נישטאָ און אזאָ געטלעכער מענטש, ווי איר, געפֿינט עס פֿאַר נייטיק,
 גיב איך מײַן הרשאה... אָבער פֿריער מוז איך אײַך, רבי, אַנטפלעקן
 אַ סוד, וואָס האָט אַ שניכות צום ענין.

ר' עזריאל — אַדרבה.

ר' שמשון — איר געדענקט, רבי, מיט אַ יאָר צוואַנציק צוריק
 פֿלעגט צו אײַך פֿאַרן פֿון בריניץ אַ יונגער מאַן, אַ חסיד און אַ
 מקובל, ניסן רבֿקהס.

ר' עזריאל — ער איז אַפגעפֿאַרן אין מרחקים און דאַרט יונגערהייט געשטאַרבן.

ר' שמשון — יא... איז אַט דער ניסן רבקהס געקומען צו מיר די נאַכט דרנץ מאָל צו חלום און געפֿאַדערט, איך זאַל אַרויס-רופֿן סענדער בריניצער צו אַ דינ־תורה מיט אים.

ר' עזריאל — וואָס פֿאַר אַ תביעות האָט ער צו סענדערן?

ר' שמשון — דאָס האָט ער נישט געזאָגט. ער האָט נאָר גע-טענהט, אַז סענדער האָט פֿאַרגאַסן זיין בלוט.

ר' עזריאל — אַז אַ יוד מאַנט דעם אַנדערן צו אַ דינ־תורה, טאָר זיך אַ רב, פֿאַרשטייט זיך, נישט אַפֿזאַגן. בֿפֿרט אַז עס רופֿט אַרויס אַ מת, וואָס קאָן מאַנען צום בית־דין של מעלה... נאָר וואָס פֿאַר אַ שניכות האָט דאָס צום דיבוק?

ר' שמשון — עס האָט אַ שניכות... איך האָב געהערט, אַז דער געשטאַרבענער בחור, וואָס איז אַריין ווי אַ דיבוק אין סעני דערס טאַכטער, איז געווען ניסן רבקהס אַ זון... מ'דערציילט נאָך וועגן עפעס אַ התחייבות, וואָס סענדער האָט געהאַט אַנטקעגן ניסנען און נישט אויסגעפֿילט...

ר' עזריאל — טראַכט אַ ווילע. אויב אַזוי, וועל איך אָפֿ-לייגן דאָס אַרויסטרייבן פֿון דיבוק ביז מאַרגן האַלבן טאָג. אם ירצה השם, איז דער פֿרי נאַכן דאַוונען וועלן מיר אַנך מטיבֿ חלום זיין און איר וועט אַרויסרופֿן דעם מת צו אַ דינ־תורה. נאָך דעם וועל איך מיט אַנזער רשות אַרויסטרייבן דעם דיבוק מיט אַ חרם...

ר' שמשון — אַזוי ווי אַ דינ־תורה צווישן אַ לעבעדיקן מיט אַ טויטן איז זייער אַ האַרבע און אַ נישט געוויינטלעכע, וואָלט איך בעטן אַנך, רבי, איר זאַלט באַוויליקן זיין דער ראש־הדיינים און אַנפֿירן די דינ־תורה.

ר' עזריאל — איך בין מסכים. מיכאַל! עס גייט אַריין מיכאַל. הייס אַרנענפֿירן די בתולה. עס קומען אַריין סענדער און פֿראַדע פֿירנדיק לאַה, וואָס זיצט מיט געשלאָסענע אויגן. דיבוק, איך גיב דיר צייט אַ האַלבן מעת־לעת, ביז מאַרגן האַלבן טאָג. אויב דו וועסט

צו דער באַשטימטער צייט נישט אַרויסגיין מיטן גוטן ווילן, וועל
איד דיק, מיט דעם רשות פֿון דעם מרא דאתרא אַרויסציען מיט
געוואָלט דורך אַ האַרבן חרם. פּויזע. סענדער און פֿראַדע ווילן לאהן
אַרויספֿירן. סענדער, דו פֿאַרבלעב נאָך דאָ. באַלד פֿירט פֿראַדע
אַרויס לאהן. סענדער! דו געדענקסט דיין אמאָליקן חבֿר ניסן
רבֿקהס?

סענדער — דערשראָקן. ניסן רבֿקהס?... ער איז דאָך גע-
שטאַרבן...

ר' עזריאל — זיי וויסן, אַז די נאַכט איז ער דריי מאָל גע-
קומען צום מרא דאתרא צו חלום. ווייזט אויף ר' שמשון און זעצט-
פֿאַר. און האָט געפֿאָדערט, ער זאָל אַרויסרופֿן דין אויף אַ דין-
תורה מיט אים.

סענדער — דערשיטערט. מיך אויף אַ דין-תורה?... וויי איז
מיר!... וואָס וויל ער פֿון מיר?... וואָס טוט מען, רבי?
ר' עזריאל — איד ווייס נישט, אין וואָס ער באַשולדיקט דין,
נאָר אַננעמען די דין-תורה מוזסטו.

סענדער — איד וועל טאָן ווי איר הייסט.
ר' עזריאל — מיט אַן אַנדער טאָן. תיכף ומיד שיק אין ברי-
ניץ די פֿלינקסטע פֿערד נאָך די מחותנים מיטן חתן, זיי זאָלן קומען
אָהער מאַרגן פֿאַר האַלבן טאָג, כדי אַז גלענץ ווי דער דיבוק וועט
אַרויס זאָל מען שטעלן די חופּה.

סענדער — רבי! אפֿשר וועלן זיי נישט וועלן איצט מיט מיר
זיך מתחתן זיין און וועלן נישט וועלן קומען.
אין טיר ווייזט זיך דער משולח.

ר' עזריאל — מיט תקיפֿות. זאָל מען זיי זאָגן, אַז איד האָב
באַפֿוילן... נאָר זע, דער חתן זאָל קומען בני צייטנס.
דער משולח — דער חתן וועט קומען בני צייטנס.
דער זייגער שלאָגט צועלף.

פערטער אַקט

דער זעלביקער צימער וואָס אין דריטן אַקט. אַנשטאַט דעם
לאַנגן טיש, לינקס, אַ נישט גרויסער טיש, נענטער צום ראַמפע.
פאַר אים אין אַ פּאַטעל און אויף צוויי שטולן זיצן: ר' עזריאל
אין טלית און תפילין און ביידע דיינים. ביים טיש שטייט ר'
שמשוון. פון דער ווייטנס מיכאל. מען פאַרענדיקט מטיב חלום זיין.

ר' שמשון — חלמא טבא חזאי¹⁹. חלמא טבא חזאי. חזאי!

ר' עזריאל, 1טער און 2טער דיינים — צוזאַמען. חלמא

טבא חזית, חלמא טבא חזית, חלמא טבא חזית!

ר' עזריאל — רב! מיר האָבן פּוּתֶר געווען אַנער חלום צום

גוטן. איצט זעצט זיך מיט אונדז ווי אַ שופֿט. ר' שמשון זעצט זיך
צום טיש, נעבן ר' עזריאל. איצט וועלן מיר שיקן אַנזאַגן דעם
מת, ער זאָל קומען צו דער דיִן־תּוֹרָה. נאָר פֿריער וועל איך אַפּצוימען
פֿאַר אים אַ ראַנד, פֿון וועלכן ער זאָל קיין רשות נישט האָבן אַרויס־
צוטֿרעטן. מיכאל, דערלאַנג מיר מײַן שטעקן! עס דערלאַנגט מיכאל
דעם שטעקן. ר' עזריאל שטייט־אויף פֿון אַרט און מאַכט אין לינקן
ווינקל פֿון חדר מיטן שטעקן אַ קיילעכדיקן ראַנד, פֿון לינקס אויף
רעכטס. זעצט זיך צוריק צום טיש. מיכאל, נעם מײַן שטעקן און
גי אײַפֿן בית־עולם, און אַז דו וועסט אַרױפֿגיין אױפֿן בית־עולם
מאָד־צו די אויגן און שאַר פֿאַר זיך מיטן שטעקן, און בײַ דעם
ערשטן קבֿר, בײַ וועלכן דער שטעקן וועט זיך אָפּהאַלטן, שטעל
זיך אָפּ, און גיב אַ קלאַפּ מיטן שטעקן איבערן קבֿר דרײַ מאָל און
זאָג בזה הלשון: מת טהור! עזריאל, דער זון פֿון דעם גרויסן צדיק
ר' איטשעלע מיראַפֿאַליער, האָט מיך געשיקט בעטן דיך מחילה,
וואָס ער שטערט דײַן רו און באַפֿעלט דיר, דו זאָלסט דורך וועגן.

¹⁹ (אַראַמיש) אַ גוטן חלום האָב איך געזען (זאָל זײַן אויסגערעדט צום גוטן).

וואָס זינען דיר באַוווּסט, אַנזאָגן דעם מת טהור ניסן בן רבקה, אז דער בית-דין צדק פֿון מיראַפּאַליע רופֿט אים אַרויס תיכף ומיד אויף אַ דינ־תורה און הייסט אים קומען אין די בגדים, אין וועלכע ער איז געקומען צו קבר ישראל. זאַלט דאָס איבערחזרן דרבי מאַל. נאָך דעם קער זיך אום און גיי־צוריק. און נישט קוק זיך אום, וואָס פֿאַר אַ געשרייען, קולות און רופֿענישן דו זאַלט נישט הערן הינ־טער זיך, און נישט לאַז־אַרויס פֿון האַנט מנין שטעקן נישט אויף איין רגע, אַז נישט — ביסטו אין אַ גרויסער סכנה. גיי, און גאַט זאָל דיר היטן, וואָרעם די וואָס ווערן געשיקט וועגן אַ מצווה־ענין ווערן נישט געניזוקט... גיי, נאָר פֿריער שיק־אַרײַן צוויי מענטשן מאַכן אַ מחיצה פֿאַרן מת. עט גייט־אַרויס מיכאל און עט גייען־אַרײַן צוויי מענטשן מיט אַ לײַטען, מיט וועלכן זיי פֿאַרהענגען ביז דער ערד דאָס גאַנצע לינקע ווינקל און גייען־אַרויס. רופֿט־אַרײַן סענדערן. ער גייט־אַרײַן. סענדער, האַסטו מקיים געווען, וואָס איך האָב דיר באַפֿוילן? האַסטו געשיקט פֿערד נאָך די מחותנים מיטן חתן?

סענדער — איך האָב געשיקט די פֿלינקסטע פֿערד, נאָר די מחותנים זינען נאָך נישט געקומען.

ר' עזריאל — שיק זיי אַנטקעגן אַ ריטער, זיי זאלן פֿאַרן וואָס גיכער.

סענדער — איך וועל עס טאָן. פּוּיזע.

ר' עזריאל — סענדער! מיר האָבן געשיקט אַנזאָגן דעם מת טהור ניסן בן רבקה, אז דער בית-דין רופֿט אים אַרויס אויף אַ דינ־תורה מיט דיר. נעמסטו אָן אונדזער משפט?

סענדער — איך נעם אים אָן.

ר' עזריאל — וועסטו מקיים זײַן אַלץ, וואָס מיר וועלן באַ־שטימען?

סענדער — איך וועל מקיים זײַן.

ר' עזריאל — גיי־אַפּ און שטעל זיך רעכטס.

סענדער — רבי! איך האָב זיך דערמאַנט... ניסן רבקהס מזו

מיד ארויסרופֿן צו א דין־תורה וועגן א תקיעת־כף, וואָס איז געווען צווישן אונדז... נאָר איך בין אין דעם ניט שולדיק...

ר' עזריאל — דאָס וועסטו דערציילן שפעטער, אָו דער בעל־תביעה וועט אַרויסזאָגן זינע תביעות. פּוּיזע. באַלד וועט זיך באַ־וויזן צווישן אונדז אַ מענטש פֿון דער אמתער וועלט, פּדי מיר זאָלן אים משפטן מיט אַ מענטשן פֿון אונדזער עולם הדמיון. פּוּיזע. אַזאָ דין־תורה באַוויזט, אָו די דינים פֿון דער הייליקער תורה הערשן איבער אַלע וועלטן און איבער אַלע באַשעפֿענישן און זינען אַ חובֿ, אי פֿאַר לעבעדיקע, אי פֿאַר טויטע. פּוּיזע. אַזאָ דין־תורה איז זייער האַרב און פֿאַרכטיק, אויף איר ווערט געקוקט פֿון אַלע היכלות. און ווען דער בית־דין זאָל חס ושלום אויף אַ האַר אַפּטרעטן פֿון דין, ווערט אַ רעש אין בית־דין של מעלה. דערפֿאַר דאַרף מען צו אַזאָ משפט צוטרעטן מיט אימה און פּחד... אימה... און פּחד... קוקט זיך אומרויק אַרום, שטעלט זיך אָפּ מיטן בליק אויפֿן פֿאַרהאַנג און ווערט אַנטשוויגן. אַ שרעקנדיקע שטילקייט.

1טער דיין — צום צווייטן, שטיל, דערשראָקן. דוכט זיך, ער איז דאָ...

2טער דיין — אינעם זעלביקן טאָן. ער איז, דוכט זיך, דאָ...

ר' שמשון — ער איז דאָ...

ר' עזריאל — מת טהור, ניסן בן רבקה, דער בית־דין צדק איז גוזר אויף דיר, דו זאָלסט נישט אַרויסטרעטן פֿון דעם ראַנד און פֿון דער מחיצה, וואָס עס איז פֿאַר דיר געמאַכט. פּוּיזע. מת טהור, ניסן בן רבקה. דער בית־דין צדק באַפֿעלט, דו זאָלסט זאָגן, וואָס פֿאַר אַ טענות ותביעות דו האָסט צו סענדער בן העניע?

שרעקנדיקע פּוּיזע. אַלע הערן זיך צו ווי פֿאַרשטיינערט.

1טער דיין — ווי פֿריער. דוכט זיך, ער ענטפֿערט...

2טער דיין — דוכט זיך, ער ענטפֿערט...

1טער דיין — איך הער אַ קול, נאָר קיין ווערטער הער איך

נישט.

2טער דיין — איך הער ווערטער, נאָר קיין קול הער איך

נישט...

ר' שמשון — צו טענדערן. סענדער בן העניע! דער מת טהור ניסן בן רבקה טענהט און זאָגט, אַז אין דער יוגנט זינט איר געווען חברים אין איין ישיבה און אנערע נשמות האָבן זיך פֿאַר-קניפט דורך אַנאַנדער אין אַ געטרײער פֿרײַנדשאַפֿט. איר האָט ביי-דע אין איין וואָך חתונה געהאַט. נאָך דעם, אַז איר האָט זיך גע-טראָפֿן אויף ימים נוראים בנים רבין, האָט איר אָפּגעמאַכט מיט אַ תקיעת-כּף, אַז אויב אנערע ווייבער וועלן פֿאַרנומען ווערן אין טראָגן און וועלן געבוירן איינע אַ ינגל, די אַנדערע אַ מיידל, וועט איר זיך מתחתן זײַן.

סענדער — מיט אַ ציטערדיקן קול. יא, דאָס איז אזוי געווען.

ר' שמשון — דער מת טהור ניסן בן רבקה דערציילט וויי-טער, אַז אין גיכן איז ער אָפּגעפֿאַרן אין מרחקים. דאָרט האָט זײַן ווייב געבוירן אַ זון אין דער זעלביקער צײַט וואָס דײַן ווייב האָט געבוירן אַ טאָכטער. באַלד נאָך דעם איז ער אַליין נפֿטר געוואָרן. קלײַנע פּוּיזע. אין דער אמתער וועלט האָט ער זיך דערוויסט, אַז זײַן זון איז געבענטשט מיט אַ הויכער נשמה און ער שטייגט פֿון איין מדרגה אויף דער אַנדערער. און זײַן פֿאַטער האַרץ האָט זיך געפֿרייט און געגרויסט. און ער האָט ווייטער געזען, אַז ווען זײַן זון איז געוואָרן עלטער, האָט ער זיך געלאָזן איבער דער וועלט און איז געגאַנגען פֿון אַרט צו אַרט, פֿון לאַנד צו לאַנד, פֿון שטאָט צו שטאָט, וואָרעם זײַן נשמה האָט זיך געצויגן צו זײַן באַשערטער. און ער איז געקומען אין דער שטאָט, וווּ דו וווינסט, און איז אַרײַן צו דיר אין הויז און געזעצט זיך בײַ דײַן טיש. און זײַן נשמה האָט זיך באַהעפֿט אין דער נשמה פֿון דײַן טאָכטער. נאָר דו ביסט געווען רײַך און ניסנס זון איז געווען אַרעם. און דו האָסט אָפּגעקערט דײַן בליק פֿון אים און ביסט געגאַנגען זוכן פֿאַר דײַן טאָכטער שידוכים פֿון הויכן יחוס און מיט פֿיל נדן. קלײַנע פּוּיזע. און ניסן האָט וויי-טער געזען, אַז זײַן זון פֿאַלט-אַרײַן אין יאוש. און איז אַוועק וואָג-

דערן איבער דער וועלט זוכן נייע וועגן. און דעם פֿאָטערס נשמה האָט זיך דורכגעדרונגען מיט אומרו און טרויער. און די שוואַרצע מאַכט, דערזענדיק דעם יאוש פֿון בחור, האָט אויסגעשפּרייט פֿאַר אים אירע נעצן און האָט אים געפֿאַנגען און צוגענומען פֿאַר דער צייט פֿון דער וועלט, און זיין נשמה האָט געבלאָנדזשעט ביז זי איז אַרניין ווי אַ דיבוק אין גוף פֿון זיין באַשערטער. קליינע פּויזע. ניסן בן רבקה זאָגט: מיט דעם זונס טויט איז ער געוואָרן אַפּגעשניטן פֿון ביידע וועלטן, געבליבן אַן אַ נאַמען און אַן אַ געדעכעניש, אַן אַ יורש און אַן אַ קדיש. עס איז פֿאַרלאָשן געוואָרן אויף אייביק זיין ליכט, און די קרוין פֿון זיין קאַפּ האָט זיך אַראָפּגעקניקלט אין אַפּגרונט, און ער בעט דעם בית־דין צדק, ער זאָל משפטן סענדערן על פי דין פֿון אונדזער הייליקער תורה פֿאַר די פֿאַרגיסונג פֿון בלוט פֿון ניסנס זון און דעם זונס קינדער און קינדס קינדער עד סוף כל הדורות.

שרעקדיקע שטילקייט. טענדער כליפעט.

ר' עזריאל — סענדער בן העניע! האָסט געהערט די טענות פֿונעם מת טהור ניסן בן רבקה? וואָס קאַנסטו אויף זיי ענטפֿערן?
סענדער — איך קאָן נישט עפֿענען דאָס מויל און האָב נישט קיין ווערטער צו פֿאַרענטפֿערן זיך. נאָר איך בעט מײַן אַלטן חבֿר, ער זאָל מיר מוחל זיין מײַן זינד, וואָרעם נישט פֿון ביזן ווילן בין איך עס באַגאַנגען. באַלד נאָך אונדזער תקיעת־כּף איז ניסן אַוועק־געפֿאַרן און איך האָב נישט געוואָסט, אויב זיין ווייב האָט געבוירן אַ קינד און וואָס פֿאַר אַ קינד. נאָך דעם האָב איך זיך דערוואָסט, אַז ער איז געשטאַרבן. מער קיין ידיעות האָב איך וועגן זיין געזינד נישט געהאַט און האָב ביסלעכווייז פֿאַרגעסן וועגן דעם.

ר' עזריאל — פֿאַר וואָס האָסטו זיך נישט נאָכגעפֿרעגט? נישט אויסגעפֿאַרשט דעם ענין?

סענדער — געוויינטלעך מאַכט דעם חתנס צד דעם ערשטן שריט. האָב איך גערעכנט, אַז אויב בני ניסנען וואָלט געבוירן ווערן אַ זון, וואָלט ער מיר מודיע געווען. פּויזע.

ר' שמשון — ניסן בן רבקה פֿרעגט, פֿאַר וואָס אַז זײַן זון איז אַרײַן צו דיר אין הויז און געזעצט זיך בײַ דײַן טיש, האָסטו אים קיין מאָל נישט געפֿרעגט ווער ער איז און פֿון וואַנען ער שטאַמט?

סענדער — איד ווייס נישט... איך געדענק נישט... נאָר איך שווער, אַז מײַך האָט שטענדיק געצויגן נעמען דעם בחור פֿאַר אַן אַיידעם. דערפֿאַר האָב איך בײַ יעדן פֿאַרגעלייגטן שידוך געשטעלט אַזעלכע שווערע תנאים, אַז די מחותנים זײַנען אויף זײַ נישט אײַנ-געשטאַנען. אויף אַזאַ אופֿן זײַנען זיך דרײַ שידוכים פֿונאַנדערגע-גאַנגען. נאָר די קרובֿים זײַנען צוגעשטאַנען... פֿריזע.

ר' שמשון — ניסן בן רבקה זאָגט, אַז דו האָסט טיף אין האַרצן דערקענט זײַן זון און האָסט מורא געהאַט פֿרעגן ווער ער איז. דו האָסט געזוכט פֿאַר דײַן טאַכטער אַ רײַך און אַ זאַט לעבן און האָסט איבער דעם אַראָפֿגעשטויסן זײַן זון אין אַפֿגרונט.

סענדער וויינט שטיל פֿאַרדעקנדיק דאָס פנים. שווערע פֿויזע.
עס גײַט אַרײַן מיכאַל, גיט אַפֿ ר' עזריאלו דעם שטעקן.

ר' עזריאל — רעדט שטיל מיט ר' שמשון און די דײַנים. הייבט זיך אויף, נעמט דעם שטעקן אין האַנט. דער בית-דין צדק האָט אויסגעהערט ביידע צדדים און טראָגט-אַרויס אַזאַ פסק-דין: היות ווי עס איז נישט באַוווסט, אויב בײַם תקיעת-כֿף צווישן ניסן בן רבקה און סענדער בן העניע זײַנען זייערע וויבער שוין געווען פֿאַרנומען אין טראָגן און היות ווי לויט אונזער הייליקער תורה האָט נישט קיין ממשות אַן אַפֿמאָך וועגן אַ זאַך, וואָס איז נאָך נישט באַשאַפֿן געוואָרן, קאָנען מיר נישט באַשטימען, אַז סענדער איז מחויב געווען מקיים זײַן דעם תקיעת-כֿף. נאָר אַזוי ווי איז די היכלות האָט מען אַנגענומען דעם תקיעת-כֿף און מען האָט אײַנגע-פֿלאַנצט בײַ ניסן בן רבקהס זון אין האַרצן די מחשבה, אַז סענדער בן העניעס טאַכטער איז זײַן באַשערטע, און אַזוי ווי דורך סענדערס ווינטערדיקער אויפֿפֿירונג זײַנען פֿאַרגעקומען גרויסע אומגליקן פֿאַר

ניסן בן רבקה און זיין זון — איז דער בית-דין צדק גוזר, און סענר-דער זאל אפגעבן א העלפט פֿון זיין פֿארמעגן אַרעמע לייט און זאל זיין גאַנץ לעבן שטעלן יאַרצייט און זאָגן קדיש נאָך ניסן בן רבקה און נאָך זיין זון, ווי נאָך אייגענע קינדער. פּוּיזע. דער בית-דין צדק בעט דעם מת טהור ניסן בן רבקה, ער זאל מוחל זיין סענדערן במחילה גמורה. און נאָך בעט ער אים, ער זאל גוזר זיין אויף זיין זון בגזרת אַב, יענער זאל פֿאַרלאָזן דעם גוף פֿון דער בתולה לאה בת חנה, כדי עס זאל נישט פֿאַרדאַרט ווערן אַ צווייג פֿון פֿרוכט-באַרן בוים פֿון פֿאַלק ישראל. און דערפֿאַר וועט דער אַלמעכטיקער אַרויסווייזן זיין גרויס גענאָד צו ניסן בן רבקה און צו זיין פֿאַר-וואַלטן זון.

אַלע — אָמן! פּוּיזע.

ר' עזריאל — מת טהור ניסן בן רבקה. האָסט געהערט אונר-דזער פּסק-דין? נעמסטו אים אָן? אַ שרעקנדיקע פּוּיזע. סענדער בן העניע! האָסטו געהערט אונדזער פּסק-דין? נעמסטו אים אָן?
סענדער — יא, איך נעם אים אָן.

ר' עזריאל — מת טהור ניסן בן רבקה. די דינ-תורה צווישן דיר מיט סענדער בן העניע האָט זיך געענדיקט. איצט מוזסטו זיך אומקערן אין דיין רו אַרײַן. און מיר זינען גוזר, אַז אין וועג זאָלסטו נישט שעדיקן, נישט קיין מענטשן און נישט קיין שום לעבעדיקע באַשעפֿעניש. פּוּיזע. מיכאל! הייס אַראָפּנעמען די מחיצה און געבן וואַסער. מיכאל רופֿט-אַרײַן צוויי מענטשן, וואָס נעמען-אַראָפּ דעם פֿאַרהאַנג. ר' עזריאל, מאַכט מיטן שטעקן אַ קיילעכדיקן ראַנד אויפֿן זעלביקן אָרט וווּ פֿריער, זאָר פֿון רעכטס אויף לינקס. מען טראָגט-אַרײַן אַ טישל מיט אַ קענדל, אַלע וואָס די הענט. סענדער? זינען די מחותנים געקומען?

סענדער — עס האָט זיך נאָך נישט געהערט קיין רעש פֿון זייער אַנפֿאַרן.

ר' עזריאל — שיק זיי אַנטקעגן נאָך אַ רייטער, זיי זאלן טרייבן די פֿערד מיט אַלע פּוחות. הייס צוגרייטן די חופּה מיט די

קלעזמאָרים. הייס אַנטאָן די פּלה אין אירע חופּה-קליידער, אַזוי אַז
ווי נאָר דער דיבוק וועט אַרויס, זאָל מען זי קאָנען פֿירן צו דער
חופּה. וואָס עס וועט זיין געטאָן — וועט זיין אָפּגעטאָן!

טענדער גייט אַרויס. ר' עזריאל נעמט אַראָפּ און לייגט צונויף
טלית און תּפילין.

ר' שמשון — שטיל צו די דיינים. איר האָט פֿאַרשטאַנען,
אַז דער מת האָט נישט מוחל געווען סענדערן?
1מער און 2מער דיינים — שטיל, דערמאָקן. מיר האָבן
פֿאַרשטאַנען.

ר' שמשון — איר האָט פֿאַרשטאַנען, אַז דער מת האָט נישט
אַנגענומען דעם פּסק־דין?

1מער און 2מער דיינים — מיר האָבן פֿאַרשטאַנען.
ר' שמשון — איר האָט געפֿילט, אַז אויף ר' עזריאלקעס
ווערטער האָט ער נישט געענטפֿערט „אַמן“?

1מער און 2מער דיינים — מיר האָבן געפֿילט.
ר' שמשון — דאָס איז זייער אַ שלעכטער סימן!
1מער און 2מער דיינים — דאָס איז זייער אַ שלעכטער

סימן!

ר' שמשון — זעט, ווי ר' עזריאל איז צערודערט. ביי אים
ציטערן די הענט. פּוֹיזע. מיר האָבן אונדזערס אָפּגעטאָן, קאָנען מיר
גיין ...

די דיינים גייען שטיל אומבאַמערקט אַרויס. ר' שמשון קלייבט
זיך אויך אַרויסצוגיין.

ר' עזריאל — רב! בלייבט דאָ ביז דער דיבוק וועט אַרויס,
וועט איר מסדר קידושין זיין. עס גיט אַ זיפֿץ ר' שמשון און מיט אַן
אַראָפּגעלאָזענעם קאָפּ זעצט זיך אַוועק אין אַ זיט. אַ דריקענדיקע
פּוֹיזע. רבונו של עולם! פֿאַרבאַרגן און ווונדערלעך זינען דינע
וועגן. אָבער דער וועג, מיט וועלכן איך גיי, איז דאָך באַלויכטן מיט
דעם שיין פֿון פֿלאַם פֿון דיין הייליקן ווילן. און איך וועל פֿון אים

נישט אפט־רעטן, נישט רעכטס, נישט לינקס... הייבט־אויף דעם קאָפּ.
מיכאל, האָסטו אַלץ צוגעגרייט?

מיכאל — יאָ, רבי.

ר' עזריאל — הייס אַרנינפֿירן די בתולה. אין ווייטן חופּה־
קלייד, מיט אַ שוואַרצן מאַנטל אויף די פּלייצעס, ווערט לאה אַרייַן־
געפֿירט פֿון סענדערן און פֿראַדען. זיי זעצן זי אַוועק אויף דער סאַפּע.
ר' שמשון זעצט זיך נעבן ר' עזריאלן. דיבוק! אינעם נאַמען פֿון
דעם מרא דאתרא, וואָס זיצט דאָ, אינעם נאַמען פֿון אַ הייליקער
עדה ייִדן, אינעם נאַמען פֿונעם גרויסן סנהדרין פֿון ירושלים, בין
איד, עזריאל בן הדס, דאָס לעצטע מאָל גוזר אויף דיר, זאָלסט פֿאַר־
לאָזן דעם גוף פֿון דער בתולה לאה בת חנה!

לאה (דיבוק) — אַנטשיידן. איד וועל נישט אַרויסגיין!

ר' עזריאל — מיכאל, רוף־אַרנין מענטשן און ברענג קיטלען
און שופּרות און שוואַרצע ליכט. מיכאל גייט־אַרויס און קערט זיך
אום מיט פֿופֿצן מענטשן, צווישן זיי — דער מעגולח. זיי טראַגן־אַריין
קיטלען, שופּרות און ליכט. נעמט־אַרויס די ספֿרים! מיכאל נעמט־
אַרויס זיבן ספֿרי־תורה, צעטיילט זיבן מענטשן. גיט פֿונאַנדער זיבן
שופּרות. האַרטנעקיקער רוח! אַזוי ווי דו ביסט זיך נישט מכניע
אינדזער באַפֿעל — גיב איד דיך איבער אין רשות פֿון די העכערע
רוחות, זיי זאָלן דיך אַרויסציען איבער געוואַלט. בלאַזט „תקיעה“.

מען בלאַזט תקיעה.

לאה (דיבוק) — גיט זיך אַ ריט פֿון אַרט, וואַרפֿט זיך, שרייַט.
לאַזט מיך! ציט מיך נישט! איד וויל נישט! איד קאָן נישט אַרויסגיין!
ר' עזריאל — אַזוי ווי די העכערע רוחות קאַנען דיך נישט
גובר זיין, גיב איד דיך איבער אין רשות פֿון די מיטלע רוחות, די
נישט־גוטע, ניט־שלעכטע, זיי זאָלן דיך מיט זייער אַכזריות אַרויס־
ציען. בלאַזט „שברים“!

מען בלאַזט שברים.

לאה (דיבוק) — מיט אַפּגעשלאַפֿטע כוחות. וויי איז מיר!

די סצענע פון ד'תורה אין ד'בוק, אויטעפערט אין נ'וילאך, מ'ריס שוורצס קונסט-טעאטער

אלע כוחות פֿון דער וועלט זינען אויפגעשטאנען אנטקעגן מיר. מיר ציען די שרעקלעכסטע רוחות, וואָס ווייסן נישט קיין רחמנות; אנטקעגן מיר שטייען גדולים און צדיקים, און צווישן זיי מנן פֿאַר טערס נשמה, און זינען גוזר אויף מיר, איד זאל אַרויסגיין, און פֿל-זמן עס וועט אין מיר בלינבן כאַטש איין פֿונק כוח, וועל איד זיך ראַנגלען און נישט אַרויסגיין.

ר' עזריאל — פֿאַר זיך, נישט אַנדערש אָן עמעצער, אַ מעכ-טיקער, העלפֿט אים! פֿויזע, מיכאל! זאל מען אַרנישטעלן די ספרים אין אַרונ-קודש, מען שטעלט אַרײַן, פֿאַרהענג דעם אַרונ-קודש מיט אַ שוואַרצן פֿרוכת, מיכאל פֿאַרהענגט, צינד אָן די שוואַרצע ליכט, מען צינדט אָן, זאלן אלע אַנטאָן וויסע קיטלען, אַלע און איד ר' עזריאל און ר' שמשון טוען אָן ווייסע קיטלען; ר' עזריאל שטעלט זיך, הייבט אַויף די האַנט, הויך און שרעקנדיק, שטיי אַויף, גאַט! און זאלן זיך צעשפּרייטן און אַנטלויפֿן דינע פֿינד פֿון פֿאַר דיר, ווי עס צעשפּרייט זיך רויך, זאלן זיי זיך צעשפּרייטן... זינדיקער און ווידערשפּעניקער רוח! מיט דעם כוח פֿון אַלמעכטיקן גאַט און מיטן רשות פֿון דער הייליקער תורה צערייס איד, עזריאל בן הדס, אלע פֿעדעם וואָס פֿאַרקניפֿן דיך מיט דער לעבעדיקער וועלט און מיט דעם גוף און נשמה פֿון דער בתולה לאה בת חנה...

לאה (דיבוק) — שרייט אַויס, ווי איז מיר!

ר' עזריאל — און איד בין דיך מחרים פֿון פֿלל ישראל!!

תרועה!!!

דער משולח — דער לעצטער פֿונק האָט זיך צונויפֿגעגאַסן

מיטן פֿלאַם.

לאה (דיבוק) — אַן כוחות, איד קאַן מער נישט ראַנגלען...

מען הייבט אָן בלאָזן תרועה

ר' עזריאל — שטעלט געשווינד אָפּ די שוּפֿרות, צו לאהן.

גיסטו זיך אונטער?

לאה (דיבוק) — מיט אַ טויטן קול, איד גיב זיך אונטער...

ר' עזריאל — זאַגסטו צו מיטן גוטן ווילן צו פֿאַרלאָזן דעם

גוף פֿון דער בתולה לאה בת חנה און מער זיך אין אים נישט
אומקערן?

לאה (דיבוק) — ווי פֿריער. איך זאָג־צו.

ר' עזריאל — מיט דעם זעלביקן פּוּח און רשות, מיט וועלכן
איך האָב דיך מחרים געווען, נעם איך אַראָפּ פֿון דיר דעם חרם. צו
מיכאלן. לעש־אויס די ליכט און נעם־אַראָפּ דעם שוואַרצן פּרוּכת.
מיכאל טוט עס. באַהאַלט די שוּפֿרות. מיכאל קלייבט זיי צונויף. און
זאָלן די אַרײַנגעקומענע מענטשן אַראָפּנעמען די קיטלען און אַרויס־
גיין. די פֿערצן מענטשן טוען־אויס די קיטלען און גייען־אַרויס צו־
זאַמען מיט דעם משולח און מיכאלן. ר' עזריאל הייבט־אויף די
הענט אין דער הויך. רבונו של עולם! גאָט פֿון רחמים און לנטזע־
ליקייט! קוק־אַן דעם גרויסן צער פֿון דער פֿאַרוואַגלטער און גע־
פּלאַגטער נשמה, וואָס איז איבער פֿרעמדע זינד און טעותן געשטרויכלט
געוואָרן. קער־אַפּ דיין בליק פֿון אירע חטאים און זאָלן ווי אַ דעמ־
פּונג אַרויפֿגיין צו דיר אירע פֿריערדיקע גוטע מעשים, איר גרוי־
סער צער און דער זכות פֿון אירע אַבֿות. רבונו של עולם, רויס־אַפּ
פֿון איר וועג אַלע מלאכי־חבלה און גרייט איר צו אַן אייביקע רו
אין דינע פּאַלאַצן. אָמן!

אַלע — אָמן!

לאה (דיבוק) — גיט אַ שטאַרקן ציטער. זאָגט נאָך מיר
קדיש. די באַשטימטע צייט גייט־אויס!

ר' עזריאל — סענדער! זאָג דעם ערשטן קדיש.

סענדער — יתגדל ויתקדש שמייה רבא. בעלמא די ברא
כרעותיה...

דער זייגער שלאָגט צוועלף

לאה (דיבוק) — שפּרינגט־אויף פֿון אַרט. אַ־איי!!! פֿאַלט

אויף דער סאָפּע ווי אין אַנמאַכט.

ר' עזריאל — פֿירט די כלה צו דער חופּה!

עס לויפט־אַרײַן מיכאל.

מיכאל — זייער צערודערט. נאָר וואָס אומגעקערט זיך דער לעצטער ריטער. ער זאָגט, בני די מחותנים האָט זיך צעבראַכן אַ ראָד און זיי גייען צו פֿוס. נאָר זיי זענען שוין נאָענט, אויפֿן בערגל, מען זעט זיי פֿון דאַנען!

ר' עזריאל — שטאַרק איבערגעראַנט. וואָס עס האָט גע- זאַלט זיך, זאָל זיך! צו סענדערן. זאָל די אַלטע בלעבן דאָ מיט דער פֿלה און מיר אַלע וועלן גיין מקבל פֿנים זיין דעם חתן. מאַכט אַרום לאהן מיטן שטעקן אַ ראָנד פֿון לינקס אויף רעכטס. נעמט אַראָפּ דעם קיטל, הענגט אים אויף נעבן טיר און גייט אַרויס מיטן שטעקן אין האַנט, נאָך אים סענדער און מיכאל. לאַנגע פֿויזע.

לאה — וואַכט אויף. מיט זייער אַ שוואַכן קול. ווער איז דאָ מיט מיר? ... דאָס זעט איר, באַבינקע? באַבעניו? מיר איז שווער. העלפֿט מיר... פֿאָרוויגט מיך...

פֿראַדע — גלעט זי. זאָל דיר ניט זיין שווער, טאַכטערל. שווער זאָל זיין דעם טאַטער, דעם שוואַרצן קאַטער, און דיר אויפֿן הערצעלע זאָל זיין גרינג ווי אַ פֿוכעלע, ווי אַ היכעלע, ווי אַ ווינס שנייעלע. הייליקע מלאכימלעך זאָלן דיר אַרומכאַפֿן מיט זייערע פֿליגעלעך.

עס הערט זיך אַ כליזמר־שפּיל, ווי מ'פירט צו דער חופּה.

לאה — פֿאַרציטערט, כאַפט פֿראַדען פֿאַר אַ האַנט. איר הערט? דאָס גייט מען טאַנצן אַרום הייליקן קברל, משמח זיין די טויטע חתן כלה!

פֿראַדע — ציטער נישט, טאַכטערל, האָב קיין מורא נישט. אַרום דיר שטייט אַ גרויסע וואַך. אַ מעכטיקע וואַך. זעכציק גיבורים מיט בלוזע שווערדן באַשיצן דיך פֿון אַ בייזער באַגעגעניש. די הייליקע אַבות און די הייליקע אמהות באַשיצן דיך פֿון אַ בייז אויג. גייט ביס- לעכווייז אַריבער אין אַ סקאַנדירנדיקן געזאַנג:

באַלד וועט מען דיך פֿירן צו דער חופּה.
אין אַ גוטער שעה, אין אַ מזליקער שעה...

דײַן מאַמע, די צדקנית, גייט זיך פֿון גן־עדן אַרויס,
 פֿון גן־עדן אַרויס,
 אין גאַלד און אין זילבער אויסגעצירט.
 גייען איר צוויי מלאכי־מלעך אַנטקעגן אויס.
 אַנטקעגן אויס.
 נעמען זיי זי פֿאַר די הענט,
 איינער רעכטס און איינער לינקס;
 „חנה־לע, דו, מײַן חנה־לע, דו פֿנין,
 וואָס האָסטו זיך אויסגעצירט אין גאַלד און זילבער און שיין?“
 ענטפֿערט זיי חנה־לע אַזוי און אַזוי:
 „ווי זאָל איך זיך נישט אויסצירן? דער יום־טובֿ איז מיר גרויס!
 מײַן איינציקע טאַכטער, מײַן ליכטיקע קרוין,
 טוט צו דער חופּה מיט מול גיין.“
 — „חנה־לע, דו מײַן, חנה־לע, דו פֿנין!
 פֿאַר וואָס איז אויף דיין פנים לייך און פֿנין?“
 ענטפֿערט זיי חנה־לע אַזוי און אַזוי:
 „ווי זאָל איך נישט טרויערן? דער יום־טובֿ איז מיר ווייניג!
 מײַן טאַכטער צו דער חופּה פֿירן פֿרעמדע לייט,
 און איך מוז זיך שטיין אין טרויער אין אַ זעט...“
 פֿירט מען די כלה צו דער חופּה באַלד,
 גייען איר אַנטקעגן יונג און אַלט.
 קומט אליהו הנביא און נעמט דעם גרויסן בעכער אין האַנט...
 מאַכט ער אַ ברכה אויפֿן גאַנצן לאַנד...
 אַמן וואָמן... ווערט אַנטשלאָפֿן. לאַנגע פּויע.
לאה — מיט געטלאָסענע אויגן. לאַזט־אַרויס אַ שווערן זיפֿן.
 עפֿנט די אויגן. ווער זיפֿצט דאָ אַזוי שווער?
חננס קול — איך.
לאה — איך הער דיין קול, נאָר איך זע דיך נישט.
חננס קול — דו ביסט אַפּגעצוימט פֿון מיר מיט אַ פֿאַר־
 שווערענעם ראַנד...

לאה — דיין קול איז מיר זיס ווי דאָס געוויין פֿון אַ פֿידל
 אין אַ שטילער נאַכט... זאָג מיר ווער ביסטו?

חננח קול — איד האָב פֿאַרגעסן... נאָר דורך דינע געדאַנ-
 קען קאָן איד געדענקען זיך...

לאה — איד דערמאָן זיך... מײַן האַרץ האָט זיך געצויגן צו
 אַ ליכטיקן שטערן... איד האָב אין שטילע נעכט פֿאַרגאַסן זיסע
 טרערן און האָב אין חלום געזען שטענדיק אַ געשטאַלט... ביסטו
 דאָס געווען?

חננח קול — איד... ..

לאה — איד דערמאָן זיך... בײַ דיר זײַנען געווען ווייכע, ווי
 פֿאַרווייניטע האַר און טרויעריקע, מילדע אויגן... בײַ דיר זײַנען גע-
 ווען לאַנגע און דינע פֿינגער... טאָג און נאַכט האָב איד געטראַכט
 נאָר וועגן דיר... פֿרויז. טרויעריק. נאָר דו ביסט אַוועק פֿון מיר, און
 מײַן ליכט האָט זיך אויסגעלאָשן און מײַן נשמה איז פֿאַרוועלקט
 געוואָרן. און ווי אַ וויסטע אַלמנה בין איד געווען, אַז צו מיר האָט
 זיך אַ פֿרעמדער מאַן דערנענט... נאָך דעם האָסטו זיך אומגעקערט
 און אין מײַן האַרצן האָט אויפֿגעבליט אַ לעבן פֿון טויט און אַ פֿרייד
 פֿון טרויער. פֿאַר וואָס האָסטו מיך ווידער פֿאַרלאָזן?

חננח קול — איד האָב צעבראַכן אַלע צוימען. איד האָב אי-
 בערגעשטיגן איבערן טויט. האָב פֿאַרשטערט אַלע געזעצן פֿון צײַטן
 און דורות. איד האָב זיך געראַנגלט מיט שטאַרקע, מיט מעכטיקע,
 מיט אומבאַרעמהאַרציקע. און אַז בײַ מיר האָט זיך אויסגעשעפֿט
 דער לעצטער פֿונק כוח, האָב איד פֿאַרלאָזן דעם גוף, כּדי אומקערן
 זיך צו דיין נשמה.

לאה — צאַרט. קער זיך אום צו מיר, מײַן חתן, מײַן מאַן...
 איד וועל דיך אַ טויטן טראַגן אין מײַן האַרצן און אין די חלומות
 פֿון נאַכט וועלן מיר צוזאַמען וויגן אונדזערע נישט געבוירענע קינד-
 דערלעך. וויינט. מיר וועלן זיי גייען העמדלעך. מיר וועלן זיי זיב-
 גען לידלעך. זינגט וויינענדיק.

באָיו²⁰, באַיו, קינדערלעך,
אָן אַ וויג, אָן ווינדעלעך,
טויטע, נישט געבוירענע,
אָן אַ צייט פֿאַרלוירענע...

פֿון דרויסן הערט זיך אַ חופּה־מאַרש, וואָס דערנענטערט זיך. לאה
פֿאַרציטערט. מען גייט מיך פֿירן צו דער חופּה מיט אַ פֿרעמדן! קום
צו מיר, מנין חתן!

חננץ קול — דנין גוף האָב איך פֿאַרלאָזן און קום צו דנין
נשמה. ער באַווייזט זיך אין וואַנט, אין ווייסן.
לאה — מיט פֿרייד. דער ראַנדנצוים צעבראַכן! איך זע דיך,
חתן מנין! קום צו מיר!

חנן — ווי אַן עכאַ, קום צו מיר!

לאה — עררייט־אויס מיט פֿרייד. איך גיי צו דיר.

חנן — ווי אַן עכאַ. איך גיין צו דיר.

קולות — הינטער דער סצענע. פֿירט די פּלה צו דער חופּה!

אַ חופּה־מאַרש. לאה פֿאַרלאָזט אויף דער סאַפּע דעם שוואַרצן
מאַנטל און אין גאַנצן אין ווייסן גייט זי אונטערן חופּה־מאַרש
צו חננען, שטעלט זיך אויף זיין אָרט און ווי זי גיסט זיך
צונויף מיט אים. עס גייט־אַריין ר' עזריאל מיטן שטעקן אין
האַנט, נאָך אים דער משולח. שטעלן זיך אָפּ ביי דער טיר. אין
טיר: סענדער, פּראַדע, די איבעריקע.

לאה — מיט אַ קול ווי פֿון דער ווייטנס. אַ גרויס ליכט צע־
גיסט זיך רונדאַרום... איך בין באַהעפֿט מיט דיר אויף איביק, מנין
באַשערטער... צוזאַמען שוועבן מיר אַלץ העכער, העכער, העכער...

עס ווערט אַלץ פינצטערער.

ר' עזריאל — אַראַפּלאַזנדיק דעם קאַפּ. פֿאַרשפּעטיקט...
דער משולח — ברוך דיין האמת.

²⁰ (אוקראַיניש) ריידן (פּאַרזינגען).

עס דערט שטאַק־פינצטער. פון דער ווייטנס הערט זיך שטיל, שטיל:

מחמת וואָס, מחמת וואָס
 איז די נשמה
 פֿון העכסטער הייך
 אַראָפּ אין טיפֿסטן גרונט?
 — דאָס פֿאַלן טראַגט
 דאָס אויפֿקומען אין זיך...

פֿאַרהאַנג

עסייען, בריוו און זכרונות

ד ע ר ר י ז

— א —

אָרום דעם פּאַטריאַרך פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור, מענדעלע מוכר ספֿרים, האָט זיך אין די לעצטע יאָרן פֿון זײַן לעבן אויסגע־וועבט אַ לעגענדע פֿון אַלטקײט. אָפֿיציעל האָט דער זיידע געפּראָ־וועט זײַן אַכציק־יעריקן יוביליי, נאָר די נאָענטע פֿרײַנד זײַנע האָבן מיט אַ צאָרטן שמײכל אַנגערױמט אײַנער דעם אַנדערן אַ סוד, אַז דער זיידע „פֿאַרליקנט יאָרן“; באַמת איז אים פֿיל מער. „איבער נײַנציק“ — האָבן געזאָגט אײַניקע; „קרוֹב צו הונדערט“ — האָבן צוגעגעבן אַנדערע.

מיטן אונטערשטרייכן דעם זיידנס אַריכט־ימים האָט מען באַ־וונדערט נישט זײַן אַלטקײט, נאָר זײַן יונגקײט. און עס איז באַמת געווען וואָס צו באַוונדערן. דער גרײַזגרויער זקן האָט זיך נישט אונטערגעגעבן דער לאַסט פֿון די יאָרן. אַ שלאַנקער און אַ שטײַפֿער, מיט אַן אויפֿגעהויבענעם, אַ ביסל אין אַ זײַט פֿאַרוואַרפֿענעם קאָפּ, ווי ער וואַלט עמעצן דריסט אַרױסגערופֿן אויף מלחמה, מיט אַ פֿינקלענדיקן בליק פֿון די יונגע אויגן, מיט אַ מונטערן קול און היל־כיקן קײַכנדיקן קינדישן געלעכטער, שטענדיק אין אַ לעבנספֿריידי־קער, אָפֿט מאַל אָפֿילו שטיפֿערישער שטימונג. און בײַ זײַנע פֿרײַנד האָט זיך געשאַפֿן אַ מין מיסטישע האַפֿענונג, אַז דער אומגעוויינט־לעכער מענטש, וועלכער האָט אַרױסגעוויזן אַזאַ ריזיקן כוח אין גײַסט־טיקן שאַפֿן, איז אַפֿשר פֿיזיש אויך פֿון אַזאַ שטאַף, וואָס קאָן נאָך ציען דורות און דורות.

און בײַם זיידן אַליין איז אויך געווען דאָס געפֿיל, אַז ער וועט נאָך לאַנג, לאַנג לעבן, בעת איך האָב זיך מיט אים געזען דאָס לעצטע

מאל, אין 1915, האָט ער מיר מיט זיין שטיפֿערֿישן שמייכעלע געזאָגט :

— פֿאַר הונדערט יאָר לעבן בין איך ערובֿ און נאָך דעם וועלן מיר זען. אפֿשר טאָקע נעמען און אַנפֿאַנגען איבער אַ נַסס פֿון אָנהייב ! בײַ ייִדן איז דאָך שוין אַזאַ רגילות : אויסגעלאָזט די תורה און גלײַך בנשימה אַחת אָנגעהויבן פֿון אָנהייב : לעיני כל ישראל — בראשית ברא...

און ווער וויסט, אויב זיין הַבְּטַחָה וואָלט נישט מקוים געוואָרן, ווען נישט די שרעקלעכע מלחמה, וועלכע האָט פֿריצײטיק אַראָפֿגע־פֿירט אין קבֿר אַפֿילו זײַנע ליטעראַרישע קינדער און אייניקלעך — פֿרצן, שלום־עליכמען, פֿרוגן...

אויף דער ליטעראַרישער שאַפֿונג, ווי אויף דער פֿערזענלעכקייט פֿון מענדעלע מוכר ספֿרים איז געלעגן דער אויסדריקלעכער צײַכן פֿון געניאַליטעט. די זיבעצן בענד, וואָס ער האָט אונדז איבערגע־לאָזט, האָבן אַ כאַראַקטער פֿון איין ווערק, וואָס נעמט־אָרום דאָס גאַנ־צע ייִדישע לעבן צוזאַמען מיט דער נאַטור, וועלכע רינגלט אים אָרום : אַן עפֿישע פֿאַעמע, אַ מין ייִדישע „איליאַדע“ אָדער „קאַלעוואַלאַ“. און אַז מען פֿאַרטיפֿט זיך אין מענדעלעס ווערק, זעט מען, אַז דאָס, וואָס ער האָט אָנגעשריבן, איז נאָר אַ קליינער טייל פֿון דעם, וואָס ער האָט זיך געגרייט צו שאַפֿן; אַז פֿאַר די זעכציק, זיבעציק יאָר אַרבעט האָט ער צײַט געהאַט אָנצושרײַבן בלויז אַ קודמה צו יענער וועלט־פֿאַעמע, וועלכע ער האָט געטראָגן אין זײַן גײַסט. צײַט געהאַט אויסצומאַלן נאָר אַ פֿאַן פֿאַר דעם ריזיקן בילד, וואָס האָט זיך גע־טראָגן פֿאַר זײַנע אויגן. ער איז געווען דורכגעדרונגען מיט אַזאַ רעליגיעזער התפעלות צו גאָטס וועלט מיט אַלע אירע באַשעפֿענישן, אַז איידער ער איז צוגעטראָטן צום „סיוזשעט“ פֿון זײַן פֿאַעמע, האָט זיך זײַן גאַנץ לעבן אויסגעגאַסן אין אַ באַגײַסטערטן ברכי נַפְשִׁי צו דער נאַטור.

מענדעלע האָט זייער טיף געפֿילט די נאַטור, צוגעהערט זיך צו יעדן רויש פֿון לעבן, פֿאַרשטאַנען און צאָרט געליבט יעדעס גאַטס באַשעפֿעניש. עס איז שווער צו באַשטימען, ווער זינגען די עכטע העלדן פֿון זינגע דערציילונגען, די מענטשן — די אַלטערס, פֿישקעס, שלמהלעך — אָדער די ברואים און פֿלאַנצונגען: דאָס מידע, גע־פלאַנטע און דאָך גוטמוטיקע פֿערדל, דער הונגעריקער, פֿאַרהאַווע־טער קרעטשמערס הונט, די אַלערליי פֿייגעלעך, פֿליגעלעך, רינד גע־קליידטע באַבאַטשקעס ביזן וואַנצעלע, וואָס וויל דאָך אויך, נעבעך, נישט מער ווי אַ ביסל חיונה; אַלע צמחים, פֿון די דינע ביימעלעך, וואָס ריידן זיך דורך שטיל אויף זייער לשון, ביז די גאַלדענע זאַנגען, ביזן שטילסטן גרעזעלע. מען קאָן זאָגן, אַז נאָך דעם פֿאַרפֿאַסער פֿון ברכי נפֿשו, נאָך בודאָ און שפינאַזאָ איז מענדעלע געווען דער גרעס־טער פֿאַנטעיסט. אויב מען קאָן אים אין דעם אופֿן פֿאַרגלייכן, איז נאָר מיט ראַבינדראַנאַט טאַגאַרען.

אויף וויפֿל גרויס מענדעלע איז געווען אין זיין שאַפֿן, אויף אַזוי פֿיל איז ער געווען געניאַל אייגנאַרטיק ווי אַ פֿערזענלעכקייט. פּושקין, מאַלנדיק דעם גניסט פֿון אַ דיכטער, האָט געשריבן: „כל זמן דער דיכטער ווערט נישט געמאַנט צום הייליקן אַפֿפֿער דורך אַפֿאַלאָן, איז ער פֿאַרטאָן אין שטותים פֿון דער וועלט“. פֿאַר מען־דעלען איז די כאַראַקטעריסטיק נישט גינסטיק. ער איז שטענדיק געשטאַנען ביים הייליקן אַפֿפֿער, שטענדיק געווען דורכגעדרונגען מיט אַ שאַפֿונג־שטימונג, מיט אַ שאַפֿונג־התלהבֿות. ווען מען זאָל זיך מיט אים נישט געווען טרעפֿן אין וועלכער שטימונג און געזונט־צושטאַנד ער זאָל ניט זיין — שטענדיק האָט ער געפֿינקלט מיט ביל־דער און געדאַנקען. יעדע דערציילונג זינגע איז געווען אַ קינסטלע־ריש ווערק, מניסטערהאַפֿט אויסגעאַרבעט אין פֿאַרעם און טיפֿזיניק אין אינהאַלט. ער הייבט אָן מיט אַ דעראַינערונג. אַ מעשהלע — פֿלעכט אין איר אַרצן אַ צווייטע, אין דער צווייטער אַ דריטע, וואַרפֿט־אַרצן אַ משל, מאַלט־אויס אַ בילד פֿון דער נאַטור; ווי שפּילנדיקע כּוואַליעס אין אַפֿענעם ים הייבן זיך אויף און גיסן זיך

איינע איבער די אנדערע, באזונדערע מעשיות, בילדער, ציטאטן פֿון תנך און אגדה. נאָר אַט, מיט איין שטריך, באַהעפֿטן זיי זיך אַלע צוזאַמען, באַקומען אַ גאַנצקייט און ס'ווערט קלאָר דער טיפֿער גע- דאַנק פֿונעם גאַנצן ווערק.

דער שעפֿערישער כוח איז ביי מענדעלען פֿאַרבליבן פֿריש און שטאַרק כמעט ביז די לעצטע טעג פֿון זיין לעבן. מיט אַ יאָר אַנדערט- האַלבן פֿאַר זיין טויט, בעת ער איז נאָך אַן אַפּאַפּלעקטישן אַטאַק גע- וואָרן געליימט אויף אַ האַלבן גוף, האָט מיר ביאַליק געשריבן: „עס איז נשמוּם צו ווערן פֿון זיין גוואַלדיקן שעפֿערישן כוח, וואָס איז מיט זיין קראַנקייט געוואָרן נאָך גרעסער און בולטער. אין אים האָט זיך אויפֿגעוואַכט אַ ניער קוואַל פֿון שאַפֿונג, דעראינערונגען פֿון די קינדערשע יאָרן. יעדע דערציילונג זינע איז אַ קלאַסיש ווערק, אַ פּערל פֿון קונסט. ווען עס וואַלט זיין די מעגלעכקייט, האָט מען געדאַרפֿט זיצן נעבן אים און פֿאַרשרייבן וואָרט ביי וואָרט אַלץ, וואָס ער רעדט.“

אַפֿילו אין די לעצטע טעג פֿון זיין לעבן, ווען ער איז געלעגן אויפֿן טויטנבעט אין שפיטאַל, האָט אים נישט פֿאַרלאָזט זיין מעכטי- קער שאַפֿונגסגניסט. איינער פֿון זיינע מקורבֿים, עפעלבוים, באַ- שרייבט אַזאַ סצענע:

„ליגט ער אין שפיטאַל און האָט שטאַרק עגמת-נפֿש, אַ שיינער תכלית, ליגן אויפֿן בעט און גאָר נישט... אַ זון שנינט-אַריין דורכן פֿענצטער, שטראַלן ברעכן זיך דורך די ראַמען און שפּילן אויף דער קאָלדרע, מיט וועלכער ער איז צוגעדעקט. דער זיידע האָט גאָר אַנ- דערע אויגן באַקומען: ער רעדט פֿון זון, פֿון פֿעלד, פֿון גרינע גרע- זעלעך. ער בלייבט אין מיטן שטיל. עפעס אַ בענקשאַפֿט האָט אים באַצווונגען און ער לאַזט-אַרויס אַ זיפֿץ.

די פֿעלדשערין רופֿט זיך אַפֿ:

— נאָך וואָס זיפֿצן, זיידעניו, מען דאַרף האָבן געדולד! געדולד... — מורמלט דער זיידע — אַנ, אַנ, געדולד, איר זעט? אַט אויפֿן פֿענצטער ליגט אין אַ פּולמיסיקל אַ געהאַקטער הערינג

מיט אַ ציבעלע, מיט עסיק, מיט בוימאײל — אַ מחיה. נאָר דאָס האַל-
בע קעפעלע מיט דעם איינעם אייגל איז גאַנץ. ליגט זיך דער הערינג
און קוקט צו מיר מיט זיין אייגל, פֿרעגט מיר:

— „נו, וואָס וועסטו זאָגן אויף מיר?“

און איך ענטפֿער אים:

— ליבער הערינג, וואָס זאָל איך דיר זאָגן? איך קאָן דיר נאָר
אויפֿעסן, אַינשלינגען און פֿון דיר הנאה האָבן.

— אָט... — לאַזט ער אויס — דער הערינג, וואָס ליגט שוין אָן
אַינגעהאַקטער, ער האָט געדולד, ער קאָן האָבן געדולד. אָבער איך?
איך בין נאָך נישט אַינגעהאַקט...

און ער שמייכלט פֿון זיין אייגענעם געדאַנק. ער רעדט מיט אַזאַ
קלאַרקייט, מאַלט עס אַזוי, אַז איר זעט ממש דעם הערינג, זעט ווי
דאָס אייגל ווינקט צו אים, כאַטש אויפֿן פֿענצטער איז גאָר נישטאַ.

— כ —

מענדעלע האָט זיך נישט אָנגעהערט צו קיין שום פּאָליטישער
פּאַרטיי און גענומען אַ שוואַכן אַינטייל אין געזעלשאַפֿטלעכן לעבן,
און דאָך איז ער געווען אַ מעכטיקער קעמפֿער פֿאַר די העכסטע אי-
דעאלן פֿון דער מענטשהייט. זײַנע שריפֿטן זײַנען געווען עפיש נאָר
וועדליג זייער גרויסן מאַסשאַטאָב, זייער הויכן אַלמענטשלעכן אי-
בערבליק און שטימונג. אָבער זייער טאָן האָט ווײַט ניט שטענדיק
געהאַט אַן עפישע רויקייט. מענדעלע האָט שטענדיק געלערנט, גע-
מוסרט, געבייזערט זיך, געקריטיקירט. ער האָט באַגאַסן מיט אַ גאַ-
ליקן סאַרקאָזם אונדזערע מיאוסע מידות און הנהגות, די אַכזריות
פֿון די זאַטע און די טעמפע געדולד פֿון די הונגעריקע, דעם גאַנצן
אומגעלומפערטן סדר פֿון אונדזער לעבן.

בטבע איז מענדעלע געווען אַ שטאַרקער פּחדן און האָט עס
אַפֿן אַרויסגעוויזן. ער האָט מורא געהאַט פֿאַר אַ יון, פֿאַר אַ קנעפל,
פֿאַר דעם קלענסטן רעש. און דאָך איז ער דאָס גאַנצע לעבן געווען

און געבליבן אַ רעוואָלוציאָנער אין פֿולן זין פֿון וואַרט. אַ זון פֿון בכבודיקע עלטערן, האָט ער, זעכצן יאָר אַלט, מיט אַ מאָל איבערגע-ריסן מיט דער סביבה, און זיך אַ וואַרף געטאָן אין טיפֿסטן תּהום פֿון אַרעמקייט און עלנט. מיט דער זעלבער מסירת-נפֿש, מיט וועלכער די דעמאָלטיקע רוסישע רעוואָלוציאָנערן, די נאַראַדניקעס, זינען געגאַנגען אין פֿאַלק, איז ער צוגעשטאַנען צו אַ חברה בעטלערס און זיך געלאָזט מיט זיי וואַנדערן איבער דער וועלט. שפעטער, אַז ער האָט אָנגעהויבן שרײַבן, האָט ער אַרויסגעוויזן אַן אמתע רעוואָלו-ציאָנערע דרייסטיקייט. זעענדיק אַ ווונדערבאַרער קענער פֿון העב-רעיש, וויסנדיק זייער גוט אויף וויפֿל עס איז פֿאַרהאַסט און מבוזה די „שפּראַך פֿון דינסטמיידלעך“ — האָט ער געפֿונען אין זיך גענוג מוט אומצובײַטן זײַן העברעיִשע פֿעדער אויף אַ ייִדישע, ווייל ער האָט מיט זײַן געניאַלן חוש דערפֿילט אין דער שפּראַך דעם פּולס פֿון אַ נײַעם לעבן. אָנגעקומען פֿאַר אַן איידעם צו אַן אָנגעזענעם בערדיטשעווער באַלעבאַס, איינער פֿון די וויכטיקסטע קהלס-לייט אין שטאַט, נעמט ער און שרײַבט-אָן „די טאַקסע“, וווּ ער טרעט-אַרויס מיט די שווערסטע באַשולדיקונגען און זלזולים קעגן דעם שווער און אַנדערע קהלשע רעדפֿירערס און בלוטזויגערס. דער דרייסטער אַרויסטריט האָט אים טײַער געקאַסט: ער האָט געמוזט אַנטלויפֿן פֿון בערדיטשעוו. מיט צען יאָר שפעטער איז ער ווידער אַרויסגעטראָטן מיט אַ פֿיל טיפֿערן, וויכטיקערן און שאַרפֿערן פֿאַ-ליטישן פּאַמפֿלעט, „די קליאַטשע“, אַן עכט רעוואָלוציאָנער ווערק, וואָס האָט געקאַנט דערשנינען אין דרוק נאָר אַ דאַנק דער נאַכלעסי-קייט פֿון ייִדישן צענזאָר. אַז „די קליאַטשע“ איז מיט פֿיל יאָרן שפּע-טער, שוין בײַ פֿרײַערע צענזור-באַדינגונגען, געווען איבערגעזעצט אין רוסיש און אָפּגעדרוקט אין „וואַסכאַד“, האָט מען דעם זשורנאַל צוליב דעם באַשטראַפֿט און אָפּגעשטעלט.

איין מאָל האָט מענדעלע מיט איינעם פֿון זײַנע מעשהלעך קלאָר און בולט מיר כאַראַקטעריזירט זײַן אומרויִקן, זוכנדיקן, רעוואָלו-ציאָנערן געסט.

מיר זינען געזעסן און געשמעסט וועגן „די העכערע שטרע-
בונגען פֿון מענטשלעכן גניסט“, האָט ער זיך מיט אַ מאָל אויפֿגעמונ-
טערט און אָנגעהויבן דערציילן:

— הערט אַ טשיקאָוע מעשה. יינגלוויז בין איך געווען אַ גרוי-
סער שטיפֿער און דערצו שטאַרק נייגעריק. אַלץ האָב איך געדאַרפֿט
וויסן און זען. פֿאַלט מיר אַרײַן אין זינען אָנצוקוקן דעם יצר־טובֿ
און דעם יצר־הרע. וואָס זינען דאָס פֿאַר אַ ברואים, וועלכע זיצן
זיך אין האַרצן, יעדערער אין זײַן חדרל, און האַלטן אין איין איבער-
ריידן דעם מענטשן? בײַ נאַכט, בעת אַלע זינען געשלאָפֿן, טו איך
אויס די שיד און פֿאַרקלייב זיך שטילערהייט אין האַרצן אָנקוקן
מײַנע פֿאַרשויען. ווהיין גיי איך צום ערשטן? — פֿאַרשטייט זיך,
צום יצר־טובֿ. איך קום־אַרײַן אין זײַן חדרל — אַ פֿאַלאַץ, שײַן ווי
גאַלד און ליכטיק — ליכטיק, אַזש פֿאַרבלענדט צו ווערן. און ער
אַליין, דער יצר־טובֿ, זיצט זיך שטאַטיק, די פֿליגעלעך צונויפֿגע-
לייגט, מיט אַ פֿרום פֿנימל, און מורמלט אַ תּפֿילה. שטיי איך אַ
פֿאַרגאַפֿטער און קוק אים אָן. נאָר באַלד ווערט מיר לאַנגווייליק. עס
איז אַזוי ליכטיק, אַזוי דורכזיכטיק, אַז איך זע אַלץ, אי דעם פֿאַלאַץ,
אי דעם מלאַך, יעדעס ווינקעלע. איצט אַז אַלץ איז קלאַר — וואָס
האָב איך נאָך צו טאָן דאָ? גיי איך אַרויס. מען דאַרף אַרײַנקוקן צום
יצר־הרע. אַהינצו דערקלייבן זיך איז שוין געווען נישט אַזוי גרינג.
איך קום־אַרײַן, רבּונו של עולם! וווּ בין איך דאָס? אַ פֿינצטערע
הייל, אַן אמתער תּהום. עס לויפֿן־דורך עפּעס רויטע פֿניערלעך,
נישט צו כאַפֿן מיטן אויג, נישט צו דערקענען, וואָס דאַרט טוט זיך.
און דאָס מלאַכל, דער יצר־הרע, הייסט עס, טראַגט זיך אום ווי אַ
רוח פֿון איין ווינקל אין אַנדערן, און יעדע רגע האָט ער אַן אַנדער
אויסזען, איך נעם זיך צוקוקן, הייב־אָן טאַפֿן די ווענט, אומעטום —
גריבער, היילן, לעכער. הייב איך אָן אַרומצוטאַפֿן דעם חדר פֿון
אַלע זינען — אַ שווערע מלאכה! ס'איז גליטשיק, איך שמויס זיך אָן
יעדע ווילע אויף שפּיצן און שטיינער — נאָר איך טו מײַנס, טאַפֿ
איך אַ טאַג און צוויי און אַ וואָך און אַ חודש. דוכט זיך, שוין אַלץ

אויסגעפֿאַרשט. ערשט, וווּ! עס אַנטפלעקט זיך מיט אַ מאָל אַ נײַע הייל, אַ נײַער גרוב. קריך איך אַהין און פֿאַרש ווינטער. טאָפּ איך ווידער אָן נאָך אַ הייל, אַ נײַעם תהום. בקיצור, אַט אַזוי בין איך דאָס גאַנצע לעבן אומגעקראַכן, אַרומגעדראַפּעט זיך אין יצר-הרעס מלוכהלע, און וואָס ווינטער איך בין פֿאַרקראַכן, אַלץ ננגעריקער בין איך געוואָרן — און קיין גרונט האָב איך דאָרט ביז איצט נישט געפֿונען... איך גיב אײַך אַן עצה, מײַן פֿרײַנד, אַרײַנקוקן אַהין. אָן אַן ערך אינטערעסאַנטער ווי בײַם יצר-טובֿ! — האָט ער פֿאַרענ-דיקט און שטיפֿעריש זיך צעלאַכט.

דאָס האָט אַרויסגעזאָגט אַן אַכציק — נײַנציק-יעריקער זקן!

וואָס עס איז געזאָגט געוואָרן וועגן מענדעלעס רעוואָלוציאַניזם, קאָן אין אַ געוויסער מאָס איבערגעחזרט ווערן וועגן זײַן באַציונג צום סאָציאַליזם. ער האָט נישט אָנגעהערט צו קיין סאָציאַליסטישער פֿאַרטיי, אַ מאָל געווען „ברוגז“ אויף די סאָציאַליסטן, געבייזערט זיך אויף זיי. נאָר מיט אים איז פֿאַרגעקומען דאָס זעלביקע, וואָס מיט מאָליערס העלד, וועלכער האָט אַליין נישט געוואָסט, אַז ער האָט דאָס גאַנצע לעבן „גערעדט פֿראַזע“.

אין דער הקדמה צו „פֿישקע דער קרומער“ שרײַבט מענדעלע: — איך האָב נאָר שטענדיק צו טאָן מיט אביונים, קבצנים, אומגליקלעכע, געבעד. מיר חלומען זיך נאָר בעטלערס. פֿאַר מײַנע אויגן שוועבט תמיד אַ טאַרבע... וואָס איך זאָל נישט וועלן זאָגן אָדער דערציילן, קומט פֿאַר מיר אַבער די טאַרבע.

דער אביון, דער באַרױבטער און אונטערגעדריקטער איז געווען דער הויפּטהעלד אין מענדעלעס ווערק. אים האָט מענדעלע אָפּגע-געבן זײַן גאַנצע אויפֿמערקזאַמקייט, זײַן גאַנצע ליבע. און אויף וויפֿל זײַן האַרץ האָט זיך געצויגן צו די אַרעמע און שוואַכע, אויף אַזוי פֿיל האָט ער טיף געהאַסט, געפֿילט אַ פֿײַערדיקע שנאה צו די רײַכע און זאַטע, וואָס האָבן זיך אָנגעזויגן מיטן אַרעמאַנס בלוט, צו די אַלע רמאישע פֿלל-פֿאַרוואַרגערס, צו די וואָס רײַטן אויף דער „ביד-

נער קלאַטשע". פֿון וועמענס וועגן, אויב נישט צוליב דער אַרעמער ייִדישער פֿאַלקסמאַסע האָט ער אָנגעהויבן שרייבן ייִדיש? און זײַן ראַלע אין דער דערוואַכונג פֿון דער ייִדישער מאַסע איז אַן אומ־ געהייער גרויסע, נאָך נישט געהעריק אָפּגעשאַצטע.

אייגנאַרטיק איז געווען מענדעלעס באַצױנג צו דער נאַציאָנאַל־ לער באַוועגונג. ער האָט זיך נישט געהאַלטן פֿאַר אַ נאַציאָנאַליסט. נישט ליב געהאַט ריידן וועגן נאַציאָנאַליזם. אַ מאַל, אין היץ פֿון פֿאַלעמיק, אָפֿילו געזאַגט, אַז ער איז „אַן אַסימילאַטאָר“.

און דאָס איז פֿאַרשטענדלעך. מענדעלע איז געווען אויף אַזוי פֿיל דורכגעדרונגען מיט ייִדישקייט, אַז ער האָט נישט געקאַנט פֿילן די נויטווענדיקייט פֿון אַ נאַציאָנאַלער פּראָגראַם. „אויף וואָס דאַרף איך אַ פּאַס, אַז איך בין אַליין דאָ?“ — האָט געענטפֿערט אַ ייד, ווען פֿאַליציי האָט בײַ אים געפֿאַדערט אַ פּאַס. מענדעלע האָט זיך אויך נישט גענייטיקט אין אַ „נאַציאָנאַלן פּאַס“, ווייל ער איז אַליין „גע־ ווען דאָ“, אין דער ייִדישער קולטור, אין דער ייִדישער געשטימקייט.

קיינער האָט נישט געטאָן אַזוי פֿיל פֿאַר דער נײַ־ייִדישער לי־ טעראַטור און שפּראַך, ווי מענדעלע. ער האָט געלייגט דעם פֿונדאַ־ מענט פֿון דער ליטעראַטור, איז געווען דער קיריל און מעפֿאָדיג פֿון דער שפּראַך, האָט איר געגעבן אַן „אַלפֿאַבעט“. נישט קוקנדיק אויף דעם, איז ער געווען זייער ווייט פֿון אַ וועלכן עס איז שפּראַך־ פֿאַנגאַטױט און האָט זיך באַצױגן צו העברעיִש מיט אַ טיפֿער אַכטונג און מיט דער זעלביקער ליבע ווי צו ייִדיש. די לעצטע יאָרן האָט ער פֿיל געשריבן אין העברעיִש, און אין וואָס פֿאַר אַ העברעיִש! דער גרעסטער קינסטלער פֿון דער העברעיִשער שפּראַך, ביאַליק, האָט אָנערקענט מענדעלען פֿאַר זײַן רבֿין אין דער שפּראַך און פֿלעגט אָפֿט זיך האַלטן מיט אים אַן עצה וועגן עפּעס אַ וואָרט אָדער אויס־

¹ אויף זייערע נעמען איז אין 1845 געגרינדעט געוואָרן אַ געהיימע אַראַגאַני־ זאַציע (קיריל־מעפֿאָדיגע אַבשטעטטוואַ) פֿון שרייבערס (צו וועלכע עס האָט שפּעטער געהערט שוועטשענקאַ), פּראָפּעסאָרן, סטודענטן, צו רעוואָלוציאָני־ גיזירן דאָס רוסישע לעבן, ענדערן, רעפּאַרמירן.

דרוק. וועגן דער שפראכן-פראגע האָט זיך מענדעלע אַ מאָל אויס-
געדריקט: „צוויי שוועסטער, אויסגעגעבענע פֿאַר צוויי ברידער,
דאַרפֿן זיין נישט בלויז נישט פֿינטלעך, נאָר פֿרינדלעך צווישן זיך,
און אויך זייערע קינדער, ווי נאָענטע קרובֿים, דאַרפֿן זיך באַציען
פֿרינטלעך איינע צו די אַנדערע. לויט די דינים פֿון אונדזער תורה
מעגן זיי זיך מתחתן זיין צווישן זיך“.

ביאליק האָט געלייענט אין אַדעס און אין עטלעכע אַנדערע
שטעט אַ פֿאַרטראַג און הלכה און אגדה. אַזוי ווי עס איז נישט געווען
דערלויבט צו לייענען אין ייִדיש, האָט ער געלייענט אויף רוסיש.
מענדעלע איז דאָן געלעגן אַ פֿאַראַליזירטער. ווען מען האָט אים
דערציילט, אַז ביאליק לייענט זיין פֿאַרטראַג אין רוסיש, האָט ער
מיט אַ סאַרקאַסטישן שמייכל געזאָגט:

— אַ מאַדנע אומה דאָס ייִדישע פֿאַלק. געראַטן אין מענדעלען,
ווייל נישט פֿאַרשטומט ווערן אַפֿילו ווען מען מוז (די דאָקטוירים
האַבן אים דאָן שטרענג פֿאַרבאָטן צו ריידן), אַפֿילו ווען מען סטראַ-
שעט מיט קאַטאַרגע. עהע, אַ ייד וועט דיר ניט שווינגן, דו וועסט
אים דאָס מויל נישט פֿאַרשטאַפֿן.

און באַלד אילוסטרירט ער דאָס מיט אַ משל:

— פֿאַרשטייט איר מיך: ביז אַהער איז געווען אַ גרויסע שפּאַ-
רעניש, דורך וועלכער נאָזלאַך דאַרף אַ ייד אַטעמען (מיט אַ גמרא-
ניגון). איינע האָבן געהאַלטן, אַז נאָר דורך דער לינקער נאָזלאַך,
אַנדערע ווידער — לא, דווקא דורך דער רעכטער. איינע — דווקא
העברעיש, אַנדערע — נאָר ייִדיש. אַז מענטשן קאָנען און דאַרפֿן
אַטעמען דורך ביידע נאָזלעכער — ווילן זיי נישט פֿאַרשטיין... וואָס
זשע טוט גאָט? קומט פֿאַניע מיט דער נאַהניקע און זאָגט, אַז אַ ייד
דאַרף פֿלל נישט אַטעמען, ער פֿאַרשטאַפט ביידע נאָזלעכער — און
אַ סוף. מיינט איר דאָך, אַז איר זינט שוין פֿאַרטיק? ניין, אַ ייד גיט
זיך אַן עצה. ער הייבט אַן אַטעמען דורכן גראָבן פֿינגער: אויף „בער-
דיטשעווער רוסיש“.

אין איינעם פֿון זיינע ווערק („שלמה ר' חיימס“) שילדערט

מענדעלע, ווי אזוי שלמהלע (לייען מענדעלע) האָט פֿון דער יוגנט אָן געלעבט אין אַן אַנדער וועלט, טויזנטער יאָרן פֿאַר זײַן צײַט און טויזנטער מײַלן פֿון זײַן געבורטסאַרט. געוויינט האָט ער אין ווייט־רוסלאַנד אין אַ קליין שטעטל, וואָס איז געשטאַנען אויף אַ בלאַטיקן טײַכל מיט אַ גוישן נאַמען. געזען האָט ער אין מאָרק רוסישע פּויערן, נאָר געלעבט האָט ער ווייט, ווייט פֿון דעם אַלעמען. זײַנע שטעט זײַנען געווען פּרין, אַרם און באַר שײַע; זײַן טײַך איז געווען דער ירדן; די פֿעלקער, וואָס האָבן אים אַרומגערינגלט, זײַנען געווען פּלוישנים און עמלק, מואב און עמון. דאָרט האָט ער געפֿילט זיך אין דער היים, דאָרט איז אים אַלץ געווען נאָענט און פֿאַרשטענדלעך. פֿאַר מענדעלען איז די אַלטע היים געווען נאָענט און טײַער. ער איז געווען, ווי שלמהלע, „אַ דאָרטיקער“, און ביז דעם לעצטן טאָג פֿון לעבן האָט ער נישט געקאָנט אַפּרײַסן זײַן בליק, אָפּווענדן זײַן געדאַנק פֿון יענע ערטער. נאָר אין דער זעלביקער צײַט איז ער געווען מיטן גאַנצן גײַסט צוגעבונדן צום גלות, צו דעם פֿאַרחושכטן און פֿאַרביטערטן קאַבאַנאָסק מיט זײַן גרויסער טאַרבע. ער האָט געפֿילט, אַז נאָר דאָ, וווּ עס איז דאָס פֿאַלק, איז אויך זײַן נשמה, זײַן קולטור.

אײן מאָל, אין אַ געשפרעך, האָט מענדעלע מיר אַ זאָג געטאָן אַ וואָרט, וואָס האָט מיך דערשיטערט מיט זײַן דרייסטיקייט און טיפֿקייט:

— מיר איז דער חורבן בית־המקדש נישט ווייניקער טײַער ווי דער בית־המקדש אַליין. דער חורבן האָט אונדז געגעבן די העכסטע פּערל פֿון פּאַעזיע, געשאַפֿן אַ גאַנצע קולטור.

אין די עטלעכע ווערטער פֿון דעם געניאַלן דיכטער און טיפֿן דענקער האָט זיך אויסגעדריקט זײַן גאַנצע וועלט־אַנשויונג. זײַן פּראָגראַם און זײַן באַצײונג צו די פֿאַרוויקלטסטע פּראָגעס פֿון אונז־דזער נאַציאָנאַלן לעבן.

יצחק לייבוש פריץ

— א —

איך געדענק נישט אויף ריכטיק, ווען און ביי וועלכע אומשטענדן איך האָב צום ערשטן מאל געהערט פרצעס נאָמען, צום ערשטן מאל געלייענט עטוואָס פֿון זיינע ווערק. נאָר דאָס געדענק איך קלאָר, אַז ווען מיר האָט זיך געמאַכט צו זען, אין דער ערשטער העלפֿט פֿון די ננציקער יאָרן דאָס זאַמלבוך „ליטעראַטור און לעבן“ און דאָרט האָב איך אין איינעם פֿון זיי דורכגעלייענט פרצעס נאָועלע „אין אַ קעלער־שטובֿ“ — האָט עס אויף מיר געמאַכט אַן אומגעהייער שטאַרקן איינדרוק. איך בין געווען פֿאַרווונדערט, וואָס איך האָב געטראָפֿן אַזאַ עכט ליטעראַרישע זאַך (אין אייראָפּעיִשן זין) אין אַן אַרעם־דיניקער אויסגאַבע, אין ייִדיש.

גענומען האָט זיך מײַן פֿאַרווונדערונג נישט דערפֿון, וואָס איך בין חס ושלום געווען אַ קעגנער פֿון ייִדיש, געהאַלטן די שפּראַך פֿאַר אַ נידעריקע, נישט־ליטעראַרישע, פֿאַרקערט, ווען עס וואַלטן דאָן שוין געווען די איצטיקע „שפּראַך־ריכטונגען“, וואַלט איך געוויס געווען אַ הייסער ייִדישיסט — נאָר פשוט פֿאַר מיר איז געווען אומ־גערײַכט צו טרעפֿן אַזאַ ווערק אין ייִדיש. אמת, צו יענער צײַט האָב איך שוין געלייענט פֿיל שיינע, טאַלאַנטפֿולע ווערק אין ייִדיש: „די קליאַטשע“ מענדעלע מוכר ספֿרימס, שלום־עליכמס „סטעמפעניו“, דינעזאָנס „דער שוואַרצער יונגערמאַנטשיק“, לינעצקיס „דאָס פּוילישע ייִנגל“ אד״גל. נאָר די אַלע ראַמאַנען און נאָוועלן זײַנען ביי מיר גע־שטאַנען ווי אין דער זײַט, זײַנען פֿאַר מיר נישט געווען צונויפֿגע־בונדן מיט דער ליטעראַטור. שיינע, ווונדערבאַרע דערציילונגען, אָבער די ייִדישע ליטעראַטור איז אין מײַנע געדאַנקען געווען פֿאַרגעשטעלט

נאָר פֿון שמרן און בלאַשטיינען: זיי זינען געווען פֿאַר מיר אירע איינציקע שעפֿערס, באַלעבאַטים און געזעצגעבערס.

מיט אַ פֿאַר יאָר פֿריער, אין יאָר 1890, בין איך געווען אין קיעוו ביי שלום-עליכמען, וועלכער האָט שוין אַרויסגעגעבן זיין "ידי-שע פֿאַלקס-ביבליאָטעק". ער האָט מיר דערציילט וועגן זינע ליטע-ראַרישע פּלענער און געלייענט מיר זיין פֿלאַמפֿענערדיקן פֿאַלעמישן אַרטיקל קעגן שמרן און זיין "ריכטונג" אין דער ליטעראַטור. איך האָב מיט אַן אמתן פֿאַרגעניגן צוגעהערט, געווען אין גאַנצן איינשטימיק מיט שלום-עליכמען, אָבער טיף אין האַרצן איז ביי מיר געווען די אי-בערצינגונג, אַז דאָ וועט קיין שום פֿאַלעמיק נישט העלפֿן און שמר וועט בלייבן דער איינציקער הערשער פֿון דער יידישער ליטעראַטור. און דאָ האָט די קלייניקע נאַוועלע פּרצעס געמאַכט ביי מיר אַ גאַנצע איבערקערעניש. איך האָב מיט אַ מאָל דערפֿילט, אַז אין דער יידישער ליטעראַטור האָבן זיך באַוווּזן נייע באַלעבאַטים און אַז זי איז אַרײַן אין דער משפּחה פֿון די איראַפעישע ליטעראַטורן.

אין דער זעלביקער צײַט איז פֿאַרגעקומען מיין ערשטע שריפֿט-לעכע באַקאַנטשאַפֿט מיט פּרצן. איך האָב אים געשיקט אַ סקיצע "די פּתֿים", וועלכע ער האָט אָפּגעדרוקט אין איינעם פֿון די יום-טובֿ-בלעטלעך. נאָך דעם האָב איך אים געשיקט אַ גרויסע דערציילונג, וועלכע איך האָב געשריבן אין יידיש, נאָר די איבערזעצונג פֿון איר איז שוין געווען געדרוקט אין רוסיש (רוסקאַט). פּרץ האָט עס צוגע-זאָגט צו דרוקן, נאָר איך געדענק שוין נישט מחמת וועלכע סיבות האָט ער זי נישט געדרוקט און אַפֿילו נישט אומגעקערט מיר צוריק דעם מאַנסקריפּט. איך האָב אים עטלעכע מאָל געשריבן און נישט באַקומען קיין ענטפֿער. איך געדענק, אַז איך בין געווען דאָן שטאַרק ברוגן דערפֿאַר — און מיט דעם האָט זיך אויף אַ לאַנגער צײַט אי-בערגעריסן אונדזער באַקאַנטשאַפֿט.

איך בין אָפּגעפֿאַרן קיין פּאַריז, אַרײַן אין אַ נייער סביבֿה מיט נייע אינטערעסן, וועלכע זינען געווען זייער ווייט פֿון דער יידישער ליטעראַטור. אָבער מיט ייִדן, מיט פּאַריזער רוסישע ייִדן — סטודענטן,

אַרבעטערס, עמיגראַנטן — האָב איך די גאַנצע צייט געהאַט נאָענטע פֿאַרבינדונגען. איך בין באַקאַנט געוואָרן און באַפֿריינדט זיך מיט אַ ווילנער יונגן מאַן, א. באַרעל, וועלכער האָט נישט לאַנג פֿאַר דעם עמיגרירט קיין פֿראַנקרײַך.

איין מאָל, אין מיטן די געוויינטלעכע דעבאַטעס, ווענדט זיך צו מיר באַרעל מיט אַ שמייכל:

— איך האָב פֿאַר אייך אַ מתנה.

און דערלאַנגט מיר אַ בוך.

איך עפֿן־אויף — פרצעס אַלע ווערק, אַ יוביליי־אויסגאַבע. אויף דעם שער־בלאַט — באַרעלס אַ שיר אין העברעיִש, נאָך דעם אַלטן סקאַרבאָון נוסח, מיט אַן אַקראַסטיך, הייבט זיך אָן מיט די ווערטער: „שלמה שמך“.

אַ ייִדיש בוך, דערצו נאָך פרצעס, אַ העברעיִשער שיר און די אומגעריכטיקייט פֿון דער מתנה האָבן געמאַכט אויף מיר דעם אַנזדרוק ווי אַ גרוס פֿון דער ווינטער און ליבער היים.

מיין בעל־מתנה האָט זיך נישט באַגענוגט מיט שענקען מיר דאָס בוך. ער האָט מיך שטיל אַנגענומען פֿאַר אַ האַנט און מיט אַ צו־פֿרידנדיקייט פֿון אַ „זולל וסובַאניק“, וואָס גרייט זיך פֿאַרווכן אַן איי־דעלע און זייער גוטע שפּינז, האָט ער אַ זאָג געטאָן:

— אַט, לאַזט אַ וויילע אין דער זייט אַינערע דעבאַטעס. קומט בעסער, איך וועל אייך ליענען פרצן.

ער האָט מיך אָפּגעפֿירט צו זיך און אַלץ מיט דעם געלאַסענעם צופֿרידענעם שמייכל גענומען ליענען מיר פרצעס דערציילונגען. געענדיקט איינע, אַ קוק געטאָן אויף מיר מיט אַ גליקלעכן בליק, אַרויסגערעדט נאָר דאָס וואָרט „נו?“ — און אַנגעהויבן אַ צווייטע.

אַזוי זענען מיר געזעסן ביז שפּעט אין דער נאַכט. איך בין גע־ווען פֿאַרוונדערט, פֿאַרכישופֿט. דאָ האָב איך צום ערשטן מאָל דער־קענט פרצן, פֿאַרשטאַנען ווי גרויס ער איז — און ער איז מיר גלייך געוואָרן נאָענט און טייער, געוואָרן נייטיק פֿאַר מיין אייגענעם גיסט. דאָס איז געווען בערך אין יאָר 1901. די צייטן זענען שוין געווען

אַנדערע. די שטימונג אין די אויסלענדישע יידישע קאלאָניעס האָט אָנגעהויבן צו ווערן פֿון טאָג צו טאָג אַלץ נאַציאָנאַלער. און פֿרץ האָט אין דעם געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע. פֿרצן האָט קיינער נישט געקאָנט פֿאַרלייקענען, אַפֿילו די פֿאַרביסנסמע סאַציאַל-דעמאָקראַטן. פֿרץ איז געווען אַן אַרגומענט, אַ פֿאָן. אין זײַנע ווערק האָבן יונגע לײַט גע-לערנט דאָס ייִדישע פֿאַלק און דאָס ייִדנטום. צוליב אים האָבן אַסימי-לירטע בחורים און מיידלעך געלערנט ייִדיש. זעלטן וועלכער ייִדישער אָונט, סײַ אַ ציוניסטישער, סײַ אַ בונדיסטישער (ביידע פֿאַרטייען האָבן געהאַלטן פֿרצן פֿאַר זײַערן) איז זיך באַגאַנגען אָן אַ ליעניש פֿון פֿרצן. דער הויפט זײַנען אינטערעסאַנט געווען די פֿאַרטראַגן וועגן אים פֿון ד״ר חיים זשיטלאָווסקי.

— 3 —

אין יאָר 1906 האָב איך זיך אומגעקערט קיין רוסלאַנד. נאָר עס זײַנען פֿאַרביי נאָך עטלעכע יאָר ביז איך האָב זיך פֿערזענלעך באַ-קענט מיט פֿרצן. פֿאַרגעקומען איז אונדזער באַקענען זיך, אויב איך האָב קיין טעות נישט. אין יאָר 1908 אָדער 1909, ווען פֿרץ איז צום ערשטן מאַל געקומען קיין פעטערבורג, אַזנגעלאַדן פֿון אַ ראַדיקאַלער גרופּע אויף אַ פֿאַרלעזונג. באַגעגנט האָבן מיר זיך אין זאַל, וווּ עס איז פֿאַרגעקומען די לעזונג. פֿאַר עטלעכע מינוט, איידער פֿרץ האָט גע-דאַרפֿט אַרויסטרעטן. מיר האָבן זיך אַרומגענומען און צעקושט ווי אַלטע באַקאַנטע.

איך האָב שוין פֿריער געזען פֿרצעס בילד, נאָר איך וואָלט פֿרצן נישט דערקענט. ער איז געווען נישט קיין הויכער, אַ ברייטפלייציקער, מיט אַ גרויסן, שיינעם, הויך אויפֿגעהויבענעם קאַפּ, מיט אַ פֿרײַען, ענערגישן אויסזען און קלוגע פֿינקלענדיקע אויגן. איך געדענק, אַז דערזענדיק אים איז מיר געקומען אין זינען דער געדאַנק, אַז ווען איך באַגעגן אים אין גאַס, וואָלט איך אפֿשר נישט גלייך דערקענט, אַז ער איז אַ ייִד. אַ טיפּיש, ייִדיש געזיכט, נאָך מער ייִדישע אויגן, — אַבער דעם קאַפּ אויפֿגעהויבן, די באַוועגונגען פֿרײַע, אויפֿן פנים

דער אויסדרוק פֿון שטאַלץ און רויקער זיכערקייט. אין דער גאַנצער פֿיגור — קיין שום זכר פֿון גלות! אַזאַ פֿרינקייט פֿון גלות האָב איך נישט באַמערקט אין דעם אויסזען פֿון קיינעם פֿון די אַסימילירטע פעטערבורגער יידן.

אויף דער פֿאַרלעזונג איז געשען אַן אינצידענט, וועלכער איז גע- ווען כאַראַקטעריסטיש אי פֿאַר פּרצן, אי פֿאַר דער דעמאָלטיקער פע- טערבורגער יידישער יוגנט.

דער זאַל איז געווען, פֿאַרשטייט זיך, געפּאַקט. נאָר אַ גרויסער טייל פֿון פּובליקום איז באַשטאַנען פֿון אַזעלכע, וואָס זענען געקומען זען פּרצן און נישט הערן אים. געווען נישט ווייניק אַזעלכע, וואָס האָבן נישט פֿאַרשטאַנען אַדער קוים פֿאַרשטאַנען יידיש.

פּרץ האָט מייסטערהאַפֿט געלייענט זיין ווערק. נאָר פּרץ איז דאָך בכלל געווען נישט פֿאַר אַ המון. ער איז געווען צו אינטים, צו אידל און אייגנאַרטיק, און זיין מייסטערהאַפֿט לייענען איז געווען צוגע- פּאַסט צו אַ קליינעם אינטימען קרייז. פֿאַר אַ גרויסן פּובליקום איז זיין שטים געווען צו שוואַך, די אינטאַנאַציע נישט גענוג שאַרף. דער- צו האָט זיין פּוילישער אַקצענט געקלונגען פֿאַר דעם ליטווישן פּובלי- קום פֿרעמד, געמאַכט פֿיל ווערטער אומפֿאַרשטענדלעך.

די וואָס זענען געזעסן אין די ערשטע דריי-פֿיר רייען האָבן נאָך געהערט און פֿיל ווייניק פֿאַרשטאַנען, וואָס פּרץ האָט געלייענט. אָבער צו דעם איבעריקן פּובליקום האָבן דערגרייכט נאָר איינציקע ווער- טער, אַן אַ צוזאַמענבונד, די ערשטע צען מינוט איז געווען שטיל. נאָך דעם האָט דאָס פּובליקום אָנגעהויבן צו באַוועגן זיך. מען האָט גענומען שמועסן שטילערהייט צווישן זיך. ביסלעכווייז האָט מען אָנגעהויבן אַרויסגיין פֿון זאַל, פֿריער איינציקווייז, געלאַסן, דערנאָך אַלץ רעשיקער, אַזוי, אַז בשעת פּרץ האָט געענדיקט איז דער פֿריער אָנגעפּאַקטער זאַל געווען האַלב פּוסט, און פֿון צווייטן חדר האָט זיך געטראָגן אַ רעש פֿון געשפרעכן.

בעת דעם אַנטראַקט איז מיר געווען שווער צו באַגעגענען זיך מיט פּרצן, איך האָב זיך געשעמט פֿאַר דער אויפֿפֿירונג פֿון פּובלי-

קום און מיר האָט דאָס האַרץ וויי געטאָן, וואָס דער יום־טובַ איז פֿאַרשטערט.

פּרץ האָט מיך פֿון דער ווינטן דערזען, דורכגעשלאָגן זיך דורך דעם עולם און מיט אַ פֿריילעכן שטיפֿערישן געלעכטער, מיט דעם טאָן פֿון אַ זיגער, אַרויסגערעדט:

— אדרבה, ווער נאָך וועט קאָנען אַזוי גיך און גוט צעטרייבן פֿון אַ זאָל אַזאַ עולם? אַ? דאָס איז דאָך אַ קונסט!
איך האָב געזען, אַז זיך געלעכטער איז נישט קיין געמאַכטער, אַז ער איז באַמת געווען צופֿרידן, וואָס דאָ אין פעטערבורג, וואָס ער האָט פֿינט געהאַט, האָט מען אים באַגעגנט ווי עס פֿאַסט פֿאַר עס־האַרצים.

דער אַנטראַקט האָט זיך געענדיקט. פּרץ האָט געדאַרפֿט ווידער אַרויסטרעטן.

— וואָס זאָל איך לייענען? — האָט ער גענומען פֿרעגן ביי די עטלעכע אייגענע מענטשן, וועלכע האָבן אים אַרומגערינגלט.
איינער האָט אַן עצה געגעבן צו לייענען „דאָס שטרעמל“, דער אַנדערער — „באָנטשע שווינג“, נאָך איינער — „אַ גילגול פֿון אַ ניגון“.

פּרץ האָט געשאַקלט מיטן קאָפּ: עס געפֿעלט אים נישט.

געטראַכט אַ וויילע, נאָך דעם אַפּגערופֿן מיך אין אַ זינט.

— וווּ זיצט איר? ווינט פֿון מיר? זאָגט דער אַנפֿירערקע, זי

זאָל אַיך געבן אַן אַרט אין דער ערשטער ריי, איך זאָל אַיך זען.

— צו וואָס?

— אַקוראַט אַנטקעגן מיר זיצט אַ פֿאַרזעעניש, וואָס גענעצט די

גאַנצע צינט. זי נערווירט מיך.

און ער האָט צוגעגעבן מיט אַ דרייסטן, שטיפֿערישן שמייכל:

— איר ווייסט וואָס איך וועל טאָן? איך וועל גאָר נישט לייענען.

איר וועט זיצן אַנטקעגן מיר, וועל איך אַיך דערציילן אַ מעשה,

איך וועל אימפּראָוויזירן.

איך האָב דאָס אַנגענומען פֿאַר אַ שפּאַס. נאָר פּרץ האָט גע-

האלטן וואָרט. אַז ער האָט געדאַרפֿט אָנהייבן לייענען, האָט ער זיך אַ ביסל איבערגעבויען צו מיר און האָט גענומען רויק דערציילן אַ מעשה, גלייך ווי אין זאַל וואָלט מער קיינער ניט זיין ווי נאָר מיר ביידע. די מעשה איז געווען וועגן אַ שטראַל, וואָס האָט זיך מיט בענקעניש פֿאַרקוקט אויף דער ערד און נישט באַמערקט, ווי מיט דעם פֿאַרגיין פֿון דער זון האָט זיך דער הימל געשלאָסן. ער האָט נישט געקאָנט מער אומקערן זיך אויף זיין אָרט. האָט ער געפרוווט אַראַפֿלאָזן זיך אויף דער ערד און ווידער נישט געקאָנט, ווייל ער האָט זיך נישט געקאָנט אַפֿרייסן פֿון הימל... מיט דעם האָט זיך אָנגעהויבן די מעשה מיט דעם שטראַל. אַ ווונדער שיינע אַלעגאָריע. אָבער הערן זי חוץ מיר האָבן געקאָנט נאָך אַפֿשר צען מענטשן פֿון די 300—400, וועלכע האָבן זיך געפֿונען אין זאַל.

דאָס פּובליקום האָט אין אָנהייב נישט פֿאַרשטאַנען, צי פּרין לייענט אָדער ער שמועסט מיט עמעצן, וואָס זיצט אַנטקעגן אים. נאָך דעם האָט זיך אין זאַל ווייטער אָנגעהויבן אַ באַוועגונג, שטילע געשפּרעכן און דאָס פּובליקום איז זיך ביסלעכווייז פֿונאַנדערגע- גאַנגען ...

— 2 —

חסידים דערציילן וועגן ר' ישראל רוזשינער¹ אַזאַ מעשה. עטלעכע פֿון זינע חסידים זינען געווען אויף ימים-נוראים ביים אָפּטער², אויף סופּות זינען זיי געקומען קיין רוזשין, האָט זיי ר' ישראל גענומען פֿונאַנדערפֿרעגן, ווי אַזוי פֿירט זיך אויף דער אָפּ-טער. די חסידים זינען געווען דערשראָקן און האָבן געענטפֿערט, אַז זיי וואָגן נישט צו דערציילן, וואָס זיי האָבן דאָרטן געזען.

— נו, וואָס, וואָס? — האָט זיי ר' ישראל געהייסן דערציילן (ער האָט גערעדט אויף אַ וו).

— דער אָפּטער איז יום-כיפור געקומען אין שול צו שחרית

¹ ר' ישראל פּרידמאַן, אייניקל פֿון רבי בער, גרינדער פֿון מלכות ריוזין (תקנ"ז—תרי"א). — ² אַברהם יהושע העשל (1765—1825), רב אין אָפּט, מחבר פֿון אוהב ישראל און תּורת אמת.

מיט נאסע פאות! — האָט ענדלעך אַרויסגעפלאַצט איינער פֿון די חסידים.

הייסט עס, דער אָפטער האָט יום־כיפור זיך טובֿל געווען, וואָס מען טאָר נישט.

דער חסיד האָט געוואַרט, אַז ר' ישראל וועט אויפֿשפּרינגען פֿון אַרט פֿאַר שרעק. אַנטשטאַט דעם האָט ער אויסגעשרייען אַנט־ציקט:

— אַ! איך בין אים מקנא, דעם גרייסן חסיד! ער טוט וואָש ער וויל! וואָש ער וויל!

פּרצן האָט מען אויך געמעגט מקנא זיין: ער האָט אויך געטאַן וואָס ער האָט געוואַלט.

זיין אויפֿפֿירונג אויף דער פֿאַרלעזונג איז נישט געווען קיין צופֿאַל־זאַך: ער האָט אָפֿט געטאַן וואָס ער האָט געוואַלט, נישט רע־כענענדיק זיך מיט גאַר נישט און מיט קיינעם. קומענדיק דאָס צוויי־טע מאָל קיין פעטערבורג וועגן שאַפֿן אַ ייִדיש טעאַטער, אויף וועלכן ער האָט געהאַפֿט צו באַקומען ביי אַ פֿופֿצן טויזנט רובל, איז ער אויף דעם באַנקעט, וואָס די פעטערבורגער ייִדישע אינטעליגענץ האָט געמאַכט פֿאַר זיין כבוד וועגן, אַרויסגעטראָטן מיט אַ שאַרפֿן און בייזן פּראָטעסט, וואָס מען ווענדט זיך צו אים מיט רעדעס נישט אויף ייִדיש. פֿיל פֿון די אַנטי־ילנעמערס אין באַנקעט האָבן זיך גע־פֿונען באַליידיקט און דער גאַנצער פּלאַן פֿון דער געלטזאַמלונג פֿאַרן טעאַטער האָט געפלאַצט.

פּרץ האָט „געטאַן וואָס ער האָט געוואַלט“, נאָר ער האָט שטענ־דיק געוואַסט, וואָס ער וויל. און דאָס, וואָס אַן אַנדערן פֿון דער זייט האָט געקאַנט זיך אויסווייזן ווי אַ שגעון, האָט באמת געהאַט אַ טיפֿן זין.

פּרצעס שטאַלצע און אייגנאַרטיקע נשמה האָט געטראָגן אין זיך עטלעכע שמערצלעכע ווונדן. פֿון דעם ערשטן אַרויסטריט זינעם האָט פּרץ זיך געפֿילט טיף פֿאַרווונדעט און באַליידיקט ווי אַ ייד, ווי אַ ייִדישער שרייבער, ווי אַ שרייבער אין ייִדיש. ער האָט געפֿילט

ארום זיך אן אַטמאַספֿערע פֿון האַס, פֿאַראַכטונג און ביטול, אי מצד דער נישט־ייִדישער באַפֿעלקערונג, אי מצד די ייִדישע אַסימילאַ-טאָרן, אי מצד דער העברעיִסטישער אינטעליגענץ. זייענדיק פֿיל איידעלער און קולטורעלער ווי די פּוילישע אַריסטאָקראַטן, אייִ-ראַפּעזיש געשטימטער איידער די אַסימילירטסטע יידן, קענענדיק די העברעיִשע ליטעראַטור אַפֿשר טיפֿער ווי די פֿאַרקאָטסטע העב-רעיסטן — האָט פּרץ געענטפֿערט אויף דעם האַס און פֿאַראַכטונג, וועלכע עס האָבן אַרומגערינגלט דעם נאָמען ייד, די ייִדישע ליטע-ראַטור און די ייִדישע שפּראַך, מיט אַ גרעסערן האַס און גרעסערער פֿאַראַכטונג — און ער האָט געפֿילט אַן אמתע צופֿרידנקייט, ווען ער האָט געקאָנט אַ וואַרף טאָן אין פנים אַ פּויל אַדער אַן אַסימי-לירטן יידן אַ שאַרף וואַרט.

אין דעם, וואָס פּרץ האָט געטאָן וואָס ער האָט געוואָלט, איז געווען נאָך אַ מאַטיוו, אַ פֿיל טיפֿערער, אַ מאַטיוו וואָס האָט גע-שטאַמט פֿון דעם וויכטיקסטן שטריך פֿון פרצעס כאַראַקטער: זיין פֿאַנאַטישן קולט פֿון אמת.

ער איז געווען דורכגעדרונגען מיט אַ שטרעבונג צו אמת, האָט אַרגאַניש נישט געקאָנט מיט אַ וואַרט, אַ בליק אַדער אַ תּנועה אויסדריקן נישט דאָס, וואָס ער ווייס און דענקט אין דעם מאַמענט, און האָט ממש נישט געקאָנט אַריבערטראַגן אַ ליגנער אַדער אַ פֿאַלשן מענטשן; וועגן אַזעלכן פֿלעגט ער זיך אַפּרופֿן נישט מיט האַס, נאָר מיט עקל. און מיט אַ פּראַסטקייט פֿון גאָר אַמאָליקע אויסדערווילטע האָט ער אָפֿן און פֿרזי יעדערן אין די אויגן אַרויס-געזאָגט דעם אמת, ווי האַרב און ביטער ער זאָל גיט זיין. דערפֿאַר האָט ער געהאַט אַזוי פֿיל שונאים, נאָר זיינע שונאים האָבן אים נישט אַזוי פֿינינט געהאַט ווי מורא געהאַט פֿאַר אים, ווי מען האָט מורא פֿאַר אַ שטרענגן ריכטער וואָס קוקט גלייך אין געוויסן.

דער קולט פֿון אמת האָט פרצן געבראַכט דערצו, אַז ער האָט נישט אַנערקענט פֿיל פֿון די אַנגענומענע אויפֿפֿירונגען, מנהגים און צערעמאָניעס, רעליגיעזע און קולטורעלע, וועלכע רעכענען זיך פֿאַר

א מוואַך אין בורזשואן לעבן. דערביי האָט אים אַ האָר נישט גע-
 רירט „וואָס לנט וועלן זאָגן“. אין יעדער עטיקעט-זאָך, אין יעדן
 מנהג ליגט אַן אינעווייניקסטער ליגן, ווייל אַ לעבעדיקער מענטש
 מיט לעבעדיקע חושים חורט איבער עטוואָס אַזוינס, וואָס איז טויט
 און פֿאַרגליווערט פֿון פֿיל דורות.

ווי כאַראַקטעריסטיש איז עס, וואָס פּרץ, דער גרויסער פּאָעט
 פֿון דער אַלטער טראַדיציע, פּרץ וועלכער האָט אַזוי טיף געפֿילט
 און פֿאַרשטאַנען איר פּאָעזיע און שיינקייט אין לעבן פֿון די פּראַסטע
 און נאַזו-גלייביקע, האָט אַליין אויסגעמיטן, כּמעט דעמאָנסטראַטיוו,
 אַלע מנהגים, וועלכע האָבן נישט געשטימט מיט זינע מיינונגען.
 דער העכסטער פּאָעט פֿון דער חסידישער לעגענדע האָט נישט ליב
 געהאַט, כּמעט געהאַט, גוטע ייִדן, האַלטנדיק דעם גרעסטן טייל פֿון
 זיי פֿאַר שווינדלערס.

פּרץ האָט געהאַט אין זיך אַ לעבעדיקן קוואַל פֿון שאַפּונג, וואָס
 האָט אַן אויפֿהער שטאַרק און שטורמיש געשלאָגן. פּרץ האָט נישט
 געוואָסט פֿון מידקייט, ער איז געווען שטענדיק אין באַוועגונג, שטענ-
 דיק געאַרבעט, געשאַפֿן, שטענדיק געזוכט, געפֿאַרשט און געריסן
 זיך אַלץ העכער און העכער, שטענדיק דרייסט געפרוּווט נייע וועגן,
 נייע פֿאַרמען. זיין קינסטלערישער הינט האָט תּמיד מלחמת גע-
 האַלטן מיט דעם נעכטן, ווייל דער נעכטן איז שוין געווען אַ ביסל
 אַפּגעקילט, פֿאַרגליווערט.

אַט דער שטאַרקער דאַרשט צום קאַכעדיקן אינטענסיוון לעבן,
 אַז אַלץ אַרום אים זאָל זיין אין מצבֿ פֿון באַוועגונג און שאַפּונג,
 פֿון בליונג און לעבן-התלהבות, האָט געבראַכט פּרצן דערצו, אַז ער
 האָט מלחמה געהאַלטן אַפֿילו מיט דעם איינציקן ווערקצינג פֿון אַ ליי-
 טעראַרישן קינסטלער, מיט דעם וואָרט. פּרץ האָט נישט געקאַנט
 אַריבערטראַגן, וואָס ער מוז אַפּערירן מיט ווערטער, וועלכע זינען
 באַשאַפֿן מיט טויזנטער יאָרן צוריק און זינען טויט און פֿאַרגליווערט.
 דערפֿון האָט זיך גענומען זיין זוכן נייע אויסדרוקן, זיין קאַרגשאַפֿט
 אין ווערטער, זינען רמזים-פֿראַזעס און זיין טיפֿע בענקעניש נאָך

דעם העכסטן ניגון, וועלכער זינגט זיך אן ווערטער, אפילו אן א שטימ: „כל עצמותי תאמרנה“. פריץ האָט זיך שטענדיק געצויגן צו אַ מוזיקאַלישן אויסדרוק פֿון געפֿילן און געדאַנקען. אין דעם מערסטן טייל פֿון זײַנע ווערק רעדט זיך נישט אומזיסט וועגן מוזיק און געזאַנג.

און נאָך מער ווי פֿאַרגליווערטע טראַדיציעס און ווערטער האָט פֿריץ נישט געקענט סובֿל זײַן פֿאַרגליווערטע מענטשן, קאַנטעטע און באַרוזקטע. אַזעלכע מענטשן האָט ער פֿינט געהאַט אַפֿשר נאָך מער ווי ליגנערס.

די וואָס האָבן ווייניק געקענט אַדער ווייניק פֿאַרשטאַנען פֿרצן, האָבן אים אַליין גערעכנט פֿאַר אַ מענטשן, וואָס איז קאַנטעט מיט זיך און מיט זײַנע ווערק. פֿריץ האָט אַן אַנדערש מאָל געגעבן שטאַף פֿאַר אַזעלכע מיינונגען מיט דער זיכערקייט פֿון זײַן אַרויסזאָגן זיך, מיט דעם וואָס ער האָט נישט צוגעגעבן קיין ווערט די קריטישע אַר-טיקלען איבער זײַנע ווערק און וואָס ער פֿלעגט אַן אַנדערש מאָל אַליין זייער הויך שאַצן זײַנע ווערק.

איין מאָל, אַז איך בין געווען בײַ אים, זאָגט ער מיר :

— איר ווילט הערן אַ געניאַלע זאַך ? און האָט גענומען לייענען זײַן דראַמע בײַ נאַכט אויפֿן אַלטן מאַרק, אַן אולטראַ סימבאָליש ווערק, וואָס איך האָב כּמעט נישט פֿאַרשטאַנען, נישט געקוקט אויף דעם וואָס פֿריץ האָט געמאַכט צו אים אַ גרויסע הקדמה.

אַז ער האָט געענדיקט, האָב איך אים אַרויסגעזאָגט מיין מיינונג : — אין דעם פֿרט פֿון שווערקייט צו פֿאַרשטיין איז דאָס אַ מיין צווייטער טייל „פֿויסט“.

— צווייטער טייל „פֿויסט“ ? — האָט פֿריץ איבערגעפֿרעגט פֿאַר-ווונדערט — אַ פֿינפטער טייל !

דאָס, פֿאַרשטייט זיך, איז געווען איינער פֿון די געוויינטלעכע פֿריץ-שפּאַסן. ווי שטרענג פֿריץ אַליין האָט זיך פֿאַרהאַלטן צו זײַנע ווערק קאָן מען זען פֿון דעם, וואָס ער האָט יעדעס ווערק פֿיל מאָל איבערגעאַרבעט און איבערגעשריבן. איינע פֿון זײַנע בעסטע דראַ-

מעס, „די גאלדענע קייט“, האָט ער אַ מאָל צען איבערגעאַרבעט און זײַן לעצט ווערק, די איבערזעצונג פֿון „קהלת“, האָט ער איבערגע-אַרבעט און איבערגעשריבן — אַ שרעק צו זאָגן — זיבן און זעכציק מאָל!

— ד —

אין גיכן, נאָך דער ערשטער באַקאַנטשאַפֿט מיט פֿרצן, בין איך געווען אין וואַרשע, וווּ איך האָב געקאַנט זען פֿרצן אין זײַן אַלטעגלעכן לעבן, אין זײַן געוויינטלעכער סבֿיבֿה.

אין די לעצטע יאָרן האָבן ייִדישע נאַציאָנאַל געשטימטע אינ-טעליגענטן אַנגעהויבן אַנצוואַרדענען זייערע וווינונגען אויף אַ ייִדישן שטייגער, אין ייִדישן סטיל. אויף די ווענט — קאַפּיעס פֿון ייִדישע בילדער, פּמעט אומעטום די זעלבע („שלעכטע ניסס“, „גלות“ אד“גל), אויף די טישן אַלערליי ייִדישע זאַכן, בצלאל-אַרבעט.

בײַ פֿרצן אין וווינונג האָב איך נישט געפֿונען קיין איינע פֿון די געוויינטלעכע ייִדישע בילדער, און דאָך איז עס געווען די ייִדישלעכ-סטע וווינונג, וואָס איך האָב געזען. אויף יעדער וואַנט, אין יעדן ווינקל — ייִדישע בילדער, גראַווירן, סקולפּטאָרישע גרופּעס, באַ-רעליעפֿן און אַנדערע זאַכן פֿון ייִדישער קונסט. צווישן זיי קינסט-לערישע אַדרעסן און יוביליי-מתנות, אַלטע ייִדישע אַנטיקן. די אַלע נײַע קונסטזאַכן זײַנען געווען אַריגינאַלן, ווערק פֿון ייִדישע קינסט-לערס, מיט וועלכע פֿרץ האָט זיך געפֿונען אין נאַענטער פֿאַרבינדונג, געהאַפֿן זיי אַרויסגיין אין דער פֿרײַער וועלט. גענוג געווען איין בליק אויף דער וווינונג, מען זאָל פֿאַרשטיין, אַז דאָ לעבט אַ מענטש, וואָס געפֿינט זיך אין צענטער פֿון דער נײַער ייִדישער קולטור, וואָס דורכשטראַמענדיק זעצט זי דאָ אַפּ אייניקע פֿון אירע עלע-מענטן.

אין וואַרשע האָב איך זיך פֿערזענלעך באַקענט מיט יעקבֿ די-נעזאָן, מיט וועמען איך בין שריפֿטלעך שוין פֿריער באַקאַנט גע-ווען. איך האָב אים געטראַפֿן בײַ פֿרצן אַדער פֿרץ האָט מיך גע-

פֿירט צו אים — און נאָך דעם האָב איך שוין כמעט שטענדיק זיי ביידן געטראָפֿן צוזאַמען. און וואָס נענטער איך בין מיט זיי באַ- קאַנט געוואָרן אין מזן זינען — און אויך בני מיר אין האַרצן — אומגעשיידט. איינעם אָן דעם צווייטן האָב איך זיך נישט געקאַנט פֿאַרשטעלן.

עס איז דאָ אַ פֿאַלקסאויסדרוק וועגן דער העכסטער פֿאַרעם פֿרענדשאַפֿט און ליבע צווישן צוויי מענטשן; אין נשמה אין צוויי גופֿים. וועגן פרצן און דינעזאָנען האָט מען געקאַנט דאָס זעלבע ווערטל זאָגן פֿאַרקערט: צוויי נשמות אין איין גוף. שווער פֿאַרצו- שטעלן זיך צוויי כאַראַקטערס, צוויי אינדיווידואַליטעטן, וואָס זאָלן זיין אזוי ווייט אַינער פֿון אַנדערן, ווי די דאָזיקע פֿרענד, וועלכע זינען געווען אינטים באַהעפֿט און אומגעשיידט יאָרן לאַנג.

פרץ מיט זינע פֿינקלענדיקע ווונדערבאַרע קלוגע אויגן, מיט זינע לעבהאַפֿטע באַוועגונגען, מיט זינע בליצנדיקע און בלאַנקע-דיקע ווערטער, האָט בני מיר שטענדיק אַרויסגערופֿן די פֿאַרשטע-לונג פֿון אַ גרויסן, טייערן, פֿילפֿאַכיק געשליפֿענעם בריליאַנט; ווי אַ בריליאַנט איז דער מענטש געווען ריין און ליכטיק, ווי אַ בריליאַנט האָט ער געפֿינקלט מיט יעדן געשליפֿענעם קאַנט, ווי אַ בריליאַנט איז ער געווען שטאַרק אין זינע מיינונגען, און אויך ווי אַ בריליאַנט האָט ער אָן אַנדערש מאָל שאַרף געשניטן די יעניקע, וועלכע זינען געשטאַנען אויף דעם וועג צו זיין הויכן ציל. דינעזאָן — מיט זיין שטילער געלאַסנקייט, מיט זיין ליבלעכן בליק, וועלכער שטראַלט מיט אַן אומענדלעכער צאַרטקייט, רחמנות און איבערגעגעבנקייט, מיט זיין שטענדיקער גרייטקייט אַפּצוגעבן זיך אין גאַנצן דעם צווייטן; דינעזאָן, וועלכער איז אַרגאַניש אומפֿעיק צו זאָגן אַ שאַרף וואָרט, פֿאַראַשפֿאַן וועמען דעם קלענסטן צער, איז געווען אין פֿיל פֿרטים דער היפּוך פֿון דעם שטורמיש פֿלאַמענדיקן שטאַרקן פרצן, און די ביידע פֿרענד זינען געווען ווי באַהעפֿט אין איין גוף. עס איז נישט געווען קיין זאָך, קיין ליטעראַרישער פּלאַן, קיין אויפֿטון, קיין רעיון פֿון איינעם, וואָס דער אַנדערער זאָל עס נישט וויסן. ביידע

געלעבט מיט דעם זעלביקן לעבן, מיט די זעלביקע אינטערעסן, מיט די זעלביקע פֿריידן און דאָגות. בײַ פּרצן אין היזן איז דינעזאָן גע-
ווען דער זעלביקער באַלעבאָס ווי פּרץ. ער האָט געוואָסט, וווּ יעדעס
פּאַפּירל ליגט, פֿלעגט אָפֿט נישט פֿרעגנדיק פּרצן ענטפֿערן אויף
זײַנע בריוו.

— פּרץ, פֿאַר וואָס האָט איר מיר נישט געענטפֿערט אויף מײַן
בריוו? — האָב איך אים איין מאָל געפֿרעגט.

— איך האָב גערעכנט, אַז דינעזאָן האָט אײַך אויף אים גע-
ענטפֿערט.

— וואָס געענטפֿערט? — דאָס האָט דינעזאָן, פֿאַרשטייט זיך,
געדאַרפֿט וויסן אזוי גוט ווי איך אַליין.

זייער נאָענטשאַפֿט האָט שוין אַפֿילו אַריבערגעשטיגן די מדרגה
פֿון פֿרײַנדשאַפֿט. אַזאַ אינטימער צוזאַמענבונד טרעפֿט נאָר בײַ אַן
אַלטן פֿאַרפֿאַלק, וואָס אַפֿלעבנדיק צוזאַמען אַ האַלבן יאַרהונדערט
אין ליבע און טרנהייט, פֿאַרלירן זיי איינער בנגע צום אַנדערן
די גרענעצן פֿון דעם אייגענעם אײַך.

און הויך דינעזאָנען — קיינער נישט! נישט איין נאָענטן מענטשן
האָט פּרץ געהאַט נעבן זיך. שטייענדיק אין צענטער פֿון דער זיך שאַפֿן-
דיקער ייִדישער ליטעראַטור, כּמעט פֿון דער גאַנצער נײַער ייִדישער
קולטור — איז פּרץ געווען שרעקלעך עלנט. דאָס איז געווען אַ
גרויסע טראַגעדיע פֿאַר דעם ריזיקן מענטשן.

זײַענדיק דער גײַסטיקער אַנפֿירער פֿון גאַנצע דורות פֿון ייִדישע
שרײַבערס, פֿילנדיק די גרויסע פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט פֿון דעם
פּאַסטן, וועלכן ער האָט פֿאַרנומען — האָט פּרץ נישט געהאַט קיין
סבֿיבֿה, נישט געפֿילט קיין באַדן אונטער די פֿיס. אַלץ האָט זיך גע-
פֿונען אין אַ כאַאָטישן צושטאַנד, נישט רײַך, נישט אַרגאַניזירט, גרייט
פֿאַרשטערט צו ווערן, צו פֿאַרשווינדן. און פּרץ האָט אַליין געמוזט
וואַרפֿן זיך אויף אַלע זײַטן, אַרבעטן אויף אַלע געביטן. ער האָט
שטענדיק געמוזט אַפּרײַסן זיך פֿון זײַנע קינסטלערישע שאַפֿונגען און
אַרויסטרעטן ווי אַ פּובליציסט, אַ קריטיקער, אַ פּאַפּולאַריזאַטאָר.

רעדאקטירן און ארויסגעבן „בלעטלעך“, מאנאטשריפטן, וואכנשריפטן, זאמליכער, האלטן פֿארטראגן אאז״וו, נאָר מער פֿאַר אַלץ צײַט און קרעפֿטן האָט ער אָפּגעגעבן די יונגע שרײַבערס. ער האָט אויפֿגעצויגן, אויסגעהאָדעוועט גאַנצע דורות מיט ליטעראַטן. כמעט די אַלע, וועלכע האָבן איצט אַ נאָמען אין דער ייִדישער ליטעראַטור, זײַנען דורכגעגאַנגען גען זײַן חדר, דאַרפֿן אים פֿאַרדאַנקען זײַער ליטעראַרישע דערצײונג. און אויף וויפֿל ער איז געווען שאַרף און שטרענג מיט יענע הונדערטער און טויזנטער יונגע לײַט, וואָס האָבן אים געדולט אַ קאַפּ מיט טאַלאַנט-לאָזע שרײַבעכצן, אויף אַזוי פֿיל איז ער געווען צאַרט און צוגעלאָזן צו יענע, בײַ וועלכע ער האָט באַמערקט אַ פֿונק טאַלאַנט. זײ האָט ער אָפּגעגעבן זײַן צײַט, זײַן אַרבעט, געשטיצט זײ, געהאַלפֿן אַרויס-טרעטן אין דער ליטעראַטור.

מיט פרצעס טײַט איז פֿאַריתומט געוואָרן נישט נאָר די ייִדישע ליטעראַטור, נאָר אויך דער גאַנצער דור ייִדישע שרײַבערס!

נאָך דעם ערשטן קומען קײן וואַרשע בין איך דאָרט געווען נאָך עטלעכע מאָל. צוויי דריי מאָל איז פֿרץ געווען אין פעטערבורג — און מיט יעדן מאָל האָבן מיר זיך אַלץ מער דערנענט איינער צום אנדערן. נאָר פֿאַרשטאַרקט האָט זיך אונדזער פֿרײַנדשאַפֿט מיט אַ יאָר דריי פֿיר צוריק, בעת איך האָב אַרגאַניזירט די ייִדישע עטנאָ-גראַפֿישע עקספעדיציע, אָנגעהויבן אַרומפֿאַרן איבער שטעט און שטעטלעך און זאַמלען פֿאַלקס-מעשײַם, לעגענדעס, לידער, ניגונים וכדומה. פֿרץ און דינעוואַץ זײַנען געווען אַנטציקט פֿון דער דאָזיקער אונטערנעמונג. יעדעס מאָל, ווען איך בין געווען אין וואַרשע, פֿלעגט פֿרץ מיר „אַנידערזעצן“ דערצײלן אים חסידישע מעשײַות. אָפֿט מאָל פֿלעג איך שעהען לאַנג זיצן און דערצײלן אים איין מעשה נאָך דער אנדערער. ער האָט צוגעהערט און נישט געקאַנט זיך אָנזעטיקן. דערבײַ האָב איך געהאַט די מעגלעכקײַט צוצווען, ווי עס קומט-פֿאַר די שעפֿערישע אַרבעט פֿון פרצעס גײַסט. דאָ גופֿא, בעת איך האָב

נאך די מעשה דערציילט, האָט פּרץ זי שוין אויפגענומען, אַסימילירט, אַרויסגעוואָרפֿן פֿון איר די נישט־קוּנסטלערישע שטריכן, צו־געגעבן נײַע, צוזאַמענגעבונדן מיט פּרטים פֿון אַן אַנדער מעשה. אין איד האָב נאָך קיין צײַט נישט געהאַט צו ענדיקן, ווי פּרץ האָט שוין מיר דערציילט די אייגענע מעשה אַן איבערגעאַרבעטע אין אַ פֿאַלקס־טימלעכער געשײכטע, וועלכע איז געווען אַזוי ווייט פֿון דעם ערשטן נוסח, ווי אַ געשליפֿענער בריליאַנט פֿון אַ נאָר וואָס אויסגעגראָבע־נעם בריליאַנטן־שטיינדל. אויף מאַרגן איז איינע אַזאַ מעשה געווען אַנגעשריבן און אין אַ פֿאַר טעג אַרום געדרוקט מיט דער ווידמונג „אַג-סקין — דעם זאַמלער“.

פּרץ און דינעזאָן זײַנען געווען אַזוי פֿאַראַינטערעסירט מיט דער עקספּעדיציע, אַז זײַ ביידע האָבן באַשטימט צו נעמען אַנטימיל אין איר און אַ פֿאַר וואָכן אַרומפֿאַרן מיט מיר איבער די שטעטלעך. מיט צוויי יאָר צוריק, זומער, בעת פּרץ און דינעזאָן האָבן זיך געפֿונען צו גאַסט אויף דער זומער־וווינונג בײַ ב. א. קלעצקינען, האָבן מיר זיך וועגן דעם דורכגעשריבן. איך האָב געוואָרט אויף זײַ, נאָר באַ־קומען אַ דעפּעשע, אַז אייניקע אומשטענדן (דוכט זיך דער געזונט־צושטאַנד) דערלויבן זײַ נישט צו פֿאַרן.

— ה —

דאָס לעצטע מאל האָב איך זיך געזען מיט פּרצן סוף יאָר 1914, בעת איך האָב פֿאַרבראַכט אין וואַרשע צוויי חדשים, נאָוועמבער און דעצעמבער. אייניקע וואָכן אין דעזי צײַט האָב איך געוווינט בײַ פּרצן. די צײַט איז געווען אַ שרעקלעכע, וואַרשע, וועלכע האָט נאָר וואָס איבערגעלעבט דעם שטורמישן אַנקום פֿון די דײַטשן אין די אַקטאַבער־טעג, האָט זיך געריכט אויף אַ נײַעם נאָן אַ שטאַרקערן אַנפֿאַל. דער פֿינד איז שוין געווען בײַ סאַכאַטשאָוו, בײַ באַלימאָוו. אין וואַרשע האָט זיך דײַטלעך געהערט, ווי ווייטע דונערן, די קאַנאָנען־שיסערײַ. איבער דער שטאַט זײַנען געפֿלויגן עראַפּלאַנען, וואָס האָבן געוואָרפֿן באַמבעס, די שטאַט איז געווען פֿול מיט מיליטער, די גאַסן

געפאקט מיט אַבאָזן³, מיט סאַניטאַר־וואַגנס, מיט אַרטיילערעיע. דאָס לעבן אין שטאָט האָט דערגרייכט די העכסטע מדרגה פֿון נערווע־זיטעט.

נאָר פֿאַר אונדז, יידן, האָבן די אַלע ספּנות פֿון ערד־ און לופֿט־מלחמה אָפּגעטראָטן אין אַ זינט אַקעגן דעם שרעקלעכסטן אומגליק, וואָס האָט זיך אויסגעגאַסן אויף דער ייִדישער באַפֿעלקערונג פֿון די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך... יעדן טאָג פֿלעגן אַנקומען הונדער־טער און טויזנטער אַנטלאָפֿענע, אַרויסגעיאַגטע. זיי פֿלעגן קומען צו פֿוס, נאַקעטע, באַרוועסע, הונגעריקע, פֿאַרפֿרוירענע, דערשראָקענע און הילפֿלאָזע. און אַרום האָט געקאַכט און אַלץ שטאַרקער פֿונאַנ־דערגעברענט זיך די פּוילישע מלחמה אַקעגן יידן, די אויפֿהעצונגען, בילבולים און מסירות. יעדער טאָג האָט געבראַכט נייע שרעקן, נייע צרות, נייע גזרות און מען האָט זיך געריכט אויף נאָך ערגערע.

אַט אין דעם העלישן גיהנום האָט געלעבט די גאַנצע צייט פּרץ, וועמען די מלחמה האָט דערצו אין גאַנצן רו־נירט מאַטעריעל... דערצו נאָך האָט פּרץ געאַרבעט אין דער ייִדישער גמינע, וווּהיזן עס האָבן זיך געצויגן נאָך הילף גאַנצע מחנות היימלאָזע און פֿאַרוואַגלטע...

די שרעקלעכע נאַציאָנאַלע קאַטאַסטראַפֿע האָט מיט אַ מאַל אָפֿ־געשוואַכט פּרצעס פּוחות, זיין געזונט, האָט אים צעבראַכן. אַז איד בין געקומען, בערך אין מיטן נאָוועמבער, האָב איד גלייך דערזען, וואָס פֿאַר אַ שרעקלעכע ענדערונג עס איז אין אים פֿאַרגעקומען.

פּרץ האָט פֿינט געהאַט צו ריידן וועגן אייגענע שמאַרצן און קראַנקייטן, פֿלעגט זיך נישט אונטערגעבן קיין קראַנקייט. אָבער דאָ האָט ער נישט געקאַנט פֿאַרלייקענען זיין פֿיזישן צושטאַנד: ער איז געווען שטענדיק מיד, פֿאַרטרויערט, איז נישט גערן אַרויסגעגאַנגען פֿון הייז. עטלעכע מאַל, אַז מיר זינען געגאַנגען שפּאַצירן, האָבן מיט אים געטראַפֿן האַרץ־אַנפֿאַלן און ער האָט געמוזט גלייך אומקערן זיך. ביז נאַכט איז גענוג געווען דער מינדסטער רעש, ער זאָל זיך

³ וועגענער וואָס פירן פּראַוויאַנט און אַלץ וואָס איז נייטיק.

אויפכאפן — און האָט שוין מער נישט געקאָנט אינשלאָפֿן, און איז נאָך דעם אַ גאַנצן טאָג געווען אַ מידער, אַ קראַנקער.

און נאָך אַ גרעסערן אינדרוק האָט אויף מיר געמאַכט די אומ-ענדערונג אין פרצעס גניסטיקן צושטאַנד. איך האָב דערוען פֿאַר זיך אַן אַנדער פרצן; אַ צעבראַכענעם, אַ צעטרייסלטן. ער האָט פֿאַרלוירן זײַן זיכערקייט. אין די אויגן האָט זיך באַוויזן גאַר אַ נײַער אויסדרוק: אַן אומזיכערע פֿראַגע, ווי ער וואָלט פֿאַרשן און זוכן אַן ענטפֿער אויף דעם, וואָס קומט-פֿאַר.

עס האָט זיך אומגעביטן זײַן באַציונג צום „ידישן פעטערבורג“, וועלכן ער האָט פֿריער נישט צוגעגעבן קיין ווערט, ווייל זײַן אַרבעט איז נישט קיין איבערלעד ייִדישע, נאָר אַן אויסנווייניקסטע. איצט האָט ער זיך צוגעהערט מיט קאָפּ צו דעם, וואָס מען טוט אין פעטער-בורג, האָט אַרויסגעזאָגט זײַן מיינונג וועגן דער ריכטונג פֿון דער אַרבעט.

עס פֿאַרשטייט זיך, אַז פֿרץ האָט אָפּגעגעבן זײַן גאַנצע צײַט און זײַנע קרעפֿטן די היימלאָזע. ער האָט געגרינדעט אין „הזמיר“, וווּ ער איז געווען דער פֿאַרזיצער, אַ היים פֿאַר עטלעכע הונדערט אַנט-רובענע, האָט געזאָרגט וועגן מיטלען פֿון זייערט וועגן. מיט דער בריי-טער האַנט, צו וועלכער ער איז געווינט געווען, האָט ער אָפּגעגעבן אויף אַ לאַטעריי פֿאַר היימלאָזע אַלע שיינע און טייערע מתנות, וואָס ער האָט באַקומען צו זײַנע יובילייען און פֿון זײַנע פֿאַרערערס.

נאָר אַט די גאַנצע אַרבעט און די אַלע קרבנות האָבן אַ האָר נישט באַרויקט פרצן. זײַן מיד קראַנק האַרץ האָט געווייטיקט, איז געווען פֿאַרגאַסן מיט בלוט, און זײַן שטאַרקער, ריזיקער גניסט האָט שטענדיק געזוכט אַן ענטפֿער אויף דעם היסטאָרישן חורבן אין ייִדישן לעבן. דעם ערשטן טאָג, אַז איך בין געקומען, האָבן מיר געהאַט אַ לאַנגן שמועס וועגן דער לאַגע. און איך האָב פֿון פרצן דעהערט אַ וואָרט פֿון ביטערן און שטאַרקן יאוש אין דער מענטשהייט.

און אַז איך בין שפּעט בני נאָכט צו אים ווידער געקומען, האָב

איך אים געפונען ביים שרייבטיש מיט דער פען אין האנט. נישט
אויפהייבנדיק דעם קאפ, האט ער צו מיר געזאגט:

— זעץ זיך, איך וועל דיר לייענען מײן איבערזעצונג פֿון
„קהלת“. איך אַרבעט אויף דעם די לעצטע חדשים.

און ער האָט מיר געלייענט דאָס, נאָך מײן מיינונג, מוזיקאַליש-
סטע ווערק, וואָס ער האָט געשאַפֿן: זײַן קהלת! און איך האָב געפֿילט,
אַז זײַן געבראַכענער גניסט האָט זיך נישט צופֿעליק פֿאַרטיפֿט אין
קהלת, ווי צו גלייך מיט דעם הַבַּל הַבַּל׳ים זײַנען דאָ שטאַרקע און זײ-
כערע יסודות, דור הולך ודור בא, והארץ לעולם עומדת. איך האָב
געפֿילט, אַז דאָ זוכט ער אַן ענטפֿער אויף דער שרעקלעכער פֿראַגע
פֿון הַנְּטִיקוֹן טאַג.

איך האָב אים אומישנע געפֿרעגט, אויב ער רעכנט איבערצוזעצן
„איכה“. ער האָט זיך אַ קרים געטאַן.

— ניין. אַ קלאַג אָן בילדער, אָן אַ געדאַנק וועגן צוקונפֿט...

און אויף מאַרגן האָט ער מיר געזאָגט:

איך בין זייער צופֿרידן, וואָס דו ביסט געקומען. דו וועסט מיך
אַפֿרײַסן פֿון דער אַרבעט, איך דאַרף עטלעכע טעג פֿאַרגעסן אין איר,
כדי איך זאָל זי קאַנען נאָך אַ מאָל איבעראַרבעטן.

און נאָך אין אַ פֿאַר טעג אַרום:

— איך האָב געהאַט אַ טעות. איך האָב גערעכנט, אַז איך וויל
זיך אַפֿרײַסן נאָר אויף אַ פֿאַר טעג פֿון דער אַרבעט, עס האָט זיך
אַבער אַרויסגעווײַזן, אַז איך האָב פֿאַרלוירן צו איר דעם חשק, דעם
אינטערעס. נישט דאָס...

אין אַ טאַג אַרום האָט ער מיר דורכגעלייענט די דערציילונג
„נעילה אין גיהנום“⁴. אַז ער איז געקומען צום אַרט, ווי דורך דעם
חזנס ניגון ווערן באַפֿרײַט פֿון גיהנום אַלע זינדיקע, נאָר דער חזן אַליין
בלייבט דאָרט, האָט ער זיך אַפֿגעשטעלט.

⁴ געדורקט אין יודישע וועלט, יאנואר 1915.

— און ווי וועל איך ענדיקן די מעשה?

— איך ווייס נישט.

— איך ווייס אויך נישט.

און ער האָט זי טאַקע נישט געענדיקט.

אויפֿן צווייטן טאָג פֿון מנן קומען, האָט ער מיך גערופֿן גיין אין

„הזמיר“, צו די היימלאָזע.

— די היימלאָזע זינגען נישט אינטערעסאַנט... — האָט ער אַ זאָג

געטאָן מיט טרויער — געוויינטלעכע אַרעמע יידן, וואָס ווילן עסן,

אַ נדבָה. אינטערעסאַנט איז דאָרט דער מענטש, וואָס האָט זיך אין

גאַנצן מקריב געווען פֿון זייערט וועגן, ל. ע. — דאָס איז אַ זעלטע-

נער מענטש. קוק זיך צו צו אים. און נאָך אינטערעסאַנטער זינגען די

קינדער. צו זיי גיי איך.

אַט אַזוי האָט זיך געוואָרפֿן פרצעס געבראַכענער גניסט פֿון דעם

גרינזאַלטן אייביקן קהלת צו דער לעבעדיקער האַפענונג פֿון פֿאַלק,

צו די קינדערלעך, האָט געשאַפֿן טרוימען וועגן אַ מעגלעכקייט גע-

ראַטעוועט צו ווערן פֿון די קעסלען פֿון גיהנום. עס איז מעגלעך, אַז

דער מעכטיקער גניסט פֿון דעם ריזיקן מענטשן האָט געפֿונען אַן

ענטפֿער אויף דער שרעקלעכער פראַבלעם פֿון ייִדישן לעבן, האָט

מנצח געווען דעם צווייפֿל, אָבער דאָס קראַנקע, מידע האַרץ האָט

נישט אויסגעהאַלטן.

פון ש. אן-סקיס בריוו

צו י. ל. פריץ *

— 1 —

סטרעטערבורג, 9 מערץ 1911

טייערער, ליבער, האַרציקער פריץ!

איך פיל מיך זייער שולדיק אנטקעגן אונד. די גאַנצע צייט האָב איך זיך כמעט יעדן טאָג געקליבן אונד שרייבן, און שרייבן האָט זיך געוואָלט פיל און מיט טעם — איז מנין צושטאַנד אָבער גע-ווען אַזאַ, אַז פֿאַר אַ טיפֿן און באַטראַכטן בריוו איז נישט געווען קיין פּאַסיקע שטימונג. לאַנגע חדשים בין איך געווען דאָס אונטער-וועגנס, אין צוג, דאָס צווישן פֿרעמדע מענטשן, אין אַ הו-האַ. נאָך דעם, אַז איך האָב זיך אומגעקערט פֿון מנין ריזע, האָט זיך אויף מיר אַ שאַט געטאָן ווי פֿון אַ לעכערדיקן זאַק אַלערליי יסורים. דאָס בין איך אַליין קראַנק געווען און די דאָקטוירים האָבן מיר מכבד געווען כמעט מיט אַ טויטאורטייל (ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, איז עס נאָך דערוויייל פֿאַר דער צייט), דאָס איז מנין פֿרוי קראַנק געוואָרן און דאָרף ווידער פֿאַרן קיין אויסלאַנד, און נאָך אַנדערע פּלאַנן. ווי איר זעט — האָט ביי מיר נישט געקאָנט זיין קיין איבעריק רויקע שטימונג. איך האָף, אַז איר וועט דאָס אַלץ מיר פֿאַררעכענען און מוחל זיין מנין לאַנג, לאַנג שווינגן.

איצט צו דער זאַך.

ערשטנס, וועגן דעם, וואָס דינעזאַן האָט מיר געשריבן וועגן אַ שטעל פֿאַר אַנזער זון אין ייקאַ (דינעזאַנס בריוו זינגען ביי אַ חודש

* פון נאָענטן עבר, 1, ווילנע 1937, ז' 85—87.

געלעגן אין רעדאקציע און איך האָב זיי נאָר מיט אַ פֿאַר טעג צוריק באַקומען). איך האָב זיך געזען מיט אייניקע מיטגלידער פֿון קאָמיטעט פֿון ייקאַ, האָב מיט זיי גערעדט און האָב באַקומען דעם פֿאַלגנדיקן ענטפֿער: אויב איבער זון איז גוט באַקאָנט מיט פעדאָגאָגישע פֿראַגעס, אויף אַזוי פֿיל אַז ער זאָל קענען אַרויסטרעטן ווי אַ וועגוויזער פֿאַר די לערערס אין די ייִדישע שולן פֿון ייקאַ, קאָן ער גלייך באַקומען אַ גוטע שטעלע ווי אַ משגיח איבער אַ ראיאָן פֿון רוסלאַנד מיט אַ גע- האַלט פֿון 150-200 רובל מאָנאַטלעך. אויב ער קאָן אַזאַ מין שטעל נישט נעמען, איז שווער צו האַפֿן אויף אַן אַנדערע, דען אין ייקאַ זיי- נען די שטעלן איבער הויפט קליינע (צו 40-50 רובל מאָנאַטלעך), חוץ צוויי, דריי שטעלן אין קאָנצעלאַריע, וועלכע זינען פֿאַרנומען. נאָר דאָן דאַרף מען זיך פֿרווון אין אַנדערע ייִדישע אַנשטאַלטן. אָבער דערצו דאַרף איך וויסן, וואָס פֿאַר אַ ספּעציאַליטעט האָט איבער זון.

צווייטנס, די ייִדישע ליטעראַרישע געזעלשאַפֿט האָט אייך גע- שריבן און זייער געבעטן, איר זאָלט קומען אין פעטערבורג לעזן אַ פֿאַרטראַג וועגן ייִדישן טעאַטער. חוץ דעם, וואָס עס איז זייער באַ- גערנד, איר זאָלט דאָ זיין און לעזן, וועט איבער פֿאַרטראַג זיין זייער וויכטיק אין דעם אופֿן פֿון באַקומען אַ געוויסע סומע פֿאַר דעם ייִדישן טעאַטער פֿון פעטערבורג. מיט איבער הילף איז גרינג דאָ צו באַקו- מען שיינע עטלעכע טויזנט רובל אויף דעם צוועק.

וועגן אַ בריוו פֿון ניסעלאָוויטשן אין גמינע האָב איך שוין לאַנג גערעדט און אין אַנפֿאַנג האָט ניס' אַננגעשטימט, נאָר איצט האָט מען מיר געזאָגט, אַז ער געפֿינט עס אין דעם מאָמענט נישט גאַר באַקוועם. פֿון דעסט וועגן רעכנן איך, אַז אויב איבער קומען אַהער איז אָפהענגיק דערפֿון, וועט ער (אָדער אפשר פֿרידמאַן?) שרייבן. נאָר איך חוזר איבער נאָך אַ מאָל. איבער קומען אַהער וואָלט זיין וויכ- טיק, זייער וויכטיק אין פֿיל אופֿנים, אי וועגן טעאַטער, אי וועגן אַ ייִדישן זשורנאַל, מפות וועלכן עס זיינען שוין געווען פֿיל שמועסן.

¹ עס ווילט זיך.

נאָר אַן אַינער פּערזענלעכער מיטהילף וועט די זאך נישט קומען צו אַ באַשטימטן רעזולטאַט.

דריטנס, ה' פינעס האָט מיר צוגעשיקט די איבערזעצונג פֿון דער „גילדענע קייט“. ער האָט עס צוגעשיקט אין טשערנאָוויק², הגם ער האָט געשריבן, אַז עס איז באַאַרבעט ווי געהעריק, איך האָב זייער אויפֿמערקזאַם דורכגעקוקט דעם מאַנוסקריפט. האָב אים פֿאַר-גלייכט מיט דעם געדרוקטן אַריגינאַל אין באַנד „דראַמען“ און האָב געפֿונען פֿיל ערטער, וועלכע זיינען נאָך מיין מיינונג שלעכט, שוואַך אָדער נישט ריכטיק איבערגעזעצט. פֿאַראַן דורכגעלאָזענע ערטער, ווען איך וואָלט זיין זיכער, אַז איר האָט די איבערזעצונג אַליין רע-דאַגירט — וואָלט איך זיך אויף דעם נישט אָפּגעשטעלט. נאָר מיר דוכט, אַז איר האָט די איבערזעצונג אַפֿילו נישט געזען — און דרוקן ווי עס איז, פֿאַרשטייט זיך, איז אַ צער. היינט נעמען און אַרבייט-ברענגען פֿאַרריכטונגען, דאַרף מען דאָך דערצו האָבן אַינער אַינער-שטימונג פֿון איבערזעצער. דרום³, כדי נישט צו מאַכן עס אין אַנלע-ניש און כאַפעניש האָב איך אָפּגעלייגט דאָס דרוקן פֿון דער דראַמע ביז דעם צווייטן בוך, וואָס דאַרף אין אַנדערטהאַלבן חדשים אַרום דערשיינען, ווייל דאָס ערשטע בוך איז שוין כּמעט פֿאַרטיק און אָפּ-לייגן עס איז אוממעגלעך. אין ערשטן בוך וועלן מיר געבן, אויב איר האָט נישט דאַקעגן, די איבערזעצונג פֿון „קייין נס איז נישט גע-שען“. איך בעט אייך וועגן אַלץ שרייבן מיר.

פֿערטנס, אין פעטערבורג האָט זיך געגרינדעט אַ קליינער פֿאַר-לאַג פֿון ביכער פֿאַר דער יוגנט (אין רוסיש), מאַלאַדאַיע ישׂוריי-סטוואַ⁴, אונטער מיין רעדאַקציע (אַרומפֿאַרנדיק איצט איבער פֿיל רוסישע שטעט, האָב איך געזען ווי נייטיק עס איז אויך אזאַ פֿאַרלאַג פֿאַר טויזנטער ייִדישע קינדער, וועלכע רייזן און לעזן נאָר רוסיש און וועלכע קענען קומען צו ייִדיש, דערווייל נאָר דורך אַ רוסיש

² (רוס') ברוליאַן (העפט פֿאַר נאַטיצן, פֿון דער האַנט, פֿאַר שוואַרצער אַר-בעט), — ³ דעריבער, — ⁴ יונגע ייִדישקייט.

ידישן בוך). איז בעט איד אַנך דערלויבן אַרויסגעבן אַ בוך (3/4 בויגן) פֿון אַנערע צוויי דערציילונגען: „דער משולח“ און „אפֿשר נאָך העכער“. צום אַנפֿאַנג וועט אַרויסגיין אַ סעריע פֿון צען ביכלעך צו 5 קאַפּיקעס.

•

איד האָב זיך געקליבן שרייבן אַנך וועגן פֿיל אַננדרוקן. מיר האָט זיך נאָר געוואַלט אַרויסזאָגן אַנך, וואָס פֿאַר אַ ליכטיקן אַננדרוק אויף מיר האָט געמאַכט מײַן זײַן אין וואַרשע, און איד האָב געוואַלט דערמאָנען אַיך און אַנער געערטער פֿרוי וועגן אַנער קומען צו אונדז אין וויבאַרג. אַלץ איז געגאַנגען אַזוי ווי איד האָב געטראַכט. געקומען אין יאַנאַר פֿון דער רײַזע, גענומען אין וויבאַרג אַ דירה, געקויפֿט מעבל, באַזעצט זיך מעשה באַלעבאַס. ויבא השׁטן, ווערט מײַן פֿרוי קראַנק. איז, ערשטנס, מאַכט מען איר מאַרגן אַן אַפֿעראַציע, נאָך דעם פֿאַרט זי אַפּ אין שווייץ אין אַ סאַבאַטאַריע. ווערט אַלץ חרובֿ. האָב איד זיך אַפּגעזאָגט פֿון קוואַרטיר, פֿאַרקויף די מעבל און פֿאַר-אַפּ צוריק אין פעטערבורג אויף אַ נע ונד לעבן. נישט פֿריילעך... נו, זײַט מיר געזונט און זייער, זייער גליקלעך, מײַן טײַערער, ליבער פֿרײַנד. מײַן בעסטן גרוס אַנער געערטער פֿרוי.

אַנער

שלמה ראַפּאַפּאַרט

— 2 —

סטֿפּעטערבורג, 21 פעברואַר 1915

ליבער, טײַערער פֿרײַנד!

איד האָב דיר מיט אַנדערטהאַלבן חדשים צוריק געשריבן, און צווישן אַנדערע נאָכריכטן איבערגעגעבן, אַז פֿרוי ווינאַווער האָט גע- בעטן איר צושיקן 500 בילעטן אויף דער לאַטעריי, וועלכע זי נעמט זיך פֿאַרקויפֿן. אַ פנים, אַז דו האַסט מײַן בריוו נישט באַקומען, ווילל זי האָט די בילעטן נישט באַקומען.

וועגן זיך וועל איך ניט שרײַבן. גרינבוים וועט דיר באַריכות דערציילן וועגן מיר און מיין אַרומפֿאַרן. איך וואָלט זייער וועלן באַ- קומען פֿון דיר אַ בריוו ווי דער סדר איז, נישט דורך פֿאַסט. שיק מיר צו מיט וועמען, אָדער אין פעטערבורג אויף דעם אַדרעס באַסקאַוו 24, אָדער אין קיזעוו: נאַוואַיאַ 3, מאַכאַווער. אויב מעגלעך מיט גרינ- בויםען אָדער מיט אַן אַנדערן. שיק צו די חפֿצים, וועלכע כ׳האַב בײַ דיר געלאָזן, און מאַטעריאַלן, אויב זיי האָבן זיך באַקומען. מיין הערצלעכן, ברידערלעכן גרוס יעקב דינעזאַן. איך וואָלט וועלן באַקומען פֿון אים אַ בריוו. גריס קאַציונען מיט דער פֿרוי הערצלעך. איז דיין פֿרוי געקומען? מיין הערצלעכן גרוס איר און די קינד- דער. איך האַלדז און קוש דיך פֿיל מאַל.

דיין

ש. ראַפּאַפֿאַרט

צו חיים-נחמן ביאַליק *

יום ב' ערב פֿסח, שנת תרע"ב

ליבער, טייערער ח. נ. ביאַליק!

אַ טיפֿן הערצלעכן דאַנק פֿאַר אייער ליבן בריוו. איך האָב אייך תיכף ומיד געענטפֿערט טעלעגראַפֿיש. איצט שרײַב איך אייך. אַפֿילו איך בין ניט גאַר זיכער, אַז מיין בריוו וועט אייך טרעפֿן אין אַדעס, אויב איר וועט פֿאַרן אַהער.

וועגן „פֿערזענלעכער אומבאַרירקייט“ איז אויף וויפֿל אַ בשר ודם, וואָס וווינט אַליין חדשים לאַנג בעיר הבירה אַן זכות אַבֿות, קען גאַראַנטירן — גאַראַנטירן איך אייך. פֿאַר אייך איז אַנגעגרייט קוואַרטיר כּיד המלך בײַ מינעם אַ נאַענטן פֿריינד, וווּ דער שומר

* אַן—סקי איז דעמאָלט געווען אין פעטערבורג.

פתחים וועט אינך רופן „וואָשע סיאַטעלסטוואָ“! איז עס ווייניק?
 יא, איך ווייס ניט אויף וויפֿל עס איז נייטיק עס אינך צו זאָגן.
 נאָר בני אונדז איז באַשטימט אומצוקערן ריזע־קאָסטן אַלעמען, וואָס
 וועלן קומען אויף דער באַראַטונג. אַז אמתן צער האָט מיר פֿאַרשאַפֿט,
 וואָס דער זיידע קען ניט קומען מחמת שוואַכקייט און רבֿניצקי מחמת
 אַנדערע טעמים (אַז ד״ר קלויזנער איז אָפּגעריזט, האָבן איך שוין
 פֿריער געוווּסט), איך בעט אינך איבערגעבן זיי אַ הערצלעכן גרוס.
 איך וואָלט אינך זייער בעטן, אויב עס איז נאָר מעגלעך, צו
 גרייטן כאַטש אַ קליינעם פֿאַרטראַג וועגן אונדזער עטנאָגראַפֿיע
 שבכתב, ד״ה, וועגן ביבליש־תלמודישער עטנאָגראַפֿיע און פֿאַלקלאָר,
 און איבער הויפט וועגן יענע עטנאָגראַפֿישע מאַטעריאַלן, וואָס זיי
 נען צעזייט און צעשפרייט אין אונדזער שפּעטערדיקער ליטעראַטור,
 מוסר־ספֿרים וכדומה. אַזאַ מין פֿאַרטראַג איז זייער ווילכטיק. איך
 רעכן, אַז צו גלנץ מיט דער דינאַמישער עקספעדיציע איז נייטיק
 אַרגאַניזירן אַ „סטאַטישע“, אַוועקזעצן עטלעכע בחורים, וועלכע זאָלן
 אַרויספֿאַנגען פֿון דער רעליגיעזער ליטעראַטור אַלץ וואָס דאַרטן איז
 שייך צו פֿאַלקלאָר און עטנאָגראַפֿיע. ווי גוט וואָלט זיך, ווען איר
 וואָלט געהאַט די מעגלעכקייט נעמען אויף זיך אַרגאַניזירן אַט די
 אויפֿגאַבע.

מיט אַן אמתער אומגעדולד און וואַרעמען הערצלעכסטן געפֿיל
 וואַרט איך אויף אַינער קומען, טייערער פֿרײַנד.
 פֿרצן און דינעזאָנען האָבן איך שוין לאַנג געשריבן און באַקומען
 אַן ענטפֿער, אַז זיי האָפֿן צו קומען. גלײַכצײַטיק האָבן איך דעמאָלט
 אויך געשריבן צו די הײַה פֿרילוצקי און הלל צייטלין — נאָר פֿון
 זיי האָבן איך קיין ענטפֿער ניט באַקומען.

אַל דאָס גוטס אינך! איינער ש. ראַפּאַפּאָרט
 טעלעגראַפֿירן וועגן איינער קומען בעט איך אינך אויף דעם
 Басков 24, Гуревичу
 דאָס איז טאַקע דער מקום־מנוחה פֿאַר אינך. טעלעגראַפֿירן בעט

¹ (רוסיש) אייער דורכלויכט.

איך אויפֿריכטיק דעם טאָג און שעה, ווען איר וועט קומען, איך זאל איך קענען באַגעגענען.

21 מאָרץ 1912

ליבער, טייערער פֿרײַנד ח. נ. ביאליק!

אַ טיפֿן הערצלעכן דאַנד איך פֿאַר אַזער ליבן בריוו און טע-
לעגראַמען מיט די הערצלעכע ווונטשן. איך האָב אַזך ביז איצט
נישט געענטפֿערט, ווייל איך בין געווען די גאַנצע צײַט אי קראַנק
אי צעטראַגן. פֿון דעם בניליגנדן בריוו, וועלכן איך בעט אַזך איבער-
געבן אָדער איבערשיקן דעם זײַדן, וועט איר זען, אַז עס פֿראַיעק-
טירט זיך אַרגאַניזירן אַ יוביליי־קאַמיטעט צום 25־יאָריקן יוביליי
פֿון ד״ר חיים זשיטלאָוסקי.

אין נאָמען פֿון דער איניציאַטיוו־גרופּע ווענד איך זיך צו אַזך,
טייערער פֿרײַנד, גיט אַפּזאַגן זיך צרײַנצוטערעטן אין דעם יוביליי־
קאַמיטעט. איך האָף, אַז איר וועט אַננשטימען צו אונדזער אַננלאַ-
דונג, ווייל איך רעכן, אַז זשיטלאָוסקי, ווי מען זאל זיך גיט אויפֿ-
טראַגן צו אייניקע פֿון זײַנע אידײַען, האָט ווי אַ טיף נאַציאָנאַלער
ייד פֿאַרדינט אַ גוט וואָרט פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין רוס-
לאַנד.

איך וואָלט אַזך זייער דאַנקבאַר זײַן, ווען איר וועט מיר ענט-
פֿערן מעגלעכסט גיכער און וואָלט זייער גערן זײַן, ווען איר וואָלט
אַנשרײַבן אַ פֿאַר ווערטער וועגן זיך גלאַט אַזוי. אפֿשר וועט איר
זײַן אין אונדזערע קאַנטן? און אפֿשר... אפֿשר וואָלט איר געפֿונען די
מעגלעכקייט כאַטש אַ פֿאַר וואַכן פֿאַרן מיט אונדזער עקספּעדיציע?
אַ, ווי גוט דאָס וואָלט געווען! איך וואָלט דאָס מיט אַזאַ פֿרײַד באַ-
געגנט, ווי איר קענט זיך אַפֿילו נישט פֿאַרשטעלן. זעט, טייערער
פֿרײַנד, אפֿשר איז דאָס מעגלעך? אַזאַ דורכפֿאַרונג אין די טיפֿע
פֿאַרוואַרפֿענע קליינשטעטלעך וואָלט דאָך פֿאַר אַזך זײַן אינטערע-
סאַנט. באַקלערט דאָס. אפֿשר איז מעגלעך. מיר פֿאַרן־אַרויס דעם
15 יוני און וועלן אַרומפֿאַרן ביז ענדע סעפטעמבער. אין וועלכער
צײַט און וועלכער פּונקט און אויף וויפֿל צײַט איר וועט וועלן און

קענען, וועלן מיר באַגעגענען אינער אינשטימונג מיט דער טיפֿסטער פֿרייד. איך וועל וואַרטן אויף אינער גיכן ענטפֿער. אַל דאָס גוטס אַנד, מוזן טייערסטער פֿריינד.

מיטן גאַנצן האַרצן אינער

ש. ראַפּאָפּאָרט (אַן—סקי)

פּעטראָגראַד, 23-10-1918.

מיין ליבער און האַרציקער פֿריינד!

ענדלעך באַקומען אַ מעגלעכקייט איך צו שרייבן. איך בין גאָר ניט זיכער, אַז איר וועט באַקומען דעם בריוו. דאָך — אַ האַפֿענונג! וואָס עס טוט זיך בני אַיך אין געגנט און אין אַדעס, ווייסן מיר לחלוטין גאָר נישט. עס קומען אַן סמוטנע קלאַנגען, וועגן פּאַגראַ-מען, וועגן צרות און ווילדע מעשים, אַבער קיין פרטים איז נישט. מיט אַ חודש צוריק האָט זיך פֿונאַנדערגעטראָגן אַ קלאַנג, אַז איר זענט נאָר על פי נס ניצול געוואָרן פֿון טויט. אַ קויל איז דורכגע-פֿלויגן איבער אינער קאַפּ און כמעט אַנגערירט אַיך.

מסתמא האָט איר אויך ווייניק ניס וועגן דעם וואָס עס טוט זיך בני אונדז. איך וואָלט אַיך שרייבן, נאָר עס איז שווער צו באַ-שטימען דאָס וואַרט "בני אונדז". וווּ איז דער "אונדז". דער אַינ-דרוק איז אַזאַ, אַז באַלד וועט שוין קיין זכר פֿון דעם "אונדז" ניט בלייבן. פעטערבורג איז טויט. אַלע פֿאַרן-אַפּ פֿון דאַנען. דער הויב-גער איז אוימדערטרעגלעך. און שטענדיק טראָגן זיך קלאַנגען, אַז אַט קומט דער דניטש. איצט וואַרט מען אויף אים אויך, אַז ער וועט קומען פֿון פֿינלאַנדער זייט.

אין מאַסקווע, וווּ איך בין געווען דעם לעצטן חודש, איז אַ ביסל פֿרייער, סיי אינעם אויפֿן פֿון שפּיט, סיי אין דער פּאָליטישער אַטמאָספֿע-פֿער, אַבער מען איז אויך ניט זיכער, אַז דער דניטש וועט ניט קו-מען. די שטימונג איז בני אַלעמען זייער אַ געדריקטע. מען האַפֿט אויף גאָר ניט. אַלע זענען זיכער, אַז די איצטיקע הערשערס וועלן

נאך לאנג באַלעבאָטעווען און ברענגען דאָס לאַנד צום לעצטן גרונט מיט זייערע משוגענע דעקרעטן און אַנזנפֿאַלן. הײַנט וועגן ייִדישע ענינים. דער צוזאַמענפֿאַר איז, פֿאַרשטייט זיך, ניט פֿאַרגעקומען און עס האָט זיך געגרינדעט עטוואָס ווי אַ נאַציאָנאַלער ראַט פֿון פֿאַר-שטייערס פֿון פֿאַרטייען. דערווייל האָט ער זיך נאָך ניט באַוווּזן און עס איז אַ קנאַפע האַפֿענונג, ער זאָל קאָנען עטוואָס אויפֿטאָן. דער קאָמיסאַריאַט פֿאַר ייִדישע ענינים, וועלכן עס האָט געגרינדעט די באַלשעוויסטישע מאַכט און געשטעלט בראַש עטלעכע יונגע לײַט, געוועזענע ישיבֿה-בחורים (אַ פֿאַר פֿון זיי לומדים מיט סמיכה אויף רבנות), גרייט זיך אַ חורבן מאַכן פֿון אַלע ייִדישע אַנשטאַלען. לייגט-אַרויף די האַנט אויף אַלץ. פֿאַרכאַפט אין האַנט די געלטער און אַנ-פֿירונג פֿון די עלטסטע אַנשטאַלען. בעת איך בין געווען אין מאַסקווע האָב איך זיך דערוויסט, אַז דער קאָמיסאַר איבער די ייִדישע ענינים פֿון פעטערבורגער קאַמונע, אויך אַ ראַפֿאַפֿאַרט, אַן אַרטאָדאָקסישער ייד, אַ שוּחט, האָט פֿאַרכאַפט מײַן מוזיי מיט דעם אַרכיוו, מיט אַלע מאַנוסקריפטן. כּדי אויספֿירן דאָס, האָט ער אָפּגעדרוקט אין די צײַ-טונגען, אַז צו אים זײַנען דערגאַנגען ידיעות, אַז אין מוזיי קומען-פֿאַר גנבֿות, דרום נעמט ער אים אונטער זײַן שוץ. — איך בין גלײַך געפֿאַרן אַהער און געפֿונען דעם מוזיי און אויך מײַן פֿריוואַטן צײַ-מער פֿאַרזיגלט. האָב איך קודם-כל אַראַפּגעריסן דעם זיגל פֿון מײַן צײַמער און בין אַוועק צום קאָמיסאַר און געפֿאַדערט, ער זאָל אַנ-געבן אין געריכט אויף די וואָס גנבֿענען כלומרשט פֿון מוזיי. אויב ניט, גיב איך אָן אין געריכט אויף אים ווי אויף אַ לייגער און רכילותניק. ער האָט ניט געפֿונען וואָס צו ענטפֿערן. האָט גלײַך אַראַפּגענומען דעם זיגל פֿון מוזיי, אומגעקערט מיר די שליסלען און צוגעזאָגט אָפּדרוקן אַ הודעה, אַז דער חשד פֿון גנבֿה איז אַ מיס-פֿאַרשטענדעניש און ער וועט די רכילותניקעס פֿאַרפֿאַלגן. נאָר איך בין פֿון דעסט וועגן ניט זיכער, אַז סוף כל סוף וועלן זיי ניט פֿאַר-כאַפּן דעם מוזיי.

אין מאַסקווע זײַנען אונדזערע פֿרײַנד פֿישמאַן, נײַטיש, זלאַ-

טאפאלסקי איבערגעקומען פיל צרות און שרעק. גערויבט, צוגענוג
 מען וווינונגען. בעת איך בין דארט געווען, זינען בני אים געווען
 גולנים און שיער ניט געהרגעט. בקיצור, מען איז דארט ניט רויק
 מיטן לעבן. און פון דעסט וועגן גייט אן אן אינטענסיווע ליטעראַ-
 רישע אַרבעט. עטלעכע פאַרלאַגן אַרבעטן. מיט עטלעכע וואָכן צוריק
 איז אַרויס דער 1טער בוך התקופה. ווונדערבאר אַרויסגעגעבן. 45
 בויגן. די בעסטע פּאַפּיר. געקאָסט דאָס בוך 262 טויזנט רובל. דאָס
 קען זיך פאַרגינען אַ שטיבל. אין בוך איז אַפּגעדרוקט אַנער איבער-
 זעצונג פֿון מײַן דראַמע. וואָס זאָל איך אַיך זאָגן? אַז איך האָב גע-
 לעזן די איבערזעצונג, בײַ נאַכט, איך בין געווען אַליק, האָבן זיך
 בײַ מיר געגאַסן טרערן פֿון פֿרייד פֿון די אויגן. אַזוי ווונדערבאר
 איידל און פּאַעטיש איז איבערגעגעבן און פאַרשענערט, פאַרמויאַקאַ-
 לישט די גאַנצע דראַמע. איך האָב איין אַרט נישט געפֿונען, וואָס זאָל
 מיך אַפּשטעלן. און ווער עס לעזט, שטעלט זיך פֿריער אָפּ אויף דעם,
 וואָס איר האָט אַרײַנגעטראָגן אין דעם ווערק. אַ דאַנק פֿון טיפּסטן
 מקור פֿון האַרצן, מײַן טײַערער.

ליידער איז עס זיך ניט באַגאַנגען אין התקופה אָן אַ סקאַנדאַל.
 טשערניכאַווסקי האָט איבערגעזעצט האַמערן. האָט פֿרישמאַן גענוג
 מען אויסבעסערן, האָט ער אַזוי אויסגעבעסערט, אַז עס איז געבליבן
 פֿון טשערניכאַווסקי 7 אַדער 11 אַדער 18 שורות (פֿון 750). אַז
 טשערניכאַווסקי האָט דערזען די אויסבעסערונג, האָט ער אַנגעהויבן
 גוואַלדעווען און געזאָגט, אַז אונטער דעם קען ער זיך ניט אונטער-
 שטרעכן. האָט פֿרישמאַן פאַרגעלייגט שטעלן בייַדנס אונטערשריפֿטן.
 האָט טשערניכאַווסקי זיך אַפּגעזאָגט. נעמט פֿרישמאַן און דרוקט אָפּ
 דאָס ערשטע ליד אונטער זײַן אייגענעם נאָמען. פאַרשטייט איר שוין,
 וואָס פֿאַר אַ סקאַנדאַל עס איז אויסגעבראַכן. מיט וואָס עס וועט זיך
 ענדיקן ווייס איך ניט. כ״ץ¹ איז אַרויסגעטראָטן אין הענט אַנטקעגן

¹ ברוציון כ״ץ איז דעמאָלט געווען מיטעדאַקטאָר פֿון דער העברעישער
 טאַגצײטונג העט.

פֿרישמאַנען. טשערניכאָוסקי גרייט זיך אַרױסטרעטן. און פֿרישמאַן טענהט, אַז אים טשעפּעט דאָס אַ האָר ניט.

איצט נאָך אַ פֿאַר ווערטער וועגן אַ זאַלעכען ענין:

שטיבל האָט איבערגעשיקט רבֿניצקין מנין ווערק „גאַליציע“ צו איבערזעצן. אויך דעם ערשטן באַנד פֿון מנינע ווערק. „גאַליציע“, וועלכע באַשטייט נאָר פֿון ערשטן טייל (אין גאַנצן וועט זיך 3 טיילן). מוז זיך אָנהייבן דרוקן וואָס גיכער; ווייל איך קען עס ניט אַרױס־געבן ניט אין ייִדיש, ניט אין רוסיש, איידער עס וועט זיך געדרוקט אין העברעיִש. און די לאַגע איז דערצו אַזאַ. אַז מען קען ניט זיך זיכער, אַז אין אַ האַלב יאָר אַרום וועט זיך מעגלעך איבער צענזור־אַנגעלעגנהייטן עס צו דרוקן.

דרום איז אונדזער אַלעמענס בקשה צו רבֿניצקין, און צו אַיך, איר זאָלט אים בעטן וועגן דעם, ער זאָל וואָס גיכער איבערזעצן „גאַליציע“ און צושיקן עס מיט וועמען עס איז וואָס פֿאַרט אַהער, אויב מעגלעך מיט דעם וואָס וועט איבערגעבן דעם בריוו אַיך. אויב מחמת וועלכע עס איז אומשטענדן קען רבֿניצקי ניט פֿאַרטיק מאַכן די איבערזעצונג, זאָל ער מיטטיילן וועגן דעם. איך און אויך פֿריש־מאַן און שטיבל בעטן זייער אָנווענדן אַלע מעגלעכקייטן און זען צו־שיקן וואָס גיכער די איבערזעצונג, אַז ס'זאָל קענען זיך דרוקן תּיכּף־ומיד². איך האָף, אַז איר וועט ניט אַפּזאָגן אונדזער בקשה. אויך בנוגע דעם ערשטן באַנד פֿון מנינע ווערק. 55 יאָר וואַרט איך, זיי זאָלן אַרױס אין העברעיִש. זאָל רבֿניצקי ניט לאָזן מיך מער וואַרטן.

ווינטער איז מען אין התּקוּפּה זייער פֿאַרביטערט, וואָס עס איז ניטאָ גאָר נישט אַנזערס פֿאַר דעם ברייטן בוך. שענקט אַ מתנה. שיקט עפעס צו. איר וועט מחיה זיך פֿרישמאַנען. בני זיך גאַנצער איבער־דעמאָנישטישער שטימונג איז ער פֿעיק שטאַרק צובינדן צו זיך

² רבֿניצקי האָט אָנגעהויבן איבערזעצן דאָס בוך דער חורבן אין גאַליציע, אָבער ניט פֿאַרענדיקט און דאָס בוך איז דערשינען אין ציטראָנס איבערזעצונג.

מענטשן. און צו אַנך איז ער שטאַרק צוגעבונדן. ער דערמאָנט אַנך מיט אַ הייסער ליבע. פֿאַרשטייט זיך, אַלע גריסן אַנך. מַנן האַרצלעכן גרוס אַנער פֿרוי. מַנן פֿרײַנדלעכסטן הייסן גרוס רבֿניצקין. אַ גרוס און די פֿרײַער דערמאָנטע בקשה. איך האַלדו אַנך מיט אַ ברידערלעכער פֿרײַנדשאַפֿט.

בלב ונפש אינערער

ש. ראָפּאָרט — אַנסקי

די הגדה אינערע אויף פֿאַרמעט איז גאַנץ און אָפּגעהיט. איך פֿאַר-אַפּ אין מאַסקווע. דרום שרײַבט בעסער אין מאַסקווע אויף שטיבלס אַדרעס. שרײַבט וואָס מער וועגן אַלעמען און איבער הויפט וועגן אַנך.

זכרונות וועגן צארישן רוסלאנד

„זיסע“ דעראינערונגען

פֿון לענגערע צײַטן האָט אין רוסלאַנד געהערשט אַ רעגירונג-אַנטיסעמיטיזם, וועלכער האָט זיך אויסגעדריקט אין אַ סיסטעמאַ-טישער באַגרענעצונג פֿון אַלע מענטשלעכע, בירגערלעכע, פֿאַליטישע און נאַציאָנאַלע רעכט פֿון דער ייִדישער באַפֿעלקערונג. אַט דער אַדמיניסטראַטיווער אַנטיסעמיטיזם האָט געקאָנט מיט פֿולן רעכט אָנגערופֿן ווערן פֿאַגראַם-אַנטיסעמיטיזם, ווייל די אַלע גזירות און פֿאַרפֿאַלגונגען, וואָס האָבן זיך געשאַטן אויף ייִדן, האָבן אין יורידישן זין געהאַט אַ כאַראַקטער פֿון פֿאַגראַמען, און ווייל די רעגירונג, ווען זי האָט עס געפֿונען פֿאַר נייטיק, האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט פֿון פֿאַקטישע קולאַק-פֿאַגראַמען אויף ייִדן.

ווי שרעקלעך עס איז נישט געווען אָט דער ברוטאַלער רעגירונג-אָנטיסעמיטיזם, איז זײַן ווירקונג שטאַרק באַגרענעצט געווען דורך דעם, וואָס די רוסישע אינטעליגענץ און בכלל די בעסערע עלעמענטן פֿון רוסישן פֿאָלק זײַנען געווען קעגן אים און אָפֿט מאָל שאַרף אַרויסגעטראָטן מיט דער פֿאַרטיידיקונג פֿון ייִדן.

פֿון דער צווייטער זײַט איז פֿאַר דער ייִדישער באַפֿעלקערונג — וועלכע האָט געהאַט פֿאַר זיך נישט קיין סאַציאַלע געזעלשאַפֿט-לעכע דערשײַנונג, נאָר אַן אויסדרוק פֿון צעווילדעוועטן ראַסנהאַס פֿון אַ גרופּע ביוראָקראַטן — גרינגער געווען צו קעמפֿן קעגן די פֿאַרפֿאַלגונגען, סײַ אויפֿן יורדישן באַדן, סײַ אין אַלטעגלעכן לעבן. נאָך דעם אויסברוך פֿון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע אין יאָר 1905 האָט די זיגערישע רעאַקציע גענומען אַראַגאַניזירן און קולטיווירן אַ געזעלשאַפֿטלעכן אַנטיסעמיטיזם, וועלכער האָט גע-דאַרפֿט אָנהייבן אַ קאַמף קעגן ייִדן אויפֿן קולטורעלן באַדן. עס איז געגרינדעט געוואָרן דער באַוווּסטער „פֿאַרבאַנד פֿון רוסישן פֿאָלק“, וועלכער האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן אַנטיסעמיטישע צײַטונגען, ביכער און בראַשורן, און אַזינגעאַרדנט אין פֿיל ערטער אַלערליי אַנ-שטאַלטן; טײַהזער, ביבליאָטעקן וכדומה „צו באַקעמפֿן דאָס ייִדנטום און די ייִדן“. נאָר אָט די גאַנצע טעטיקייט צו שאַפֿן אַ געזעלשאַפֿט-לעכן אַנטיסעמיטיזם האָט בולטער ווי אַלץ באַוווּזן. אַז אין רוסלאַנד איז נישטאָ פֿאַר דעם קיין באַדן און — אַז דער גאַנצער אויפֿטו-דעט נישט ברענגען די געווינטשטע רעזולטאַטן. נישט קוקנדיק אויף דעם וואָס די רעגירונג האָט אויסגעבראַכט צענדליקער מיליאָנען אויף סובסידירן דעם „פֿאַרבאַנד פֿון רוסישן פֿאָלק“ מיט זײַנע אַנ-שטאַלטן, נישט קוקנדיק אויף דעם „פֿאַרבאַנד“ זײַנען געגעבן גע-וואָרן אַלערליי פריווילעגיעס און ניקאַלי מיט זײַנע מיניסטאַרן האָבן זיך גערעכנט פֿאַר זײַנע מיטגלידער, האָט ער זיך אָנגעשטויסן אין דער אינטעליגענטער רוסישער געזעלשאַפֿט אויף אַן אמתן באַקיאַט. קיין איין אַנשטענדיקער מענטש האָט נישט געהאַט קיין שום באַצײונג מיט דעם „פֿאַרבאַנד“, וועלכער איז געווען פֿאַררעכנט און איז פֿאַק-

טיש פֿאַרבלִיבן ווי אַ כּוּליגאַנישע אַרגאַניזאַציע. אין אים זײַנען אַרײַנגעטראָטן: אָדער על פי נויט אַלערליי באַאַמטע, וועלכע האָבן מיט דעם געדאַרפֿט איינקויפֿן זיך אין לאַסקע בײַ זייערע העכערע, אָדער פֿאַרברעכערישע עלעמענטן, וואָס האָבן דערמיט געקאַנט זיך באַפֿרײַען פֿון די פֿאַרפֿאַלגונגען פֿון געזעץ.

איז די יאָרן 1909—1911 בין איך אַרומגעפֿאַרן איבער דעם אַזוי גערופֿענעם ייִדישן תּחום און געלייענט רעפֿעראַטן וועגן ייִדישער ליטעראַטור און פֿאַלקשאַפֿונג. אין דער פּראָווינץ האָבן איך גע- האָט די מעגלעכקייט צו איבערצײַגן זיך, אויף וויפֿל דער אויסער- לעך מעכטיקער פֿאַרבאַנד פֿון רוסישן פֿאַלק אין געווען אומפֿעיק און אַנמעכטיק צו אַרגאַניזירן אַ וועלכן עס איז געזעלשאַפֿטלעכן קאַמף קעגן דער קאַמפּאַקטער קולטורעלער ייִדישער סבֿיבֿה.

אין בערדיטשעוו האָט זיך געגרינדעט אַן אָפֿטיילונג פֿון „פֿאַר- באַנד“. ער האָט אַנגעאַרדנט אַ טייהויו, וווּ עס האָט זיך געדאַרפֿט קאַנצענטרירן די אַנטיסעמיטישע פּראָפּאַגאַנדע. דאָס טייהויו האָט זיך געפֿונען, פֿאַרשטייט זיך, אויפֿן מאַרק. די ערשטע טעג האָבן די ייִדן אויסגעמיטן דעם אַנשטאַלט. נאָך דעם האָבן זיי אָבער אָנגעהויבן אַרײַנקומען קויפֿן הייס וואַסער און אָפֿילו אויסטרינקען אַ גלאַז טיי. אַזוי ווי אין מאַרק האָבן זיך געפֿונען צען מאָל מער ייִדן ווי קריסטן, איז דאָס טייהויו אויך געווען פֿיל מער באַזוכט פֿון ייִדן ווי פֿון קריסטן. געבראַכט האָט עס דערצו, אַז שבת, בעת דער מאַרק איז געווען פּוסט, איז דאָס טייהויו פֿאַריידישט געוואָרן. דאָרט האָט מען גערעדט ייִדיש און עס האָבן זיך אָפֿילו געפֿונען צוזאַמען מיט די שוואַרצמאהדיקע צײַטונגען אויך ייִדישע. געענדיקט האָט זיך עס מיט דעם, וואָס דער „פֿאַרבאַנד“ האָט פֿאַרקויפֿט דאָס טייהויו צו אַ ייִדן.

אין שטעטל באַכמוט, יעקאַטערינאַסלאַווער גובערניע, וווּ איך האָב געהאַט אַ פֿאַרלעזונג, האָט מען מיר פֿיל דערציילט וועגן דעם אַרטיקן נאַטשאַליניק סטאַנציע, ווי וועגן זייער אַן אינטעליגענטן מענטש און אַ גרויסן פֿרײַנד פֿון די אַרטיקע ייִדן. ער טוט זיי אַלערליי טוֹבוֹת. בײַ אים געפֿינט זיך אַ גרויסע ביבליאָטעק, מיט וועלכער עס

באניצט זיך די גאנצע יידישע אינטעליגענץ פֿון שטעטל. מען האָט מיר געזאָגט, אַז דער נאַטשאַלניק פֿון דער סטאַנציע האָט זיך זייער שטאַרק פֿאַראַינטערעסירט מיט מיין פֿאַרלעזונג און געקליבן זיך קומען מיך הערן, נאָר ער האָט געמוזט אויף עטלעכע טעג אָפּפֿאַרן איבער אַמטלעכע ענינים.

און מיט אַ מאָל גיט מיר עמעצער אַ זאָג, גאַנץ רויק, ווי פֿאַר-
בנייענדיק:

— אונדזער נאַטשאַלניק סטאַנציע איז דער פֿאַרויצער פֿון דער אַרטיקער אַפּטיילונג פֿון פֿאַרבאַנד פֿון רוסישן פֿאַלק.

איך בין געווען איבערגעראַשט. נאָר דער, וואָס האָט מיר עס געזאָגט, האָט אָפֿילו נישט פֿאַרשטאַנען, וואָס איך ווונדער זיך, און האָט צוגעגעבן:

— דאָס איז גאָר נישט! ער האָט געמוזט ווערן אַ פֿאַרויצער פֿון „פֿאַרבאַנד“ פֿון יוצא וועגן, כדי נישט צו פֿאַרלאָזן די שטעל. באמת אָבער האָט ער קיין שום שניכות נישט צו די שוואַרצמאהניקעס און קאָן זיי נישט סובֿל זיין.

אין סמאַרגאַן האָב איך געהאַלטן אַ פֿאַרטראָג וועגן דער ייִדי-
שער ליטעראַטור. מען האָט מיר פֿריער אָנגעזאָגט, אַז דער אַרטיקער
איספּראָוויניק¹ איז אַ פֿאַרביסענער שוואַרצמאהניק, און עס איז אָנגע-
קומען מיט די גרעסטע שוועריקייטן צו באַקומען פֿון אים די דער-
לויבעניש אויף דעם פֿאַרטראָג. צו דער פֿאַרלעזונג איז געקומען דער
איספּראָוויניק אליין און האָט זיך געזעצט ביים טיש נעבן מיר. איך
האָב געוואַרט, אַז ער וועט זיך צו עפעס צובינדן, כדי אָפּצושטעלן
דעם פֿאַרטראָג. נאָר ביז דער ענדע איז ער געווען רויק און בעת
דער הפֿסקה האָט מען מיר אָפֿילו איבערגעגעבן, אַז אים איז געפֿעלן
מיין פֿאַרטראָג, איבער הויפט דערפֿאַר וואָס איך רייד גוט רוסיש.
נאָכן פֿאַרטראָג האָבן זיך אָנגעהויבן דעבאַטעס. איינער פֿון מינע
אָפּאַנענטן, וועלכער האָט געמאַכט זייער וויכטיקע באַמערקונגען,

¹ פֿאַליציִיקאַמיסאַר.

האַט צום אומגליק שלעכט גערעדט רוסיש (ריידן יידיש איז געווען פֿאַרווערט). דער איספראַוויניק האָט זיך אויפֿגעהויבן און שטרענג אַ זאָג געטאָן צום אָפּאַנענט:

— גענוג צו ריידן! איך פֿאַרווער אַניך!

— וואָס איז? פֿאַר וואָס? — האָב איך זיך פֿאַרווונדערט.

דער איספראַוויניק האָט ליבלעך אַ בליק געטאָן אויף מיר און כמעט פֿאַטעטיש אויסגערופֿן:

— נו, זוי קומט ער אַרויסצוטערען קעגן אַניך! עס איז דאָך אַ

חוצפה! ער קען דאָך אַפֿילו קיין רוסיש נישט ריידן.

מיט גרויס מי איז מיר אָנגעקומען אַינצוריידן דעם איספראַווי-

ניק, נישט אָפּצושטעלן דעם אָפּאַנענט.

ס'איז אַרויסגעטראָטן נאָך איינער, און ווייטער די זעלביקע גע-

שיכטע — דער צווייטער אָפּאַנענט האָט געבראַכט אייניקע ציטאַטן פֿון גמראַ און דער איספראַוויניק האָט אים אָפּגעשטעלט:

— גענוג! איר רעדט נישט צו דער זאָך! עס איז דערלויבט אַ

פֿאַרטראָג וועגן דער ייִדישער ליטעראַטור און איר רעדט גאָר וועגן תּלמוד!

אין מנין שלוסוואַרט האָב איך גערעדט וועגן די נאַציאָנאַלע

אויפֿגאַבן פֿון דער ייִדישער אינטעליגענץ. מיט אַ מאָל האָט מיך דער איספראַוויניק אָפּגעשטעלט:

— איר רעדט נישט נאָך דער פּראַגראַם!

— ווי הייסט, נישט נאָך דער פּראַגראַם? פֿון וואַנען נעמט איר

עס?

— אַניך איז דערלויבט צו לייענען אַ לעקציע און אַנשטאַט דעם

זאָגט איר אַרויס אַינערע אייגענע געדאַנקען...

— וואָס דען ווילט איר? איך זאָל אַינערע געדאַנקען אַרויס-

זאָגן?

— נישט מנינע און נישט אַינערע! איר דאַרפֿסט פּראַסט לייענען

אַ לעקציע.

זעענדיק אז איך פֿאַרשטיי נישט וואָס ער וויל, האָט ער זיך צו מיר צוגעבויגן און שטיל אַרויסגערעדט :

— ווען דאָ וואָלטן זיין נאָר „כוסידן“, וואָלט נישט אויסמאָכן „כוסידן“ זיינען רויקע מענטשן. אָבער דאָ געפֿינען זיך אַרבעטערס און אָנגעשטעלטע, און זיי וואַרטן מער נישט, איר זאָלט זיי זאָגן עט-וואָס אויפֿרעגנדיקס... איר פֿאַרשטייט? אָט דערפֿאַר דאַרפֿט איר נישט אַרויסזאָגן אנערע געדאַנקען.

איך האָב פֿאַרענדיקט מײַן רעדע מיט דער אָנווייזונג אויף די גרויסע אוצרות, וועלכע געפֿינען זיך אין דער אַלטער ייִדישער לי-טעראַטור. דאָס איז דעם איספּראַוויק גראַד געפֿעלן געווען — ער האָט זיך אָנגעבויגן צו מיר און מיט אַ כּיטרען שמייכלע שטיל אַרויס-געזאָגט :

— ווי איך זע, רעדט איר זייער גוט וועגן דער אַלטער ייִדישקייט, אָבער — כּע-כּע! אַז קיינער זעט נישט, עסט איר געוויס חזיר. איך בין אין דעם זיכער...

ער האָט אַ זיפֿץ געטאָן און צוגעגעבן:

— אַ שאַד, וואָס מען האָט נישט אנגעאַרדנט נאָך דער פֿאַר-לעזונג טעניץ. איך וואָלט דאָ מיט פֿאַרגעניגן פֿאַרבליבן צו פֿאַרוויילן זיך אַ ביסל. אין שטאַט בײַ אונדז איז קיין שום פֿאַרוויילונגען נישטאָ און מ'קאָן פשוט שטאַרבן פֿון לאַנגווייליקייט.

אָט אזוי האָט אויסגעזען דער אַלטער אומגעלומפּערטער רוסי-שער אַנטיסעמיטיזם אויפֿן קולטורעלן באַדן.

ש. אן-סקי ביים פארלימענט אין הארשע דעם דיבוק פאר די ארטיסטן פון דער ווילנער סרופע אין פארבעטע ליטעראטור (צ"א געפינען זיך ה"ד. נאמבערג, דוד הערמאן, אברהם מארעווסקי)

וועגן יידישן פאלקלאד

דער כאַראַקטער און די אייגנשאַפטן פֿון דער ייִדישער פֿאלקס-פּאָעטישער שאַפֿונג *

אין דער ייִדישער שאַפֿונג, ניט נאָר דער פֿאלקס-פּאָעטישער, נאָר אַפֿילו אויך אין דער אַלט-נאַציאָנאַלער (אין דער געשטאַלט, אין וועלכער זי איז דערגאַנגען צו אונדז), פֿעלן כמעט אַלע גרונטמאַטיוון פֿון דער פֿאלקס-פּאָעטישער שאַפֿונג פֿון די אַנדערע ציוויליזירטע פֿעלקער. אויב אין די עלטסטע דענקמעלער פֿון ייִדישן פֿאלקסגעניוס (חומש, נבֿיאים ראשונים) דערקענען מיר נאָך שפּליטערס פֿון פֿאַר-היסטאָרישן עפּאָס און פֿון העלדן-געזאַנגען, געפֿינען מיר אָבער נישט אין די שפּעטערע ווערק פֿון דער נאַציאָנאַלער און פֿאלקסטימלעכער שאַפֿונג, דעם הינטיקן פֿאלקלאָר אַרבינגערעכנט, ניט דעם העלדן-עפּאָס, ניט די העלדן-לעגענדעס און העלדן-לידער, ניט קיין קריגע-ריש-פּאַטריאָטישע פּאָעמעס — קיין שום זאַך נישט פֿון דעם, וואָס זאָל נאָך דער פֿאַרעם און אינהאַלט זיין ענלעך אויף „איליאַדע“ און „אָדיסייע“, אויף די סקאַנדינאַוישע סאַגעס, אויף די רוסישע בילי-געס, אויף דעם דייַטשישן „גיבעלונגען-ליד“, אויף די פֿראַנצויזישע *chansons de geste* אַאַנד.

דער ייִדישער נאַציאָנאַלער און פֿאלקסטימלעכער פּאָעזיע זינגען אין גאַנצן פֿרעמד אַזעלכע מאַטיוון, ווי די אידעאָליזאַציע פֿון פֿיזי-שער גבורה, ווי די התפעלות פֿאַר דעם אַזאַרט פֿון מלחמה, ווי דאָס באַזינגען ריטערלעכע גבורות און נצחונות — בכלל פֿרעמד יעדער בוקן זיך צו דער טריומפֿירנדיקער פֿיזישער קראַפֿט.

* פֿראַגמענט פֿון אַג—סקיס ערשטער אַרבעט העגן פֿאלקלאָר, די ייִדישע פֿאלקסשאַפֿונג, געדרוקט אין 1908 אין היכטיקן רוסישן זאַמלבוך „פּערעזשי-טאַיע“, איבערגעזעצט פֿון זאַמן רייזען און געדרוקט 36 זייטן, ווילנע 1921, חי אַ סעפּאַראַטאַפֿדרוק פֿון די נייע טול.

די סיבה פֿון דער דאָזיקער דערשנינונג איז קודם־כל די, וואָס די ייִדישע פּאָעטישע פֿאַלקשאַפֿונג קוואַלט־אַרויס פֿון אַ גאַנץ אַנדערן מקור ווי די שאַפֿונג פֿון אַנדערע ציוויליזירטע פֿעלקער. אין דער צייט, וואָס אין יסוד פֿון דעם גאַנצן פֿאַלקלאָר פֿון די קריסטלעכע פֿעלקער ליגט דער הייַדנישער עלעמענט, וועלכער איז באַזירט אויף דער מאַטעריאַליזאַציע און קעגנזייטיקער מלחמה פֿון די נאַטור־קרעפֿטן און אויף דעם קולט פֿון דער פּערזענלעכקייט — איז די ייִדישע שאַפֿונג אין גאַנצן דורכגעדרונגען מיט דער אידעע פֿון אַחזות הבורא, וועלכער איז אין איר גרונד פֿינטלעך צו יעדן מין קאַמף און שטעלט די געשטיקע שלימות העכער פֿאַר דער מאַטעריע־לער און מכל־שכן — פֿאַר דער פֿיזישער.

בײַ די איראָפּעזישע פֿעלקער, וואָס האָבן צו דער צייט פֿון זייער אַריבערגיין צום קריסטנטום דערגרייכט אַ מער אַדער ווייניקער הוי־כע מדדגה פֿון קולטורעלער אַנטוויקלונג, האָט זיך די מאַנאַטעיס־טישע אידעע צוזאַמענגעטראָפֿן מיט די נאַציאָנאַלע געטער, מיט אַן אַננגעשטעלטן קולט, מיט אַ פֿילקום אויסגעפֿורעמטער הייַדנישער וועלטבאַנעמונג און מיט אַן אויסגעקריסטאַליזירטער הייַדנישער לע־גענדע. אוון אויב די פֿאַלקסמאַסן האָבן, נאָך אַ האַרטנעקיקן, טייל מאַל דורות לאַנגן ווידערשטאַנד זיך אָפּגעזאָגט פֿון זייערע נאַציאָנאַלע געטער און פֿון הייַדנישן קולט, זיינען זיי אָבער טרײַ געבליבן זייער אַלטער וועלט־באַנעמונג און דער הייַדנישער לעגענדע, וועלכע האָט געדינט ווי אַ יסוד פֿאַר דער גאַנצער שפּעטערער פֿאַלקס־פּאָע־טישער שאַפֿונג אין דער פֿאַרעם פֿון מעשה־לעך, לעגענדעס, גלייִ־בונגען, אָפּשפּרעכענישן, מנהגים און טיילווייז ליידער. דאָס איינציקע, אין וואָס עס האָט זיך אויסגעדריקט די ווירקונג פֿון דער קריסט־לעכער אידעע אויף דעם הייַנטיקן איראָפּעזישן פֿאַלקלאָר, איז וואָס ער האָט אַסימילירט די קריסטלעכע נעמען און געשעענישן און אויפֿגענומען אייניקע לעגענדעס, וואָס זיינען באַפֿאַרבת מיט אַ קריסט־לעכער שטימונג, אָבער אין זײַן גרונד איז ער געבליבן הייַדניש.

גאַנץ אַנדערש איז געגאַנגען די אַנטוויקלונג פֿון דער ייִדישער

פֿאַלקשאַפֿונג. דאָס ייִדישע פֿאַלק, וואָס האָט געבראַכט דער וועלט די אידעע פֿון מאָנאָטעיִזם, האָט אָנגענומען דאָס דאָזיקע קולט ביים אַנברוך פֿון זיין קולטור־נאַציאָנאַלן לעבן נאָך פֿריער, אידער דאָס פֿאַלק האָט באַוווֹזן צו שאַפֿן זיך נאַציאָנאַלע געטער, אַ הינדישע וועלטבאַנעמונג און אַ הינדישע לעגענדע. אמת, אויך די ייִדישע פֿאַלקסמאַסע האָט אַ לאַנגע צייט ניט געוואָלט זיך באַפֿרידיקן מיט אַן אַבסטראַקטן גיטטיקן גאָט און האָט זיך געזוכט קאָנקרעטע, מאַטעריעלע געטער. ווי דער בעסטער סימבאָל פֿאַר דער דאָזיקער זוכעניש קען דינען די ביבלישע לעגענדע וועגן רחלען, וועלכע האָט צוגעגעבעט די געצנבילדער פֿון איר פֿאַטער. די פֿאַלקסמאַסע, וואָס איז נאָר וואָס אַרויס פֿון מצרים, פֿאַדערט בני אַהרנען: „שטיי אויף, מאַך פֿאַר אונדז. געטער, וואָס זאָלן גיין פֿאַר אונדז“ (שמות, ל"ב, א"). אויך שפעטער, אין משך פֿון הונדערטער יאָרן, ניט קוקנדיק אויף משה רבנוס התראות, ניט קוקנדיק אויף די פֿייערדיקע שטראַפֿרייד פֿון אַלע גבֿיאים, האָבן די יידן בני יעדן צוזאַמענשטויס מיט די געצנדינערס זיך געלאָזט מיטרייסן פֿון זייער קולט, זיך אָנגעהויבן בוקן צו דגן, בעל, עשתורת, מולך און אַ סך אַנדערע אָפּגעטער. אָבער די דאָזיקע אַלע געטער פֿון דער עבודה זרה זינען געבליבן פֿאַר די יידן פֿאַרט ניט מער ווי „אלהים אַחרים“ — פֿרעמדע געטער, און דאָס פֿאַרהערלעכן זיי צייטווייליק האָט ניט איבערגעלאָזט קיין שום באַטייטנדיקן שפור אין דער ייִדישער שאַפֿונג, ניט געהאַט קיין שום קענטיקע ווירקונג אויף דער ייִדישער וועלטבאַנעמונג. סוף־פּלי־סוף איז דער קולט פֿון מאָנאָטעיִזם געוואָרן פֿאַר דעם ייִדישן פֿאַלק דער נאַציאָנאַלער קולט און זיך פֿאַרוואַנדלט אין דעם איינציגן מקור פֿון דער גאַנצער פֿאַלקשאַפֿונג.

די צווייטע סיבה פֿון דער אויבן דערמאָנטער דערשיינונג ליגט אין די אויסגאַמלעכע און אייגנאַרטיקע פֿאַרמען פֿון דעם נאַציאָנאַלן לעבן פֿון דעם ייִדישן פֿאַלק אין משך פֿון די לעצטע צוויי יאָרטוונ־טער. פֿאַרלוירן דאָס אייגענע לאַנד, דאָס זעלבשטענדיקע מלוכהשע לעבן, צעזייט צווישן אַנדערע פֿעלקער, גערודפֿט און אַנמאַכטיק,

האַט דאָס ייִדישע פֿאַלק נישט געהאַט קיין שום באַדן פֿאַר אייגענער העראַזשער פּאַעזיע און ווייניקער פֿאַר אַלץ געהאַט מאַטיוון צו באַ- גניסטרען זיך מיט די נצחונות און גבורות פֿון לאַנד-באַצווינגערס, העלדן און ריטערס פֿון די פֿרעמדע פֿעלקער.

אַט די צוויי אומשטאַנדן האָבן גורם געווען, וואָס אין דער ייִדי- שער פֿאַלקשאַפֿונג פֿעלן כמעט אין גאַנצן העראַזשע מאַטיוון. אַב- שטאַט זיי געפֿינען מיר אין דער דאָזיקער שאַפֿונג די קעגנזעצלעכע מאַטיוון, וועלכע זינען דורכגעדרונגען מיט דער טענדענץ, אַז די רחניותדיקע (גניסטיקע און מאַראַלישע) שלימות איז ניט דער ערך העכער, ממשותדיקער און מעכטיקער ווי די מאַטעריעלע, פֿיזישע מאַכט, ווי גיבוריש זי זאָל ניט זיין.

מנהגים אין ייִדישער טראַדיציאָנעלער דערציִונג *

בשעת עס קומט צו רייד וועגן דער אַרטאָדאָקסאַל ייִדישער פֿאַלקס-דערציִונג, רוקט מען געוויינטלעך קודם-כל אַרויס דעם אַלטן חדר מיט זיין „אומוויסנדיקן“ מלמד, מיט זיין פֿאַרעלטערטן מעטאָד פֿון לערנען, מיט זיין אַנטיהיגענישער אויסערלעכקייט, און דערבני ווערט אין גאַנצן אויסגעלאָזט פֿון זינען, אַז אויך ביזן חדר און מחוץ דעם חדר באַקומט דאָס ייִדישע קינד אַ באַשטימטע דערציִונג, אַז אין אינדזער אַלטן לעבנשטייגער פּראַקטיצירט זיך אַ שטרענג אויסגע- אַרבעטע סיסטעם פֿון דערציִונג, וואָס נעמט-אַרום דאָס לעבן פֿון קינד, זינט עס הייבט אָן אויפֿצוואַכן זיין באַוווּסטזיין ביז עס ווערט בר-מצווה, דער גרונטאויפֿגאַב פֿון דער דאָזיקער דערציִונג-סיסטעם איז: בהדרגה אָדער סיסטעמאַטיש אַרײַנצופֿירן דאָס קינד אין דעם קרייז פֿון רעליגיעזע פֿאַרשטעלונגען און נאַציאָנאַלע אינטערעסן פֿון

* דאָס איז ש. אַנ-סקיס אַרייַנפיר צו זיין אָפּהאַנדלונג פּאַלסט-קינדער-

פֿאַלק. דאָס קינד, דאָס יינגל, איז מען פֿון קינדווניז אויף מצרף צו אַלע רעליגיעז נאַציאָנאַלע מצוות און פֿינערלעכקייטן, מ'פֿירט אים אין שול אַרײַן, מ'לערנט אים ענטפֿערן אָמן, מ'גיט אים קושן די רײַטיקײַט, מ'איז אים מצרף צו די יומטובֿדיקע מנהגים ביים טיש אַאָזױ.

יעדער יום־טובֿ האָט זײַנע מנהגים און פֿריידן, וואָס זײַנען צור־געפֿאַסט צו דער מדרגה פֿון אַ קינדס השגות. די מיסטעריע פֿון די פֿסח־סדרים איז לויט איר אַנטשטייונג דערעיקרשט אויסגערעכנט אויף צו דערוועקן אין די קינדער אַן אינטערעס צו די געשעענישן פֿון דעם ווינטן פֿאַרציטנס — און די ערשטע ראַלע אין דער דאָזי־קער מיסטעריע שפּילט דער יינגסטער זון פֿון דער משפּחה, וועלכער איז מחויבֿ צו פֿרעגן די פֿיר קשיות. פֿאַר די קינדערס וועגן איז אויך אַרײַנגעשטעלט אין דער הגדה דאָס לידל "חד גדיא" און, מן הסתם, "אחד מי יודע". דערצו איז צוגעגעבן דער רײַן אַמוזירנדי־קער מנהג פֿון גנבֿענען דעם אָפֿיקומן, וועלכער ווערט אויסגעקויפֿט דורך מתנות. נאָך איז אַ גרעסערער מאָס אַ קינדער יום־טובֿ איז פורים: די פורים־שפּילערס, וואָס גייען פֿון שטוב צו שטוב און שטעלן־פֿאַר די "אַחשוורוש־שפּיל", די שלח־מנות, וואָס די קינדער שיקן זיך איינס דעם אַנדערן, דאָס שלאָגן מיט ספעציעלע גראַנערס ביים לײַענען די מגילה. אַ ספעציעל שפּילעכל פֿאַר די קינדער ווערט אויך געמאַכט אויף חנוכה — אַ דריידל פֿון צין (אַ "גאַר"). אויף וועלכן עס זײַנען אויסגעקריצט די ראַשי־תיבות פֿון "נס גדול היה שם". שמחת־תורה טראָגן די קינדער געדרוקטע פֿאַנען ("בוניער") מיט בילדער פֿון נאַציאָנאַלן אינהאַלט. מיט די דאָזיקע פֿענדלעך, צו וועלכע עס ווערן צוגעפֿעסטיקט ברענענדיקע ליכט, גייען די קינדער צוזאַמען מיט די גרויסע צו די הקפות אין שול, און טייל מאָל — אויך אין גאַס. דער טאָג פֿון ל"ג בעומר איז שוין אַן אויסשליסלעכער קינדער יום־טובֿ פֿון פֿרילינג. די קינדער גייען־אָועק אויף אַ שפּאַ־ציר הינטער שטאָט, אין וואַלד, וווּ זײ פֿאַרברענגען אַ גאַנצן טאָג אין שפּילן און שיסן פֿון פֿיל־און־בויגן, וועלכער ווערט ספעציעל

געמאכט פֿאַר דעם דאָזיקן יומא דפגרא¹. דאָ, אין וואַלד, ווערט אויך געמאכט אַ סעודה פֿון די מאכלים, וואָס יעדער יינגל ברענגט מיט זיך.

פֿאַראַן נאָך קינדער ימים-טובֿים, וואָס זינען פֿאַרבונדן מיט באַ-שטימטע דאָטעס אין דעם לעבן פֿון קינד. אַז דעם קינד ווערט דריי יאָר, שערט מען אים דאָס ערשטע מאָל אָפּ די האָר און לכבֿוד דעם פראָוועט מען אַ יום-טובֿ פֿון אַפּשטרעניש: מ'מאכט אַ סעודה, אויף וועלכער מ'ברענגט צו פֿירן אויך אַנדערע קינדער, דעם קינד שענקט מען מתנות. דערבײַ עקסיסטירט אַ רירנדיקער מנהג: די עלטערן וועגן אָפּ דעם קינדס געשוירענע האָר און זינען מנדבֿ אויף דער שול אָדער פֿאַר אַרעמע לײַט אַזאַ וואָג זילבער אָדער גאָלד. אַז מ'גיט אַ קינד אָפּ אין חדר, מאכט מען אויך אַ מאַלצײַט פֿאַר קינדער און דערוואַקסענע. דער פֿאָטער טראָגט אויף די הענט אַוועק דאָס קינד, אַינװײַקלענדיק עס אַריבערן קאָפּ אין אַ טלית (פדי עס זאָל אויפֿן וועג נישט דערוען עפעס אַ טמאה זאָך). אין חדר ווײַזט דער מלמד מיט אַ טײַטל דעם קינד די ערשטע אותיות פֿון אַלף-בית און רופֿט אים אָן זייערע נעמען, און דאָס קינד זאָגט זיי אים נאָך. אין דער רגע פֿאַלן אויפֿן אַלף-בית, פֿון אויבן, פֿון הינטערן קינדס רוקן, לעקעלעך, צוקערלעך און אַנדערע גוטע זאַכן אָדער מטבעות; דער-בײַ וויל מען דעם קינד אַיננריידן, אַז דאָס וואָרפֿן אים מלאַכים פֿון הימל, ער זאָל לערנען מיט התמדה. טייל מאָל באַשמירט מען אין אַלף-בית די אותיות מיט האָניק און מ'גיט עס דעם קינד אַ לעק צו טאָן, פדי ״ער זאָל פֿילן די מתיקות פֿון די הייליקע אותיות״. אַז דאָס יינגל הייבט אָן חומש, מאכט מען ווידער אַ מאַלצײַט. און דער בעל-שמחה זאָגט דערבײַ אַ מאָל אָן אַינגעזורטע דרשה און אַלע ווינטשן אים צו, דאָס אייגענע קומט-פֿאַר, ווען דאָס יינגל הייבט אָן לערנען גמרא — לויט דעם לקח טוב — וואָס אַנטהאַלט שטיקלעך

¹ (אַראַמיש) אַ טאַג פריי פֿון לערנען אָדער אַרבעטן.

פֿון גמרא, וועלכע זינען צוטריטלעך אויך פֿאַר קינדער. אָבער דער הויפט ווערט געמאַכט גרויס פֿאַראַד בנים פֿייערן בר־מצוה, ווען דאָס יינגל ווערט שוין אַ פֿולבאַרעכטיקטער מיטגליד פֿון דער עדה. אויף דער אַ שמחה מוז דאָס יינגל אומבאַדינגט זאָגן אַ דרשה, וואָס ער לערנט־אויס פֿון ספּעציעלע ספֿרים.

שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך

אַ סך שפּריכווערטער, וואָס האָבן זיך דערהאַלטן אין תּלמוד, באַגעגענען זיך בנים היננטיקן טאָג אין אַ ווערטלעכער איבערזעצונג בני פֿאַרשיידענע אייראָפּעיִשע פֿעלקער. דאָס ווייזט, אז ס'איז פֿאַראַן אַ מאַסע וואַנדערנדיקע שפּריכווערטער, וועלכע גייען פֿונקט ווי פֿיל לעגענדעס איבער פֿון איין פֿאַלק צו דעם אַנדערן און ס'איז שווער פֿעסטצושטעלן זייער ערשטן מקור.

אויפֿן שפּריכוואַרט, אזוי ווי אויף אַלע אַנדערע געביטן פֿון ייִדישן פֿאַלקלאָר, האָט אַ גרויסע השפּעה געהאַט די אַלטע ייִדישע ליטעראַטור, די ביבלישע און תּלמודישע, וואָס פֿון איר האָט דאָס פֿאַלק אַנטליען סיי פֿאַרטיקע שפּרוכן, סיי אויך מאַטיוון פֿאַר זינע שפּריכווערטער. פֿאַראַן אַ סך שפּריכווערטער, וואָס זינען אומגעענ־דערטערהייט אַריבערגעטראָגן סיי פֿון לשון־קודש, פֿון תּנך, דער הויפט אָבער פֿון דער גמרא. אַ סך פֿון די דאָזיקע שפּריכווערטער ווערן באַנוצט אין ייִדישער איבערזעצונג: „אמת וואַקסט פֿון דער ערד אַרויס“ אַזוי. דאָן זינען פֿאַראַן שפּריכווערטער, וואָס באַזירן זיך אויף ביבלישע, תּלמודישע, רעליגיעזע א״א מאַטיוון. אחוץ דעם טיילט זיך אויס אַ ציקל אייגנאַרטיקע שפּריכווערטער, וואָס זייער גאַנצער טעם באַשטייט אין דער בכוונה געענדערטער פֿאַרטייטשונג פֿון די העברעיִשע שפּרוכן. אין די דאָזיקע שפּריכווערטער ווערט צו גלניך מיט אַ געוויסער סענטענץ אויך אויסגעדריקט אַ סאַטירע אויף אומ־

לאַגישן דענקען, אויף אַ ווידעראַנאַנד צווישן פֿאַרעם און אינהאַלט. ווי אויך אַ געשפּעט אויף עס-האַרצים, וואָס דאָס שפּריכוואָרט זאָגט אויף זיי: „ער שרעכט נח מיט זיבן גרייזן“.

אַ היפשע ווירקונג אויף די יידישע שפּריכווערטער האָט געהאַט די באַקאַנטשאַפֿט פֿון דער פֿאַלקסמאַסע אין די לשונות פֿון די פֿעל-קער, צווישן וועלכע זי לעבט. זיך באַציענדיק מיט גרויס רעספּעקט צו דער לעבנס-חכמה פֿון די דאָזיקע פֿעלקער, האָבן די יידן אַנטליען בני זיי אַ סך שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך.

ווינטער טרעפֿן זיך אַ ריי שפּריכווערטער, וואָס זינען פֿאַרפֿאַסט אויף רוסיש און אויף פּויליש, דאָס רובֿ צוגעמישט מיט יידישע ווערטער, וועלכע דאָס שפּריכוואָרט גופּא כאַראַקטעריזירט איראַניש ווי „האַלב דניטש, פּאַלאָוינאַ רושעס“¹. למשל: „יחוס נאַ קברות, אַ דאַמאַ צרות“². פֿאַראַן דאָפּלטע שפּריכווערטער, וואָס באַשטייען פֿון יידיש און גוי'ש: „לאַ מעוקצך ולא מדובשך — נייע דאָי אי נייע לאַ“³. אַבער מער זינען אַזעלכע, וואָס אין זיי, אַזוי ווי אויך אין די שפּאַנישע שפּריכווערטער אויף לשון-קודש, ווערט צו דעם יידישן שפּרוך צוגעגעבן אַ גאַנץ אומגעריכטער טיטש אויף רוסיש, דערבני ווערט דער קאַמיוז אַפֿט פֿאַרשטאַרקט דורך דעם, וואָס דער דאָזיקער טיטש פֿאַררופֿט זיך אויף רש"י: „ניבאַ המן — מאַכט רש"י „טשאַרט יעוואַ פּריניאַס“⁴.

פֿאַראַן שפּריכווערטער אַרויסגענומען פֿון פֿאַלקסלידער, מעשיות וכדומה. פֿאַראַן שפּריכווערטער, וואָס זינען געבויט אויף אַ היסטאָרי-שער געשעעניש אָדער לעגענדע: „עס וועט דויערן ווי ר' שאול וואָלס מלוכה“⁵. אַבער אין גאַנצן פֿעלט דער מין שפּריכווערטער, וואָס איז גענומען פֿון דער מאַדערנער ליטעראַטור, און שפּרוכן פֿון גרויסע מענטשן.

¹ האַלב רוסיש. — ² יחוס איז אויפן בית-עולם און אין שטוב צרות. — ³ כיוויל גישט דין בים און כיוויל גישט דין האַניק. — גיב גישט און ביל גישט. — ⁴ (ר') דער טייוול האָט אָנגעטראַגן. — ⁵ געבוירן 1540 אין פּאַדוּאַ, איטאַליע, און געשטאָרבן 1617, אין בריסק, פּוילן, וווּ ער איז 1 טאָג געווען קעניג.

אַ סך שפּריכווערטער זינען נישט עפעס אנדערש ווי אויסדרוקן פֿון פֿאַלקסגלייבונגען, זאָבאָבאַנעס און סימנים. אזוי ווי בני אנדערע פֿעלקער, האָבן די יידן אַ סך שפּריכווערטער מיט שפּאַסיקע כאַראַקטעריסטיקעס פֿון שטעט און שטאַנדן.

דער טרעפֿלעכער סאַרקאָז און פֿינער הומאָר, די מעלות פֿון ייִדישער פֿאַלקשאַפֿונג, וועזן זיך באַזונדערס בולט אַרויס אין די שפּריכווערטער. דערפֿאַר באַניצן זיך די יידן אזוי אַפֿט מיט אַ שפּריכ־וואָרט. «פֿון אַ שפּריכוואָרט קאָן מען זיך נישט באַהאַלטן».

דער שאַרפֿזין פֿון די שפּריכווערטער מאַכט אין אַ גרויסער מאָס ווייכער דעם פעסימיום זייערן. דאָס שפּריכוואָרט פֿאַרטראַגט נישט קיין טרוקענע מוסר־זאָגעריי און דער אַלף־בית אַ פֿאַרמאַראַל. דאָס שפּריכוואָרט איז נישט אזוי וואָס עס לערנט, ווי עס קלערט־אויף, דערקלערט, אַנטפלעקט, (דעמאָסקירט) דאָס לעבן און די מענטשן, נישט אַפּשטעלנדיק זיך דערבני פֿאַר קיין שום זאָך. אין גאַנצן דורכ־געדרונגען מיט מאַטיוון פֿון דער רעליגיעזער ליטעראַטור, איז עס לחלוטין עמאַנציפּירט פֿון דעם דרוקן פֿון דער רעליגיעזער סענטענץ און אַפֿט פֿרעגט זי עס אַפּ דורך סענטענצן, וואָס זינען גענומען פֿון דער לעבנס־דערפֿאַרונג. אויף אַט דעם באַדן האָט זיך געשאַפֿן אַ גאַנצע ריי אייגנאַרטיקע צווייגלידערדיקע שפּריכווערטער, וואָס זייער ערשטע העלפֿט באַשטייט פֿון אַ רעליגיעזן שפרוך און די צווייטע פֿון אַ קאַרעקטיוו צו אים, אַ קאַרעקטיוו וואָס פֿרעגט דאָס רובֿ אַפּ די רעליגיעזע סענטענצן. מיט דעם אייגענעם קריטישן פעסימיום גייט דאָס שפּריכוואָרט צו צו אַלע לעבנס־דערשייגונגען, צו אַלע פֿעלדזן־פעסטע יסודות פֿון לעבן, אַראַפּרעסנדיק אין אַלץ די מאַסקע פֿון פֿאַלשקייט און דעם ווידעראַנאַנד צווישן אידעאַל און וואָר. דאָס שפּריכוואָרט אַנערקענט נישט קיין שום אויטאָריטעטן. די אומצו־פֿרידנדיקייט קעגן דעם שקר פֿון לעבן דריקט זיך אויס אין דעם שפּריכ־וואָרט אין דער אייגנאַרטיקער פֿאַרעם פֿון פּרעטענזיעס צום רבונו של עולם און שאַרפֿע טענות צו אים.

צו גלניך מיט די דאָזיקע קריטישע און שטראַפֿערישע דיאָקטי־

שע שפריכווערטער האָט דאָס פֿאַלק געשאַפֿן אויך ציקלען פֿאַזיטיווע שפריכווערטער, אין וועלכע עס ווערט אַרויסגעזאָגט טיפֿע לעבנס-חכמה, ווי למשל: „נישט מיט שעלטן, נישט מיט לאַכן קאָן מען די וועלט איבערמאַכן“.

אַבער ביי דעם גאַנצן פעסימיזם זינעם און טיפֿן זין פֿאַרן פֿראַק-טישן לעבן גיט דאָס ייִדישע שפריכוואָרט אַ ציקל פֿון הייך מאַראַלי-שע און מענטשלעכע לעבנס-פֿללים. ס'איז דעריבער קיין חידוש נישט, וואָס דאָס פֿאַלק באַציט זיך צום שפריכוואָרט מיט גרויס אַכטונג און דריקט זיך אויס וועגן אים אזוי: „אַ שפריכוואָרט איז אַ וואָר וואָרט“.

אַחוץ די זאַמלונגען ביבלישע און תלמודישע שפריכווערטער און אַפֿאַרימען, זינען פֿאַראַן זאַמלונגען פֿון ייִדישע שפריכווערטער: איג-נאָך בערנשטיין — „ייִדישע שפריכווערטער און רעדנסאַרטן“, וואַרשע 1908 (איז צוויי אויסגאַבעס, אַ פֿאַפּולערער און אַ פֿראַכטפֿולער, מיט אַ לאַטיינישער טראַנסקריפֿציע און אַ גלאַסאַר — בסך-הכל אַרום 4008 שפריכווערטער, דער הויפט פֿון די פּוילישע יידן) און די קליינע זאַמ-לונג (אַ ביסל מער ווי 1000 שפריכווערטער) פֿון י. פּיראַזשניקאָוו „ייִדישע שפריכווערטער, ווילנע 1908“.

שפּרוך, ווערטל

אזוי הייסט אַ קורצער אויסדרוק אָדער אַ קינסטלערישער פֿאַר-גלייך, וואָס האָט זיך אַינגעבירגערט אין דער פֿאַלקשפּראַך, צו כאַ-ראַקטעריזירן אַ מענטשן, צו באַשטימען אַ קעגנשטאַנד, אַ דערשיינונג אַ צושטאַנד. אַ ווערטל איז דער עמבריאָנעלער צושטאַנד פֿון שפּריכ-וואָרט און אַנטהאַלט נישט קיין סענטענץ, נישט קיין אַפֿאַריזם. דאָס ייִדישע ווערטל נעמט זינע פֿאַרגלייכן אומעטום, אָבער מער ווי אַלץ פֿון די קלאַסישע ביבלישע, תלמודישע און היסטאָרישע טיפֿן און פֿון

⁶ נאַטירלעך, אַז די דאָזיקע ביבליאָגראַפֿיע איז ריכטיק, ווען מ'האַט אין זינען די צייט פֿון אַנ-סקיס לעבן. פֿון דעמאָלט איז אַ סך מער אויפגעטאָן גע-וואָרן אויף דעם פעלד. — רעד'.

דעם רעליגיעזן נאַציאָנאַלן לעבנשטייגער, און מחמת דעם איז עס נאַציאָנאַל. אַ ליאַדע באַגריף אָדער צושטאַנד ווערט דעפֿינירט דורך אַ קינסטלערישן פֿאַרגלייך גענומען אָדער פֿון תּנך — שיכּור ווי לוס, שטאַרק ווי שמשון הגיבור — אָדער פֿון גמראַ אגדתא און דאַוונען — רוט נישט ווי דער ים סמבטיון, קלאַר ווי אַ ייד אין אַשרי. אין אַ סך ווערטלעך זינען די פֿאַרגלייכן אויך גענומען פֿון דער אַרומיקער נאַטור: שײן ווי די זון אין תּמוז, פֿון דער מלוכה פֿון די בעלי־חיים וכדוֹי מה. צווישן די פֿאַרגלייכענישן איז פֿאַראַן אַ סך שפּאַסיקע וואָס דער־נענטערן זיך צו דעם טיפּ שפּריכווערטער: שײנט ווי די לבנה אין קויר־מען, לויפֿט ווי אַ מויז איבערן צימבל.

אַנדערע ווערטלעך, נאָך מער לאַקאָנישע, ווערן נאָר אויף אַ באַ־שטימטער אייגנשאַפֿט אָדער צושטאַנד, לאָן־איבער אַנצושטויסן זיך, מיט וואָס דאָס ווערט פֿאַרגלייכן, די דאָזיקע ווערטלעך זינען אויך זייער ריזן מיט נאַציאָנאַלע געשטאַלטן: אַלטער תּרח אָדער מעשִׁי סדום.

פֿאַראַן ווערטלעך העכט אַריגינעלע נאָך זייער קאַנסטרוקציע. צו באַשטימען ווערט קרוכהשאַפֿט זאָגט מען: פֿערד־פֿוס־קאַפיטע־פֿאַד־קאַווע־צוועקל. צו באַשטימען אַ געלעכטער דורך טרערן געברויכט מען גאַנץ אומגעריכטע פֿאַרגלייכונגען: לאַכט מיט גרינע ווערעס. פֿאַ־ראַן אויך ווערטלעך פֿון היסטאָרישן כאַראַקטער: עס איז נאָך פֿון כּמעלניצקיס צײַטן.

פֿאַראַן אַ סך ווערטלעך, וואָס אַנטהאַלטן זידל־נעמען אָדער תּווק־ציונעמענישן פֿון שטעט, ערטער, נאַציאָנאַליטעטן: אַ האַרץ פֿון אַ טאַ־טער.

צו די ווערטלעך געהערן אויך די געגראַמטע ווערטלעך, וואָס האָבן נישט קיין באַשטימטן זין, אָבער אין ריידן באַקומען זיי אַ גע־וויסע באַזימטונג: געלט־שמעלט, כאַפֿ־לאַפּ, קידער־ווידער.

דאָס פֿאַלק כאַראַקטעריזירט דאָס ווערטל מיט אַזאָ שפּריכוואַרט: יעדער ווערטל האָט זײַן ערטל.

קעגנזייטיקע קולטורעלע איינפלוסן

— 1 —

פֿון קריסטן צו יידן

נישט קוקנדיק אויף דער פֿארשלאַסנקייט פֿון דעם רעליגיעזן יידנטום קעגן די אַרומיקע קריסטלעכע פֿעלקער, נישט קוקנדיק אויף דער פֿינדלעכער שטימונג און טיפֿער פֿאַראַכטונג פֿון יידן צו דער קריסטלעכער קולטור, האָבן יידן איבערגענומען פֿון די אַרומיקע פֿעלקער זייער פֿיל עלעמענטן פֿון די אַרומיקע קולטורן, מנהגים, זיטן, פֿאַלקשאַפֿונגען און אַפֿילו רעליגיעזע אַנשווינגען.

בולטער פֿון אַלץ האָט זיך אויסגעדריקט די איבערנעמונג בנוגע צו דער שפראַך: יידן האָבן איבערגענומען עטלעכע מאָל די שפראַכן פֿון די אַרומיקע פֿעלקער, זיי אַסימילירט און פֿאַרוואַנדלט אין ייִדישע שפראַכן. אַפֿילו דאָרט, וווּ זיי האָבן די שפראַך נישט איבערגענומען, האָבן זיי אַסימילירט זייער פֿיל ווערטער און רעדנסאַרטן. די ייִדישע שפראַך אין מזרח־איראָפּע איז אַנגעזאַפט מיט פּוילישע, רו־סישע און אוקראַינישע ווערטער. דאָס זעלביקע קומט־פֿאַר אין אַמע־ריקע, וווּ די ייִדישע שפראַך נעמט אין זיך אַרײַן אַלץ מער ענגלישע ווערטער און אויסדרוקן.

איין מאָל האָבן אײַך אין אַ זומער־גאַרטן געהערט, ווי אַן אונגאַ־רישער אַרקעסטער האָט געשפּילט אַ מעלאָדיע, זייער אַן ענלעכע צום ליידיער רבינס ניגון. אויף מײַן פֿראַגע, וואָס פֿאַר אַ מעלאָדיע דאָס איז, האָט דער קאַפּעלמײַסטער מיר געענטפֿערט, אַז דאָס איז זייער אַ פּאָפּולערער אונגאַרישער נאַציאָנאַלער ניגון.

דאָס זעלביקע וואָס וועגן פֿאַלקס־ניגונים קאָן געזאָגט ווערן אויך וועגן פֿאַלקס־מוזיק, איבער הויפט חתונה־מוזיק. די מערסטע קאַמפּאַ־זיציעס פֿון ייִדישע קלעזמאַרים זײַנען איבערגענומען און האָבן אַפֿילו אויפֿגעהאַלטן זייערע נישט־ייִדישע נעמען, ווי דעזנז, אַ „דאָברי דזשען“, אַ „סקוטשנע“¹ אד״גל.

¹ אַ גוט מאַרגן, אַן אומעטיקס.

אויך אויף אנדערע געביטן פֿון פֿאלקשאַפֿונג־מעשיות, לעגענד־דעס, גלנצווערטלעך, שפּריכווערטער זינען דאָ פֿיל איבערגענומענע פֿון פֿרעמדער פֿאלקשאַפֿונג. אין די ייִדישע פֿאלקס־מעשיות טרעפֿן זיך אַפֿט עלעמענטן אַריבערגעטראָגענע פֿון רוסישע אָדער אייראָ־פענישע פֿאלקס־מעשיות. דהיינו, אין אַ מעשה וועגן דעם אַר־י ווערט דערציילט, ווי אַ מענטש איז געפֿלויגן אין דער לופֿטן און אַראָפֿ־לאַזנדיק זיך צום אַר־י, וועלכער האָט מחדש געווען די לבנה, דער־ציילט וואָס מיט אים האָט פֿאַסירט און דערבײַ איבערגעגעבן די גאַנצע געשיכטע פֿון האָמערס אַדיסיי. עס זינען דאָ אַ היפש ביסל ייִדישע שפּריכווערטער אין פֿרעמדע שפּראַכן («פורים גיע סוויאַטאַ», אַ «טראַסיציאַ גיע כּוואַראַבאַ», «יחוס נאָ קברות, אַ דאַמאַ — צרות» אד״גל, און נאָך מער איבערגעזעצטע פֿון פֿרעמדער שאַפֿונג.

נאָך מער פֿון אַלץ זינען אַרײַנגעדונגען פֿרעמדע עלעמענטן אויף דעם געביט פֿון זיטן, פֿאלקס־סגולות, פֿאַרשפּרעכענישן. אין דער ייִדישער פֿאלקסמאַסע איז פֿאַרשפּרייט אַ גרויסער צוטרוי צו קריסטלעכע פֿאַרשפּרעכערס, טרעפֿערינס, מכשפּים, איבער הויפט טאַטערן. צווישן די ייִדישע פֿאַרשפּרעכונגען פֿון עין־הרע און אַנ־דערע קרענק זינען דאָ פֿיל בוכשטעבלעך איבערגענומענע פֿון קריסטלעכע פֿאַרשפּרעכערס.

נאָר, אויב יידן האָבן איבערגענומען פֿיל עלעמענטן פֿון די שכנישע קריסטלעכע קולטורן, איז דערפֿאַר אויך די ייִדישע קולטור נישט געבליבן אָן אַ ווירקונג אויף די פֿעלקער, צווישן וועלכע עס וווינען יידן.

— 2 —

פֿון יידן צו קריסטן

איד האָב געקענט אָן אַלטע קריסטין, וועלכע האָט אַ גאָר לאַנגע צייט געדינט בײַ יידן; פֿלעגט זי יעדן פֿרימאָרגן זאָגן מיט די קליינע קינדער «מודה אַני», בענטשן ציצית און זען אַז זיי זאָלן

אָפּהייטן אַלע דינים און מנהגים. אַז אַ קינד פֿלעגט עטוואָס טאָן אַנטקעגן דין, דעריבער אַראָפּנעמען דאָס היטל אָדער צעברעכן עטוואָס אין שבת, פֿלעגט זי אויף אים שרעצען:

— „גוי! מען וועט דין שמיסן מיט אנזערנע ריטער!“

אין שטעטל דראָזשנע האָב איך זיך געטראָפֿן מיט אַן אַלטן גוי, וועלכער האָט עטלעכע צענדלינג יאָר געדינט אין שול, ווי אַ שול-גוי, און אַפֿילו געווינט אין אַ קעמערל בני דער שול. ער האָט נישט נאָר גערעדט גוט ייִדיש, נאָר אַפֿילו דערציילט מיר פֿיל חסידישע מעשיות פֿון גוטע יידן, אין וועלכע ער האָט ערנסט געגלויבט. דעם בעל־שם האָט ער אַנדערש נישט גערופֿן ווי בעל־שם הקדוש, און האָט זיך גרויס געהאַלטן מיט דעם, וואָס בני דעם בעל־שם איז גע־ווען אַ פֿורמאָן אַ גוי, אַלעקסיי.

מיר איז נישט אויסגעקומען אויסצופֿאַרשן, אויף וויפֿל עס האָט אויף די אוקראַינישע און וויסרוסישע שפּראַכן געהאַט אַ ווירקונג די ייִדישע שפּראַך; עס איז קיין ספֿק נישט, אַז זיי האָבן איבערגע־נומען פֿון איר פֿיל עלעמענטן. מען קאָן אַנרעכענען נישט ווייניק ייִדישע ווערטער, וועלכע זענען אַריין אין די שפּראַכן (בחוור, שבת, כשר, טריף, חופּה און פֿיל אַנדערע). איין מאָל איז מיר אויסגעקו־מען צו הערן אין וויטעבסק, ווי צוויי קריסטלעכע מאַרקפֿרויען האָבן זיך געזידלט און איינע האָט געשרינען צו דער אַנדערער:

— „כאַרפֿאַטניצע! בעזבושניצע!“²

איך האָב נישט קיין קאַנקרעטע פֿאַקטן, וועלכע זאָלן באַשטע־טיקן, אַז די ייִדישע פֿאַלקשאַפֿונג פֿון די אַרומיקע פֿעלקער האָט געהאַט אַן איינפֿלוס אויף דער פֿאַלקשאַפֿונג, נאָר דער פֿאַלגנדיקער פֿאַקט קאָן באַווייזן, ווי אַזוי די ייִדישע פֿאַלקשאַפֿונג דרינגט־אַריין אין דער קולטור פֿון פֿרעמדע פֿעלקער. דער גרויסער רוסישער קאַמ־פּאָזיטאָר מוסאַרגסקי דערציילט אין זײַן טאַגבוך, אַז בעת ער איז

² אומפֿאַרשעמטע (פון וואָרט חרפה), אַן בושה.

געוועזן אן אפיציר, איז ער מיט זיין ראַטע געשטאַנען אין אַ קליינעם ייִדישן שטעטל. פֿאַרבייגענדיק אַ הַיִּזּוּל, האָט ער פֿון דאָרט דער־הערט אַ ניגון, וועלכער האָט אים פֿאַראינטערעסירט. דאָס האָט גע־זונגען אַ ייִדישער שניידער. מוסאַרגסקי האָט דעם ניגון פֿאַרשריבן. באַאַרבעט און אַרײַנגעפֿירט אין זײַן באַװוסטער אָפּערע יהושע בן נון, װוּ עס זײַנגט דער כּאָר פֿון די לװײַם. נאָך מוסאַרגסקײַ טױט האָט מען אױף זײַן מצבֿה אױסגעקריצט די מעלאָדיע װי דאָס געניאַלסטע, װאָס ער האָט געשאַפֿן.

אױף װײַל די ייִדישע מאַסע האָט אײַבערגענומען קריסטלעכע סגולות, רפֿואות און פֿאַרשפרעכענישן, אױף אַזױ פֿיל האָט די קריסט־לעכע מאַסע אײַבערגענומען ייִדישע סגולות און רפֿואות. צו אַ ייִדישן פֿאַרשפרעכער, אײַבער הױפּט צו אַזאַ װאָס האָט אַ שם, גײַען צו גלײַך מיט ייִדן אױך קריסטן.

די קריסטלעכע מאַסע איז אין פֿיל פֿאַלן דורכגעדרונגען מיט דעם גלױבן, אַז ייִדישע הײליקטימער האָבן דעם זעלביקן כּוח, װאָס זײַערע קריסטלעכע. אין פֿיל שטעטלעך אין װאַלין ברענגען דאָר־פֿישע גױעס אין די שולן לײכט אױף שבת, רעכענענדיק עס פֿאַר אַ סגולה צו אַלערליי קראַנקײַטן. אין דעם שטעטל פֿאַגרעכײַשטשע געפֿינט זיך אין מיטן מאַרק אַ שטיין, אױנטער װעלכן עס לײגט באַ־גראַבן, נאָך דער ייִדישער לעגענדע, אַ קדוש. אין שטעטל איז דאָ אַ מנהג, אַז נאָך אַ חופּה פֿירט מען דעם חתן מיט דער כּלה טאַנצן אַרום דעם שטיין. אין דער לעצטער צײַט האָבן אױך די אַרטיקע גױם אײַבערגענומען דעם מנהג און בשעת זײַער אַ חתונה טאַנצן זײ אױך אַרום דעם זעלביקן שטיין. פֿאַר װאָס זײ טרען דאָס, װײסן זײ אַליין נישט; זײ מאַטיווירן עס מיט דעם, אַז אױב ייִדן טאַנצן, מן הסתם דאָרף מען טאַנצן אַרום שטיין בשעת אַ חתונה.

צו דער כאראקטעריסטיק

פון ש. אן-סקיס לעבן און שאפן

בלעטער פֿון געשיכטע, שפראכפֿארשונג, קריטיק און זכרונות

אַן—סקי אַ לערער און אַ קוילנגרעבער *

אַריגינעל איז געווען די פיגור פון סעמיאַן אַקמאַזיטש אַן—סקי: אַריגינעל איז אויך געווען זיין פּערזענלעכער גורל. נאָך פון אַ יונגן בחורל, אויף דער שוועל פון די 70ער יאָרן, איז ער אַריינגעצויגן געוואָרן אין דער השכלה־באַוועגונג, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אין נעגירן אַלע אַלטע ייִדישע טראַדיציעס, דעם אַלטן לעבנסשטייגער, אָנהייבן דיק מיט דער משפּחה און ענדיקנדיק מיטן בית־מדרש. דאָס איז געווען אַ מין פאַרשפּעטיקטער פּראַנציפּיזשער וואַלטעריאַניזם מיט אַ געמיש פון אַרטיקן רוי־סישן ניהיליזם. די אַלע, וואָס עס האָבן אין רוסלאַנד פון די 60ער יאָרן גע־שפּילט די סעמינאַריסטן, האָבן אויף דער ייִדישער גאַס אויסגעפּירט די ישיבה־בחורים. אַפּגעריסן צוליב די טראַדיציאָנעלע ייִדישע לימודים פון דער רוסישער שפּראַך, ליטעראַטור און וויסנשאַפּט, האָבן זיי זיך געריסן דערצו ווי צו אַ פאַרבאַטענער פּרוכט, דאָס רוב געהיים פון די עלטערן. זיי האָבן געלערנט די רוסישע שפּראַך אָן אַ סיסטעם, אויף אַ פּרימיטיוון אופן, פשוט חזרנדיק גאַנצע זאַצן פון דער ליטעראַטור אויף אויסווייניק, שלעכט פאַרשטאַנען דעם אינדי־האַלט אָדער אים פאַרקריפּלט, גערעדט אַזוי, אַז אמתע רוסן האָבן מיט גרויס שוועריקייט זיי געקאַנט פאַרשטיין. זיי פּלעגן אויף אַזאַ אופן לייענען פּושה־קינען, לערנען פּיסאַרעוון, דיסקוטירן וועגן דעם אין דער לענג און אין דער ברייט, ווערן מיטגעריסן מיט די נאַווי ראַדיקאַלע ראַמאַנען פון שעלער־מיכאַיל־לאָו, געפירט היציקע וויכוחים — ווער שטייט העכער: ער צי דאָסאַיעווסקי? דאָס, וואָס זיי האָבן פאַרשטאַנען, האָבן זיי געשטרעבט גלייך אַריינפירן אין לעבן, געריסן די משפּחה־פעדעס, וואָס האָבן זיי פאַרבונדן מיט דער „אַלטער וועלט“ און גענומען בויען דאָס לעבן אויף אַ נייעם שטייגער.

— מיר האָבן, פאַרשטייט זיך, געלעבט אין אַ קאַמונע! — פּלעגט מיט אַ שמיכל דערציילן סעמיאַן אַקמאַזיטש — וואָס האָט געהייסן: מיר האָבן

* פון בוך ייִדישע טוערס אין דער פאַרטיי טאַציאָליסטן־רעוואָלוציאָנערן, איב'—פון וויקטאָר שולמאַן, נ"י, 1948, ז' 63—68.

אלע גלייך געהונגערט... קיין שטענדיקע געלטמיטלען האָט קיינער פון אונדז נישט פאַרמאָגט. פון צייט צו צייט פלעגט ווער באַקומען אַ לעקציע פאַר גראַטנס, אַ זופעליקן פאַרדינסט, אַ פאַר רובל פלעגט אַריינפאַלן פון דער גימנאַזיסטן־קאַסע. מיר האָבן אין משך פון לאַנגע חדשים זיך געשפּייזט בלויז מיט ברויט און טיי; אַ מאָל איז דאָס אויך נישט געווען. צו אונדזער אַרעמקייט האָבן מיר זיך באַצויגן נישט בלויז מיט פּילאָסאָפּישן ביטול, נאָר מיט שטאַלצן ענטוואַזום...

דאָס אַלץ איז געווען אין גייסט פון יענער צייט. סעמיאַן אַקימאָויטש האָט מיר איבערגעגעבן, וואָס ס'האָט אים פּערזענלעך דערציילט דער באַוווּסער מיטגליד פון עקזעקוטיו־קאָמיטעט פון נאַרדנאַיאַ וואַליאַ. לעוו האַרטמאַן, וועגן דער צייט פון זיין יוגנט:

— געווען טעג ווען מיר אַלע זעקס, וואָס האָבן געוווּגט אין איין דירה, האָבן פאַרמאָגט בלויז צוויי פאַר שייך. פיר זיינען געבליבן זיצן אין שטוב, וואַרטנדיק אויף זיי פאַר שייך פון חבר, וואָס דאַרף צוריקקומען פון שטאַט; די צוויי פאַר שייך האָבן געפאַסט פאַר אַלע זעקס...

מ'איז געשלאָפן אויפן דיל, דעם מלבוש צוקאַפּנס, אויף צייטונגען אַנ־שטאַט אַ מאַטראַץ, געגעסן שוואַרץ ברויט מיט וורשט, פאַרטרונקען מיט טיי. דער פירער פון דער קאָמונע האָט אַלעמען אויסגעגליכן, אומאַפהענגיק פון די פּערזענלעכע מיטלען, וואָס ווער האָט געהאַט. טשערנישעווסקיס העלד (פון „שטשאַ דיעלאַט“?), ראַכמעטאַוו, איז געווען פאַר אים אַ מוסטער, „אים דאַרפן אַלע נאַכפּאָלגן — האָט ער געזאָגט — אַלע פּראָפּאַגאַנדיסטן־רעוואָלוציאָנערן“.

כדי מיך פולשטענדיק צו איבערצייגן, האָט נאָך סעמיאַן אַקימאָויטש צייטירט פאַר מיר די זכרונות פון פּאַנאַיעוון, ווי אַזוי נעקראַסאַוו האָט געלעבט אין איין צימערל מיטן קינסטלער דאַנענבערג: די זון איז געווען זייער זייגער, זיי האָבן זיך געשפּייזט מיט אַ ביסל באַרשטש, געהאַט בלויז איין־איינציקע פאַר שייך, איין אייבערמאַנטל פאַר ביידן, אַזוי אַז זיי פלעגן אַרויס אין גאַס לויט דער ריי נאָך!... ער אַליין, סעמיאַן אַקימאָויטש, האָט זיך נישט גענייטיקט אין ספּעציעלע „פּרינציפּן“ צו באַרעכטיקן אַזאַ סאַרט לעבן. ס'האָט געהייסן גאַנץ פשוט — ער איז געווען אַרעם און האָט מער גאָר נישט געהאַט...

אַנ־סֶקי האָט געפרוווט מזל צו זיין אַ לערער. שילערס האָט ער געזוכט צווישן די טיפּישע קליינבירגערלעכע עלעמענטן פון אַ קליינעם יידישן שטעטל. ס'האָט אים אָבער געשטערט זיין אַפּיקורסות, זיין גוי'יש אויסזען, ראַזירטע באַרד — דאָס האָט אָפּגעשטויסן פון אים די פּרום אַרטאָדאָקסישע עלעמענטן, ד"ה, כּמעט — אויב נישט אַלע — יידישע איינוווינערס פונעם שטעטל. אין איין

אַרט האָט אויף די יידן אָנגעוואָרפֿן אַ מורא זיין רוסישע כרעסטאָמאַטיע — מ'האָט דאָס אָנגערופֿן „כריסטאָמאַטיע“ און אַסאַזיז? מיט קריסטוסן... מען האָט אים באַשולדיקט, אַז ער איז אַ מיסיאָנער, אַז ער וויל דערפֿירן די תלמידים זיינע צו שמד אד"גל. אַ באַזונדערע סכנה האָט אים געדראַעט, ווען אַ יונגער-מאַן פֿון די שטעטלשע „פריידענקערס“ האָט ביי אים גענומען צום לייענען ליליענבלומס „חטאת נעורים“, וואָס איז דעמאָלט געווען די ביבל פֿון דער פריידענקערישער יוגנט. דער אַרטיקער רב, דערוויסנדיק זיך דערפֿון, האָט זיך שוין גענומען גרייטן אויסצורופֿן אַ חרם אויף אים. צום גליק איז דער „חטאת נעורים“ געווען איינגעבונדן אין איינעם מיט גאַרדאַנס „צוויי טעג און איין נאַכט“, וואָס זיין אינהאַלט איז לחלוטין אַן אומשולדיקער אין פֿאַרגלייך מיט ליליענבלומס אַפיקורסישן פֿאַמפלעט, און די זוכערס פֿון אַפיקורסות האָבן זיך נישט געקאַנט גוט אַרייענטירן, ווען דער אייגנטימער האָט פֿון אייבונד אַרויס-געריסן דעם „חטאת נעורים“ און געוויזן מער נישט ווי גאַרדאַנס ספר, פֿאַדערנ-דיק שטרענג פֿון די מוסרים, זיי זאָלן אָנזיין דאָ יענע טריפענע ערטער, וועגן וועלכע זיי האָבן אַזוי געוואַלדעוועט. די מוסרים זיינען אַוועק מיט חרפה. מ'האָט אויך געפֿונען זייטלעך פֿון אַג-סקיס טאַגבוך, וווּ ער זאָגט אַרויס זיינע גע-דאַנקען וועגן די פֿאַגראַמען פֿון אָנהייב 80ער יאָרן. מ'האָט אין שטעטל גע-שמועסט, אַז די פֿאַגראַמען — זיי זיינען אַ שטראַף פֿון הימל פֿאַר די שלעכטע מעשים פֿון אַזעלכע יידן ווי סעמיאַן אַקימאַזשיטש...

אַט אין אַזאַ אַטמאָספֿער האָט געאַטעמט דער יונגער מאַן, וואָס האָט זיך געריסן צו בילדונג און פֿראַגרעס. נישט קיין ווונדער, וואָס ער האָט לאַנג נישט אויסגעהאַלטן: אַ נייע כוואַליע האָט אים מיטגעריסן — „דאָס גיין אין דאָרף אַריין צום פֿאַלק!“ — זיינע האַפֿענונגען און דערוואַרטונגען האָבן זיך אַריבערגעטראָגן פֿון דער יידישער גאַס אויף די ברייטע פֿלייען פֿון אַלגע-מיין רוסישן לעבן. דאָס גרויע וואַכעדיקע לעבן פֿון דעם יידישן קליינעם שטעטל האָט ער פֿאַרביטן אויף די געהיימענישפֿולע האַלבע פינצטערניש אין די זאָלץ און קוילן-גרובן... איך מוז מודה זיין, אַז מיט אַט דעם לעצטן שטריך פֿון זיין יוגנט-ביאָגראַפֿיע האָט ער מיך פשוט איבערגעראַשט...

— גוט! — האָב איך צו אים גערעדט — אייך האָט געצויגן צום פֿאַלק, אָבער פֿאַלק האָט דאָך אין יענע יאָרן באַדייט קודם-כל דאָס דאָרף. דאָס פֿאַלק זיצט דאָך אויף דער ערד; פֿון וואַנען-זשע האָט זיך ביי אייך גענומען אַזאַ חילדער געדאַנק, זיך צו באַגראַבן אונטער דער ערד?

דער ענטפֿער זיינער איז געווען פשוט: אַלע פֿאַרשיידענע וועגן און מיט-לען צו פֿאַרמאַסקירן די פֿראַפֿאַנאָדע אין דאָרף, וואָס זיינען באַנוצט געוואָרן אין די 70—80ער יאָרן, זיינען שוין גוט געווען באַקאַנט די שפּיאַנען און זשאַנ-

דארמען פון דער פאליטישער פאליציי; זוכן און כאפן רעוואלוציאנערן, וואס באהאלטן זיך אונטער א מאסקע פון א דארפישן לערער, א פעלדשער, א קאנר צעלאריע-שרייבער אין א וואלאסט¹ אד"גל — איז שוין געווארן א טאג-טעג לעכע זאך. מ'האט געדארפט צוטראכטן עפעס נייע וועגן! און אזא שפיצל איז אים טאקע געלונגען: פאר דער גאנצער צייט, וואס ער האט געארבעט אין די גרובן, האט קיין איין ביזו אויג אים נישט באמערקט. ער איז פארפאלן גע-ווארן צווישן דער כמורנער מאסע אויטערערדישע מענטשן. דער גאנצער כא-ראקטער פון אזא ארבעט האט נישט דערלאזט קיין שום געדאנק וועגן עפעס פאלשקייט, פארמאסקירן זיך, איבערקליידן זיך. אין דער צייט פון זיין ווינען אין שטעטל האט ראפאפארט, א ייד צווישן יידן, אלעמען געשטאכן די אויגן, געווען דער צענטער פון אלעמענס נייגער און חשדים; דא איז געווען פאר-קערט. צווישן די קוילנגרעבערס האט מען אים געהאלטן פאר אן אייגענעם. אפילו זיין נאמען האט ער פארלוירן און זיך גאר נישט גענייטיקט אין א פאלשן פאס. די גרובן-ארבעטערס זיינען שוין צוגעווינט, אז צו זיי קומען אריין אלע אזעלכע, וואס האבן נישט געפונען קיין „וועג אין לעבן“. פאקטיש קומט דא פאר אן אלגעמיינע ניוועלירונג, אן אויסגלייכונג, אויף גאר א ניי-דעריקער מדרגה. נידעריקער ווי א גרובן-ארבעטער איז אין די אויגן פון א געוויינטלעכן בירגער געשטאנען בלויז דער בראדיאגע, דער לומפ, דער שווארצ-ארבעטער — ביי די פארטן. די סביבה האט אלעמען אויסגעגליכן, ביז די נעמען זייערע אפילו. אונדזער סאלאמאן ראפאפארט איז דא געווארן טראנספארמירט אין א סעמיאן אקיימאזש. אט ביי דעם דאזיקן „רוסיפיצירטן“ נאמען האט ער זיך געהאלטן. דאס איז ביי אים געווען א רירנדיקע דעראיגערונג וועגן זיין לעבן אין די גרובן. ער האט ליב באקומען די גרובן-ארבעטערס. געווען אין זייער לעבן א סך פינצטערניש און גרויל, אבער צו גלייך מיט דעם — וויפל פשטות, נאחוקייט און נשמה-פרישקייט! און ביי אזא פשטות און פרימיטיוו-קייט — פלעגט מיט היץ צוגעבן סעמיאן — האבן זיי דאך פארמאגט זייער איי-גענעם שכל-הישר און נישט ווייניק לעבנס-פראקטיק.

¹ אדמיניסטראציע פון דארף.

**די ערשטע אפרופן נאך דעם ווי ש. אג-סקי
לייענט דעם „דיבוק“ ***

... מיר האלטן ביים ווינטער-אונט אין ווילנער יידישן פאראיין אין פעברואר 1919 (אפשר מארץ).
סעמיאן אקימיטש לייענט זיין דראמאטישע לעגענדע.

... אג-סקי האט יענעם אונט דערציילט, אז די פיעסע האט ער געלייענט פאר ק. ס. סטאניסלאווסקין (אין 1915?), און אז סטאניסלאווסקי האט אים גע-ראטן אריינפירן די ראָלע פון „משולח“ ... אז דעם רוסישן עקזעמפליאר האט ער קיין חילגע נישט מיטגעבראכט ... פארלאזנדיק מאַסקווע בחיפזון, האט ער נישט באַזינן אַפצונעמען ביי סטאַניסלאַווסקי דעם איינציקן עקזעמפליאַר, און — איצט, אין ווילנע — האט ער דעם „דיבוק“ אַנגעשריבן אַ צווייט מאַל — אין יידיש... (פאַר די ווייטערדיקע אַנדערטהאַלבן יאָר האָבן מיר זיך אין ווילנע, אַטוואַצק און וואַרשע געטראָפן צענדליגער מאַל, און אַ חדשים צוויי אין אַט-וואַצק ביידע געווינט — אַ דריי וואַכן — אונטער איין דאַך (ביי זיינער אַ קרובה, אין דער משפחה לאַאום).

... אין די דאָזיקע שורות האָב איך די עיקר-כוונה צו דערציילן, אַז יענעם אַונט האָב איך דעם „דיבוק“ נישט פאַרשטאַנען און נישט אַפגעשאַצט. לאַמיר דערציילן, וואָס דאָרטן איז געשען.

פון די אַנוועלנדיקע געדענק איך בולט — ניגערן, ווייטערן, פרידאָ יפה — די פרוי פון באַרימטן דיכטער לייב יפה, פון קולטור-אַפטיילונג — קאַצע-נעלסאַנען און, מיר שיינט, אַרשאַנסקין.
... איך געדענק קלאַר דעם פאַרלויה פון די אַפהאַנדלונגען — נאָכן ליי-

ענען.

קאַצענעלסאָן האט זיך קאַטעגאָריש אַרויסגעזאָגט קעגן דעם ווערק צוליב זיין אופן פון גלאַריפֿיצירן די כלי-קודש מיטן בית-מדרש מיטן גאַנצן קלאַפער-געצייג פון אמונה, קדושה, נשמה און דעם קאַמפלעקס בילדער אין באַגריפן און געשטאַלטן, וואָס מיר זיינען היינט באַרופן אויסצווואַרצלען, און דאָ קומט מען מיט דער כוונה זיי צו פאַפולאַריזירן.

אג-סקי, ענטפערנדיק אויף אַט דער קריטיק, האט גערעדט וועגן דעם,

אַז פּאַלקאַר און „כל־יְקוּדֵשׁ“ זיינען גאַנץ אַנדערע העלטן. דאָ איז די ליבע
מנצח די כוחות פון גאַלד און זילבער; דאָ טרעט־אויף דער מענטש פון פּאַלק,
העלכער זעט דעם צדיק „אין אַ פּויערישן טיזליק מיט אַ שטריק אַרומגעאַרטלט“
און מאַכט חוזק פון צדיקים אין די גילדענע פּאַנטאַפּעלעך מיט די 24 קלעזר־
מאַרים און גילדערנעם שטול מיטן אויפשריפט: מלך ישראל חי וקיים. אַט דער
פּאַלקסמענטש שרייט־אויס צום „צדיק“, העלכער האָט „פּאַרשפּילט“; ברוך זיין
אמת!

איז עס אידעאָלאָגיש גענומען — רעוואָלוציע!

און רעוואָלוציע איז, פּאַרשטייט זיך, די גאַנצע געשטאַלט פון חזן, העלכער
שטרעבט צום גוטן דורך דער טיטרא אַהרא, וויל אויסלייטערן די טומאה אַזוי,
אַז אין איר זאָל בלייבן נאָר קדושה, וויל דערגרייכן צום קלאַרן פינקלדיקן אמת
דורך וועגן נישט הייליקע און איז — פון די וואָט זוכן נייע וועגן.

אַזוי האָט אַנ—סקי געענטפערט דעם פּאַרשטייער פון קולטוראַמט.

איך קאָן מיר דאָ גישט איינהאַלטן צו דערציילן, אַז אין 3 יאָר אַרום, צו
דער אויפפירונג פון הדיבוק אין טעאַטער הבימה (תרגום חיים־נחמן ביאַליק —
מיט לבנה־אותיות און מיט פעטיט: מאַת ש. אַנ—סקי — איז געווען אַפּגע־
דרוקט אויפן אַפּיש; דאָס איז שוין אַ פרט פון קולטור־פּאַנסק!) האָט וועגן רעק־
וויזט — טליתים און שופרות — געזאַרגט נישט קיין אַנדערער חי... חלאַרדי
מיר איליטש לענין¹.

ניגער האָט לאַנג און נישט פּאַרשטענדלעך פאַר מיין עם־האַרצישן מוח
גערעדט וועגן די ציטאַטן פון אַלטע ספרים, וועלכע מאַכן דאָס ווערק פאַר אַ
זאַמלונג פון פּאַלקאַר, אָבער ווישן־אַפּ יעדן סימן פון ליטעראַרישן אויפסו,
אויב וועגן ליטעראַטור קאָן דאָ בכלל די פּראַגע געשטעלט ווערן.

— עס איז אפשר יאָ מעגלעך צו באַהאַנדלען דאָס שטיק, אויפנעמענדיק
עס טעאַטראַליש? — האָט ניגער צוגעגעבן מיט אַ נישט־באַהאַלטענער כוונה
צו פּאַרענדיקן מיט אַ העפּי ענד זיין שווערן אַרויסזאָג, וואָס האָט אויף אַלע אַנ־
וועזנדיקע געוויקט חי אַ מין פּאַרמשפּטן אויף אייביקע תּפּיסה דעם מחבר
און זיין חיבור.

אַנ—סקי איז געזעסן אַ דערשלאַגענער. די דערמוטיקנדיקע מיינונג, האָט
ער האָט מיט אַרין צוריק אויסגעהערט פון סטאַניסלאַווסקי, האָט אים נישט
געקאַנט זיין קיין קחאַל פון פּרייד. בעת איצט האָט ער פון דער אַנערקענטע
אויטאָרעטעס אין דער ייִדישער ליטעראַטור־קריטיק דערהערט אַזאַ ממש אַפּווישן־
דיקע מיינונג וועגן ווערק, וועלכן ער האָט אַריינגעהויכט דעם אַטעם פון זיין

¹ זע: די גאַדענע קייט, ב' 1, אַרטיקל פון דוד וואַרדי.

הארץ און וואָס ער האָט צום ערשטן מאל געלאָזט הערן — אויף ייִדיש... ער האָט געהאַפּט, אַז די פּערלען פּון פּאַלקאַר, איינגעפּאַסטע אין ראַמען פּון גע- לונגענעם סצענישן איינפּאַל און אויף ייִדיש, וועלן ווערן אויפגענומען מיט אַנערקענונג.

ער האָט געמעגט, ער האָט געהאַט אַ גרונט אַזוי צו האַפּן: די מיליאָנען ייִדן אין אַלע ווינקלעך פּון דער וועלט האָבן דאָס ווערק אויפגענומען מיט פּלאַמען פּון התפעלות. עס איז איבערגעזעצט אויף שבעים לשונות, עס האָט באַגייסטערט אַ איטאַליענישן קאַמפּאָזיטאָר און מען האָט אין מילאַנער „לאַ סקאַלאַ"־טעאַטער אויפגעפירט די אַפּערע דער דיבוק.

אַבער יענעם אַזונט, אין ווילנער שרייבער־פּאַראַיין, האָט דער גרויסער דיכטער געמוזט איבערלעבן די פּאַרביטערונג און בלייבן גישט אַנערקענט דורך מענטשן, פּון וועלכע ער האָט צום ווייניקסטן געקאַנט דערוואַרטן אַזאַ גלייכ- גילט צו די אוצרות פּון זיין ווערק.

יעקב דינעזאן

אין אַנהייב פּון דער וועלט-מלחמה *

— 1 —

וואַרשע, 14—6/8 דזיעלנאָ 15

ליבער, טייערער און אמת בעסטער פריינד

ר' אַנ-סקי!

ממש ווי פון הימל זיינען מיר אַראַפּגעפּאַלן אייערע 20 רובל, וואָס איך האָב עבן¹ דערהאַלטן. וואָס חייט איר אָדער וואָס ווייסט דו, וואָס פאַר אַ טעג מיר לעבן דאָ איבער אין דער היינטיקער וואַרשע! מיט איין טאָג פּריוער, איידער דער דאָן־קישאַטישער ווילהעלם האָט זיין שווערד פּון שייד אַרויסגעצויגן, בין איך, ווי אויך פּרץ ייִדנו, געווען ייִדן, פּאַרעהלעט־ נישמעטיק שטיקלעך נגידים. פּרץ האָט פּרנסה געהאַט בשפּע און איך האָב עט־

* פון נאַענטן עבר, ג' 5, וואַרשע 1938, ז' 68—73.

¹ גלייך, טאַקע.

לעכע פאראיבעריקטע קערבלעך געהאט ליגן אין באַנק. איצט זיינען מיר ביידע געבליבן לא עליכם, אָן אַ גראַשן ביי דער נשמה. פּרין האָט נאָך דערווייל זיין געהאַלט פון דער גמיינע, אָבער דאָס קלעקט אים קוים אויף אַ העלפט פון דער הוצאה. זיינע איינקונפטן פון זיינע ווערק באַקומט ער איצט נישט. שוין מיט צוויי חדשים פאַר דעם אויסברוך פון דער מלחמה האָט מען אויפגעהערט אים צו צאָלן זיינע 150 רובל מאָנאַטלעך, וואָס ער פלעגט כסדר פּרזער באַקומען פאַר דעם זכות פון זיינע ווערק. קאַנט איר זיך פאַרשטעלן, ווי ער קוועלט זיך איצט מיט זיין הוצאה. זינט די קריג איז אויסגעבראַכן קומט מען אויס מיט איין רובל אַ טאָג, דערין פּרישטיק, מיטאַג און אָונטברויט פאַר 4 פּערזאָן. מען קאַרגט זיך פשוט דעם ביסן אין מויל. דאָס איז מיט פּרצן. מיט מיר איז עס אויך נישט בעסער. די באַנק, וווּ איך האָב מיינע עטלעכע רובל, ווי אַלע בענק אין וואַרשע, צאָלן נישט. צי זיי ווילן נישט, צי זיי קאַנען נישט, ווייס איך נישט קלאָר. זיי צאָלן נישט און טו זיי וואָס! פון די עטלעכע רובל, וואָס זיינען צעזייט און צעשפּרייט ווי אויף שבעה ימים ביי לייטן, אַזוי זיך גמילת־חסדים, איז אַוודאי נישטאַ וואָס צו ריידן. בכלל האָבן לייט אַ קורצן זכרון בנוגע אַ גמילת־חסד אַפֿ-צוצאָלן, בפרט איצט, אַז עס איז הפּקר אַ וועלט און אַז אַפילו סאַלידע באַנקהיי זער צאָלן נישט! וואָס זאָל איך אירך דאָ מאַריך בדרוש זיין, איך בין געבליבן, מעשה שטן, ממש אָן אַ קאַפּיקע אַ מזומנע און אָן אַ מזומן סעודה אחת, ווי די העברייערס זאָגן.

האַבן מיר דאָך אַ גרויסן גאַט אין הימל, וואָס שפּייזט דאָס ווערעמל אונטערן שטיין און פאַרלאָזט נישט אַ ייִדישן ליטעראַט אַפילו אין טומל פון מלחמה, און ער שיקט מיר צו אַ יידן אַ זן ומפרנס, וואָס לאָזט מיך פאַר הונגער נישט שטאַרבן. דער ייד, מיינט איר אפשר, איז אַ ייד אַן עושר? דוקא נישט! אַן עני מדוכא, רחמנא לצלן, אַליין אַ מחוסר לחם. זיין מסחר איז מיט געבעקס. היינו: ער טראַגט אַריין עטלעכע געשווירענע באַלעבאַטים ברויט און זעמל יעדן טאָג און ציט דערפון זיין כלומערשטע חיונה. מילא, דעם ערשטן טאָג נאָכן דערקלערן די מלחמה איז געווען אַקוראַט תשעה באַב. און מיין ייד, אַליין אַ פרומער, איז מיך חלילה נישט חושד, אַז איך וועל נישט פאַסטן תשעה באַב, האָט מיר אין דער פּרי, ווי זיין שטייגער איז נישט אין אַ תענית, קיין געבעקס נישט גע־בראַכט. און איך האָב מיך דערמאַנט, אַז „באין כסף איז אין ברירה“, דערצו אַ ביסל צערודערט פון דער מלחמה־דערקלערונג, האָב איך מיר אַפּגעפאַסט דעם תשעה באַב ווי אַן אמתער פרומער ייד און האָב אַפילו נישט געשפּירט, אַז איך פאַסט. ביי נאַכט, נאָך מעריב, האָט מיין ייד מיר אַריינגעבראַכט זיין קערבל מיט זעמל אויף אַפּפאַסטן זיך, און דאָ בין איך געבליבן אין פאַרלענגהייט: אין קעשענע אַפילו אַ צעבראַכענער גראַשן נישטאַ, און בעטן באַרגן ביי דעם קבצן

האָב איך פשוט קיין האַרץ נישט געהאַט, און איך האָב מיך, אָנב, אַ ביסל צור-
געשעמט אויך. פאַל איך אויף אַ שכל און טו מיך ברייטלעך אַ זאַג: „ר' ייד,
פון אַ צענורובליקן רעשטע האָט איר?..." קוקט ער מיר אָן פאַרווונדערט און
פרעגט, צי מאַך איך פון אים חוזק... ווי קומט צו אים אַזאַ מטמון רעשטע פון
צען רובל? — קאָן איך היינטיקס מאַל ביי אייך קיין זעמל זישט נעמען! —
דערקלער איך אים, און בין שוין מרוצה צו פאַסטן אויך די גאַנצע נאַכט ווי
ביז אַהער דעם גאַנצן טאָג. טוט דער ייד אַ זאַג: — טאָ נעמט אויף באַרג היינ-
טיקס מאַל!

— און אַז איך וועל מאַרגן אויך נישט האָבן קיין קליינגעלט, וועט איר
מיר אויך באַרגן? — ווילט זיך מיר וויסן.

— אַן אַנדערן אין היינטיקע טעג אפשר נישט... — וענטפערט מיר מיין
ייד — אייך אָבער עד חצי המלכות!

— ר' ייד, זאָג איך, זאָגט מיר, וואָס איז טייטש עד חצי המלכות?
— עד חצי המלכות איז טייטש, נו, לאַמיר זאָגן: אַ קאַפּיקעס דרייסיק!

דערקלערט מיר דער ייד, און דער מסחר צווישן אונדז איז געשלאָסן געוואָרן.
פינף טעג כסדר האָב דער ייד מיר געשפּייזט מיט געבעקס, צו פינף קאַפּי-
קעס יעדן טאָג, ביז זיין חצי המלכות האָט נאָר דערגרייכט! פרייטיק האָב איך
געכאַפט ביי פרען אַ גאַנץ דרייערל, האָב דעם יידן זיין קרעדיט באַצאָלט און
מיט די איבעריקע קליינגעלט פון דרייערל האָב איך געלעבט מיט גרויס הרחה
ביז היינט.

היינט האָב איך שוין אַ טראַכט געטאַן: מאין יבא עזרי אויף מאַרגן? און
חי איך טראַכט אַזוי, עפנט זיך די טיר און עס קומט אַריין דער בריווטרעגער
און צאָלט מיר אַפּ גאַנצע 20 רובל, וואָס איז מיר אַנגעקומען פון קיעוו, זאָגט ער.
איך לייען די עטלעכע שורות אויף דעם געלט־פּערעוואָרד². פון שמחה בין
איך אָבער אַזוי צעטומלט, אַז איך האָב אייער כתב־יד נישט דערקענט און הייב
נישט אָן צו וויסן פון וועמען דאָס געלט קומט און צי מיינט מען עס טאַקע
מיך. ענדלעך האָב איך דערקענט און עס איז מיר ליכטיק און מיינע אויגן גע-
וואָרן. אַ קלייניקייט, צוואַנציק מזומגע רובל בזמן הזה!

וויפל ברכות און הייסע האַרציקע דאַנקען מיין האַרץ האָט אייך אַרויסגע-
זאָגט פאַר די צוואַנציק רובל, זאָל שוין גאָט אונדז ביידן אַזוי פּיל ישועות און
נחמות לאָזן דערלעבן. זייט זשע מיר האַרציק געדאַנקט, טייערער ליבער פריינד.
איצט זע איך, ווי אמת עס זיינען די רייד פון אונדזערע חכמים, וואָס זיי האָבן

² קוויט (צום אויסצאָלן).

געזאָגט: „מגלגלין זכות על ידי זכאי“, רעכט קומט שטענדיק נאָר דורך דעם גערעכטן. גוטס — דורך דעם אמת גוטן. איר האָט אַזוי שיין און ריכטיק צו־ געטראָפֿן די שעה, אַזוי צוואַנציק רובל זיינען מיר אַזוי טייער חי די גאַנצע צוואַנציק טויזנט. איצט בין איך דער גביר אין דער משפּחה! עס זאָל זיך נאָר נישט אונטעררוקן עפעס אַ נייטיקער גמילת־חסד וועמען עס איז מאַנשי שלומנו אַוועקצובאַרגן — בין איך דאָך איצט פאַרזאָרגט מיט חיונה אפשר אויף אַ גאַנצן חודש.

און מיינט נישט, ליבער פריינד, איך בין אייך מגזם. ווען איר וואָלט זיך נאָר געקאַנט פאַרשטעלן די פאַניק, וואָס די מלחמה האָט אַרויסגערופֿן אין וואַר־ שע, די שרעק, די אַנגסט, דאָס געלויף, די געוויינען און טרערן נעבן די פאַר־ שלאַסענע באַנקהייזער, דאָס אויסכאַפעניש ביי די בעקערס און קרעמערס, און די אַלערליי אמתע און פאַלשע ידיעות פון די אַרומיקע שטעטלעך נעבן וואַרשע. ווען איר קאַנט כאַטש פון אַלעם דעם דעם קלענסטן באַגריף זיך מאַכן, וואָלט איר פאַרשטיין, אַז איך האָב אייך דאָ אַ האָר נישט מגזם געווען און האָב אייך די אמתע לאַגע נאָך פיל ווייכער געמאַכט און לייכטער.

איצט איז מען שוין אַ ביסל צוגעוויינט. קיין ווונדער נישט, וואָס טיטוס הרשע האָט זיך צוגעוויינט צו דער פליג, וואָס האָט אים מיט איר קופּערנעם שוואַבל כסדר געפיקט אין מוח. מען געוויינט זיך צו דעם ערגסטן, און אין וואַרשע, דוכט זיך, איז מען איצט שוין רויקער אַ ביסל, כאַטש די ידיעות פון די נאַענטע מקומות המלחמה זיינען דערווייל ווייט נישט קיין באַרוקנדיקע. קאָ־ ליש, קעלץ אַזױװ. אַט צו וואָס די דייטשישע באַרימטע קולטור האָט דער־ גרייכט! די באַשיבוזוק³ פון די אַמאָליקע מלחמות מעגן זיך שעמען מיט זייע־ רע שיינע מעשים. קעגן די טויזנט מאָל שענערע מעשים פון די דייטשן אין דער איצטיקער מלחמה!

און דאָס איז ערשט קוים דער אָנהייב. וואָס ווייטער די מלחמה וועט נאָך אַרויסווייזן, האָבן מיר מיט אונדזער נישט־דייטשישן שכל גאָר קיין אַנונג נישט. שרייבט אַ מאָל, ליבער גוטער אַנ־סקי! זייט מיר אַ טרייסט אין דעם ברויזנדיקן ים בלוט און טרערן, וואָס פאַרפלייצט די גאַנצע מענטשהייט און מענטשלעכקייט. שרייבט, פאַרגעסט נישט אייערע פריינד צוליב די געשרייען און טומלען פון דעם אוממענטשלעכן פייג פון דער גאַנצער וועלט... שרייבט, זאָגט אַז מיר וועלן איבערלעבן די שרעקלעכע צייט און וועלן דאָס איבערגעלעב־ טע אין פריידן נאָך דערציילן. — איך שלאָף נישט נעכט, איך בין נישט פעניק

³ טערקישער באַרבאַר, אַ מוסטער פון פאַליציי־אַכזריות אין קריג.

איצט עפעס אַ רעכטס אַנזשורייבן. כאַטש צו שרייבן איז פאַראַן אַזוי פיל, אַזוי אומענדלעך פיל!

פּרץ שלנו גריסט אייך הערצלעך און ער בעט אייך זייער די טובה אים צו טאָן און מאַכן אַן אַנפּראַגע אין דעם אויסקונפּט־ביראָ ביים מיניסטעריום פון אויסערן וועגן דער מאַדאָם פּרץ. וואָס איז ביז דער קריגס־דערקלערונג געווען אין באַד זאַלצברון אין דייטשלאַנד, און מיר האָבן ביז היינט קיין שום ידיעה נישט וועגן איר. פּרעגן זאָלט איר אַדער ווער פון אייערע פּריינד:

Frau Nechame Peretz aus Warschau. War in Bad Salzbrun
(Landhaus - Jäger).

איר וועט פּרצן דערמיט אַ גרויסן חסד טאָן. אַזוי זיינען מיר גאָט צו דאַנקען געזונט, קאַרגט מען אַ ביסל באין ברירה, אַבער קיין הונגער לייזט מען נאָך נישט, אַ דאַנק זיין ליבן נאַמען.

קאַציונע שלנו איז אויך אַל רייט⁴, האָט צו ביסלעך אַרבעט, און קיין ברויט פעלט אים נישט.

וואָס זאָגט איר, אפשר כדאי אַוועקצופאַרן ערגעץ פון וואַרשע? דערמאָנט מען זיך אין קאַליש און קעלץ, שטעלט זיך באַלד די פּראַגע: צו וואָס זיצן און וואַרטן?

אַבער ווזהין פאַרט מען? מיט וועלכע מיטלען און ווי רייסט מען זיך אַרויס? זייט מיר געזונט, ליבער פּריינד — אין גיכן זיך צו זען און אין פּריינדן צו דערציילן די שרעק און אַנגסט פון היינט

אייער

י. דינעזאך

— 2 —

וואַרשע 28-15 אויגוסט 1914

ליבסטער, טייערסטער פּריינד ר' אַנ—סקי יחי!

די פּופציק רובל דערהאַלטן. וואָס זאָל איך דיר זאָגן אַצינד? אַ דאַנק? חלילה! איך זאָג דיר גאר, אַז זיי, די פּופציק רובל, וועלן אונדז זייער און זייער צו נוץ קומען. אונדז, מיין איר, פּרצן און מיר. די געשיכטע איז אַזוי: דו ווילסט דאָך וויסן דעם מצב אַקוראַט. טאָ הער זשע: פּרץ האָט ביז אַהער געהאַט זיינע מאַנאַטלעכע איינקונפּטן, נעמלעך: פון דער גמינע 200 ר' און 250 ר' האָט ער געהאַט אַזוי גוט ווי געזיכערט, פאַר זיין שרייבן און פאַר דעם זכות צו עקס־

⁴ אין דער בעסטער אַרדענונג.

פלאַטירן זיינע ווערק — 10 בענדער. צוזאמען געזיכערט 450 רובל אַ חודש, חוץ וואָס עס פלעגן אים צופאַלן דורכן יאָר נאָך עטלעכע הונדערט רובל פאַר פאַרלעזונגען, סיי אין וואַרשע, סיי אין די פאַרשיידענע שטעטלעך אין פוילן. ביי אַזאַ הכנסה, דאַכט זיך, וואָלט ער קיין בעל־חוב נישט געברויכט צו זיין. ווייזט זיך אָבער אַרויס, אַז ער איז איינגעטונקען אין חובות, און זעלבסט אין דער גמינע־קאַסע קומט פון אים איבער צוויי הונדערט רובל. איך באַשולדיק אים נישט פאַר אַזאַ הנהגה. ער איז שוין אַזאַ מענטש מיט אַזאַ נאַטור, און ווען ער זאָל אַנדערש זיין, וואָלט ער אפשר גאָר פּרץ נישט געווען. איך באַדויער אים אָבער, און עס טוט מיר לייד צוצוקוקן, וויפל ער ליידט איצט צוליב זיין נישט אויסגערעכנטקייט. איצט איז אַזוי: די וואַרשעווער גמינע־קאַסע איז איצט אַליין אין דער גרעסטער פאַרלעגנהייט, ווייל קיינער צאָלט איצט נישט קיין עטאַט⁵ און צוליב דעם צאָלט די קאַסע די באַאַמטע פון דער גמינע נישט מער ווי די העלפט פון מאַנאַטלעכן געהאַלט. לויט דעם האָט פּרץ איינגטלעך, געזאַלט באַ־קומען כּאַטש 100 רובל מאַנאַטלעך, וואָלט שוין אויך גוט געווען. האָט מען זיך אָבער אַרומגעקוקט, אַז עס קומט פון פּרצן איבער 200 רובל אין קאַסע, האָט מען די סומע פאַררעכנט פאַר צוויי מאַנאַטן געהאַלט פאַרויס. לויט דער באַשטימונג אַרויסצוגעבן דערווייל |ביז נאָך דער מלחמה נישט מער ווי די העלפט, וואָס יעדער באַקומט געוויינלעך. דער גמינע־קאַסירער, וואָס האָט פּרצן דאָס געלט געבאַרגט, האָט קיין רעכט געהאַט דערצו, און דערפאַר האָט ער, נישט אַכטנדיק, וואָס פּרץ בלייבט אָן איין קאַפּיקע, געמוזט די גאַנצע סומע אים פאַררעכענען מיט אַ מאָל.

די איינקונפטן פאַר זיינע ווערק און פאַר זיין שרייבן האָבן אויך אויפגע־הערט. מיט דריי חדשים צוריק האָט דער ווילנער פאַרלעגער ה' קלעצקין אָפּגע־קויפט פון עוואַלענקאַן דעם קאַנטראַקט אויף פּרצעס ווערק מיט די אַלע פאַר־פּליכטונגען, היינו: צו צאָלן לעבנסלאַנג פּרצן צו 150 רובל מאַנאַטלעך. 100 רובל האָט ה' קלעצקין אים פּריער אויך געצאָלט פאַר זיין מיטאַרבעטן אין זשורנאַל „די ייִדישע וועלט“, און אויך פאַר די לעצטע צוויי בענדער מאַנוסקריפּטן וואָס עוואַלענקאַ האָט אויף זיי קיין רעכט נישט געהאַט. דעם ערשטן חודש האָט קלעצקין געשיקט פּרצן זיינע 250 רובל פּינקטלעך. דערווייל איז אָבער קלעצקין אַזעלעקעפאַרן קיין אויסלאַנד מיט זיין פּאַמיליע, און דאָ האָט זיך אונטערגע־רוקט די מלחמה, און אויס פאַרלאַג, אויס קאַנטראַקט ביז איבער דער מלחמה, און אויס צאָלן. בינו לבינו איז פּרץ געבליבן דערווייל אָן איין רובל הכנסה, און ווי מען קומט זיך דורך דערווייל איז אייך גרינג זיך פאַרזושטעלן.

⁵ שטייער אויף אויסצוהאַלטן געוויסע אַנשטאַלטן, ביודזשעט.

איינערע 50 רובל האָב איך תיכף איבערגעגעבן אין אונזער אַלגעמיינער קאַסע און מיר האָבן אַ רעכענונג געמאַכט. לויט אונזערע קאָנווערטיקע אויס- גאַבן מוזן די 50 רובל אונדז גענוג זיין אויף אַ גאַנצן חודש הוצאה. די גרעסטע דאגה איז מכוח דירה-געלט — האָב איך, ערשטנס, אַ גרויסן בטחון, אַז ביז מען וועט ברויכן צאָלן דירה-געלט (דעם 1טן אַקטאָבער נייעס סטיל) קאָן נאָך משיח קומען, און טאַמער אַפילו קומט ער נישט, קאָן זיין אַ ריזיג וועלע ממוקם אַחר. קאַרג גוטע שליחים האָט דער רבונג של עולם, ווען ער וויל נאָך זיין חסד נישט אַפּטאַן פון זיינע חסידים. אין ערגסטן פאַל — גיב איך פּרצן צו פאַרשטיין — זאָגט מען דעם ווירט פון הויז, אַז ער מעג צוואַרטן ביז די וועלט וועט פרייער ווערן אַ ביסל. און דער רובל וועט נישט זיין אַזאַ יקר- המציאות, אַזוי ווי ער איז איצט. הכלל, דינע 50 רובל און מיינע פּאָליטישע קאַמבינאַציעס, ווי צו פירן די הוצאה אין שטוב און ווי זיך אַפּצורעכענען מיטן ווירט און אַנדערע קרעדיטאַרן, פאַר וועלכע פּרץ האָט קיין תירוץ נישט, האָט פּרצן — און צוליב דעם אויך מיר — אַ נייעס מוט געגעבן, צו פירן דעם מלחמת-החיים מיט גרויס האַפענונג, אַלע שוועריקייטן און אומאַנגענעמלעכקייטן אַריבערצוקומען און קומען צום נצחון, ווי עס פאַסט פאַר אַזעלכע צוויי העלדן, ווי איך און ער.

די 50 רובל, האָף איך, וועל איך אײַה דיר אַפּגעבן און מיר וועלן עס נאָך אַלץ אין פריידן דערציילן.

און אין וואַרשע איז מען שוין כמעט ווי צוגעווינט צום איצטיקן מצב. מען לעבט ווי אין אַ פאַרבונדענעם זאַק, מען ווייסט נישט ווי מען האַלט, ווי מען איז און ווי מען קאָן, הלילה, מאַרגן זיין. מען קוויקט זיך מיט די קורצע, זייער נישט קלאַרע ידיעות, וואָס די איצטיקע לאַקאַלע כלומרשט צייטונגען דער- לויבן זיך צו דרוקן. און מען שרעקט זיך און מען לעבט אין אַנגסט פון די אַלערליי מינדלעכע גוזמאדיקע דערציילונגען, וואָס קיינער ווייסט נישט פון וואַנען און פון וועמען זיי שטאַמען.

ביז פאַרגעסטערן⁶ האָט מען אין וואַרשע זייער זעלטן אַ פאַרוונדעטן סאַל- דאַט באַגעגנט, גלייך ווי עס וואַלט קיין מלחמה נישט געווען אָדער גלייך ווי די מלחמה וואַלט געווען נאָר דאָרט אין בעלגיע, העט ווייט פון דאַנען. אייערנעכטן אָבער האָט מען אַנגעהויבן אַ גרויסע צאָל פאַרוונדעטע צו פירן פון די באַנען אין די היגע שפּיטאַלן און עס פילט זיך, אַז מען שלאַפט נישט אין דער מלחמה און עס איז נישט אויף צו פלייסן.

⁶ אייערנעכטן.

איך געדענק גוט די רוסיש טערקישע מלחמה, די יאָפּאַנישע מלחמה, איך געדענק אָבער נישט אַזאַ געוואָלדיק מאַראַליש באַטייליקן זיך אין דער איצטיקער מלחמה הן פון כלל הן פון פרט. אַזאַ אַתּוּת און אמת פּאַטריאַטישן געפיל פון אַלעמען, הן פון יידן, הן פון קריסטן, האָב איך מיר קיין מאָל נישט פּאַר־געשטעלט. מען באַגעגנט די פּאַרווונדעטע ווי אייגענע ברידער, ווי אייגענע קינדער, מען פילט מיט זייערע שמערצן און מיט וואָס נאָר יעדער איינער קאָן זוכט ער זיי די שמערצן צו פּאַרגרינגערן און מינדערן. מען באַגעגנט זיי מיט הייליקער אַנדאַכט⁷ און ברידערלעכער ליבשאַפט. מען דערלאַנגט זיי בלומען, קאַנפּעקטן און זאָנסט וואָס איינער פּאַרמאַגט ביי זיך און צו גלייך אויך מיט טרערן און מיט אַנגסט פּאַר די געפערלעך פּאַרווונדעטע, וואָס מען באַגעגנט פירן אין די אויטאָמאָבילן — — — — —

וועגן אַרויספאַרן פון וואַרשע, ווי דו ראַטסט אונדז, קאָן גאָר קיין רייד גיט זיין. ערשטנס, האָבן מיר נישט די מיטלען דערצו, און צווייטנס, שיינט מיר אַז מיר זייגען אין וואַרשע אויך גענוג זיכער. איך ווייס אַפילו נישט פאַר וואָס, נאָר אַזוי שיינט עס מיר, לויט זעלבסט די נישט קלאַרע ידיעות, וואָס ווערן פּאַרעפנטלעכט וועגן די באַגעבנהייטן⁸ אַרום וואַרשע.

זיי מיר געזונט און שטאַרק, און האַסטו צייט, שרייב אַ מאָל אַ פּאַר ווערטער. יעדנפאַלס לאַז וויסן דיין אַרעס און איך וועל דיר שרייבן ווי דו וועסט נאָר זיין.

דיין דיר ערגעבנטער

יעקבֿ דינעזאָן

פון פרוי פּרץ האָבן מיר נאָך, ליידער, קיין שום ידיעה נישט.

⁷ פרומקייט, ערנסט, אַחריות. — ⁸ געשעענישן.

ש. אן-סקי - ביבליאגראפיע

ביכער וועגן ש. אן-סקי

- ש. אן-סקי, נב' 7-8 „לעבן“ צייטלין, הלל
- 1 סעפארט־אפדרוק (ווי אַ ביכל), רעד' משה שאַליט, ווילנע, 1920 (דע־צעמבער), זי' 66.
- 2 פטיידאָקונסטן פטיידאָקריטיק, דער „דיבוק“ פון ש. אן-סקי־פּאַטאַ לאַגיע פון פּובליקום, לאַדזש 1921, זי' 42.
- 3 „הדיבוק“, תרגם נ. מלצן, ירושלים, תרפ"ו(?).
- 4 יידישע עטנאָגראַפיע און פּאַלק־לאַר, זכרונות וועגן דער עטנאָגראַפֿישער עקספעדיציע אָנגעפירט פון ש. אן-סקי, יוואָ, בּוּענאַס־אייֶרעס 1958, זי' 352.

וועגן ש. אן-סקי אין ביכער

- א. אַראָנסאָן, גריגאָרי
- 5 נייע הימלען, יובילעאום־אַלמאַנאַך, וואַרשע־ניו־יאָרק 1921, זי' 111.
- אַבראַמאָוויטש, ר.
- 6 אין צוויי רעוואָלוציעס, ב' 1, ני' 1944, זי' 93 — ב' 3, ני' 1944, זי' 272—278.
- אַגורסקי, ש. (ס),
- 7 די סאַציאַליסטישע ליטעראַטור אַפּ יידיש, קינעו 1935, זי' 70.
- אַדלער, צילי
- 8 צילי אַדלער דערציילט, ב' 2, ני' 1959, זי' 558, 564—565, 570—571, 572, 573.
- אויסלענדער, נ. — פֿינקעל, אַ.
- 9 גאַלדפּאַטען, מינסק 1926, זי' 69.
- 10 יצחק נחמן שטיינבערג געדענק־בוך, ני' 1961, זי' 82.
- באַטשאַנסקי, יעקב
- 11 פּאַרטנערטן פון יידישע שרייבער, וואַרשע 1933, זי' 95.
- 12 מאַמע יידיש, ב"א 1949, זי' 63.
- באַסטאַמסקי, ש.
- 13 ש. אן-סקי (שלמה־זאַנזאָל ראַ־פּאַפּאַרט), פ' „די נייע יידישע פּאַלק־שול, ווילנע 1924, זי' 1—9.
- בוכוואַלד, נ.
- 14 טעאַטער, ני' 1943, זי' 382, 391, 394.
- ביאַלאַסטאַצקי, ב. י.
- 15 חלום און וואַר, עסייען, ני' 1956, זי' 371, 454.

טום, מעקסיקע 1959, ז' 349—351,
354—357, 359, 361.

דובנאָר-ערליך, סאַפֿיע

27 וולאדימיר מעדעם, נ"י 1943, ז'
54.

28 דאָס לעבן און שאַפן פון שמעון
דובנאָוו, מעקסיקע 1952, ז' 148, 166,
216.

דינעזאָן, יעקב

29 יעקב דינעזאָנס אַ בריוו צו ש.
אג—סקי גלייך נאָך י. ל. פרצעס טויט,
יאָטעלע — דער קריזיס, 6טער ב'
„מוסטער-ווערק פון דער יידישער לי-
טעראַטור“, ב"א 1959, ז' 250—252.

האַרענדאַרף, ש. י.

30 טעאַטער-קאַראַוואַנען, לאַנדאָן
1955, ז' 67, 156, 171.

וויגאַדסקי, ד"ר יעקב

31 אין שטורעם, ש. אג—סקיס בילד
צווישן די ז' 128 און 129, ווילנע
1926.

וויטיעס, משה

32 עטייען וועגן ליטעראַטור, נ"י
1958, ז' 201.

ווינכערט, מיכאל

33 טעאַטער און דראַמע, ב' 1, וואַר-
שע 1922, ז' 109—119. — ב' 2,
וואַרשע 1926, ז' 105, 122—124, 170
—173.

34 ש. אג—סקיס גייע דראַמע „די
פעסט“, די יידישע וועלט, בוך 4, וויל-
נע 1928, ז' 147—160.

ווילניג, נ.

35 „היסטאָרישע מאַטיוון אין אידיש

ביאַלין, א. ה.

16 מאָריס שוואַרץ און דער אידי-
שער קונסט-טעאַטער, נ"י 1934, ז'
46—49, 54, 117, 119, 122.

בן-אַרי, ר.

17 הבימה, שיקאַגא 1937, ז' 45,
71, 73, 74—75, 90—110, 119—131,
145, 167, 185—186, 290, 304—305.

גאַלדבערג, אב.

18 געזאַמלטע שריפטן, ב' 1, נ"י
1913, ז' 49.

גאַלדשמידט, א. י.

19 ווייטער-בוך, ווילנע 1920, ז' 75,
CLIX, CXXII.

גאַרין, ב.

20 געשיכטע פון יידישן טעאַטער,
ב' 2, נ"י 1929, ז' 253, 256, 279.

גאַרעליק, שמריהו

21 „באַגעגענישן מיט שלום עלי-
כמען און ש. אג—סקין“, עטייען, לאָס
אַנדזשעלעס 1947, ז' 334—339.

גינבורג, שאול

22 היסטאָרישע ווערק, ב' 3, נ"י
1937, ז' 243, 259.

23 אמאָליקע פעטערבורג, נ"י 1944,
ז' 201, 246.

גרינעס, מיכל

24 ווען דאָס לעבן האָט געבליט, ב"א
1954, ז' 87, 245, 254, 394.

דאַמאַנקעוויטש, ל.

25 פון אַקטועלן און אייביקן, פּאַ-
ריז 1954, ז' 83.

דובנאָוו, שמעון

26 בריוו וועגן אַלטן און נייעס יודן-

- פאלקסליד", פון נאענטן עבר, ב' 1, וואַרשע 1937, ז' 81.
 וויזנפער, ז.
 36 שרייבער און קינסטלער, נ"י 1958, ז' 27.
 וויזנרייך ד"ר מאַקס
 37 פילאָלאָגישע שריפטן 1, חילנע 1926, ז' 217.
 38 בילדער פון דער יודישער ליטער-ראַטור־געשיכטע, חילנע 1928, ז' 261, 295.
 39 דער וועג צו אונדזער יוגנט, חילנע 1935, ז' 114.
 זילבערצווינג, זלמן
 40 די חסידים פון „דיבוק", וואַט דער יודישער אַקטיאָר דערציילט, בער-לין 1928, ז' 12—13.
 41 די וועלט פון יעקב גאַרדין, תל-אַביב 1964, ז' 378.
 42 טעאַטער־מאַזאַיק, נ"י 1941, ז' 114, 168—171.
 זילבערצווינג־מעסטל
 43 יעקב גאַרדין, נ"י 1953, ז' 240.
 זלמן, מ.
 44 פון נאענטן עבר, 5/1, וואַרשע 1938, ז' 75—78.
 זרובֿבל, י.
 45 בלעטער פון אַ לעבן, ב' 2, ת"א 1956, ז' 360, 366.
 זשיטלאָוסקי, ד"ר חיים
 46 מ. מ. ראַזענבאָום — דעראַינע־רונגען פון אַ סאַציאַליסטיש־וואַלוזיאַ־נער, נ"י־וואַרשע 1924, פּירחאַרט.
 47 געזאַמלטע שריפטן פון ש. אַנ-סקי, ב' 15, חילנע־וואַרשע־נ"י,
- 1928, פּראָלאַג: „ש. ז. ראַפּאַפּאַרט — אַנ-סקי און דער סאַציאַל־פּאָליטישער פּאָלקאַר", ז' XV—L.
 48 זכרונות פון מ"ן לעבן, ב' 1, נ"י 1935, ז' 9—30, 95—114, 220, 240—242, 248—253.
 49 „שלמה זאַנוול ראַפּאַפּאַרט — אַנ-סקי", וויזע און געדאַנק, נ"י 1951, ז' 122—130, 165—166.
 50 „מיינע ערשטע באַגעגענישן מיט אַנ-סקי", געקליבענע ווערק, נ"י 1955, ז' 329—333.
 זשיטניצקי, ד"ר ל.
 51 אַ האַלבער יאַרהונדערט יודישע ליטעראַטור, ב"א 1952, ז' 83.
 טורקאַוו, זיגמונט
 52 שמועסן וועגן טעאַטער, ב"א 1950, ז' 120.
 טורקאַוו, יאַנאַס
 53 פאַרלאַשענע שטערן, ב' 1, ב"א 1953, ז' 64—65, 181, 191, 254, 258, 273, 323. — ב' 2, ב"א 1953, ז' 35, 104, 163, 188, 194.
 טורקאַוו, מאַרק
 54 די לעצטע פון אַ גרויסן דור, ב"א 1954, ז' 105, 120, 294—295.
 טורקאַוו־גרודבערג, יצחק
 55 יודיש טעאַטער אין פּוילן, וואַר-שע 1951, ז' 49—51, 60, 62, 74, 127, 145.
 מירקעל, דוד בער
 56 זי יוגנטלעכע בינע, פּילאַדעל־פּיע 1940, ז' 58, 123.
 טייטעלבוים, אַבֿרהם
 57 טעאַטראַליע, וואַרשע־נ"י 1929, ז' 34—62, 134.

- טענענבוים, ש.**
 58 שניט פון מיין פעלד, ג"י 1949, ז' 41.
טרוגק, ישעיה
 59 די געשיכטע פון בונד, ב' 1, ג"י 1960, ז' 100.
 60 געשטאלטן און געשעענישן, ב"א 1962, ז' 14, 93, 95.
משארני, דניאל
 61 א יארצענדליק אזא, ג"י 1943, ז' 243.
משעריקאווער, א.
 62 היסטארישע שריפטן, ב' 3, וויל-נעפארין 1949, ז' 582, 594.
משערנאוויקטאר
 63 ש. אג—סקי — ראפאפארט, יידישע טוער אין דער פארטיי טאציאָ ליסטן דעוואָלוציאָנערן, ג"י 1948, ז' 52, 90.
 64 ש. אג—סקי — ראפאפארט, וויי טעבסק אמאל, ג"י 1956, ז' 247—262.
יאנג, בועז
 65 מיין לעבן אין טעאטער, ג"י 1950, ז' 260, 262.
כהן, י. ל.
 66 שטודיעס וועגן יידישער פאָלקס-שאַפונג, ג"י 1952, ז' 48, 121—128, 133—134, 198, 246.
ליבערמאַן, חיים
 67 זשיטלאַווסקי צווישן איד און גוי, ד"ר חיים זשיטלאַווסקי און זיינע פאר-טיידיקער, ג"י 1944, ז' 49—50, 63.
לעבעדיגער (דער)
 68 שפיל און לעבן, וואַרשע 1928, ז' 72—75, 79, 96—101.
- לעווי, יוסף הלל**
 69 געזאַמלטע שריפטן, בוך 2, לאַג-דאָן 1958, ז' 80.
לעוויק, שלום
 70 אונטערערדישער קעמפער, ג"י 1946, ז' 128—129.
לעשצינסקי, ש.
 71 ליטעראַרישע עטייען, ג"י 1938, ז' 110.
 72 ליטעראַרישע העפטן, יוליי-דעצ' 1952, ז' 6.
מאַרק, יודל
 73 ד"ר ח. זשיטלאַווסקי — נעקליי בענע ווערק, ג"י 1955, ז' 9.
מוקדוני, ד"ר א.
 74 טעאטער, ג"י 1927, ז' 95, 190, 237, 245, 261—266, 270.
 75 אַרכיוו פאַר דער געשיכטע פון יידישן טעאטער, ב' 1, ווילגע 1930, ז' 341, 406.
 76 ר. בן-ארי — הבימה, שיקאַגאָ 1937, ז' 13.
 77 יצחק לייבוש פּרץ און דאָס יידי-שע טעאטער, ג"י 1949, ז' 83, 217, 220, 252—254, 260—261, 263.
 78 אין וואַרשע און אין לאַדזש, ב' 1, ב"א 1955, ז' 178. — ב' 2, ז' 137, 247, 248, 251.
מידע, א.
 79 עפּיזאָדן פון יידישן טעאטער, ב"א ז' 16.
מילל, דושאַן
 80 פּיאַנערן און בויער, ב' 2, ג"י 1949, ז' 23.

- מזויל, נחמן**
 81 נאענטע און ווייטע, ב' 1, וואַר-
 שע 1924, ז' 165.
 82 אויף אונדזער קולטורפראַנט,
 וואַרשע 1936, ז' 10, 121.
 83 פון נאענטן עבר, ג' 1, וואַרשע
 1937, ז' 75. — ג' 2, ז' 157.
 84 דורות און תקופות אין דער יידי-
 שער ליטעראַטור, ג"י 1942, ז' 17, 19,
 30, 32.
 85 בריוו און רעדעס פון י. ל. פראָ,
 ג"י 1944, ז' 367.
 86 י. ל. פראָ — זיין לעבן און
 שאַפן, ג"י 1945, ז' 206, 236,
 237—
 87 פאַרגייער און מיטצײַטלער, ג"י
 1946, ז' 28, 146, 225, 343, 363—
 365.
 88 ש. אַ—סקי צו זיין 25סטן יאָר-
 צייט, ב"א 1946, ז' 8—13, 18.
 89 ד"ר חיים זשיטלאַוסקי — וויזיע
 און געדאַנק, ג"י 1951, ז' 8—9.
 90 געווען אַמאָל אַ לעבן, ב"א 1951,
 ז' 84, 113, 118—119, 121—122, 124,
 208, 212, 216.
 91 יידישע טעמאַטיק, יידישע מע-
 לאַדיעס ביי באַוויסטע מוזיקער, ג"י
 1952, ז' 44, 69.
 92 דאָס מענדעלעבוך, ג"י 1959,
 ז' 214, 219, 233, 234, 491.
[מזויל] [נחמן]
 93 דוד בערגלעסאָן — אַפּאָנג, ג"י
 1955, ז' VII.
מעדעם, וולאַדימיר
 94 פון מ"ו לעבן, ב' 1, ג"י 1923,
 ז' 303—305.
- מענדעלסאָן, יוסף**
 95 אַמאָל אין אַ האַלבן יובל, ב"א
 1943, ז' 275.
מענעס, א.
 96 היסטאָרישע שריפטן, ב' 3, וויל-
 נע-פאַריז 1939, ז' 56.
מעסטל, יעקב
 97 אַרכיוו פאַר דער געשיכטע פון
 יידישן טעאַטער און דראַמע, ב' 1,
 ווילנע 1930, ז' 497, 506.
 98 אונדזער טעאַטער, ג"י 1943, ז'
 28, 34, 176, 183.
 99 פינף און צוואַנציק יאָר פאַלקס-
 בינע, ג"י 1950, ז' 39.
מרמר, קלמן
 100 דוד עדעלשאַטאָ, ג"י 1950, ז'
 340.
 101 יעקב גאַרזין, ג"י 1953, ז' 185.
ניגער, ש.
 102 שמועסן וועגן ביכער, ג"י 1921,
 ז' 23, 99.
 103 שלום עליכם, ג"י 1928, ז' 215.
 104 מענדעלע מוכר ספרים, שיקאַ-
 גאָ 1936, ז' 236.
 105 פון נאענטן עבר, ג"י 1948, וואַר-
 שע 1938, ז' 182, 188.
 106 אין קאַמף פאַר אַ נייער דער-
 צוונג, ג"י 1940, ז' 9.
 107 דערציילערס און ראַמאַניסטן,
 ג"י 1946, ז' 83, 167.
סעגאַלאַוויטש, ז.
 108 טלאַמאַצקע 13, ב"א 1946, ז'
 85—87.
ענטיק, י.
 109 יידישע פּאַעטן, ערשטער טייל,
 ג"י 1927, ז' 145—149.

די דריי, דריי ליטערארישע דורות, בי
3, ווילנע 1922, זוי 63—84. — „צו
דער געשיכטע פון „דיבוק“, ד.ז. זוי
85—93.

צינעמאן, יעקב

120 די געשיכטע פון ציוניזם, בי' 2,
פאריז 1949, זי' 339.

121 ש. אג—סקיס בילד, אין גע-
ראנגל, פאריז 1952, זי' 192.

צייטלין, אהרן

122 הלל צייטלין — ר' נחמן בראט-
לאווער, נ"י 1952, זי' 31.

קאזדאן, ח. ש.

123 א. ליטוואק — געזאמלטע שריפ-
טן, נ"י 1945, זי' 24, 71.

124 די געשיכטע פון בונד, בי' 1,
נ"י 1960, זי' 261, 268.

קאץ-בלום, הלל

125 זכרונות, היסטארישע שריפטן,
פון יווא, בי' 3, ווילנע-פאריז 1939,
זי' 367.

קאראליניק-ד"ר א.

126 דאָס בוך פון וואַרצלען, וואַרשע
1928, זוי 54—60.

ראַבאָק, א. א.

127 די אימפעריע יודיש, מעקסיקע
1958, זי' 67, 71, 73, 162, 208, 378.

ראַדעקי, יעקב

128 ש. אג—סקי, קונסט און קינסט-
לער, נ"י 1955, זי' 75.

ראַזענבאַום, מ. מ.

129 „מיר צווינגען אַג—סקין אַג-
שרייבן „נאַ קאָנספּיראַטיוואַ קוואַרט-
רע“, דעראינערונגען פון סאַציאַליסט-
רעוואַלוציאַנער, בי' 2, וואַרשע 1924,

פאַט, יעקב

110 „אַג—סקיס מעשהלעך“, ש.

אַג—סקי (שלמה זאנוול ראפאפארט),
פ' „די נייע יודישע פאלקשול“, ווילנע

1924, זוי 15—16.

פאַלעפּאָדע, בנציון

111 זכרונות פון אַ האַלבן יאַרהונ-
דערט יודיש טעאָטער, בי"א 1946, זי'

344, 390, 452.

פאַפּיערניקאָוו, י.

112 „מיט ש. אַג—סקי“, היימישע
און נאַענטע, תל-אַביב 1958, זוי 157

—159.

פיפּע, שמואל-זיננוויל

113 י. ל. כהן — יודישע פאַלקסלי-
דער, ווילנע 1938, זי' 301.

פערלמוטער, שלמה

114 ש. אַג—סקי (שלמה זאנוול ראַ-
פּאַפּאַרט), יודישע דראַמאַטורגן און

טעאָטער קאָמפּאָזיטאָרן, נ"י 1952, זוי'
249—256.

פּרץ, י. ל.

115 צו ש. אַג—סקי, נחמן מייזיל —
בריוו און רעדעס פון י. ל. פּרץ, נ"י

1944, זי' 292, 334.

פּינקעלשטיין, לעאַ

116 מגילת פּוילן, בי"א 1947, זי'
311.

117 דאַרטן און דאַ, טאַראַנטאָ 1950,
זי' 112.

פּראַנק, ד"ר הערמאַן

118 א. ש. זאַקס: קעמפּער פּאַר
פּאַלקס-אויפּקלערונג, נ"י 1945, זי' 28,

34, 137, 211.

ציטראָן, ש. ל.

119 „ש. אַג—סקי, דער לעצטער פּון

- ז' 127, 129—134, 139, 151, 155, 156, 233.
- ראזשאנסקי, שמואל**
 130 יעקב דינעזאן, ב"א 1956, ז' 28—29, 96, 103, 107, 113, 123.
 131 מארק ווארשאוסקי — יידישע פאלקסלידער, זטער ב' „מוסטער-ווערק פון דער יידישער ליטעראטור“, ב"א 1958, ז' 11, 16.
ראפאפארט, י.
 132 העלדן און קרבנות פון דער איבערגאנגס-צייט, מעלבארוך 1949, ז' 30—48, 65, 68, 302.
- רובינשטיין, שמואל**
 133 מיין באקאנטשאפט מיט ש. אג—סקי, שריפטן פון א יידישן פאלק-לאריסט, ווילנע 1937, ז' 82—86, 99—102.
 רייזען, ז.
 134 ווייטער-בוך, ווילנע 1920, ז' 63—64.
- וועגן ש. אג—סקי אין זאמליכער און יארביכער**
- אָשער־אוויטש, מ.**
 142 ארבעטער רינג, נ"י 1951, ז' 40—45.
 ביליין, ט.
 143 ארגענטינע, צוואנציק יאר „די פרעסע“, ב"א 1938, ז' 100, 114.
 גאלדשמידט, א. י.
 144 ווילנע, רעד' יעפים ישורין, נ"י 1935, ז' 36, 345, 398.
דינעזאן, יעקב
 145 פון נאענטן עבר, 5/1, ווארשע 1938, ז' 68—73.
- 135 צום 10טן ב' ש. אג—סקיס גע-זאמלטע שריפטן, 1928, ז' V—X.
שאצקי, ד"ר יעקב
 136 ארכיוו פאר דער געשיכטע פון יידישן טעאטער און דראמע, ב' ג, וויל-נע 1930, ז' 502.
 137 „ש. אג—סקי דער פאלקלאך-ריסט“, וויטעבסק אמאל, נ"י 1956, ז' 274, 283.
שווייד, מאַרק
 138 טרייסט מיין פאלק, נ"י 1955, ז' 229.
שטארקמאן, משה
 139 ארכיוו פאר דער געשיכטע פון יידישן טעאטער און דראמע, ב' ג, וויל-נע 1930, ז' 188.
שלעווין, ב.
 140 דניאל טשאַרני-בוך, פאריז 1947, ז' 198.
שערמאן, אליעזר
 141 דער מענטש ביאליק, פילאדעל-פיע 1936, ז' 55—57.
- זילבערצווינג, זלמן
 146 ווילנע, רעד' יעפים ישורין, נ"י 1935, ז' 578, 580, 589.
 לונסקי, חניקל
 147 „א האלב יאר זכרונות וועגן ש. אג—סקי“, לעבן, ווילנע 1920, ז' 20—24.
 148 ווילנע, רעד' יעפים ישורין, ז' 286.
מאָגיד, דוד
 149 פון נאענטן עבר, נ"י 8-7, וואר-שע 1938, ז' 251.

- ייוואַבלעטער, ווילנע 1922, ז' 209
—222.
- קאַרלינין, ס. ב.**
161 „צווישן צוויי וועלטן (דער דיי
בוק)“, לעבן, העפט 9-10, ווילנע
1921, ז' 10—14.
- קייזער, א. מ.**
162 גראַדנער אַפּקלאַנגען, ביא 1953,
ז' 21.
- רייזען, זלמן**
163 ש. אַג-סקי (ביבליאגראַפישע
נאַטיצן), לעבן, ג' 7-8, ווילנע 1920,
ז' 43—56.
- 164 ווילנע, רעד' י. ישורין, ז' 740.
שאַבאַד, ד"ר צ.
165 ש. אַג-סקי, לעבן ג' 7-8, ז' 11—19.
- שאַליט, משה**
166 „צו דער כאַראַקטעריסטיק פון
ש. אַג-סקי“, לעבן, ג' 7-8, ווילנע
1920, ז' 57—64. — „אַג-סקיס דראַ-
מאַטישע לעגענדע (דיבוק)“, לעבן,
העפט 9-10, ווילנע 1921, ז' 1—2.
167 ווילנע, רעד' י. ישורין, ז' 367.
- 168 „ש. אַג-סקי לויט זיין בוך פון
די צייטונגס-אויסשניטן“, פון נאַענטן
עבר, העפט 3, וואַרשע 1937, ז' 225—237.
- 169 „ש. אַג-סקיס רעפּעראַטיו“, פון
נאַענטן עבר, העפט 4, וואַרשע 1937,
ז' 310—321.
- שאַצקי, ד"ר יעקב**
170 יאַרבוך פון ייוואַ, בי 1, ג' 1938,
ז' 26, 28.
- מאַרעווסקי, א.**
150 אַג-סקיס „דיבוק“, לעבן, ג' 8-10,
ווילנע 1921, ז' 15—21.
ביגער, ש.
151 זשיטלאַווסקיי-זאַמלבוך, וואַרשע
1929, ז' 204, 217.
152 ווילנע, רעד' י. ישורין, ז' 496.
153 אויפן שיידונג, בי 2, פאַריז
1939, ז' 178.
- סעגאַלאַוויטש, ז.**
154 „דער ייד' בינע-יום-טוב (וועגן
ש. אַג-סקיס „דיבוק“), לעבן, העפט
9-10, ווילנע 1921, ז' 6—9.
עלקין, מ.
155 דער „דיבוק“ אויף דער בינע,
לעבען, העפט 9-10, ז' 26—32.
פּופקאַ, ח.
156 ווילנע, רעד' י. ישורין, ניו-יאָרק
1935, ז' 302.
- פּישמאַן, יעקב**
157 פּינף און צוואַנציק יאַר פּאַלקס-
בינע, ג' 1940, ז' 109.
פּרידקי, א.
158 יובל-בוך פון פּראָפּ' פּאַראַיין
פון דרוקער-אַרבעטער, ווילנע 1906, ז' 28.
- ציטראַן, ש. ל.**
159 „דער לעצטער פון די דריי (ווע'
גן ש. אַג-סקי)“, לעבן, העפט 7-8,
ווילנע 1920, ז' 25—39. — „צו דער
העברעיִשער איבערזעצונג פון „די-
בוק“, לעבן, ג' 9-10, ווילנע 1921,
ז' 22—25.
- קאָוואַרסקי, ד"ר ה.**
160 אַג-סקיס „דיבוק“ אין דער
באַלייכטונג פון דער פּסיכאָלאָגיע,

**דער אַרבעטער אין דער ייִדישער
ליטעראַטור**

- 174 זאַמלבוך, מאַסקווע-כאַרקאָוו-
מינסק, צענטראַפּאַרלאַנג 1931.
אונדזער פֿרייהייט
175 זאַמלבוך, חילנע 1919.
1905
176 זאַמלונג, כאַרקאָווער מעלוכע
פּאַרלאַנג, 1925.
ספֿר וויטבסק
177 תּל־אָביב, תּש״ז 1957, ז׳ 36,
47, 108, 143-145, 248, 261.

171 ש. אַג-סקי, דער משולח פון
פּאַלקלאַר, יאַרבוך 1950-51, ייִדישער
ביכער־ראַט דאַט פון אַמעריקע, ב' 9,
ז׳ קיג-קיט.

שולמאַן, וויקטאָר

- 172 ש. אַג-סקי — ראַפּאַפּאַרט,
ייִדישע טוער אין דער פּאַרטיי סאַציאַל־
ליסטן רעוואָלוציאָנערן, נ״י 1948, ז׳
52-90.
אונטעררוועגנס
173 ליט' זאַמלבוך.

אין לערנביכער, געזאַנגביכער און כּרעסטאַמאַטיעס

- 182 זינגט מיט מיר, נ״י 1945, ז׳
80-81, 141.
183 מיר זינגען, נ״י 1951, ז' 12,
13, 114, 115.
ספּיוואַק, אליהו
184 ייִדיש, ליט' כּרעסטאַמאַטיע פּאַ-
רן 3טן לערניאַר, וואַרשע 1922, ז׳
21-22.
לידער-זאַמלונג
185 צוזאַמענגעשטעלט פון ש. טאַמ-
סיני און א. פינקעל, מאַסקווע 1920.
לענינס רוף
186 לערנבוך פאַר ווייניק איינרעדן
און, 2טער טייל, קיעוו 1925, ז׳ 19,
143-144.

- דאַס ייִדישע וואָרט**
178 אַ ליטעראַרישע כּרעסטאַמאַטיע,
ב' 1, חילנע, ז׳ 45-46.
אַסטראָרוסקי, ב. — הורוויץ, ש.
179 ייִדיש, כּרעסטאַמאַטיע פּאַרן 3טן
און 4טן לערניאַר, נ״י 1937, ז׳ 113,
170-171.
באַסטאַמסקי, ש. — רייזען, ז.
180 דאַס לעבעדיקע וואָרט, כּרעס-
טאַמאַטיע, פ' „נייע ייִדישע פּאַלקשול“,
חילנע 1928, ז' 217.
געלבאַרט, מיכל
181 געזאַנגבוך, פ' אַרבעטער־רינג,
נ״י 1931 (?), ז' 38, 57.

אין ביבליאָגראַפישע פּובליקאַציעס

- לוסטרירטע יום־טובֿ־בלעטער, נ״י 1951,
ז׳ 38-41, 52.

ישורין, יעפים

- 187 ש. אַג-סקי־ביבליאָגראַפיע, א״י

BALABAN, MAJER

190. *Bibliografia Historji Zydow w Polsce i w Krajach Ościennych Za Lata 1900-1930*, Warszawa 1939, Str. 39, 60, 90.

LITERARY HISTORY**OF THE UNITED STATES**

191. *Bibliography, Movements and Influences Jewish Yiddish and Hebrew*, New York 1948, P. 301.

טעקלער, אברהם

188 ביבליאגראפיע, פנקס פון י"ע קאפא, ווילנע 1931, ז' 949.

קוויטני, י. — ראטנער, ז.

189 דאָס ייִד' בוך אין פ. ס. ר. ר. פאר די יארן 1917 — 1921, ביבליאגראפיע, וואַרשע, 1921, מאַסקווע-קאַר-קאָווימינסק 1930, ז' 386.

אין אלמאנאכן, אנטאלאגיעס און פנקסים

לונסקי, חניקל

197 „די ייִד' היסט' עטנאגראפישע געזעלשאַפֿט“, פנקס פאר דער געשיכט' טע פון ווילנע אין די יארן פון מלחמה און אַקוּפּאַציע, ווילנע 1922, ז' 855—864—

198 „דער „ספר הזוהב“ אין דער שטראַשון-ביבליאָטעק“, ווילנער אלמאנאך נאָך, ווילנע 1939, ז' 41.

ציטראָן, ש. ל.

199 „צו דער געשיכטע פון דיבוק“, אלמאנאך צום 10 יעריקן יוביליי פון „מאַמענט“, וואַרשע 1921, ז' 163—169.

באַסין, מ.

200 „ש. אג-סקי“, אַנטאלאגיע 500 יאָר ייִד' פּאַעזיע, ב' 2, ג' 1917, ז' 18—16.

שאַנן, אברהם

201 הספרות החדשה העברית, ת"א 1959, שפאלטן 46—48.

מירשטיין, א.

202 אג-סקי-שול, שול-פנקס, 29

אויסלענדער, נ.

192 „שאלעם אלייכעם און דער ייִד' ברוזשואַזער טעאַטער אַרומ 1905“, טאַוועניש, ליטעראַרישער אַלמאַנאַך, ב' 3, מאַסקווע 1935, ז' 422—434, 436.

גראַדווענסקי, א. י.

193 „געש' פון ליטעראַטור-פאַראיינ“, אלמאנאך פון ייִדישן ליטעראַטור און זשורנאַליסטישן-פאַראיינ אין ווילנע, זאָ-מלבוך 1, ווילנע 1938, ז' 17, 20—26, 24.

גאַלדשמידט, א. י.

194 „די ווילנער היסטאָריש-עטנאָ-גראַפישע געזעלשאַפֿט און מוזיי“, ווילנער אלמאנאך, רעד' א. י. גראַדווענסקי, ווילנע 1939, ז' 190.

וואַלק

195 „היימלאַזע און רעפּאַטריאַנטן“, פנקס פון יעקאָפּאָ, ווילנע 1931, ז' 44.

יבֿה, מרדכי

196 „ש. אג-סקי“, ארץ-ישראל אין דער ייִדישער ליטעראַטור, אַנטאלאגיע, ת"א 1961, ז' 39, 41.

און אַקאָפּאַציע, ווילנע 1922, ז' 4—V.
שאַבאַד, ד"ר צ.
 206 „דער אָנהויב פֿון יעקאַפּאַ“,
 פּנקס פֿון יעקאַפּאַ, ווילנע 1931, ז'
 596.
שאַליט, מ.
 207 „ש. אַג—סקי אלס מיטגליד פֿון
 געגנט־קאָמיטעט יעקאַפּאַ“, פּנקס פֿון
 יעקאַפּאַ, ווילנע 1930—1919, ז' 669—
 670.
 208 פּנקס פֿון יעקאַפּאַ, ווילנע 1931,
 ז' 2, 4, 667—672, 768, 854—857,
 874, 886, 941, 944, 947.

יאָר אַרבעט פֿון צענטראַלן בילדונגס־
 קאָמיטעט, ווילנע 1924, ז' 213, 215.
קאַזדאַן, ח. ש.
 203 „35 יאָר ייִדי קינדער־ליט' אין
 אַמעריקע“, שול־פּנקס, שלום עליכם
 פּאַלקס־אינסטיטוט, שיקאַגאָ 1946, ז'
 368.
קיסין, י.
 204 לידער פֿון דער מלחמה, אַנטאַ־
 לאַגיע, נ"י 1943, ז' 14.
רייזען, זלמן
 205 הקדמה, פּנקס פֿאַר דער געשיכ־
 טע פֿון ווילנע אין די יאָרן פֿון מלחמה

אין לעקסיקאָנען און ענציקלאָפּעדיעס

שפּאַלטן 336, 956. — ב' 2, 1943,
 שפּאַלט 240.
רייזען, זלמן
 214 ש. אַג—סקי, לעקסיקאָן פֿון דער
 ייִדישער ליטעראַטור, פרעסע און פֿי־
 לאַזלאַגיע, ב' 1, ווילנע 1928, שפּאַלטן
 125—141.
שאַליט, מ.
 215 אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע, ב' 4,
 פּאַריז 1937, ז' 22—25.
אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע
 216 ב' 4, פּאַריז 1937, שפּאַלטן
 26—
ABRAMOVITCH, RAPHAEL, R.
 217. *The Jewish People Past
 and Present*, Vol. II, New York
 1948, P. 375.
AUSUBEL, NATHAN
 218. *Hebrew vs. Yiddish, Pic-*

זילבערצורנג, זלמן
 209 ש. אַג—סקי, לעקסיקאָן פֿון ייִדי־
 טעאַטער, ב' 1, נ"י 1931, ז' 71, 79.
טשן־ובינסקי, ב.
 210 ש. אַג—סקי, לעקסיקאָן פֿון דער
 נייער ייִדי ליטעראַטור, ב' 1, נ"י 1956,
 שפּאַלטן 131—134.
מוקדוני, א.
 211 „דער מאַדערנער ייִדישער טעאַ־
 טער“, אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע, יוֹדן,
 ב' פּאַריז 1940, שפּאַלט 430.
ניגער, ש.
 212 „ייִדישע ליטעראַטור פֿון 1900
 ביז 1942“, אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע,
 יוֹדן, ג' נ"י 1942, ז' 142.
פיעטרושקאָ, שמחה
 213 ש. אַג—סקי, ייִדישע פּאַלקס־
 ענציקלאָפּעדיע, ב' 1, מאַנטרעאַל 1943,

torial History of the Jewish People, New York 1953, P. 240.

CRYSTAL, LEON

219. The Yiddish Art Theatre, *The Universal Jewish Encyclopedia*, Vol. 10, New York 1943, P. 237.

DUBNOW-EHRLICH, S.

220. Jewish Literature in Russian, *Jewish Encyclopedic Handbooks*, New York 1952, P. 263-264.

MENES, ABRAHAM

221. *The Jewish People, Past and Present*, Vol. II, New York P. 368.

MINKIN, JACOB S.

222. *The Universal Jewish Encyclopedia*, Vol 3, N. Y. 1941, Pp. 615-616.

MINKOFF, N. B.

223. The Flowering of Yiddish Literature, *The Universal Jewish Encyclopedia*, Vol. 10, New York 1943, P. 129.

NIGER, S.

224. Yiddish Literature in the past two hundred years, *Jewish Encyclopedic Handbooks*, New York 1952, P. 199.

WISCHNITZER, RACHEL

225. Jewish Art, *Encyclopedic Handbooks*, Vol. III, New York.

ZUFRIEDEN, CLAUDE

226. *Encyclopedie de La Pleiade, Histoire des Litteratures, II, Litterature Occidental*, Paris 1956, P. 1179.

Цинберг, С.

227. Семен Акимович Анский (Рапопорт), *Еврейская Энциклопедия*, Том второй, С. Петербург, стр. 617-618. *Большая Советская Энциклопедия*.

228. Том третий, Москва, 1926, стр. 19-20.

Малая Советская Энциклопедия.

229. Том первый, Москва 1928, стр. 338.

THE NEW JEWISH ENCYCLOPEDIA

230. New York 1962, P. 16.

PHILO-LEXICON

231. Pp. 27, 318.

THE STANDARD JEWISH ENCYCLOPEDIA

232. N. Y. 1959, Col. 116.

THE UNIVERSAL JEWISH ENCYCLOPEDIA

233. Vol. 9, New York 1943, Pp. 75-76.

אין פרעמדשפראַכיקע ביכער

AUSUBEL, NATHAN

234. S. An—sky (S. Z. Rap-

oport), *A Treasury of Jewish Humor*, N. Y. 1951, P. 287, 725.

**AUSUBEL, NATHAN
& MARYAN**

235. **A Treasury of Jewish Poetry**, New York 1951, Pp. 146-148, 441.

BAYON, LEIB

236. An—ski, **El Dibbuk**, traducción de Blanca D. de Diez Gutiérrez, Pp. 147-173.

COHEN, ISRAEL

237. **The Jewish Publication Society of America**, Philadelphia 5704 - 1943, P. 374, 412.

EFROS, ISRAEL

238. **Hayim Nahman Bialik**, Publ. by Hebrew P.E.N. Club of U.S.A., New York 1940, P. 18.

ELBOGEN, ISMAR

239. The Jews of Europe in the Post-War Era, **A Century of Jewish Life**, Philadelphia 5704 - 1944, P. 550.

ENGEL von S. MORRIS

240. **Biographical and Bibliographical Note, The Dybbuk**, Winnipeg, Man. 1953. Pp. VII-IX. XIII-XXVIII.

241. Some reflections on the Dybbuk, **Miami Beach Jewish Omnibus**, 1957, Pp. 53-57.

FINKELSTEIN, Z. F.

242. Sch. An—ski, **Stuermer Des Ghetto**, Wien 1924, S. 61-71.

FLEG, EDMOND

243. **Le Dibbouk**, Legende Dramatique en trois Actes par

An—ski, Version Française de Marie - Therese Koerner, Paris MCMXXVII, Pp. 11-15.

GABRIEL, GILBERT W.

244. Introduction, **The Dybbuk**, A Play in Four Acts by S. Ansky, New York 1926, Pp. 5-10.

GUINSBURG, JACO

245. **O Dibuk**, Sch. An—ski, Tradução do original idiche introdução e notas por Jaco Guinsburg, São Paulo 1952.

HEINSDORF, Dr. JACOB

246. Einleitung, **Zwischen Zwei Welten (DER DYBUK)**, Wien 1922, S. III-XIII.

LEFTWITCH, JOSEPH

247. Foreword, **Anthology of Yiddish Poetry**, Cambridge, Mass. 1939, P. XXXVI, XLII.

LEFTWICH, JOSEPH

248. Sh. An—sky, **The Golden Peacock**, London 1961, Pp. 680-681.

LEON, C.

249. The Yiddish Art Theatre, **Almanach of The Yiddish Art Theatre**, New York 128-29, P. II.

LEVITAN, TINA

250. The First Yiddish Theater, **The First of American Jewish History**, Brooklyn - N. Y. 1957, P. 170.

MAEK, B.

251. Spoleczenstwo Zydowskie na przelomie XIX-XX stulecia. **Szolem Aleichem**, 1859-1959, Warszawa 1959, Str. 15.

MARK, YUDEL

252. Yiddish Literature, **The Jews, Their History, Culture and Religion**, Vol. II, New York 1949, P. 884.

MEISELS, SAMUEL

253. Sch. An—ski, **JUDEN-KÖPFE**, Wien 1926, S. 266-271.

MERSAND, JOSEPH

254. Farewell to Shylocks and Fagins, **Traditions in American Literature**, New York 1939, P. 176.

PATKIN, A. L.

255. **The Origin of the Russian-Jewish Labour Movement**, Milbourne and London 1947, P. 45, 144.

RAPPAPORT, CHARLES

256. The Life of a Revolutionary Emigre, **Yivo Annual of Jewish Social Science**, Vol. VI, New York 1951, P. 228.

RESNICK, SALOMON

257. Renacimiento Literario, S. An—sky, **Esquema de la Literatura Judía**, Bs. Aires 1930, Pp. 49-50, 83.

ROBACK, A. A.

258. **Curiosities of Yiddish Literature**, Cambridge, Mass.

MCMXXXII, Pp. 57-58, 60, 89, 91-92, 191, 198.

259. **I. L. Peretz—Psychologist of Literature**, Cambridge, Mass. MCMXXXV, P. 41, 51, 363.

260. **Supplement to the story of Yiddish Literature**, Cambridge, Mass. 1940, P. 27, 44.

261. **Psychology Through Yiddish Literature**, Cambridge, Mass. MCMLII, P. 44, 53, 63.

SENDEREY, ALFRED

262. **Bibliography of Jewish Music**, Columbia University Press, New York 1951, Pp. 291, 309-310, 320.

SHUNAMI, SHLOMO

263. **Bibliography of Jewish Bibliographies**, Jerusalem, At University Press, 1936, P. XV, 106.

WAXMAN, MEYER

264. **A History of Yiddish Literature**, Vol. IV, New York 1947.

ZHITLOWSKY, CHAIM

265. A note on Chassidism, **The Dybbuk**, New York 1926, Pp. 11-20.

YIDDISH LITERATURE,

1933-1961

266. **Institute of Jewish Affairs**, World Jewish Congress, New York 1962, P. 260.

Димонтштейн, С.

267. **Революционное Дви-**

жение среди евреев, Сборник I, Москва 1930, стр. 16, 165.

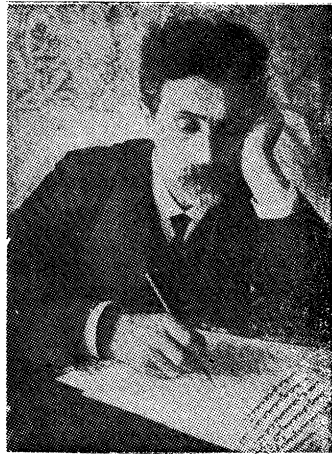
Дубнова-Эрлих, София
268. Жизнь и творчество
С. Т. Дубнова, Нью Йорк
1950, стр. 152, 154, 196.

Любомирский, О.

269. Михоэлс, Москва
1938, стр. 16.

Рапопорт, О.

270. На привале, Шанхай
1943, стр. 64-78, 97, 105, 106.

ש. אגן—סקי, חזן ער איז נאך געווען א
רוסישער שרייבער

נ א כ ב א מ ע ר ק ו נ ג ע ן

◆ דאָס בוך, דער 2טער באַנד מוסטער־ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור, אָפגעגעבן פאַר ש. אַנ-סקי — אויסגעקליבענע שריפטן, זוכט בעיקר אַרויס צוברענגען די פאַרשיידנאַרטיקייט, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דער פּער־זענלעכקייט פון אַט דעם שרייבער, וועלכער איז ווי אַ מענטש געווען נאָך אינ׳ טערעסאַנטער ווי אַ שרייבער. ס׳איז נישט קיין צופאַל, וואָס אין פרועדיקע בענד איז אַנ-סקי אויסגעקליבן געוואָרן ווי דער פּאַסיקסטער עדות ביים פּאַר־שטעלן אַנדערע שרייבערס, ווי דינעזאַנס בריוו צו א. א. (ב׳ 6), אוהל פרץ (ב׳ 12), ביאָליקס בריוו צו א. א. (ב׳ 20). און ס׳וועט נאָך אויסקומען אין אַנדערע בענד צו דרוקן אַנ-סקי׳ס אַ רײ אַרבעטן, ספּעציעל פון פּאַלקאַר און עפּאַכע־שילדערונגען.

◆ דערפאַר ווערט אין דעם באַנד געלייגט דער טראַפּ אויפן מענטש אַנ-סקי, וועמענס לעבן איז איינגאַרטיקער פון אַלע יידישע שרייבערס. צו דעם צילט דער אַפּקלייב פון לידער און דערציילונגען: פאַרשטעלן די עפּאַכע. פּענאַמע־נאַלע ראַנגלענישן און נסיונות. פון יחיד נישט ווייניקער ווי פון כלל.

◆ מיטן דרוקן דעם „דיבוק“ איז די כוונה פון דעם בוך נישט גלאַט צו פאַרפיקסירן, וואָס פאַר אַ ווערק עט האָט דעם גרעסטן דערפאַלג געהאַט אין אונדזערע טעאַטערס, נײַערט וואָס פאַר אַ ווערט עט האָט פאַר דער ליטעראַטור, אַ ווערט וואָס מ׳האַט פּרוער נישט דערשאַצט, נאַר היינט, ווען דער פּאַלקאַר פון דער דראַמע איז שוין דיסטאַנצירט, קען מען זיין מער גערעכט און אַביעק־טיו אין שאַצן, מעסטן און וועגן.

◆ און דאָס איז דאָך דער עיקר: קענען שאַצן. פון דעם איז אָפהענגיק צו וועלן געניסן. דערפאַר פרייט אונדז, וואָס די דאָזיקע ביבליאָטעק, אויפגעבויט דורך דער ליטעראַטור־געזעלשאַפט בנים ייחאָ מיטן פּערמאַנענטן סטימול פון יוסף ליפשיץ־פּאַנד, דרינגט־אויין אַלץ מער און מערער, חוץ אינעם עלטערן דור, אין דער שטודירנדיקער יוגנט, ספּעציעל מיט דער הילף פון העכערע יידישע לערנאַנשטאַלטן אין פאַרשיידענע לענדער.

S. AN—SKI

**POESIA, PROSA,
DRAMA, ENSAYOS**

**Y ESTUDIOS LITERARIOS
SOBRE SU APORTE A LA LITERATURA IDISH**

Director:
SAMUEL ROLLANSKY

ATENEO LITERARIO EN EL IWO

Pasteur 633 - 3er. piso

Buenos Aires

1964

PARA USO PERSONAL

1964

1964

Joseph Lifshitz Fund

ביז איצט דערשינען פֿאַר דער ביבליאָטעק
מוסטער־ווערק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור
אונטער דער רעדאַקציע פֿון שמואל ראַזשאַנסקי

- (1) שלמה עטינגער — אויסגעקליבענע שריפֿטן (264 זייטן)
- (2) מאַרק וואַרשאַוסקי — ייִדישע פֿאַלקסלידער מיט נאָטן (216 זייטן)
- (3) ה. ד. נאַמבערג — אויסגעקליבענע שריפֿטן (256 זייטן)
- (4) מענדעלע מוכר ספֿרים — מסעות בנימין השלישי (256 זייטן)
- (5) לייב נידוס — אויסגעקליבענע שריפֿטן (208 זייטן)
- (6) יעקב דינעזאָן — יאַסעלע און דער קריזיס (256 זייטן)
- (7) משה בראַדערזאָן — אויסגעקליבענע שריפֿטן (272 זייטן)
- (8) אליה בחור — בבא־בוד (256 זייטן)
- (9) דוד פינסקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן (352 זייטן)
- (10) שמועל פֿרוג — אויסגעקליבענע שריפֿטן (216 זייטן)
- (11) י. ל. פֿרץ — אין 19טן יאָרהונדערט (272 זייטן)
- (12) י. ל. פֿרץ — אין 20סטן יאָרהונדערט (272 זייטן)
- (13) מאַריס ראַזענפֿעלד — אויסגעקליבענע שריפֿטן (240 זייטן)
- (14) דוד האַפֿשטיין — איזי כאַריק — איציק פֿעפֿער
אויסגעקליבענע שריפֿטן (272 זייטן)
- (15) מרדכי ספעקטאָר — דער ייִדישער מוזשיק, ראַמאַן (272 זייטן)
- (16) ה. לייזויק — אויסגעקליבענע שריפֿטן (352 זייטן)
- (17) שלום עליכם — מנחם־מענדל (272 זייטן)
- (18) אַבֿרהם גאַלדפֿאַדעו — אויסגעקליבענע שריפֿטן (304 זייטן)
- (19) י. י. שוואַרץ — קענטאַקי, א. ראַבאָי — הער גאַלדענבאָרג
(פֿיאַנערן אין אַמעריקע) (312 זייטן)
- (20) חיים־נחמן ביאַליק — אויסגעקליבענע שריפֿטן (384 זייטן)
- (21) ש. אַנ־סקי — אויסגעקליבענע שריפֿטן (296 זייטן)
אין 1964 דערשיינט נאָך:
- (22) מענדעלע מוכר ספֿרים — פֿישקע דער קרומער
אין 1965 דערשיינען:
- (23) זלמן רייזען — אויסגעקליבענע שריפֿטן
- (24) גליקל האַמעל — זכרונות
- (25) יוסף אַפֿאַטאַשו — די פֿוילישע וועלדער

S. AN—SKI

**POETRY, NOVELS,
THEATRE, ESSAYS**

AND STUDIES ON THE JEWISH LITERATURE

ATENEO LITERARIO EN EL IWO

Buenos Aires

1964